

An abstract painting featuring a complex interplay of colors and textures. The palette is dominated by various shades of green, from dark forest greens to bright lime greens, interspersed with grey, white, and hints of brown and orange. The brushwork is expressive and layered, creating a sense of depth and movement. The overall composition is dense and textured, with no discernible figures or objects.

Erfgoedconstructies in landschapspraktijken van burgers

Patricia Braaksma

Stellingen

1. Betekenisproductie van erfgoed is divers, zelfs in een beperkt gebied, met een relatief homogene cultuur en op één moment (dit proefschrift).
2. De betekenissen die mensen toekennen aan historische landschapselementen komen vaak tot stand binnen geroutineerde activiteiten die zij om heel andere redenen ondernemen dan uit primaire interesse in geschiedenis. (dit proefschrift).
3. Met hulp van een praktijkbenadering uit de sociale theorie kunnen experts en burgers elkaar beter gaan begrijpen.
4. Publiceren over inter- en transdisciplinair onderzoek is moeilijk als er geen passend wetenschappelijk tijdschrift voor bestaat.
5. Dat discussie over Zwarte Pieten de laatste jaren ook al hartje zomer wordt gevoerd geeft aan dat dit een verhit maatschappelijk debat is.
6. Wandelend door het landschap ontmoet je de mooiste dingen op je levenspad.

Stellingen behorend bij het proefschrift: 'Erfgoedconstructies in landschapspraktijken van burgers'.

Patricia Johanna Braaksma
Wageningen, 7 februari 2017

Erfgoedconstructies in landschapspraktijken van burgers

Patricia Braaksma

Promotiecommissie

Promotor

Prof. dr. ir. J. Janssen
Buitengewoon hoogleraar Ruimtelijke planning en cultuurhistorie
Wageningen University

Co-promotoren

Prof. dr. A.N. van der Zande
Emeritus hoogleraar Cultuurhistorie
Wageningen University

Dr. ir. M.H. Jacobs
Universitair docent, Cultural Geography Group
Wageningen University

Overige leden

Prof. dr. J. Renes, Vrije Universiteit Amsterdam
Prof. dr. J.C.A. Kolen, Universiteit Leiden
Prof. dr. M.N.C. Aarts, Universiteit van Amsterdam
Prof. dr. J.S.C. Wiskerke, Wageningen University

Dit onderzoek is uitgevoerd binnen de graduate school WASS

Erfgoedconstructies in landschapspraktijken van burgers

Patricia Braaksma

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor
aan Wageningen University
op gezag van de rector magnificus,
Prof. dr. ir. A.P.J. Mol,
ten overstaan van een door het
College van Promoties ingestelde commissie
in het openbaar te verdedigen
op dinsdag 7 februari 2017
des namiddags te vier uur in de Aula.

Patricia J. Braaksma
Erfgoedconstructies in landschapspraktijken van burgers
231 pagina's.

Thesis Wageningen University, Wageningen, NL (2017)
With references, with summaries in Dutch and English

ISBN: 978-94-6257-154-9
DOI: 10.18174/402521

Dankwoord

De afgelopen negen jaar ben ik bezig geweest met dit proefschrift. Soms zeer intensief en dan was het weer even op de achtergrond. In negen jaar tijd is er veel gebeurd en hebben veel mensen mij op verschillende manieren bijgestaan in het volbrengen van dit proefschrift.

In eerste instantie wil ik mijn promotoren bedanken. André van der Zande, bij jouw afscheidssymposium als bijzonder hoogleraar noemde je het traject met de promovendi een boeiende reis. Wij hebben de reis van het begin tot het einde gemaakt. De gesprekken die wij voerden waren altijd motiverend en verdiepend. Het gesprek van augustus 2013 zal ik niet snel vergeten, mijn idee om de handdoek in de ring te gooien wist jij om te draaien in een eindsprint, waardoor dit proefschrift tot een afronding is gekomen. Helaas haalde ik het niet om af te ronden in de tijd dat jij promotierechten had. Dit gegeven bracht echter een frisse blik van Joks Janssen, die zeer constructief en plezierig de laatste fase van mijn onderzoek heeft begeleid. Ik heb niet alleen van de wetenschappelijke discussies genoten, maar ook van jouw reflectie op de erfgoedpraktijk, waar ik zelf ook werkzaam in ben. Niet van het begin af aan maar wel op een cruciaal moment kwam Maarten Jacobs op mijn pad. Een betere copromotor kon ik mij niet wensen. Jij bent sterk analytisch en theoretisch onderlegd en een wetenschapper in je denken en doen. Ik heb enorm veel geleerd van jou, ik wens elke promovendus een copromotor zoals jij. In het rijtje van leermeesters in de wetenschap wil ik heel graag bedanken Hilde Wegman en Hemmo Vroom, mijn docenten Aardrijkskunde op de Middelbare School die mijn interesse gewekt hebben, en professor Guus Borger die mij mee heeft genomen in de fascinerende wetenschap van de historische geografie en ook na afronden van de studie Sociale Geografie betrokken is gebleven bij mijn loopbaan.

De negen jaar van onderzoek heb ik grotendeels naast mijn werk als beleidsmedewerker bij de Rijksoverheid gedaan. Een paar

leidinggevend en wil ik noemen omdat zij mij gesteund hebben in het doen van wetenschappelijk werk naast mijn reguliere werk. Wim de Haas, zelf gepromoveerd naast het werk, heeft geholpen met de eerste gesprekken. Daarna was Cor von Meijenfeldt altijd geïnteresseerd en bereid tijd te creëren, waardoor ik door kon gaan. Samen met Atty Bruins en met toestemming van Rob van Brouwershaven is het gelukt om twee jaar bij de Wageningen Universiteit (WUR) fulltime onderzoek te kunnen doen. Op de universiteit kwam ik bij de vakgroep Sociaal-Ruimtelijke Analyse, toen geleid door Henk de Haan. Deze vakgroep werd later de Cultural Geography Group onder leiding van Claudio Minca. Naast veel tijd voor onderzoek kreeg ik een mooie kijk in de keuken van de universitaire wereld. Ik heb deze twee jaar veel gehoord, gezien en geleerd en wil mijn collega's van zowel het ministerie als van de vakgroep bedanken voor hun luisterende oren, relativerende en motiverende gesprekken. Specifiek wil ik Jo Hoogenboom noemen, een collega uit Ede die het mooie kaartmateriaal verzorgd heeft in dit proefschrift. Dat mijn proefschrift een leesbaar product is geworden is te danken aan Jean, voor mij ben je een ware woordentovenaar. Uiteraard wil ik hierbij ook alle studenten die geholpen hebben en geïnterviewde mensen bedanken. Ik heb 82 mensen gesproken, die allemaal bereid zijn geweest om mij te ontvangen en te vertellen over hun leefomgeving en de activiteiten die zij ondernamen. Het waren vele inspirerende uren die ik mijn leven niet zal vergeten. Voor creatieve verbeelding van mijn onderzoek wil ik Anneke Blom bedanken. De eikenhouten hakhoutstoof die zij geschilderd heeft, staat symbool voor landschappelijk erfgoed, maar is ook een prachtige metafoor voor landschapspraktijken waarin mensen in diverse groepen samenwerken aan erfgoed, zoals de verschillende loten van de hakhoutstoof hun eigen vorm hebben maar de stoof de kern is waar zij uit groeien.

Negen jaar hard werken was voor mij alleen mogelijk door ook gezellige activiteiten te ondernemen. Hier zou ik veel namen willen noemen, maar ik weet dat ik mij moet beperken en niet uitputtend kan zijn. Mijn vriendinnen van Sociale Geografie: wat gingen we een nieuwe fase in. Van vrije meiden, in relaties en nu 'volwassen'

gezinnen. We leven met elkaar op en dat is erg waardevol voor mij. De tennismeiden in Utrecht hebben, helemaal tijdens de eerste helft van het onderzoek, gezorgd voor heel wat uurtjes op de baan en in de kantine. Mijn wandelmaatje en beste vriend Joost, waar menig probleem tijdens de wandeling mee is besproken. Clare, die vanaf de lagere school al meeleeft en de enige was die wekelijks toch nog een telefoontje kreeg. Na het samenwonen met Damien kwamen er nog nieuwe vrienden bij, dit leidde tot gezellige weekendjes en avondjes met speciale bieren. Met de tijdelijke overstap naar de WUR kreeg ik de leukste kamergenoot er bij. Ramona, over werk en privé denken we over veel dingen hetzelfde en hoewel we niet naast de deur wonen hoop en denk ik dat het contact in de toekomst heel goed blijft.

Met veel goede vrienden is het kiezen van een paranimf best lastig. Stella, we hebben elkaar op de universiteit bij het eerste werkcollege ontmoet en sindsdien gelachen, gepraat, gereisd en de laatste tijd heel veel geappt. Het geeft mij veel vertrouwen dat jij mij bijstaat als paranimf. Mijn tweede paranimf kan eigenlijk niemand anders zijn dan mijn zus Mariëlla. Samen uit hetzelfde nest, samen hutten bouwen, samen studeren en samen twee fantastische gezinnen. Wat wij samen hebben meegemaakt houdt ons vast een leven lang bij elkaar. Papa en mama, jullie zijn daar de basis van. Wat een geluk heb ik dat jullie mij altijd hebben gesteund, gestimuleerd en opgevangen als dat nodig was. Nuchter zijn en hard werken heb ik van jullie meegekregen, maar nu is hier ook eens een moment om zwart op wit neer te zetten dat het zeker ook jullie verdienste is dat dit onderzoek er is.

Tenslotte de laatste woorden van dank voor de meest bijzondere persoon in mijn leven: Damien. Je hebt mij nooit anders gekend dan als promovenda. Ik las *The past is a foreign country* van David Lowenthal toen wij elkaar ontmoeten in Jordanië. Ik hoop dat ik in de nieuwe status als doctor niet tegengval. Samen hebben we mooie reizen gemaakt. We hadden een fantastische huwelijksdag. Jij hebt mij altijd gestimuleerd om verder te gaan en ook nog gezorgd voor het mooie beeldmateriaal bij zoveel tekst. Daarnaast kreeg ik nog hulp en steun van mijn schoonfamilie Jan, Marina en Ghislaine. Vanaf 2012 weet ik

ook dat je de liefste papa voor onze kinderen bent. Aan jou en de kinderen draag ik dit werk op. Lieve Damien, Corné, Lucien en aanstaande baby, laten wij uitdagingen aangaan, open staan voor nieuwe inzichten en zo samen het leven onderzoeken, om er uit te halen wat er in zit.

Dankwoord	7
Hoofdstuk 1: INLEIDING	16
1.1 Inleiding	16
1.2 Nieuwe uitgangspunten voor het erfgoedbeleid	17
1.3 Hedendaagse beleidsdocumenten over erfgoed	18
1.4 Waardetoekenning door erfgoedexperts en niet-experts.	22
1.5 Waardetoekenning is een sociaal proces	25
1.6 Conclusie	27
Hoofdstuk 2: Erfgoedconstructies in landschapspraktijken - literatuuroverzicht en theoretisch kader	29
2.1 Inleiding	29
2.2 Wetenschappelijke benaderingen en conceptualisering van erfgoed	30
2.2.1 Theorieën binnen erfgoed	31
2.2.2 Theorieën over erfgoed	32
2.2.3 Theorieën voor erfgoed	35
2.2.4 Praktijktheorie: uitgangspunt voor dit onderzoek	38
2.3 Focus op landschap	38
2.4 Betekenisgeving aan landschap en plekken: claims en bevindingen	39
2.4.1 Landschapsvoorkeuren en landschapsperceptie	40
2.4.2 Betekenisgeving aan plekken	42
2.5 Constructie van landschappelijk erfgoed: tentatieve lessen uit twee case studies	45
2.6 Argumenten voor een praktijktheoretisch perspectief	47
2.7 Impliciete en expliciete betekenissen	51
2.8 Expertkennis en niet-expertkennis	52
2.9 Veranderingen in betekenissen in reactie op ruimtelijke veranderingen	54
2.10 Inzet van burgers voor overheidsdoelen	55
2.11 Probleemstelling, conceptueel kader, en onderzoeksvragen	58

Hoofdstuk 3: Methodologie	62
3.1 Inleiding	62
3.2 Onderzoeksdesign	62
3.3 Selectie van studiegebieden	64
3.3.1 Selectiecriteria	64
3.3.2 Selectie van vier gebieden	66
3.4 Interviewinstrument	69
3.5 Selectie geïnterviewden	70
3.6 Verloop interviews	71
3.7 Data-analyse en verwerking	72
3.8 Kritische reflectie vooraf	73
Hoofdstuk 4: Expliciete en impliciete betekenisgeving in de Tjongervallei	76
4.1 Inleiding	76
4.2 Landschapontwikkeling van de Tjongervallei	76
4.3 Landschapspraktijken	79
4.3.1 Landschapspraktijk ‘Verzamelen van historische informatie’	79
4.3.2 Landschapspraktijk ‘Educatie van lokale historie’	81
4.3.3 Landschapspraktijk ‘Natuurbescherming’	82
4.3.4 Landschapspraktijk ‘Landschapsonderhoud’	83
4.3.5 Landschapspraktijk ‘Monumentenbescherming’	84
4.3.6 Landschapspraktijk ‘Landschapontwikkeling’	85
4.4 Overeenkomsten en verschillen tussen praktijken in de Tjongervallei	86
4.5 Impliciete en expliciete betekenisgeving	89
4.5.1 Dominante wijzen van betekenisproductie voor erfgoed	90
4.5.2 Impliciete en expliciete betekenisgeving	91
4.6 Conclusie en discussie	92
Hoofdstuk 5: Expertinbreng in lokale praktijken en invloed op de betekenisgeving aan erfgoed in de Roerstreek	94
5.1 Inleiding	94

5.2 Landschapontwikkeling van de Roerstreek	94
5.3 Landschapspraktijken in de Roerstreek	97
5.3.1 Landschapspraktijk ‘Verzamelen van historische informatie’	97
5.3.2 Landschapspraktijk ‘Educatie van lokale historie’	99
5.3.3 Landschapspraktijk ‘Natuurbescherming’	101
5.3.4 Landschapspraktijk ‘Landschapsonderhoud’	103
5.3.5 Landschapspraktijk ‘Monumentenbescherming’	104
5.3.6 Landschapspraktijk ‘Landschapsbescherming’	106
5.4 Overeenkomsten en verschillen tussen praktijken in de Roerstreek	108
5.5 Expertinvloed op landschapspraktijken en erfgoedconstructies	110
5.6 Conclusie en discussie	112
Hoofdstuk 6: Stabiel en/of dynamisch erfgoed in Amstelland?	114
6.1 Inleiding	114
6.2 Landschapontwikkeling van het Amstelland	114
6.3 Landschapspraktijken in het Amstelland	117
6.3.1 Landschapspraktijk ‘Verzamelen van historische informatie’	117
6.3.2 Landschapspraktijk ‘Educatie van lokale historie’	119
6.3.3 Landschapspraktijk ‘Natuurbescherming’	120
6.3.4 Landschapspraktijk ‘Monumentenbescherming’	121
6.3.5 Landschapspraktijk ‘Landschapsbescherming’	122
6.4 Overeenkomsten en verschillen tussen praktijken in het Amstelland.	123
6.5 Drie manieren van toekenning van erfgoedbetekenissen in een planningscontext	125
6.6 Conclusie en discussie	128
Hoofdstuk 7: De invloed van ruimtelijke verandering in de IJsselvallei	129
7.1 Inleiding	129
7.2 Beschrijving IJsselvallei	129
7.3 Landschappelijk historische activiteiten in de IJsselvallei	132
7.4 Actieve bewoners bij ‘de Hoogwatergeul’ in de IJsselvallei	133
7.4.1 Actief betrokken mensen in de klankbordgroep	133

7.4.2 Actief betrokken mensen in koepelorganisaties	135
7.5 Niet actief betrokken bewoners over het project HWG in de IJsselvallei	136
7.6 Professionals over het project hoogwatergeul in IJsselvallei	138
7.7 Betekenisgeving aan erfgoed in het proces van de hoogwatergeul	140
7.8 Vergelijking IJsselvallei met de Tjongervallei, Roerstreek en Amstelland	141
7.9. Conclusies	143
Hoofdstuk 8: Burgerparticipatie in de zorg voor erfgoed	145
8.1 Inleiding	145
8.2 Samenwerking tussen landschapspraktijken en overheden	145
8.3 Interactie op verschillende schaalniveaus	147
8.4 Samenwerken aan gedeelde erfgoedwaarden	148
8.5 Conclusie	149
Hoofdstuk 9: De constructie van erfgoed in landschapspraktijken - conclusie en discussie	151
9.1 Inleiding	151
9.2 Diversiteit aan betekenissen op microniveau	151
9.3. Antwoorden op de onderzoeksvragen	153
9.3.1 Karakterisering van typen landschapspraktijken en constructie van erfgoed daarbinnen	154
9.3.2. Expliciete en impliciete betekenisgeving.	162
9.3.3 Rollen van expertkennis in landschapspraktijken.	164
9.3.4 Invloed van ruimtelijke veranderingen op betekenisgeving.	165
9.3.5. Participatie van burgers om bij te dragen aan zorg voor erfgoed	167
9.4 Belang van erfgoed, identiteit en sociale relaties	168
9.4.1. Het belang van erfgoed voor burgers	168
9.4.2. Erfgoed en identiteitsvorming.	169
9.4.3. Sociale relaties - dingen samen doen	171
9.5 Inzichten voor erfgoedbeleid	174
Samenvatting	178

Theoretisch perspectief en onderzoeksvragen	178
Onderzoeksopzet	180
Bevindingen	180
Conclusie en discussie	184
Maatschappelijke relevantie	184
Dissertation abstract	186
Theoretical perspective and research questions	186
Research design	188
Findings	188
Conclusion and discussion	191
Social Relevance	191
Literatuurlijst:	193
Bijlage 1: Codeboek met citaten uit de Tjongervallei	207
Bijlage 2: Codeboek met citaten uit de Roerstreek	216
Bijlage 3: Codeboek met citaten uit het Amstelland	223
Bijlage 4: Codeboek met citaten uit de IJsselvallei	230

Hoofdstuk 1: INLEIDING

1.1 Inleiding

Het lijkt inmiddels een ritueel: ver voordat het Sinterklaasfeest aanbreekt, ontstaat er publiek rumoer over het fenomeen Zwarte Piet. De discussie concentreert zich rond het al dan niet racistische karakter ervan. In het najaar van 2013 loopt de discussie hierover hoog op. Dagblad De Telegraaf schrijft:

Een demonstratie op het Malieveld in Den Haag voor het behoud van Zwarte Piet heeft zaterdag enkele honderden mensen getrokken [...]. De demonstranten willen, net als veel andere Nederlanders, dat de pietermannen de Sint ook in de toekomst blijven helpen. Dit heeft er overigens nog niet toe geleid dat Sinterklaas al op de Nederlandse lijst van immaterieel cultureel erfgoed staat: daarvoor moet eerst een 'erfgoedzorgplan' worden gemaakt. (De Telegraaf, 26 oktober 2013)

De toe-eigening van Zwarte Piet tot onvervreemdbaar erfgoed staat niet op zichzelf. Regelmatig verschijnen er berichten over bezorgde mensen die protesteren tegen de verdwijning of de aantasting van historisch objecten, structuren, gebruiken of tradities. Te denken valt aan acties tegen de komst van een weg, zoals het doortrekken van de snelweg A4 tussen Den Haag en Rotterdam. Tegen de aanleg ervan is jarenlang protest gevoerd omdat ze het historische landschap van Midden-Delfland doorsnijdt. Een ander voorbeeld vormen de protesten in 2007 tegen het omhakken van een monumentale maar ernstig zieke kastanjeboom op de Prinsengracht in Amsterdam, die bekend stond als de Anne Frankboom vanwege de beschrijvingen ervan in *Het Achterhuis*. Diverse deskundigen en omwonenden maakten bezwaar tegen de voorgenomen kap van de boom, vanwege de verbondenheid met Anne Frank.

Veel mensen hechten belang aan wat de laatste jaren erfgoed wordt genoemd. Echter, niet iedereen hecht hetzelfde belang aan erfgoed. Bovendien kan wat men als erfgoed kwalificeert ook sterk verschillen tussen groepen mensen, zoals het voorbeeld van de Zwarte Pieten illustreert. Wat erfgoed is hangt af van de betekenis die mensen toekennen aan objecten, gebeurtenissen, verhalen en

tradities. Voorheen bepaalden vooral experts - daartoe opgeleide mensen zoals historici, archeologen en cultuurwetenschappers - welke objecten, gebeurtenissen, verhalen en tradities als erfgoed gekenmerkt werden. Nu krijgen ook burgers een rol in processen van erfgoedontwikkeling en -beheer. Ook zij geven betekenissen aan historische objecten, gebeurtenissen, verhalen en tradities, waarmee ze deze zaken verheffen tot erfgoed. Deze betekenissen kunnen verschillen van de betekenissen die zijn verleend door experts. Meer dan voorheen zijn burgers mondig en actief in erfgoeddiscussies. Overheden zijn zich steeds meer bewust dat de betekenissen en waarden die burgers toekennen aan historische objecten, structuren en gebruiken van belang zijn en willen de inbreng van burgers daarom meenemen in erfgoedbeleid en erfgoedbeheer. Tegen deze achtergrond groeit het belang van de vraag hoe burgers erfgoed waarderen en welke waarden zij van belang achten in concrete praktijken van erfgoedontwikkeling en -beheer. In dit proefschrift staat de wijze waarop burgers landschappelijk erfgoed waarderen centraal. Ik zal onderzoeken hoe mensen met historische objecten omgaan in alledaagse praktijken die zijn gericht op het landschap, en welke betekenissen zij daarbij geven aan die historische objecten.

In dit inleidende hoofdstuk beschrijf ik eerst de maatschappelijke en beleidsmatige context die de aanleiding heeft gevormd voor dit onderzoek. Eerst laat een analyse van recente beleidsdocumenten over erfgoed zien welke verschuivingen zijn opgetreden in de verhouding tussen overheid en maatschappij, en wat betekent dat voor de rol van burgers in het proces van erfgoedontwikkeling en -beheer. Dan volgt een uitleg waarom waardetoekenning, door experts of burgers, een voorwaarde is voor het uitroepen van gebieden, objecten en verhalen tot erfgoed. Vervolgens wordt betekenisgeving aan erfgoed door burgers met enkele voorbeelden aanschouwelijk gemaakt als een omvattender proces waarbinnen deze waardetoekenning plaatsvindt. Tot slot leg ik een verband tussen de maatschappelijke en beleidsmatige behoefte om meer inzicht te krijgen in de waarden en betekenissen die burgers toekennen aan erfgoed, en een wetenschappelijke benadering voor de studie van erfgoed die tegemoet komt aan deze maatschappelijke behoefte.

1.2 Nieuwe uitgangspunten voor het erfgoedbeleid

Het denken over overheidsbeleid is gedurende de afgelopen decennia sterk veranderd. Deze verandering betreft niet alleen het erfgoedbeleid, maar heeft

zich voltrokken op veel beleidsterreinen. In het huidige denken over beleid is meer dan voorheen een gelijkwaardige samenwerking tussen overheid (en de door haar geraadpleegde experts) en andere maatschappelijke partijen en burgers een belangrijke pijler. In de bestuurskundige literatuur wordt de verschuiving aangeduid als een overgang van *government* naar *governance* (Van der Zande & During, 2009), waarmee een overgang wordt bedoeld van een overwegend hiërarchische bestuursstijl naar een stijl die meer gericht is op samenwerking tussen verschillende partijen. Deze verschuiving heeft te maken met de tegenwoordige visies op de gewenste balans tussen de overheid en samenleving (Stoker, 1998). De naoorlogse welvaartsstaat waarin de overheid exclusieve verantwoordelijkheid draagt voor de realisatie van collectieve waarden, is een model dat volgens velen niet meer aansluit bij de huidige sociale realiteit. Daarom is er momenteel een krachtige roep, zowel in de politiek als in de relevante wetenschappelijke disciplines, te beluisteren om meer eigen verantwoordelijkheid van burgers en ondernemers, om een kleinere overheid en om minder bureaucratie: het ideaal van de 'participatiesamenleving'. In dit ideaal dragen overheden verantwoordelijkheden over aan burgers die hen in de afgelopen decennia uit handen zijn genomen. De verzorgingsstaat moet worden hervormd en de representatieve democratie aangevuld met een participatieve 'doe-democratie', waarin burgers zelf zaken in hun omgeving aanpakken, al dan niet ondersteund door publieke instanties. Dat vraagt om een andere rol van de overheid. Zij zou beter gebruik moeten maken van de energie en de creativiteit van de samenleving zelf (Hajer, 2011). Deze verandering komt ook tot uitdrukking in de hedendaagse beleidsdocumenten voor onroerend erfgoed (voorheen aangeduid als cultuurlandschap, monumenten en archeologie). Men zoekt naar een nieuwe verhouding tussen overheid als regisseur van het nationale erfgoedbeheer en een samenleving die zich steeds nadrukkelijker laat gelden. De traditionele benadering van onroerend erfgoed als een exclusief domein voor cultuurhistorische fijnproevers, die in opdracht van de overheid bepalen wat van waarde is (en wat niet!), staat onder druk in een samenleving en tijdsgewricht die worden gekenmerkt door open communicatie en burgerparticipatie.

1.3 Hedendaagse beleidsdocumenten over erfgoed

Eind twintigste eeuw maakt de Nederlandse erfgoedzorg een aantal ingrijpende veranderingen door: van object- naar gebiedsgericht en van expert-gedreven

naar samenwerkingsgericht. Katalysator van dit veranderingsproces vormde de Nota Belvedere (OCW, 1999). Met Belvedere ging de rijksoverheid de inzet van erfgoed bij ruimtelijke transformaties actief stimuleren. De gedachte hierachter was, dat erfgoed kwaliteit en betekenis zou kunnen toevoegen aan ruimtelijke ontwikkelingen. Om de nieuwe rol van erfgoed in ruimtelijke processen te duiden, werd het adagium 'behoud door ontwikkeling' gemunt. De nota zette in op actieve samenwerking tussen de op het verleden gerichte erfgoedexperts en op de toekomst gerichte planologen, stedenbouwers en landschapsarchitecten. Om de samenwerking te bevorderen werd een stimulerings- en innovatieprogramma uitgevoerd (1999-2009). Lokale en regionale overheden, ontwerpers en burgers konden subsidie aanvragen om te experimenteren met een op de toekomst gerichte omgang met het verleden.

In het spoor van de Nota Belvedere, mengden ook niet-deskundigen zich in het debat rondom de bepaling van wat erfgoed is en hoe ermee moet worden omgegaan. Hoewel de nota bij het definiëren en waarderen van erfgoed nog volledig uitging van de opvattingen van erfgoedprofessionals, bleek al snel dat een veranderende rol van de burger in het ruimtelijk debat in het kader van de door de overheid bepleitte ontwikkelingsplanologie of gebiedsontwikkeling ook invloed heeft op de bepaling van de historische waarde van artefacten (Janssen et al., 2013; Janssen et al., 2014). Initiatieven van burgers voor behoud en/of herontwikkeling van bijzondere gebouwen en gebieden, zoals het Natlab in Eindhoven of de Wagenwerkplaats in Amersfoort, kregen voet aan de grond, mede door de ondersteuning van Belvedere-subsidies. Op de werkvloer van de planologische praktijk ging de waardering van de burger zodoende een steeds belangrijkere rol spelen bij het integreren van erfgoed in ruimtelijke opgaven.

Als gevolg van de nieuw ontstane praktijk ontstond enerzijds de behoefte om het traditionele cultuurhistorische onderzoek en dito waardestelling toepasselijk te maken op de dynamische ontwerp- en ontwikkelingspraktijk, en anderzijds de rol en positie van de erfgoedexpert in processen van erfgoedontwikkeling en –beheer te herijken. De opvattingen van erfgoeddeskundigen werden uitgedaagd door zichzelf organiserende burgers. Nu burgers zich actief gingen bemoeien met behoud en ontwikkeling van erfgoed, riep dat de vraag op welke rol (nog) weggelegd is voor experts en overheden. Hoe moeten zij opereren binnen een

gedemocratiseerde monumentenzorg met een toegenomen emancipatie van belanghebbenden? Welke vormen van coproductie of cocreatie van beleid moeten worden gestimuleerd? Beantwoordde het bestaande stelsel van de monumentenzorg, met bijbehorende procedures voor selectie, waardering en – beheer, nog wel aan de veranderende maatschappelijke omstandigheden en behoeften?

Mede in reactie op de Belvedere-praktijk, en de bredere blik op de monumentenzorg die zich daar ontwikkelde, heeft de rijksoverheid begin eenentwintigste eeuw het erfgoedbeleid in opeenvolgende stappen aangepast. Drie beleidsdocumenten, respectievelijk de Agenda Landschap (LNV, 2008), de Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg, (OCW, 2009) en de Visie Erfgoed en Ruimte (OCW, 2011), gaven invulling aan de verschuiving naar *governance* door te streven naar meer draagvlak, betrokkenheid en inspraak van burgers, om zo te komen tot samenwerking en ontwikkeling van gemeenschappelijke waarden omtrent erfgoed.

De Agenda Landschap (LNV, 2008) richt zich op de bewustwording van landschap bij burgers. Middels een publiekscampagne van overheden en maatschappelijke organisaties verenigd in het Landschapsmanifest wil men burgers en bedrijven bewust maken van de mogelijkheden om invloed uit te oefenen op het landschap en mensen aanzetten tot handelen. De nota besteedt veel aandacht aan burgers, maar vertelt op een patriarchale wijze aan mensen wat zij kunnen doen in het landschap.

De Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg (OCW, 2009) erkent dat burgers kennis hebben van de monumentenzorg. Burgers verwerven kennis, verrichten studies en mengen zich in het monumentendebat waarin zij laten weten wat belangrijk is. De afstand tussen experts en leken wordt kleiner en er wordt zelfs geconstateerd dat burgers lokaal meer kennis kunnen hebben dan erfgoed-specialisten. Hiermee wordt een eerste aanzet voor de latere decentralisatie van het erfgoedbeleid gegeven. De aanwezige kennis bij burgers wil men beleidsmatig gaan benutten. Daarnaast moeten ook de waarden die burgers hechten aan monumenten sterker gaan doorklinken in de monumentenzorg. Hoewel draagvlak, betrokkenheid en inspraak van burgers

zeer gewenst zijn in het nieuwe monumentenbeleid, ontbreekt een uitwerking van de kwestie hoe waarderingen van burgers verkend en meegenomen kunnen worden in bijvoorbeeld het selecteren van nieuwe monumenten.

Het vigerende erfgoedbeleid staat beschreven in de Visie Erfgoed en Ruimte (OCW, 2011) en in de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR) (I&M, 2012). Beide nota's zijn verschenen in het tijdsgewricht van decentralisatie en onder het besef dat rijksbeleid voor veel burgers te technocratisch is. De Visie Erfgoed en Ruimte stelt dan ook dat erfgoed van iedereen is en niet alleen van overheden en experts. Naast het publieke belang zijn ook particuliere belangen en betekenissen relevant. Aan deze constatering worden twee acties verbonden:

In de eerste plaats dat in het integrale ruimtelijke afwegingsproces alle relevante belangen en opinies tot hun recht komen. Dit vraagt om transparante procedures, goed gemotiveerde besluiten en het actief betrekken van burgers bij de afweging van belangen. In de tweede plaats vraagt dit van overheden terughoudendheid bij het van bovenaf poneren van waarden. Een levende cultuur is gebaat bij waardedebatten, smaaktwisten en ruimte voor eigen interpretatie. Het benoemen (of juist onbenoemd laten) van culturele betekenissen is het gezamenlijk domein van burgers, bedrijven, belangengroepen en overheden, dat geen van deze partijen zich kan toe-eigenen. (OCW, 2011, p.41)

De eerste actie is vooral gericht op het overheidshandelen zelf zodat burgers in staat worden gesteld om mee te doen. De tweede actie heeft geen concrete uitwerking in het document.

De behandelde nota's hebben geleid tot decentralisatie van de erfgoedzorg naar een regionaal en lokaal schaalniveau. Ook zijn er eenvoudigere procedures voor monumenteneigenaren gekomen, zodat deze eigenaren meer betrokkenheid krijgen bij monumenten. Al met al is er meer ruimte gekomen voor burgers en andere belanghebbenden in processen van erfgoedontwikkeling en -beheer, en een meer gebiedsgerichte erfgoedzorg. De nota's weerspiegelen de snelle omslag van een klassieke overheidsrol, zoals een publiekscampagne om burgers te informeren en te betrekken, tot het loslaten (onbenoemd laten) van culturele betekenissen zodat partijen een eigen waardering aan erfgoed kunnen geven. De

frase "draagvlak door participatie en samenwerking" drukt het nieuwe adagium in de verschillende beleidsnota goed uit. De beleidsnota's geven aan dat de samenwerking tussen partijen kan leiden tot een beter inzicht in wat waardevol erfgoed is en kan zorgen voor gedragen beleid. De nota's belichten de positieve kant van samenwerking met burgers. Echter, samenwerking leidt niet vanzelfsprekend tot gezamenlijke waarden. Erfgoedwaarden kunnen evengoed leiden tot conflicten en tot tegenwerking van de overheid. Persoonlijke herinneringen bij een plek, eigenbelang, of het willen tegenhouden van nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen kunnen bijvoorbeeld de boventoon (gaan) voeren. Het potentiële probleem van een waardenstrijd over erfgoed blijft vooralsnog buiten beschouwing in de beleidsdocumenten (Janssen et al., 2013). Dit raakt echter de kern van de problematiek van het erfgoedbeleid, namelijk dat wat tot erfgoed wordt bestempeld een waarde is die toegekend wordt door verschillende mensen en daarmee een pluriform karakter heeft en geen universeel gegeven is.

1.4 Waardetoekenning door erfgoedexperts en niet-experts.

Mensen moeten zich in eerste instantie bewust zijn van een object, een gebeurtenis, een traditie of verhaal. Vervolgens kan men er al of niet historische betekenis aan toekennen (Coeterier, 2000). Erfgoed is geen objectief noch een statisch gegeven (Graham et al., 2000). Het gaat bij erfgoed om de waarden die mensen toekennen aan objecten, gebeurtenissen, verhalen en tradities. Natuurlijk kunnen deze objecten, gebeurtenissen, verhalen en tradities een bepaalde objectieve ouderdom hebben. Daarmee zijn ze nog niet automatisch erfgoed. Ze worden alleen erfgoed indien groepen mensen ze als 'erfgoed' gaan (h)erkennen, als een vorm van waardetoekenning. In de dynamische opvatting staat erfgoed volgens cultuurhistoricus Frijhoff (2007) voor een toekomstgerichte selectie van wat wij als erfgoed willen vanuit een gewenste identiteitsvorming. Er is een actieve handeling voor nodig om iets de status van erfgoed te geven en vervolgens naar de toekomst door te geven. Frijhoff benadrukt niet de statica van de fysieke objecten, maar de dynamica van de cultuur als modus van handelen, een praxis, inclusief de praktijk van zingeving en waardering. Het fundament onder erfgoed, en elke vorm van erfgoedbeleid, is volgens hem dan ook het toekennen van waarden aan objecten, gebeurtenissen, verhalen en tradities uit het verleden.

Waarde is een kernbegrip voor erfgoed - immers, "alles wat beschouwd wordt als waardevol, verdient het om gebruikt, behouden of gekoesterd te worden" (Bazelmans, 2013, p13). De betekenis van het begrip 'waarde' is complex. Bazelmans (2013) stelt in zijn beschouwing van de (vele) betekenissen van de waarde van erfgoed dat er sprake is van een pluriform waardebegrip. Erfgoed heeft gebruikswaarde, marktwaarde, cultuurhistorische waarde, belevingswaarde, statuswaarde en levensbeschouwelijke waarde. Daarnaast stelt hij: "Daar waar de marktwaarde tot stand komt in een spel van vraag en aanbod, wordt de cultuurhistorische waarde gevormd in het wetenschappelijke debat. Dat debat kent een theoretische grondslag en is gebaseerd op onderzoek dat empirisch, logisch, systematisch, openbaar, controleerbaar, geannoteerd, herhaalbaar en ethisch neutraal is" (Bazelmans, 2013, p.18). In verschillende onderzoeken komen globaal drie waardedomeinen en bijbehorende criteria naar voren waarmee erfgoedexperts werken: informatiewaarde, historische waarde en belevingswaarde (Baas, 2001; Renes, 1999; Van den Burg, 2009). Het gaat erfgoedexperts in eerste instantie vooral om de informatiewaarde met criteria als zeldzaamheid, kenmerkendheid, samenhang en uniciteit. Bij de historische waarde horen criteria als ouderdom en gaafheid. De belevingswaarde heeft criteria als schoonheid, gevoel, emotie en verhalen. Deze laatste criteria kunnen op gespannen voet staan met de inhoudelijke wetenschappelijke waardering van de informatiewaarde en de historische waarde. Emotie bijvoorbeeld kan subjectief en persoonlijk zijn. Uit belevingsonderzoek naar de beleving van erfgoed door onder anderen Coeterier (1995) en Van den Berg (2002) is gebleken dat niet-experts bij de belevingswaarde van historische objecten andere criteria hanteren dan professionals. Niet-experts hanteren criteria als vakmanschap, compleetheid, echtheid, en schoonheid.

Om verschillende redenen kunnen waardetoekeningen variëren tussen groepen mensen. Waardetoekeningen zijn nauw verbonden met het doel van een waardering, de aanwezige kennis en belangstelling van de kenner (Renes, 1999). Een waardering opstellen voor een gebouw dat op een snelwegtracé staat heeft een ander doel dan een waardering die in een gebiedsplan gebiedskwaliteiten moet vaststellen. Ook kan de waardetoekening door voorstanders van het tracé anders zijn dan die van tegenstanders. Daarnaast is er een grote diversiteit aan erfgoedexpertises: een historisch geograaf zal op basis van zijn of haar kennis tot een andere waardering komen dan een

bouwhistoricus. Tenslotte spelen ook persoonskenmerken zoals betrokkenheid bij het gebied, sociale relaties en levenservaring een rol bij zowel experts als niet-experts (Coeterier, 1996; 2000).

De pluriformiteit van waardetoekenning aan erfgoed is de laatste decennia tevens sterk toegenomen door de democratisering van de historische ervaring. De historische belangstelling heeft een in hoge mate een individueel karakter gekregen. “Het verleden kan in dat verband niet langer worden beschouwd als een door de staat gelegitimeerd, publiek project, maar is het product van een hoogst individuele ervaring. Mensen raken door het proces van individualisering en globalisering steeds minder op traditionele collectieven en groepen en meer op zichzelf gericht. Mensen kunnen op steeds meer terreinen keuzes maken die relatief los staan van de keuzes van andere mensen. De groeiende keuzevrijheid heeft ook consequenties voor de verhouding tot de geschiedenis. Grote groepen mensen voelen zich door hun persoonlijke betrokkenheid ‘auteur’ van het landschap en zijn verleden” (Janssen et al., 2013, p. 17). Het resultaat van deze ontwikkeling is dat niet alleen de door de nationale overheid gelegitimeerde collectie van erfgoederen ter discussie wordt gesteld, maar dat ook bredere groepen uit de bevolking hun invloed op het erfgoedbeleid doen gelden.

De systematiek van waarden door erfgoedprofessionals staat onder druk door de hiervoor beschreven maatschappelijke trends zoals democratisering en de omslag naar een governance-structuur. Andersoortige waarden zoals de gebruikswaarde van erfgoed en de belevingswaarde krijgen de laatste jaren meer aandacht, ook in de vakgemeenschap van erfgoedprofessionals. Het besef groeit dat de huidige wetenschappelijk-inhoudelijke gedefinieerde erfgoedzorg en de daaruit voortvloeiende waarderingsystematiek moet veranderen. De aandacht verschuift van het object naar het verhaal dat het object vertelt of welke beleving het genereert bij uiteenlopende groepen in de samenleving. Dat vraagt om een verbrede vorm van waarden (Bazelmans, 2013a; Bazelmans, 2013b). Zowel in recent wetenschappelijk als meer beleidsmatig georiënteerd onderzoek is een zoektocht gestart naar de aanpassing van de opzet en inzet van waardstelling in eigentijdse processen van erfgoedzorg.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is onder de noemer 'Eenheid in verscheidenheid' bezig met de opzet van een integrale cultuurhistorische waarderingsystematiek voor het materiële erfgoed. Soortgelijke pogingen worden ondernomen in universitaire promotieonderzoeken en onderzoeksprogramma's rond de waardestelling van onroerend erfgoed (Geevers, 2014; Van Emstede, 2015). Deze onderzoeken vertrekken allemaal vanuit de bestaande systemen en methodieken van waardestellingen om deze vervolgens te verbreden, zodat bijvoorbeeld ook belevingswaarden van burgers een plek kunnen krijgen. Ze geven echter geen inzicht in de wijze waarop burgers in de praktijk waarden toekennen aan erfgoed. De procesdimensie in dergelijke studies ontbreekt, terwijl deze wel van belang is in een meer ontwikkelingsgerichte erfgoedzorg waarbij gezocht wordt naar gedeelde waarden in processen van cocreatie en/of coproductie.

1.5 Waardetoekening is een sociaal proces

Of een object (cultuur)historische waarde heeft, wordt doorgaans niet bepaald door de betekenisgeving van één individu, maar door groepen mensen. De uiteindelijke waardetoekening of waardering is het gevolg van een sociaal proces. Groepen mensen (bevolkingsgroepen, lokale gemeenschappen of professionals) kunnen, juist doordat zij zich in verschillende sociale verbanden bewegen, uiteenlopende visies ontwikkelen over wat waardevol erfgoed is en hoe de maatschappij met historische objecten en structuren moeten omgaan.

Burgers verenigen zich rondom verschillende activiteiten en doelen. Het is aannemelijk dat het proces van betekenisgeving aan historische landschappelijke elementen plaatsvindt binnen groepen van mensen die zich bezig houden met het landschap. In deze groepen ontstaan gedeelde betekenissen die kunnen bepalen wat voor die groep erfgoedwaarde heeft. Er zijn talrijke voorbeelden te noemen van groepen mensen die zich bezighouden met het landschap.

Belangenorganisatie Landschap Noord-Holland (Landschap Noord-Holland, 2010) heeft een boekje uitgebracht met beschrijvingen van tachtig vrijwilligersgroepen en 'hun' gebied. Zo bestaat een vrijwilligersverband van wilgenknotters in Uithoorn al 35 jaar. Van november tot begin maart wordt er om de zaterdag samen geknot. Deze mensen ondernemen een activiteit met elkaar, spreken met elkaar en verheffen zo een in eerste instantie alledaags object (de wilgen) tot een waardevol object. Een tweede beschrijving is die van de werkgroep

Adelbertusakker met zes deelnemers die wekelijks minstens één dag besteden aan het onderhoud van het pelgrimsoord Adelbertusakker, dat bestaat uit een geneeskrachtige bron en een monumentaal park. Of professionals de wilgen en het pelgrimsoord cultuurhistorisch waardevol achten is binnen de vrijwilligersgroepen niet van belang. Voor de mensen die ermee bezig zijn gaat het om waardevolle objecten met historische betekenis (Braaksma, 2010). De voorbeelden tonen aan dat historische betekenisgeving kan ontstaan door intensief bezig te zijn met het landschap of elementen hierin.

Betekenisgeving kan ook ontstaan in reactie op externe factoren, zoals een op hande zijnde ingreep in het bestaande landschap (Duineveld, 2006). Het onderstaande voorbeeld illustreert deze wijze van betekenisgeving:

De onder de rook van Amsterdam liggende polder De Ronde Hoep is voorgedragen voor de Unesco Werelderfgoedlijst. Om op die lijst te komen moet een gebied unieke historische waarde hebben. Volgens de Stichting Beschermers Amstelland voldoet De Ronde Hoep daar zonder meer aan. Maar de belangrijkste reden om de polder voor te dragen voor de Werelderfgoedlijst is het behoud van de polder. De provincie heeft de polder aangewezen om bij grote wateroverlast vol te laten lopen. Dat zou niet mogen als de polder op de Werelderfgoedlijst staat. (Nieuwsitem: 21 februari 2010. RTV Noord Holland)

Aangejaagd door een op handen zijnde landschappelijke verandering kunnen mensen zich gaan organiseren en het bedreigde landschap als erfgoed bestempelen. Er is dan een externe aanleiding om erfgoedwaarden te produceren. De creatie van erfgoed ontstaat immers vaak in reactie op snelle veranderingen. Op het moment dat zaken verdwijnen (gebouwen, gebruiken, tradities) wordt de notie van erfgoed opgeroepen, een predicaat dat de betreffende zaken een symbolische betekenis verschaft. Deze betekenis krijgt het, zoals cultuurhistoricus Rooijackers (2005) opmerkt, "in de praktijk vooral wanneer iets dierbaars tot het verleden dreigt te gaan behoren en er extra bewaarinspanningen worden vereist". Het worden daarmee 'onvervreembare' zaken, die niet uit de maatschappelijke roulatie mogen verdwijnen, tegen iedere prijs moeten worden beschermd en behouden. Volgens Rooijackers belichamen 'erfgoedelijke' zaken veelal essentiële waarden voor een groep die verwijzen

naar oorsprong, genealogie en dus ook macht, zoals claims op een territorium en culturele eigenheid. Niet vreemd dus dat erfgoed ook omstreden kan zijn, en kan resulteren in een strijd om waarden (cf. Zwarte Piet).

De verschillende voorbeelden laten zien dat er meerdere beweegredenen ten grondslag kunnen liggen aan betekenisgeving en waardetoekenning aan erfgoed. De hedendaagse mondige burger die veelal hoogopgeleid is en toegang heeft tot talrijke informatiebronnen (Hajer, 2011) brengt de erfgoedwaarden van burgers in discussies.

1.6 Conclusie

Uit beschouwingen van recente erfgoedbeleidnota's blijkt dat er beleidsmatig behoefte is aan samenwerking met burgers om tot gezamenlijke en breed gedragen waardestelling van erfgoed te komen. Aangezien erfgoed geen objectief en statisch gegeven is maar een product van dynamische betekenisgeving kunnen groepen mensen pluriforme erfgoedwaarden produceren. Logischerwijs kunnen tegenstrijdige waarden tussen groepen mensen bestaan. Tot nu toe wordt er in het erfgoedbeleid geen rekening gehouden met deze mogelijke tegenstrijdige waarden, terwijl die voor de ontwikkeling en uitvoering van beleid een niet te negeren problematiek kunnen genereren. In een kritische evaluatie van een decennium Belvedere-beleid stelt archeoloog Kolen (2010) niet voor niets dat "de scherpe kantjes van erfgoedpraktijken [...] er in optimistische beleidsvisies en in het op consensus gerichte vertoog van de planning en de esthetische vormtaal van het ruimtelijk ontwerp [zijn] afgesleten". Hij pleit in dat verband voor een meer cultuurpolitieke dialoog over het erfgoedbeleid, waarbij in onze omgang met het verleden ook aandacht bestaat voor de dissonante aspecten van het erfgoed en de onderlinge waardenstrijd die het gevolg is van de toe-eigening van historische objecten en structuren door verschillende groepen in de samenleving. Inzichten in welke betekenissen burgers geven aan erfgoed in de dagelijkse leefomgeving zouden enerzijds behulpzaam kunnen zijn om de bestaande waarden van erfgoed, plekken en landschappen herkenbaar te houden en te respecteren. Anderzijds kunnen ze behulpzaam zijn in de beleidsontwikkeling voor erfgoed en in het streven van de overheid naar meer samenwerking met burgers. Het verkrijgen van deze inzichten is een wetenschappelijke vraagstuk. In het volgende hoofdstuk wordt aan de hand van wetenschappelijk literatuur gezien

wat er al bekend is over betekenissen die burgers toekennen aan erfgoed in de dagelijkse leefomgeving, om daarmee een theoretische invalshoek voor dit onderzoek te formuleren. Door middel van onderzoek in een viertal casussen probeer ik met empirisch onderzoeksmateriaal meer inzicht te krijgen in de betekenissen die burgers toekennen aan erfgoed in hun dagelijkse leefomgeving.

Hoofdstuk 2: Erfgoedconstructies in landschapspraktijken - literatuuroverzicht en theoretisch kader

2.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is beargumenteerd dat inzicht in de betekenissen die burgers geven aan erfgoed in de dagelijkse leefomgeving, beleidsmatig relevant is voor de Nederlandse overheidsorganen die expliciet hebben aangegeven erfgoedbeleid, -behoud, en -ontwikkeling als een gezamenlijke opgave te zien van overheid en burgers. Daarbij gaat het om meer dan een overzicht van betekenissen die mensen toekennen aan historische objecten en structuren – dat zou een louter descriptief onderzoek behelzen. Juist het produceren van inzichten in de wijze waarop deze betekenissen tot stand komen, met de nadruk op processen van betekenisgeving en dieperliggende sociale en mentale disposities waaruit deze voortkomen – verklarend onderzoek – kan overheden helpen om inzicht te krijgen in de achtergronden van deze betekenissen en zo behulpzaam zijn om op een effectieve manier met burgers samen te werken. Het kennen van denkwijzen, motivaties, en handelingen van mensen draagt immers bij aan het zoeken naar relevante wijzen van samenwerken en het zoeken naar een passende taal daarin. Tevens ligt in het onderzoeken van deze processen van betekenisgeving de belofte van het produceren van nieuwe wetenschappelijke inzichten besloten, om zo een bijdrage te leveren aan de bestaande wetenschappelijke literatuur.

In dit hoofdstuk ligt de nadruk niet meer op de maatschappelijke context en beleidsrelevantie. Het overkoepelende doel van dit hoofdstuk is om een helder wetenschappelijk perspectief te ontwikkelen waarmee de gewenste kennis geproduceerd kan worden. Daarvoor wordt de relevante wetenschappelijke literatuur besproken, om daaruit een wetenschappelijke probleemstelling (als nadere afbakening en precisering van de kennisbehoefte) te verkrijgen. Vanuit de probleemstelling kunnen voorwaarden gesteld worden aan een theoretisch raamwerk en een theoretisch raamwerk geformuleerd worden. Met het theoretisch raamwerk kunnen de onderzoeksvragen worden gedestilleerd die

door middel van het empirisch onderzoek worden beantwoord, en waarmee tevens de mogelijke bijdragen aan de wetenschap die dit onderzoek beoogt expliciet worden gemaakt.

Voor deze exercitie is een nadere afbakening van belang. Het begrip 'erfgoed' zoals het bestaat in het alledaagse taalgebruik kan slaan op tal van verschillende fenomenen, zoals historische tradities, verhalen, taal en andere gebruiken, mode, productontwerp, architectuur, kunst, en ook historische landschappen en objecten en structuren in landschappen. Dit proefschrift richt zich exclusief op landschappelijk erfgoed. Enerzijds is deze focus wetenschappelijk interessant, omdat landschappelijk erfgoed onderdeel is van het dagelijks leven van mensen, dat zich afspeelt in concrete landschappen, waarin mensen met diverse achtergronden en interesses handelen en waarin ze betekenis geven aan objecten en structuren. Het betreft hier evenzeer mensen die dit doen zonder primaire interesse in erfgoed. Landschappelijk erfgoed is dus bij uitstek publiek erfgoed, van belang voor zowel mensen met historische blik als voor mensen zonder deze blik. Anderzijds volgt deze afbakening uit de maatschappelijke context en beleidsrelevantie zoals in het vorige hoofdstuk beschreven.

2.2 Wetenschappelijke benaderingen en conceptualiseringen van erfgoed

'Erfgoedstudies' (heritage studies) is een begrip dat een internationale gemeenschap van wetenschappers, alsmede hun onderzoeksactiviteiten en hun onderzoeksproducten, aanduidt, die zich vanuit verschillende disciplinaire achtergronden – archeologie, cultuurhistorie, geografie, sociale wetenschappen richten op deze bestudering van erfgoed. Het begrip 'erfgoed' is in de laatste decennia van de 20^e eeuw wetenschappelijk in zwang geraakt (Graham et al., 2000). Met deze introductie van het concept in de wetenschap is ook het multidisciplinaire platform ontstaan.

Een eenduidige definitie van 'erfgoed' die door iedereen wordt geaccepteerd bestaat noch binnen deze multidisciplinaire gemeenschap noch daarbuiten: "There seem to be as many definitions of the heritage concepts as there are heritage practitioners, while many commentators simply leave the definition as broad and malleable as possible" (Harvey, 2001, p.319). Het vaag blijven van het concept is begrijpelijkerwijs functioneel binnen een multidisciplinair onderzoeksveld, omdat het wetenschappers van diverse achtergronden de

mogelijkheid biedt dit concept te gebruiken ter aanduiding van hun onderzoeksinspanningen: "Given the absence of theoretical 'noise' surrounding the field, one could certainly be forgiven for wondering what the outcome had been and where it might be discovered ... this silence is rather suggestive of a state of comfort within heritage studies (Waterton & Watson, 2013, p.547).

Hoewel een duidelijke gedeelde definitie van het concept 'erfgoed' ontbreekt, zijn binnen erfgoedstudies verschillende globale perspectieven te onderscheiden, waarbinnen erfgoed ook op verschillende wijzen (overigens vaak impliciet) wordt geconceptualiseerd. Deze perspectieven zullen in deze paragraaf worden besproken, omdat daarmee op grond van argumenten een basaal theoretisch perspectief voor mijn onderzoek naar erfgoedconstructies in landschapspraktijken wordt bepaald. Dit doe ik aan de hand van de analyse van het onderzoeksveld door Waterton en Watson (2013), die onderscheid maken tussen drie verschillende overkoepelende theoretische benaderingen die het erfgoed onderzoek richting hebben gegeven en nog steeds geven. Zij benoemen deze als 'theoretical frames' – theoretische kaders: (1) 'theorieën binnen erfgoed', (2) 'theorieën over erfgoed' en (3) 'theorieën voor erfgoed'.

2.2.1 Theorieën binnen erfgoed

Het eerste theoretische kader betreft 'theorieën *binnen* erfgoed'. Dit betreft theorieën die erfgoed bestuderen als object: dingen van een zekere ouderdom en hun concrete geschiedenis (Waterton & Watson, 2013, p.548). Onderzoek richt zich op kwesties als de manieren waarop objecten tot stand zijn gekomen en veranderd gedurende hun geschiedenis, discussies over de mate waarin deze objecten zoals ze in het heden bestaan authentiek genoemd kunnen worden, en de wijzen waarop erfgoed op een aantrekkelijke manier aan het publiek getoond kan worden. Veel archeologen en historisch geografen die zich richten op erfgoed zijn er in de eerste plaats op uit de wordingsgeschiedenis van dit erfgoed zo goed mogelijk te documenteren, om het vervolgens te kunnen waarderen. De bescherming en restauratie van de molengang van Kinderdijk zijn een voorbeeld hiervan. Inhoudelijk zijn erfgoedexperts met name gericht op technisch-instrumentele kwesties die te maken hebben met het musealiseren van monumenten en landschappen. Er bestaat veel aandacht voor de materiële integriteit van erfgoedobjecten. Denk bijvoorbeeld aan materiaal conservering, beeldherstel of de ontwikkeling van methoden voor cultuurhistorische

waardstelling (Janssen et al., 2013). Om meer draagvlak te verkrijgen voor het behoud van een historisch object is het belangrijk dat het beleefbaar wordt voor het publiek.

Bij de discussie over cultuurhistorische authenticiteit, een belangrijke kwestie binnen dit theoretische kader, is de vraag in hoeverre erfgoed zoals het nu bestaat nog iets van de geschiedenis in zich draagt, zoals bijvoorbeeld weerspiegeld door de volgende citaten: "Hoewel erfgoed in de eerste plaats over het heden gaat, is voor mij een relatie met het verleden wel essentieel [...] voor mij heeft erfgoed een minimum aan historische authenticiteit" (Renes, 2011, p. 7); en "The bricks of the wall of heritage can be made with very little straw, though whether they can be made without any raw materials at all is debatable" (Howard, 2003, p.29). Aandacht voor de wijzen van presentatie gaat uit naar de esthetische aantrekkelijkheid van erfgoed, waardoor het kan zorgen voor vermaak en educatieve ervaringen (Tokildsen, 2005), maar ook de economische betekenis van erfgoed, bijvoorbeeld in de vorm van opbrengsten uit het toerisme (Bessiere, 1998; Palmer, 1999). Binnen dit frame wordt erfgoed dus geconceptualiseerd als een (verzameling) materiële objecten en structuren met bepaalde geschiedenissen en hoedanigheden, die in het al dan niet verre verleden mede door mensen zijn vormgegeven of anderszins medebepaald, die in het heden nog kenmerken uit het verleden in zich dragen, en waarmee iets gedaan kan worden om het aanschouwelijk te maken voor het brede publiek.

2.2.2 Theorieën over erfgoed

Het tweede kader noemen Waterton en Watson (2013), hier vertaald, 'theorieën over erfgoed'. Centraal binnen dit kader staat het onderzoeken van betekenisgeving aan historische artefacten, met andere woorden, de wijze waarop het verleden wordt begrepen in het heden. Dit onderzoeksperspectief is ontstaan als "a historically informed and culturally significant commentary that moved thinking about heritage away from its objects towards its social and cultural context and significance" (Waterton & Watson, 2013, p.550).

Erfgoed is binnen dit kader geen ontologisch gegeven verzameling oude dingen (dat wil zeggen, de aard van een door mensen gevormd ding, meer specifiek de ouderdom, maakt het erfgoed) zoals het binnen het eerste kader wordt geconceptualiseerd. Erfgoed is binnen het tweede kader een sociale constructie

(Duineveld & Van Assche, 2011; Fairclough et al., 2008; Lowenthal, 1985; Swensen et al., 2013): een historisch artefact wordt erfgoed als een groep mensen het als zodanig beschouwt. Erfgoed als (sociaal) construct impliceert dat erfgoed een expressie is van het hedendaagse betekenisgeving aan sporen uit het verleden (Graham et al., 2000; Grijzenhout, 2007). Erfgoed gezien als sociaal betekenisconstruct impliceert logischerwijs dat erfgoed kan variëren per tijdsgewricht, per regio en per bevolkingsgroep. Immers, relevante sociale processen waarin betekenis wordt gegeven aan historische objecten, overgeleverde tradities en verhalen uit het verleden kunnen variëren tussen deze eenheden.

Studies binnen dit kader, met name gevoed vanuit de culturele geografie en historische geografie, en met name in de Angelsaksische literatuur, benadrukken de waarderings-, representatie- en identiteitsconstructies van erfgoed (Graham et al., 2002, p.4). Er is een focus op het gebruik van het verleden voor het vormen van identiteit, nationale gevoelens en sociale cohesie. Zo kan erfgoed de geschiedenis van een natie of groep symboliseren (Bender, 1993; Graham, 1998; Harvey, 2001; Lowenthal, 1985; Van Assche, 2004). Onderzoeken in dit kader zijn tevens vaak gericht op het omstreden karakter van erfgoed (Smith, 2006); conflict en strijd is immers een gevolg van diversiteit aan betekenissen. Veelal wordt benadrukt dat erfgoed een gevoel van identiteit en thuishoren geven (Cosgrove, 1984; Graham et al., 2000; Moore & Whelan, 2007; Tilley, 2006). De vragen wat historische objecten betekenen voor hedendaagse groepen mensen, hoe deze betekenissen worden gerepresenteerd in taal, en tot welke claims en strijd deze betekenissen en verschillen in betekenissen kunnen leiden zijn typische onderzoeksvragen binnen dit kader. Het begrip identiteit verdient hier een nadere verdieping omdat veel wetenschappelijk werk binnen deze stroming refereert aan erfgoed als identiteitsverstrekker én versterker.

De meeste sociale wetenschappers zijn het erover eens dat het gevoel van individuele zelfidentiteit (in eenvoudige woorden hoe iemand zichzelf ziet) geen louter individuele zaak is. Van jongs af aan interacteren mensen met andere mensen, en juist uit deze interacties ontstaat het gevoel van zelfidentiteit (McIntyre, 2006). Mensen bewegen zich in groepjes, en de eigen groepjes spelen een andere rol in identiteitsvorming dan andere groepjes. De Social Identity Theory, geformuleerd door Tajfel (1979), articuleert juist de werking van

groepen in identiteitsvorming. Als een individu zich verbonden voelt met een bepaalde sociale groep dan spelen mensen uit deze groep een grotere rol in de constructie van zelfidentiteit dan mensen uit andere groepen. Bovendien wordt de eigen groep vaak afgezet tegen anderen, mensen die niet tot die groep behoren. Mensen binnen de groep hebben de neiging om meer op elkaar te gaan lijken, door het delen van denken en gedragspatronen. Omdat individuen zich verbonden voelen met meerdere groepen (waarvan sommige concreet kunnen zijn, zoals de plaatselijke heemkunde vereniging, en andere abstract, zoals de inwoners van Nederland), ontstaat een meervoudige zelfidentiteit. Castells (2011) benadrukt het belang van identiteit in hedendaagse groepsvorming. Waar vroeger sociale identiteit langs bestaande sociale categorisering werd ervaren (bijvoorbeeld de zuilen in Nederland), daar zijn deze onderscheidingen minder belangrijk geworden (ontzuiling). In de globale netwerkmaatschappij met alomtegenwoordige informatie-uitwisseling vormen mensen groepen op andere gronden (bijvoorbeeld gedeelde interesses), en ontlenen identiteit aan deze groepen (Cuba & Hummon, 1993). Theoretisch is het denkbaar dat betekenis toekennen aan erfgoed een verbindende activiteit kan zijn en daarmee identiteit kan verschaffen. Echter, deze claim is binnen erfgoedstudies noch theoretisch, noch empirisch onderbouwd. Hoewel ik de bijdrage van erfgoed aan identiteitsvorming ook niet empirisch problematiseer in dit proefschrift, zal ik wel op deze kwestie reflecteren aan de hand van de bevindingen

De opkomst van theorieën over erfgoed valt ongeveer samen met, en is geïnspireerd door, de zogeheten 'interpretatieve omslag' in de sociale wetenschappen (Harrison, 2013). Vanuit een interpretatief perspectief wordt alle kennis, inclusief expertkennis, als een discursief construct beschouwd. Een discours is in eerste instantie een manier van spreken. Maar omdat spreken betekenis geven is, en wij een beeld van de werkelijkheid vormen op grond van betekenissen, is een discours veel meer dan spreken alleen: een discours is "a body of ideas, concepts and beliefs which become established as knowledge or as an accepted worldview. These ideas become a powerform framework for understanding and action in social life" (Bilton et al., 1996). Erfgoed wordt dan vanuit het interpretatieve perspectief als een betekenisconstruct bestudeerd waarbij de talige representaties van betekenissen centraal staan (Smith, 2006; Swensen et al., 2013). De discoursanalyse is hierbij een veelvuldig gebruikte onderzoeksmethode. Voorbeelden zijn studies naar de betekenis van historische

objecten in een planningsdiscours en opvattingen over archeologische vondsten vanuit een lekendiscours versus een expertdiscours (Duineveld, 2006; Van Assche, 2004). Een ander voorbeeld is een studie van Ennen (2000). In dit onderzoek worden drie groepen bewoners van steden gedefinieerd en is onderzocht hoe deze groepen betekenis geven aan erfgoed in de binnenstad. Mensen zijn gevraagd naar hun mening over de binnenstad. Uit het onderzoek blijkt dat de erfgoedbetekenissen van de binnenstad heel verschillend zijn tussen groepen mensen.

Dit theoretische kader is geen vervanging van het eerdergenoemde kader waarbinnen erfgoed als historisch en materieel object wordt bestudeerd. Het bestaan van objecten wordt niet ontkend, en wetenschappelijk opgebouwde kennis wordt niet als onzinnig terzijde geschoven. Wel wordt deze kennis, en dan vooral de praktische consequenties ervan, enigszins gerelativeerd en komt de nadruk op de sociale en culturele context van erfgoed te liggen (Waterton & Watson, 2013). Immers, ook het werk van heritage experts is uiteindelijk een discours, dat bestaat temidden van andere discoursen. Smith (2006) spreekt over 'authorized heritage discourse'. Daarmee bedoelt zij het discours zoals dat bestaat binnen netwerken van wetenschappers die erfgoed als object bestuderen (en daarmee werken aan de theorieën binnen erfgoed), alsmede andere professionals zoals mensen werkzaam in beleid en uitvoerende diensten met betrekking tot erfgoed. Wetenschappelijk gevoede kennis van dingen is op zichzelf niet afdoende om te bepalen hoe we met die dingen om zouden kunnen gaan. Andere mensen kunnen immers vanuit een heel ander discours andere betekenissen toekennen aan diezelfde dingen en er is geen a priori reden waarom andere perspectieven geen rol zouden spelen in de bepaling van omgang met publieke historische artefacten.

2.2.3 Theorieën voor erfgoed

Het derde, vrij recent opgekomen theoretische kader binnen erfgoedstudies beschrijven Waterton & Watson (2013) als 'theorieën voor erfgoed'. Het ontstaan van dit kader kan begrepen worden als een reactie op de beperkingen van het tweede kader: "While acknowledging its key role in producing a field of critical heritage studies, one criticism that could be leveled at this focus on the discourse of heritage is that it does not always produce an account of what

adequately theorises the role of material “things” (Harrison, 2013, p.112)
Erfgoedtheoretici zoals Harrison en Munoz Vinas (2005) bepleiten daarom een hernieuwde aandacht voor de materiële kant van erfgoed, die bijvoorbeeld ook een verklaringsgrond kan bieden voor de affectieve dimensie van oude dingen, zonder daarbij overigens de kritische en procesmatige benadering van theorieën over erfgoed overboord te gooien. Integendeel, zij maken zich sterk voor een meer hybride model van erfgoed.

Theorieën voor erfgoed (het derde kader) zijn gericht op het identificeren en begrijpen van persoonlijke en sociale relaties met historische objecten, zoals deze voorkomen in het leven van alledag dat zich afspeelt in publieke ruimte. Het gaat daarbij om de impact die deze objecten hebben op personen, evenals de omgang met personen met deze objecten: “At their core, they [the basic research questions] are questions about the role played by the personal, the ordinary and the everyday, within spaces of heritage, whether they are physical, discursive or affective (Waterton & Watson, 2013, p.551). Erfgoed wordt binnen dit frame ook als een constructie en niet als buiten de mens om vaststaand gegeven gezien. Maar anders dan binnen het tweede frame zijn deze constructies niet beperkt tot talige representaties. Ook door te handelen jegens oude dingen (zonder daarbij elke deelhandeling in expliciete taal te vatten), en ook door emotioneel te reageren op oude dingen (zonder dat deze emotie talig wordt geconceptualiseerd en geïnterpreteerd) gaan mensen relaties aan met historische objecten, en construeren zij zo erfgoed. En daarmee zijn de dingen zelf ook weer van belang om in de analyses te betrekken om de verhoudingen van mensen met deze dingen te begrijpen.

Binnen dit derde kader wordt de zogeheten ‘praktijktheorie’ (practice theory) door onderzoekers binnen erfgoedstudies gepropageerd en verkend als grondslag voor wetenschappelijke studies (Harrison, 2010; Setten, 2005; Smith, 2006; Waterton & Watson, 2013). De zogeheten ‘praktijkomslag’ (Reckwitz, 2002; Schatzki et al., 2001; Wagenaar et al., 2003) heeft zich voorgedaan in de sociale wetenschappen als reactie op de ‘interpretative turn’ die als beperkend werk gezien in de zin van exclusieve gerichtheid op talige presentaties. Sociale theoretici als Bourdieu, Giddens, Foucault, Butler en Latour zijn de grondleggers van de praktijktheorie (Reckwitz, 2002) (waarbij aangetekend is dat er geen

sprake is van een enkele theorie, maar veeleer van varianten met gemeenschappelijkheden; de term 'praktijktheorie' wordt hier gebruikt ter aanduiding van deze verzameling).

'Praktijktheorie' plaatst sociale fenomenen niet in discoursen, maar in praktijken (Reckwitz, 2002). Een praktijk bestaat uit routines waarin verschillende elementen met elkaar verbonden zijn (Reckwitz, 2002). Binnen deze routines spelen een veelheid aan componenten een rol: "Een praktijkbenadering begrijpt menselijk handelen dus vanuit handelingen, regels, manieren van denken, en de materiële artefacten, die gezamenlijk een activiteit vorm geven" (Specht, 2012, p.83). Een praktijktheoretisch perspectief komt daarmee ook tegemoet aan de binnen erfgoedstudies geuite oproep om juist de verhouding tussen erfgoed als betekenisconstruct en de materiële hoedanigheid centraal te stellen (Escobar, 2001; Smith, 2006); juist deze verhouding was afwezig binnen zowel het eerste als het tweede theoretische kader. Binnen het derde kader wordt erfgoed geconceptualiseerd als een constructie voortkomend uit alledaagse sociale praktijken waarin taal, mensen en hun mentale disposities, handelingen en objecten een rol spelen als componenten van omvattende routines. Het derde kader, met de nadruk op praktijktheorie als leidraad voor studies, wordt voornamelijk nog gepropageerd, en er zijn nog maar weinig empirische erfgoedstudies waarin dit theoretisch perspectief expliciet en systematisch wordt gehanteerd.

Hoewel binnen het eerste kader - theorieën binnen erfgoed- niet wordt tegengesproken dat verschillende mensen verschillende betekenissen kunnen toekennen aan hetzelfde historische object, is dat uitdrukkelijk geen onderwerp van studie en wetenschappelijke problematisering. Daarmee is dit kader geen geschikt vertrekpunt voor het onderhavige onderzoek, waarin juist de diversiteit aan betekenissen van belang is. Het tweede theoretisch kader van 'theorieën over erfgoed' heeft eveneens beperkingen. Het onderzoek, gevoed vanuit een discours-theoretisch perspectief, richt zich op talige representaties van historische artefacten. Daarmee zijn de objecten, de oude dingen, geen deel meer van de wetenschappelijke analyses (vaak overigens wel van de contextbeschrijvingen van wetenschappelijke studies), die zich exclusief op representaties richten. Het derde kader van 'theorieën voor erfgoed' impliceert een hybride model van erfgoed, waarin zowel de historische objecten als de

betekenisgeving daaraan van belang zijn. Bovendien is het handelen van mensen jegens de historische objecten van belang binnen dit kader. Om deze redenen vormt dit derde kader het vertrekpunt van dit onderzoek.

2.2.4 Praktijktheorie: uitgangspunt voor dit onderzoek

In dit proefschrift zal praktijktheorie richting geven aan het onderzoek, op grond van de eerder geconstateerde kennisbehoefte, alsmede de overwegingen die wetenschappers hebben gegeven voor deze theoretische invalshoek. De overheid heeft de expliciete wens uitgesproken om het beheer van erfgoed niet meer exclusief in eigen hand te houden, maar deels in samenwerking met gemeenschappen vorm te geven en uit te voeren. Het handelen, dat breder is dan betekenis geven alleen, is hierin dus een essentiële component. Tevens deel ik de uitgangspunten dat de constructie van erfgoed breder is dan discursieve betekenisconstructie, en dat de materiële wereld met daarin objecten en handelingen van mensen ook van belang zijn om te bestuderen als men de constructie van erfgoed wil begrijpen. Daarnaast heeft het hanteren van een praktijktheorie als grondslag van onderzoek een goede potentie om een nieuwe bijdrage te leveren aan erfgoedstudies, waar dit perspectief wel wordt beargumenteerd, maar nog nauwelijks empirisch is uitgewerkt.

Daarvoor is het van belang een conceptueel raamwerk te ontwikkelen waarin het nu nog abstracte theoretisch perspectief van erfgoedconstructies in praktijken wordt uitgewerkt tot een verzameling van concretere heldere concepten en de relaties daartussen, dat als leidraad kan dienen voor het empirisch onderzoek. Daartoe volgt een bespreking van relevante claims en bevindingen binnen erfgoedstudies en studies uit aanpalende disciplinaire richtingen in de volgende paragrafen.

2.3 Focus op landschap

Erfgoedonderzoekers pleiten om het concept landschap te gebruiken als invalshoek voor empirische studies (Harvey, 2001). Erfgoed op landschappelijke schaal wordt gezien als een samenbindend concept "where both the material-physical reality and the immaterial existential values play important parts" (Antrop, 2005). Landschap is, evenals erfgoed, geen eenduidig begrip: "landscape is something which is mental as well as physical, subjective as well as objective" (Howard et al., 2013). Bulkens geeft in haar werk een overzicht

van de ontwikkeling van het concept landschap (Bulken, 2014). Met name binnen de culturele geografie is het concept landschap als het ware een lens geworden waardoor interacties tussen individuen en de omgeving worden bekeken (Wylie, 2007). Met deze zienswijze zijn landschappen symbolen van betekenissen die mensen toekennen of representaties hiervan. De symbolische representatie van het landschap is het onderwerp van studie geworden in ieder geval binnen de geografische disciplines. Het landschap als ruimtelijke eenheid en als alledaagse leefomgeving van bewoners kreeg weinig aandacht (Bulken, 2014).

Met de opkomst van de 'non-representational' theorie binnen de culturele geografie is ook het begrip landschap op andere wijze geconceptualiseerd: "the landscape is a rather fluid construct which is in a continuous process of becoming" en "considering them [landscapes] as 'practices' in and of themselves" (Bulken, 2014, p.12). Bewoners geven landschappen actief vorm, ook fysiek zichtbaar, en verbinden zich met landschappen waar zij zelf onderdeel van zijn. Onder invloed van de non-representatie benadering speelt de fysieke verschijningsvorm van het landschap weer een prominente rol in analyses. Ook in het hedendaagse landschapsonderzoek worden praktijken bestudeerd in de alledaagse leefomgeving van mensen. De nadruk ligt daarbij sterk op de beleving en het handelen van het individu. In dit onderzoek wordt het landschap gezien als een ruimtelijke schaalniveau dat de alledaagse leefomgeving van mensen omvat. In het landschap worden verschillende betekenissen toegekend en handelt men, waardoor landschappelijk erfgoed wordt geconstrueerd. Het landschap bestaat uit (veelal) publieke ruimtes, waarin het een ieder vrij staat om er betekenis aan te geven. Zo kunnen verschillende betekenissen goed aan het licht komen. Daarnaast kan erfgoed een waarde zijn te midden van tal van andere waarden die aan een landschap worden toegekend, zoals natuurwaarden of economische waarden. Daarbij kan sprake zijn van concurrerende landschapswaarden. Om deze redenen kijkt dit onderzoek vanuit een landschappelijke invalshoek naar sociale praktijken waarin erfgoed wordt geproduceerd.

2.4 Betekenisgeving aan landschap en plekken: claims en bevindingen

Onderzoek naar de relaties tussen mens en landschap, alsmede landschappelijk erfgoed, strekt zich uit over verschillende disciplines, zoals de

omgevingspsychologie, humane en sociale geografie, planologie, toerismestudies, en erfgoedstudies. In deze paragraaf volgt een bespreking van claims en bevindingen uit de betreffende literatuur. De focus ligt daarbij op betekenissen en betekenisgeving. Hoewel beargumenteerd is dat dit onderzoek vanuit het perspectief van praktijktheorie opgezet zal worden, is het van belang om ook de literatuur over betekenisgeving te bestuderen. Ten eerste zijn betekenissen die mensen toekennen aan landschap en erfgoed centrale componenten in praktijken. Ten tweede zijn studies die expliciet en systematisch opgezet zijn vanuit de praktijktheorie relatief schaars, en zou een exclusieve focus hierop te beperkt zijn.

2.4.1 Landschapsvoorkeuren en landschapsperceptie

Binnen de omgevingspsychologie bestaat een lange traditie van onderzoek naar landschapsvoorkeuren (Jacobs, 2006). Het meeste onderzoek binnen deze traditie is gericht op aangeboren landschapsvoorkeuren: het idee is dat we van onze verre voorouders genetisch bepaalde disposities hebben geërfd die medebepalen welke landschappen we aantrekkelijk vinden (Ulrich, 1986). Een bekende theorie in dit verband is de 'prospect-refuge' theorie (Appleton, 1975). Voor onze verre voorouders was het van belang om uit te kunnen kijken, om zo prooidieren evenals gevaarlijke predatoren te kunnen ontwaren. Tevens was het van belang om te kunnen schuilen, zodat deze predatoren en prooidieren onze voorouders niet zouden kunnen zien. Als adaptatie die overleving bevordert is zo gedurende de evolutie een genetisch vastgelegde voorkeur ontstaan voor half-open landschappen. Een andere bekende theorie is de 'preference matrix' (Kaplan & Kaplan, 1989). Een aanname achter deze theorie is dat kennisverwerving bij mensen sterk heeft bijgedragen aan overleving, en dat we daarom een aangeboren voorkeur hebben voor die landschappen die deze kennisverwerving bevorderen. Kennisverwerving wordt gestimuleerd, volgens deze theorie, door samenhang binnen het landschap dat direct zichtbaar is (bevordert begrip), complexiteit daarvan (bevordert verdere bestudering), voorspelbaarheid van het landschap dat men zou kunnen zien als men verdergaat (bevordert begrip) en mysterie van dit verderop liggende landschap (bevordert exploratie). Voor het huidige onderzoek is de kennis over biologische landschapsvoorkeuren te beperkt: "One of the criticisms of much landscape preference research is that it tends to ignore human involvement with and

attachment to real places" (Kaltenborn & Bjerke, 2002, p. 382). In de omgevingspsychologische studies naar aangeboren landschapsvoorkeuren worden mensen bestudeerd als passieve observanten en niet als actieve producenten van betekenissen aan plekken. In lijn met de theorie gaat het bovendien om onderzoek naar voorkeuren voor natuurlijke landschappen, omdat dit immers de enige leefomgeving van onze verre voorouders was.

Toch is een enkele keer, en vanuit andere theoretische raamwerken, ook gekeken naar de rol van historische landschapselementen in de waarneming en waardering van landschappen. Zo is gebleken dat voor de meeste mensen historische landschapselementen bijdragen aan de esthetische kwaliteiten van een gebied (Roos-Klein Lankhorst et al., 2005; Van den Berg & Casimir, 2002). Ook blijkt dat het historische karakter van een plek een belangrijk kenmerk is voor de manier waarop mensen een landschap beleven (Coeterier, 1997; 2000). Coeterier gebruikte het concept van 'dominante waarnemingskermerken' om te onderzoeken welke karakteristieken van landschappen bepalend zijn in onze waarneming en waardering daarvan. Naast kenmerken als gebruik, sensorische kwaliteiten, en natuurlijkheid, blijkt, op grond van vele case-studies in Nederlandse gebieden, historisch karakter dus als een van deze basiskenmerken de waarneming in te kaderen. Een soortgelijke bevinding volgt uit onderzoek in een andere cultuur en een stedelijke context. Onderzoek waarbij inwoners foto's van stedelijke scènes waardeerden wees uit dat historische architectuur en erfgoed significante voorspellers waren van deze waardering, naast complexiteit, groen, samenhang en moderniteit (Najd et al., 2015). Een andere interessante omgevingspsychologische studie betreft onderzoek naar de wijze waarop algemene en abstract door de Verenigde Naties geformuleerde "World heritage values" worden vertaald en geprojecteerd op een concreet gebied in Australië, dat onder deze richtlijnen valt, het Wet Tropics World Heritage Area of North Queensland (Reser & Bentrupperbäumer, 2005). Aan zowel professioneel betrokkenen (gebiedsbeheerders en vertegenwoordigers van betrokken erfgoedorganisaties) als aan bezoekers en bewoners is gevraagd waaraan deze abstracte en overigens voor de meesten niet eens bekende waarden zouden refereren in het onderhavige gebied. Opvallend is dat de professionals in grote meerderheid (61%) verwijzen naar fysieke kenmerken van het gebied, kenmerken van de plek, en bijzondere plekken in het grotere gebied. De meeste

bezoekers en bewoners daarentegen associëren de abstracte erfgoedwaarden juist vanuit de door hun ervaren praktijken, van bescherming, bewustwording en appreciatie, en verwijzen nauwelijks naar fysieke kenmerken.

Deze studies suggereren dat historische objecten en structuren kunnen bijdragen aan positieve waardering van landschappen. Maar tevens gaat het om meer dan pure waardering: historisch karakter van een gebied vormt een van de pijlers die meebepaalt hoe mensen naar een gebied kijken. Bovendien lijkt er een groot verschil te zijn in de manieren waarop experts erfgoedwaarde concretiseren in een gebied in vergelijking met bewoners en bezoekers.

2.4.2 Betekenisgeving aan plekken

In de sociale geografie (waartoe binnen dit proefschrift ook de humane en culturele geografie gerekend worden) hebben veel onderzoekers het lastig te vertalen concept 'sense of place' gebruikt als grondslag voor onderzoek naar betekenisgeving aan de omgeving (Lovell, 1998; Relph, 1976; Soini, 2004; Tuan, 1974). Hoewel het concept op verschillende wijze is gedefinieerd door onderzoekers, is een algemene lijn te ontwaren: 'sense of place' duidt op het geheel aan betekenissen dat een persoon met een plek verbindt (Cheng et al.; 2003, Jacobs & Buijs, 2011; Gustafson, 2001). Het onderzoek is grotendeels complementair aan het eerder besproken onderzoek naar aangeboren voorkeuren: juist de aangeleerde aspecten staan centraal, en niet de passieve reacties op landschappen worden bestudeerd maar juist de actief geconstrueerde betekenissen die aan plekken worden gegeven. Onderzoekers, en het concept impliceert dat ook al min of meer, benadrukken dat deze betekenissen van individu tot individu, van sociale groep tot sociale groep, van plek tot plek, en van tijd tot tijd kunnen verschillen (Jacobs & Buijs, 2011; Tuan, 1976). Sommigen hebben op grond hiervan beweerd dat het lastig is om generieke uitspraken te doen over 'sense of place' (Relph, 1976; Tuan, 1974). Het is inderdaad lastig, zo niet ondoenlijk om op grond van bestaande kennis voor een nieuwe context te kunnen voorspellen welke betekenissen een individu aan een plek op een bepaald tijdstip toekent. Toch lijken andere typen generieke uitspraken die individuele case studies overstijgen, zoals uitspraken over typen van betekenissen, de totstandkoming en achtergronden van betekenisgeving, en

verschillen in betekenisgeving tussen groepen mensen, wel degelijk gerechtvaardigd.

Zo is de constatering dat 'sense of place' in hoge mate contextueel is, en dus kan verschillen naar tijd, plek, individu, en groep, in zichzelf een generieke uitspraak. De diversiteit aan betekenissen wordt bevestigd door tal van empirische studies (Jacobs & Buijs, 2011; Manzo, 2006; Massey, 1995). Hieruit volgt dat indien men de betekenissen die bepaalde mensen aan bepaalde plekken toekennen wil kennen, er empirisch onderzoek nodig is, omdat deze betekenissen niet te voorspellen zijn op grond van generieke kennis. Hetzelfde geldt dan voor landschappelijk erfgoed: empirisch onderzoek is nodig om te weten welke betekenissen groepen mensen toekennen aan concrete historische objecten en structuren in landschappen.

Sommige onderzoekers zijn, zonder de diversiteit aan betekenissen te ontkennen, op zoek gegaan naar algemenere categorieën van betekenissen. Altman en Low (1992) onderscheiden in het concept 'sense of place' drie typen betekenissen. Cognitieve betekenissen, affectieve betekenissen en conatieve betekenissen. Een vergelijkbaar onderscheid maken Jorgensen en Stedman (2001; 2006), tussen 'attachment' (de emotionele verbinding met een plek), 'dependence' (welk gedrag een plek faciliteert) en 'identity' (de rol van de plek in het zelfbeeld). Naast deze op grond van theorie geformuleerde categoriseringën bestaan ook inductief geformuleerde categoriseringën. Jacobs & Buijs (2011) komen in een onderzoek naar 'place meanings' in twee case studies tot vijf abstracte categorieën van betekenissen: schoonheid, functionaliteit, verbondenheid, biodiversiteit en risico. Deze categorieën komen, soms in andere benamingen, voor in meerdere onderzoeken (Buijs, 2009; Buijs et al., 2008; Davenport & Anderson, 2005). Wat mensen mooi, functioneel, enzovoorts vinden, verschilde in deze studies tussen groepen mensen, maar iedereen kende deze typen betekenissen toe aan een plek. Dit impliceert dat ondanks de diversiteit aan betekenissen, toch overkoepelende patronen kunnen bestaan die een reflectie zijn van de wijze waarop mensen geneigd zijn betekenissen toe te kennen aan plekken.

'Sense of place' kan ook een verklaring bieden voor sommige gedragingen van mensen, en dan met name (maar niet exclusief) voor gedragsintenties die te maken hebben met mogelijke veranderingen van een plek (Altman & Low, 1992; Davenport & Anderson, 2005). Zo bleken in een case studie de intenties van bewoners om het herstel van een beek naar een natuurlijke meanderloop te ondersteunen begrijpelijk vanuit de betekenissen die zij aan de plek toekenden, evenals in een andere casus de intenties van polderbewoners om een waterpeilbesluit te ondersteunen (Jacobs & Buijs, 2011). Ook uit kwantitatief onderzoek onder bezitters van vakantiehuisjes aan een meer in Wisconsin bleek dat sense of place een goede voorspeller was voor de bereidheid actie te ondernemen om de plek te beschermen (Stedman, 2002).

Veel onderzoekers hebben benadrukt dat 'sense of place' een holistisch fenomeen is (Relph, 1976; Tuan, 1974). Holistisch in de zin dat betekenissen vaak een samenhangend en min of meer consistent geheel vormen. Maar ook holistisch in de zin dat dit geheel van betekenissen geen mentale representatie is die los staat van het alledaagse leven van mensen, maar daar juist uit voortkomt (Jacobs & Buijs, 2011, Manzo, 2005). We moeten betekenissen aan historische landschappelijke objecten daarom niet los zien van het geheel aan betekenissen dat met toekent aan de plek, en niet los zien vanuit de alledaagse praktijken waarin mensen zich bewegen. De constructie van landschappelijk erfgoed is een onderdeel van de ruimere ruimtelijke context (Fontein, 2006; Smith, 2006 in Abu-Khalajah, 2010).

Studies naar sense of place zijn doorgaans niet specifiek gericht op landschappelijk erfgoed. Wel laten meerdere studies zien dat fysieke overblijfselen uit het verleden vaak (maar niet altijd) onderdeel uitmaken van de 'sense of place' van mensen (Relph, 1976; Tuan, 1974; Van Gorp et al., 2003). Een voorbeeld hiervan zijn twee casestudies in Nederland waar de bewoners herhaaldelijk en spontaan historische artefacten noemen zoals oude perceelsvormen, oude gebouwen of de historische weidsheid van een polderlandschap op de vraag wat een plek voor hen betekent (Jacobs & Buijs, 2011). Een ander voorbeeld vormt een onderzoek naar betekenissen die inwoners van New York aan verschillende plekken toekennen: een plek als een 'bridge to the past' komt hierin naar voren als een belangrijk thema (Manzo, 2005).

Uit de besproken literatuur volgen een aantal lessen voor dit onderzoek:

- Erfgoed is relevant voor landschapsvoorkeuren en 'sense of place';
- Betekenissen die mensen toekennen aan plekken zijn divers, en kunnen verschillen naar tijd, plek, sociale groep en individu – empirisch onderzoek is daarom nodig om deze betekenissen in concrete situatie te leren kennen;
- Waarschijnlijk zijn wel patronen in deze diversiteit te herkennen, in de vorm van abstracte categorieën van betekenissen – vergelijkingen van bevindingen uit verschillende case studies kunnen leiden tot de identificatie van patronen;
- Betekenisgeving aan landschappelijke historische objecten en structuren kan niet los worden gezien van de brede betekenisgeving aan de plek waarin deze voorkomen;
- Tevens wordt deze betekenisgeving pas begrijpelijk door deze te bestuderen tegen de achtergrond van praktijken waarin deze betekenissen tot stand komen.

2.5 Constructie van landschappelijk erfgoed: tentatieve lessen uit twee case studies

Deze paragraaf begint met een korte bespreking van twee case studies waarin de constructie van landschappelijk erfgoed is bestudeerd. Met deze cases worden een aantal belangrijke verdere uitgangspunten voor dit onderzoek inzichtelijk gemaakt.

In een studie naar betekenissen die verschillende bewoners toekennen aan archeologische plekken met vervallen tombes in het weinig welvarende stadje Khreibt al-Suc in Jordanië (Abu-Khalajah, 2010), komen een interessante bevindingen naar voren. De armere bewoners zien de plekken niet als erfgoed, maar als ruïnes. Zij zijn bezig zo goed en zo kwaad als het kan te overleven, en binnen deze context kennen zij geen bijzondere historische betekenissen toe, zoals blijkt het onderstaande citaat:

"People do not have this luxury to think about the past ... Thinking of these ruins is taraf [luxury] that have no place in Khreibt al-Suq. We have them [referring to the archaeological sites], but we don't think of them ... I'm sure, if it were not for the tourists, no one will care about them."

Zij zien de ruïnes als een kans toeristen aan te trekken, en zo voor inkomsten voor de gemeenschap te zorgen – voor hen hebben de bouwvallen dus een economische betekenis. Dit in tegenstelling tot sommige meer welgestelde bewoners, evenals de regeringsvertegenwoordigers, die de tombes juist wel zien als sporen van de geschiedenis, die een verbondenheid symboliseren. Dezelfde objecten worden door sommigen dus tot erfgoed geconstrueerd, en door anderen niet, hoewel deze anderen er wel degelijk betekenis aan toekennen (Abu-Khalajah, 2010). De bewoners die de ruïnes niet als erfgoed zien, hebben moeite met de wijze waarop de regering ze beschermen: doordat ze, anders dan voorheen, zijn afgesloten van vrije toegang voelen de bewoners zich buitengesloten, en min of meer als bedreigend uitschot behandeld.

Een studie naar 'housing estates', gebouwd in de jaren 1950 en 1960 in Rosmolsia, Noorwegen, laat zien dat daar experts de betreffende objecten niet als erfgoed zien, terwijl de bewoners dat wel doen (Nymoen Rørtveit & Setten, 2015). Het betreft hier flatgebouwen die vanuit een moderniseringsideaal zijn gebouwd, in groene omgevingen aan de stadsrand, die een rurale idylle weerspiegelen. Experts veroordelen deze gebouwen en hun omgevingen juist als een breuk met het verleden, doordat ontwerpen gestoeld zijn op principes zonder verder de verledens van de betreffende plekken in ogenschouw te nemen. Vanuit het 'authorized heritage discourse' is het daarom voor hen geen erfgoed, maar een serie plekken met allerlei gebreken, als expressie van misvattingen in ontwerpidealen; gebreken, die het liefst verholpen zouden moeten worden. Hierbij dient opgemerkt te worden dat recent in Nederland en Engeland er meer aandacht is voor de erfenis van het modernisme, dit is zichtbaar in een inventarisatie naar naoorlogse bebouwing (1945-1965) door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Bewoners van deze flats daarentegen geven de plekken betekenis vanuit hun praktijken van het wonen, recreëren in het omliggende groen, en het beleven van deze groene omgeving. Vanuit deze praktijken, waarvan specifieke routines tot stand zijn gekomen naar aanleiding van de mogelijkheden die de plekken bieden, zien zij de flatgebouwen als erfgoed. Daarbij gaat het hen niet zozeer om betekenis als symbool van een belangrijke culturele periode, maar veeleer

om zowel een symbool als een handelingsruimte die voor hen, in hun persoonlijk leven, het verleden met het heden en de toekomst verbindt. Zij wensen geen 'verbeteringen' maar willen het liefst dat het blijft zoals het nu is.

Beide studies onderstrepen nogmaals enkele conclusies uit de vorige paragraaf, zoals de diversiteit een betekenissen die verschillende mensen aan dezelfde dingen kunnen geven, en het belang van een analyse van de context van praktijken van het alledaagse leven om deze betekenissen goed te kunnen begrijpen. Daarnaast laten beide studies zien dat sommigen historische artefacten expliciet tot erfgoed construeren, dat wil zeggen dat ze in talige expressies betekenis als erfgoed toekennen, terwijl anderen dezelfde historische artefacten ook betekenis geven, maar niet expliciet als erfgoed (of zelfs expliciet niet als erfgoed). Ook komen in beide studies verschillen tussen experts en niet-experts naar voren in betekenisgeving aan deze artefacten. Tevens suggereren de studies dat gewenste acties (wijze van erfgoedbescherming, interventies in bestaande plekken) die door experts ondernomen of gewenst zijn, door betrokken bewoners niet gewenst zijn – het is dus allerm minst vanzelfsprekend dat mensen bereid zouden zijn sament te werken met door experts geëntameerd overheidsbeleid. Tenslotte blijkt dat betekenissen kunnen veranderen in reactie op voorgenomen of uitgevoerde ruimtelijke veranderingen.

In het onderhavige onderzoek staan deze aspecten van erfgoedconstructie centraal als nadere afbakening van de empirische exercities – samenvattend: het belang van praktijken, expliciete en impliciete betekenissen, experts en niet-experts, veranderingen in betekenissen, en het participeren in overheidsbeleid. In de volgende paragrafen worden deze aspecten nader besproken en uitgewerkt, waarbij een theoretisch raamwerk voor dit onderzoek tot stand komt, dat weer leidt tot een probleemstelling, een conceptueel kader, en specifieke onderzoeksvragen.

2.6 Argumenten voor een praktijktheoretisch perspectief

In de voorgaande paragrafen zijn reeds een aantal argumenten genoemd om een praktijktheoretisch perspectief te kiezen voor het bestuderen van de wijze waarop mensen erfgoed construeren – kort samengevat:

- Praktijktheorie anticipeert op het bestaan van verschillen tussen mensen (hier verschillen in betekenissen toegekend aan historische artefacten) en geeft een theoretische verklaring daarvoor (deze betekenissen komen tot stand in praktijken, en verschillende individuen bewegen zich binnen verschillende praktijken);
- Binnen praktijktheorie verschijnen, anders dan binnen discoursstheorie, materiële entiteiten (hier historische artefacten) als essentiële component om de betekenisgeving en handelen te begrijpen;
- Binnen praktijktheorie wordt constructie (hier van erfgoed) niet beperkt tot constructie door middel van talige representaties, maar tevens als product van andere manieren van verbonden zijn met dingen, zoals handelen of emotionele relaties die niet of minder in taal zijn gearticuleerd;
- Binnen praktijktheorie ligt de nadruk op concrete situaties waarin mensen zich bewegen, handelen en betekenisgeven.

Met onderzoek uit twee aanpalende vakgebieden illustreer ik in deze paragraaf de zin van een praktijktheoretisch perspectief als grondslag voor onderzoek naar de wijze waarop mensen betekenis geven aan de omgeving. In een studie naar beslissingen van boeren over handelingen die het landschap beïnvloeden, betoogt Busck (2002) dat in eerder onderzoek deze handelingen vooral zijn begrepen als bijproducten van beslissingen over agrarisch productie. Boeren werden daarin voorgesteld als optimaliseerders, en ingrepen in het landschap als consequenties van deze productieoptimalisering. In werkelijkheid echter, kunnen verschillende bedrijfsstijlen worden onderscheiden, als combinaties van observerbare patronen van praktijken van bedrijfsvoeringen en opvattingen van de desbetreffende boeren (Busck, 2002). Het onderzoek vertrekt vanuit het idee dat binnen deze bedrijfsstijlen verschillende landschapspraktijken bestaan, waarvan sommige niet begrepen kunnen worden als consequenties van productieoptimalisatie. Op grond van diepte-interviews in combinatie met analyses van landschappelijke veranderingen is vervolgens achterhaald welke landschapspraktijken binnen diverse bedrijfsstijlen bestaan en hoe deze begrepen kunnen worden.

De bevindingen van Busck (2002) laten zien dat binnen sommige bedrijfsstijlen optimalisatie inderdaad voorop staat, en dat ingrepen in het landschap daardoor zijn gemotiveerd. Tegelijkertijd echter, bestaan andere bedrijfsstijlen waarin ingrepen in het landschap op heel andere wijzen tot stand komen, zoals gemotiveerd door de wens een bijdrage te leveren aan behoud en verfraaiing van het landschap, het bieden van ruimte aan wilde dieren, of het creëren van een aangename woonomgeving. Tevens laat het onderzoek zien dat beslissingen over de bedrijfsvoering vaak expliciet zijn gearticuleerd, en op grond van diepgaande kennis en vanuit een strategie worden genomen, terwijl beslissingen over ingrepen in het landschap veel meer op ad hoc basis worden genomen en niet duidelijk talig zijn beargumenteerd (Busck, 2002). Kennis van deze praktijken is nodig om verschillen in landschappelijke ingrepen te kunnen begrijpen.

Een andere studie richtte zich op een conflict rond ingrepen in natuur in nationaal park Het Drents-Friese Wold (Buijs et al., 2011). Staatbosbeheer omarmde een beheerplan voor het gebied met als consequentie van een aantal Amerikaanse eiken gekapt zouden worden. Lokale bewoners richtten vervolgens een protestgroep op, Stichting de Woudreus, met als doel om deze kap tegen te gaan. Op grond van interviews, focusgroepen en documentanalyse is dit conflict, en de uitwisseling van argumenten daarin, in kaart gebracht. De uitspraken van de partijen zijn vervolgens geanalyseerd vanuit een kader van algemene sociale representaties van natuur, zoals geïdentificeerd in eerder onderzoek. Daaruit bleek dat in de Nederlandse maatschappij verschillende sociaal gedeelde beelden van natuur bestaan: een wild natuurbeeld, een breed natuurbeeld, een esthetisch natuurbeeld en een functioneel natuurbeeld (Buijs, 2009). Elk van deze beelden bestaat uit een aantal componenten - cognitief (wat is natuur?), normatief (hoe moeten we natuur beheren?) en expressief (welke ervaringen en emoties biedt natuur?) - die onderling samenhangen als consistente gehelen. Zo zien mensen met het wilde natuurbeeld alleen zelfregulerende natuur als echte natuur, bejegenen natuur vanuit een ecocentrisch perspectief en vinden dat beheer achterwege moet blijven, en leggen de nadruk op fascinatie. Mensen met een functioneel beeld daarentegen vinden veel meer levensvormen natuur, ook als ze beïnvloed zijn door de mens, staan een beheer gericht op natuur als hulpbron voor, en leggen de nadruk op verbondenheid met natuurlijke plekken.

Uit de analyse van uitspraken in het conflict bleek dat beide partijen in hun argumentatie refereren aan elementen uit verschillende natuurbeelden. Zo beroept Staatsbosbeheer zich op de diversiteit aan landschappen door de kap van de eiken, een expressief element uit het esthetisch natuurbeeld, maar propageert tevens ecocentrische waarden, elementen uit het wilde natuurbeeld. Stichting de Woudreus claimt dat het beheer natuurlijke processen op haar loop moet laten (wild natuurbeeld), maar ook dat de verbondenheid die mensen voelen met de omgeving van belang is (functioneel beeld). Bovendien is de wijze waarop deze algemene argumenten worden toegepast op de concrete situatie verschillend. Beide organisaties claimen dat natuurlijke processen belangrijk zijn. Staatsbosbeheer redeneert vervolgens dat de Amerikaanse eiken daar niet bij horen (want uitheems) terwijl Stichting de Woudreus redeneert dat kappen juist inbreuk doet aan natuurlijke processen in het gebied. Natuurbeelden zijn dus geen voorspellers voor standpunten in deze zeer concrete omstandigheden, maar veeleer een discursief reservoir waaruit de partijen elementen plukken die passen bij hun primaire interesse, het al dan niet kappen van de eiken. Het is dus lastig om opvattingen over concrete acties te voorspellen op grond van abstractere algemene ideeën over natuur, omdat deze ideeën plooibaar zijn en op verschillende wijzen worden uitgewerkt.

Beide studies onderstrepen het belang van een focus op praktijken, waarin handelen, emoties, talige representaties, en objecten meegenomen worden in de analyses. Zoals eerder is geconstateerd wordt een praktijktheoretisch perspectief binnen erfgoed door meerdere onderzoekers weliswaar van harte aanbevolen, maar is een dergelijk perspectief nog niet op systematische wijze empirisch uitgewerkt. Ook in aanpalende vakgebieden (zoals onderzoek naar bedrijfsstijlen bij boeren, onderzoek naar relaties met natuur of landschap) waarin een praktijktheoretisch perspectief wordt gebruikt is van een systematische uitwerking nauwelijks sprake. Soms wordt het concept 'praktijk' niet gebruikt in een studie die toch een concrete praktijk onderzoekt (Buijs et al., 2011). Soms wordt het concept wel genoemd en ook gekarakteriseerd, maar verschillende onderzoeken hanteren vervolgens uiteenlopende concepten om het empirisch onderzoek vorm te geven, zoals waarden (Busck, 2002) of narratieven/representaties (Bulken, 2014). De wijze waarop het concept 'praktijk' wordt

toegepast en een praktijktheoretisch perspectief wordt ontwikkeld verschilt daarmee tussen onderzoekers. Het bestaande empirisch onderzoek biedt daarom weinig overkoepelende handvatten om tot een expliciet conceptueel kader te komen. Alvorens dit te ontwikkelen, licht ik in de volgende vier paragrafen nadere theoretische invalshoeken voor dit onderzoek toe.

2.7 Impliciete en expliciete betekenissen

Zoals eerder is beargumenteerd worden betekenissen die mensen verbinden met objecten binnen een praktijktheoretisch perspectief niet louter voorgesteld als representaties die in taal zijn vervat (zoals dit binnen een discours-theoretisch perspectief wel gebeurt). Ook in bijvoorbeeld handelen met betrekking tot objecten komt een betekenis tot stand. Voor dit onderzoek is dat hoogst relevant. Niet elke landschapspraktijk zal expliciet met erfgoed bezig zijn. Mensen kunnen bijvoorbeeld wilgen knotten omdat zij het leuk vinden om samen met anderen bezig te zijn. Zij kunnen dit doen zonder dat zij de wilgen bewust te beschouwen als artefacten die waardevol zijn als historische symbolen. Andere voorbeelden zagen we in eerder aangehaalde studies, waarbij plaatselijke bewoners historische artefacten in Jordanië niet als erfgoed, maar als ruïnes zagen (Abu-Khafajah, 2010) en waarbij experts de Noorse 'housing estates' niet als erfgoed zagen, maar veeleer als a-historische objecten. De artefacten hebben ook voor deze mensen betekenis, maar niet expliciet als erfgoed.

Theoretisch is het daarmee relevant om onderscheid te maken tussen, wat ik noem, impliciet en expliciet landschappelijk erfgoed – een onderscheid dat, voor zover mij bekend, nog niet geconceptualiseerd en gearticuleerd is binnen erfgoedstudies. Impliciet erfgoed is erfgoed dat geconstrueerd is zonder dat de betreffende historische objecten in taal worden gerepresenteerd als erfgoed. Binnen landschapspraktijken, voorgesteld als routines waarin denken en handelen coherent verbonden zijn, is het zeer wel mogelijk dat mensen impliciete betekenissen toekennen aan historische objecten, en zo impliciet erfgoed constureren. Zeker binnen praktijken waarin geschiedenis en erfgoed geen belangrijke rol speelt, maar waarin andere motivaties en interesses de boventoon voeren. Met impliciete betekenissen bedoel ik in dit proefschrift overigens niet noodzakelijk betekenissen die niet in taal zijn gerepresenteerd

(hoewel dit ook mogelijk is), maar een ruimere verzameling van betekenissen waarin historische objecten niet als erfgoed worden gezien. Impliciet erfgoed is dan erfgoed als een bijproduct (Nymoën Rørtveit & Setten, 2015) van de wijze waarop een object verschijnt binnen denken en handelen gericht op iets anders.

Anderzijds is er dan expliciet landschappelijk erfgoed: betekenissen waarin elementen, gebeurtenissen, verhalen en tradities in woorden en beelden worden geduid als erfgoed. Het onderscheid in impliciete en expliciete betekenissen en daarmee impliciet en expliciet erfgoed is theoretisch relevant, omdat het een conceptualisering in abstracte termen inhoudt van een verschil dat in de werkelijkheid lijkt te bestaan, zodat het verschil wordt benoemd en begrepen. Daarnaast is het uiterst relevant voor de maatschappelijke en beleidsmatige context van dit proefschrift. Immers, ook mensen die historische objecten niet expliciet als erfgoed zien, maar voor wie die objecten op andere wijze betekenisvol en van belang zijn, zijn belanghebbenden als het gaat om de omgang met deze historische objecten.

2.8 Expertkennis en niet-expertkennis

Onderzoek heeft overtuigend aangetoond dat er grote verschillen kunnen bestaan tussen experts en niet-experts in betekenisgeving. Deze verschillen kunnen zich uiten in hoe er tegen een plek aan wordt gekeken, (Jacobs & Buijs, 2011), associaties bij de concepten 'landschap' en 'natuur' (Buijs & Elands, 2013) opvattingen over gewenste ruimtelijke interventies (Bulken, 2014), en opvattingen over de waarde die historische artefacten vertegenwoordigen (Duineveld, 2006). In het inleidende hoofdstuk is al betoogd dat de criteria die experts hanteren om deze waarde te bepalen behoorlijk verschillen van de criteria die anderen hanteren (Coeterier, 2000; Renes, 1999; Van den Berg, 2002). Het bestaan van verschillen tussen experts en anderen in kennis, betekenisgeving en waardebeoordeling is zeer begrijpelijk vanuit praktijktheoretisch perspectief.

Experts, waarmee hier wordt bedoeld professioneel betrokkenen zoals wetenschappers en beleidsmakers, kennen hun eigen praktijken die op een aantal punten verschillen van praktijken van burgers en ondernemers. Experts hebben meestal een relevante studie voltooid (kunstgeschiedenis, archeologie,

geografie), en daar kennis opgedaan die anderen meestal niet bezitten. Zij bewegen zich in netwerken met andere experts, waarin deze kennis wordt gedeeld en geëvalueerd, en waarin betekenis aan de wereld wordt gegeven vanuit deze gedeelde achtergrond en de routines die daarin bestaan. Deze kennis bestaat vaak uit analytische inzichten, opgedaan door met een wetenschappelijke blik te kijken naar historische artefacten. Niet-experts maken meestal geen deel uit van deze netwerken en daarbij behorende routines. Hun kennis is veelal gevormd op grond van gedeelde ervaringen vanuit de alledaagse leefwereld, binnen praktijken waarbij kennisproductie op zichzelf vaak geen doel is.

In veel studies zijn experts en niet-experts gecontrasteerd, en zijn de analyses erop gericht de verschillen te laten zien (Buijs & Elands, 2013). In andere studies is een stap verder gezet en zijn conflicten tussen experts en niet-experts, vaak conflicten over de toekomst van objecten, geanalyseerd. Zo blijken de opvattingen van amateurarcheologen en professionele archeologen over hoe om te gaan met vondsten te verschillen (Duineveld, 2006). Amateurs willen deze vondsten het liefst opgraven. Professionals daarentegen neigen er eerder naar de vondsten in de grond te laten, zodat ze goed behouden blijven. Ook zijn de politieke dimensies van expertkennis, de macht die ermee wordt uitgeoefend en de uitsluiting van andere vormen van kennis in besluitvorming geanalyseerd. Zo betogen Turnhout en coauteurs (2012) dat het IPCC (International Panel on Climate Change) alleen wetenschappelijke, peer-reviewed kennis toelaat voor de totstandkoming van overzichten en beleidsaanbevelingen. Kennis van bijvoorbeeld lokale bevolkingen wordt daarmee uitgesloten, terwijl deze kennis evenzeer zinnig zou kunnen zijn. Terwijl het IPCC claimt politiek neutraal te zijn, bedrijft de organisatie op deze wijze toch politiek. Ook het concept 'authorized heritage discourse' (Smith, 2006) impliceert machtsuitoefening door experts, omdat dit netwerk van experts geraadpleegd wordt bij veranderingen aan een historisch object.

Expertkennis kan ook een rol spelen binnen andere landschapspraktijken. Het is bijvoorbeeld denkbaar dat mensen expertkennis aanwenden om hun gewenste activiteiten te optimaliseren. Ook kan contact met experts ertoe leiden dat mensen binnen hun praktijken anders naar het landschap gaan kijken, gevoed

door kennis die zij eerder niet hadden. Of men kan expertkennis actief gaan inzetten om iets te bereiken, door met een beroep op professionals een claim meer cachet te geven. Maar praktijken kunnen zich ook juist afsluiten van expertkennis. Van Dam (2016) beschrijft in haar onderzoek de professionalisering van burgerinitiatieven en dat deze burgerinitiatieven geen raad en hulp meer nodig hebben van experts of overheidsinstanties. De wetenschappelijke literatuur binnen erfgoedstudies en aanliggende vakgebieden heeft de mogelijke rollen die expertkennis speelt in praktijken van niet-experts onderbelicht gelaten. Het is daarom interessant om deze te bestuderen.

2.9 Veranderingen in betekenissen in reactie op ruimtelijke veranderingen

De literatuur over betekenisgeving aan plekken geeft twee belangrijke noties mee over veranderingen in de fysieke omgeving. Allereerst zijn betekenissen die mensen geven aan een plek niet statisch maar altijd in ontwikkeling (Davenport & Anderson, 2005). Ten tweede hebben verschillende empirische onderzoeken laten zien dat de betekenisgeving van mensen kan veranderen in reactie op fysieke veranderingen en dat de betekenissen die verbonden zijn met een plek zelfs geheel kunnen verdwijnen (Stedman, 2003). Een plek op dezelfde manier zien als de fysieke karakteristiek van de plek is gewijzigd is moeilijk (Fitchen, 1991; Urry, 1995). Mensen beoordelen vooral recente veranderingen als negatief (Jones & Daugstad, 1997). Erfgoed is, zoals Rooijackers (2005) overtuigend betoogt, verbonden met de notie van verlies. Creatie van erfgoed ontstaat vaak vanuit een soort vijf-voor-twaalf-gedachte: juist als iets op het punt staat te verdwijnen wordt het als erfgoed herkent en benoemd. Ruimtelijke interventies gaan vooral hierom niet zelden gepaard gaan met conflicten (LeGates, 1996). Onderzoekers beargumenteren dat betekenissen van plek voor mensen die betrokken zijn bij ruimtelijke interventies vaak weinig aandacht krijgt van planologen (Manzo & Perkins, 2006).

Sinds het eind van de jaren negentig van de vorige eeuw is erfgoed een steeds prominentere rol gaan spelen in het Nederlandse planningsdebat, zowel in abstracte zin (theorieën over planning) als in concrete zin (debatten over concrete ruimtelijke ingrepen) (Duineveld, 2006; Duineveld & Van Assche, 2011; Van Assche, 2004; Van der Zande, 2009). Referenties aan erfgoed kunnen een krachtig argument vormen om het bestaande landschap te behouden in reactie op overwogen ingrepen. Aangezien een historisch element dat is verwijderd of

veranderd nooit meer terug kan komen, kunnen erfgoedbetekenissen overtuigende redenen genereren in planningsdebatten. Mensen die betrokken zijn bij een ruimtelijke ingreep zijn erfgoed steeds meer strategisch gaan gebruiken om landschappelijke verandering tegen te gaan (Stobbelaar & Pedroli, 2011) zoals het voorbeeld van polder de Ronde hoep in hoofdstuk 1 laat zien.

Geplande ruimtelijke ingrepen kunnen zo leiden tot articulatie van betekenissen die voorheen niet-gereflecteerd, niet in taal vevat, en min of meer vanzelfsprekend waren (Jacobs & Buijs, 2011). Ook kunnen mensen nieuwe betekenissen toekennen en zo erfgoed construeren dat er voorheen niet was. Zo laat een empirische studie in de Bollenstreek zien dat 'nieuw' erfgoed wordt geproduceerd: mensen conceptualiseerden hier bijvoorbeeld de 'bollenvogel' die mensen als typisch voor de streek en daarom behoudenswaardig voorstelden, in reactie op ruimtelijke planvorming voor de streek (Duineveld & Assche, 2011). Overigens kunnen ruimtelijke ingrepen ook leiden tot nieuwe positieve betekenissen en verbondenheid met plekken. Zo wordt de archeologische vindplaats in de VINEX wijk Leidsche Rijn door veel bewoners gezien als een baken van historische worteling en identiteit in een zee van nieuwbouw. Een ander voorbeeld van een nieuw object is de Erasmusbrug in Rotterdam. De brug is in korte tijd door veel Rotterdammers verheven tot een iconisch object, symbool voor de stad en een brug waar met liefde over gesproken wordt.

Een op handen zijnde ruimtelijke ingreep kan samenvattend een invloed hebben op bestaande erfgoedconstructen – articulatie van bestaande constructen, het ontstaan van nieuwe constructen - en zo een dynamiek in erfgoedconstructie entameren. In het licht van de beleidsmatige context voor dit onderzoek, namelijk het samen met betrokkenen omgaan met erfgoed, wat in veel gevallen ruimtelijke ingrepen kan impliceren, is het daarom van belang om inzicht te krijgen in deze dynamiek in betekenisgeving binnen relevante praktijken.

2.10 Inzet van burgers voor overheidsdoelen

De energieke samenleving, doe-het-zelf-democratie, de participatiesamenleving, netwerksturing en burgerparticipatie: een willekeurige greep uit de termen die aansluiten bij de in de inleiding genoemde verschuiving van government naar governance (Huijs, 2013; WRR, 2012). Kon de overheid in de jaren vijftig van de vorige eeuw nog een boodschap vertellen die werd ontvangen en opgevolgd, in

de jaren zestig en zeventig werd de samenleving al zelfbewuster en nam het geen genoegen meer met het alleen ontvangen van een boodschap. Vanaf de jaren tachtig komt daarom het idee van participatie in zwang. In eerste instantie voornamelijk als de overheid daarom vroeg, maar in de huidige samenleving zijn er veel vormen van actief burgerschap en daarmee ook veel verschillende interacties tussen overheden en burgers en overheden en bedrijven. Uit praktijkgericht onderzoek naar de verschuiving van agrarische ondernemingen gericht op productie naar agrarische ondernemingen die productie, natuurbeheer en landschapsonderhoud combineren in hun bedrijf, blijkt dat ook ondernemers zoeken naar nieuwe governance structuren. Deze nieuwe structuren zijn lokaal georiënteerd en zijn niet meer alleen gericht op stakeholders in het productieproces, maar betrekken bewoners, natuur- en landschapsorganisaties in hun bedrijfsvoering (Wiskerke, et al., 2003). Het besef dat de oude vormen van sturen en besluitvorming niet meer volstaan in de huidige maatschappij wordt, zowel beleidsmatig als wetenschappelijk, breed gedeeld (Huijs, 2013; Van Dam, 2013; 2016; Wiskerke, et al., 2003).

Specht (2012) geeft in zijn dissertatie een overzicht van de verschillende fases van onderzoek naar de actieve rol van burgers. Hij maakt aannemelijk dat in de eerste fase het onderzoek gericht was op politieke participatie. Vanaf midden jaren zeventig volgt een nieuwe fase in het onderzoek gericht op vormen van democratische participatie buiten de overheid om, bijvoorbeeld handtekeningenacties, demonstraties of andere vormen van protest tegen overheidsbeleid. In het midden van de jaren tachtig experimenteert men met interactieve beleidsontwikkeling. Ook op het terrein van milieubeleid blijkt dat een centralistische aanpak minder geschikt is, maar dat milieuproblemen gebiedgericht aangepakt moeten worden. Veel protest, maar ook veel acties van mensen die voor een betere leefomgeving strijden leidden uiteindelijk tot het Verdrag van Aarhus in 1998. Het Verdrag van Aarhus leunt op drie pilaren, namelijk het recht op toegang tot milieu-informatie, het recht op inspraak in de besluitvorming en het waarborgen van toegang tot de rechter bij milieuaangelegenheden. Mede door internationale verdragen is er sinds de jaren negentig aandacht voor interactief beleid in Nederland. De overheid verwacht dat burgers beleid beter zullen waarderen en de regels eerder zullen naleven, wanneer zij betrokken zijn geweest bij de vorming van dat beleid. Beleid dat aangrijpt op wat burgers beweegt zou namelijk realistischer, efficiënter en dus

effectiever zijn: het houdt immers rekening met de opvattingen, wensen, verwachtingen, irritaties en klachten van burgers (VROM, 2005).

De vraag wat 'echt' participatief is wordt in wetenschappelijke, politieke en maatschappelijke discussies besproken. Als indicatie voor de mate van participatie hebben onderzoekers de participatieladder geïntroduceerd (Arnstein, 1969; Edelenbos & Monnikhof, 2001; Pröpper & Steenbeck, 1999). De uitleg van Van Edelenbos & Monnikhof omvat vijf treden: informeren, raadplegen/consulteren, adviseren, coproduceren/partnerschap, en meebeslissen. Edelenbos en Monnikhof (2001) zijn van mening dat er vanaf de derde trede (adviseren) sprake is van een interactief proces. Hoe hoger de participatieladder beklommen wordt, hoe interactiever er wordt gewerkt. Bij het coproduceren en meebeslissen is er doorgaans een positief georiënteerde samenwerking tussen de partijen ontstaan (MNP/RU Nijmegen, 2007). Onderzoek naar positief georiënteerde initiatieven door burgers in het groene domein krijgt pas sinds kort aandacht in de wetenschap (Connolly et al., 2014; Hurenkamp & Tonkens, 2011; Overbeek et al., 2008; Overbeek & Vader, 2008; Van Dam; 2013; Van der Wijdeven & Hendriks, 2010). Er wordt bijvoorbeeld gekeken naar de effectiviteit van het overheidsbeleid om burgers te activeren, wat de activiteiten van burgers betekenen voor maatschappelijke vraagstukken, wie de mensen zijn achter de burgerinitiatieven en welke drijfveren zij hebben.

In alle genoemde interacties speelt de participatie van burgers maar ook van ambtenaren en politici een belangrijke rol. Dat veel participatieprocessen nog laag op de participatieladder staan heeft volgens Enserink et al. (2003) te maken met een gesloten cultuur en de doelgeoriënteerde aanpak van deskundigen en ambtenaren in traditionele (semi-) overheidsinstellingen die verantwoordelijk zijn voor ruimtelijke ordening. Deskundigen zijn terughoudend voor de inbreng van burgers, omdat zij hun eigen kennis en probleemoplossende kwaliteiten beter vinden.

In het inleidende hoofdstuk is de beleidsomslag van government naar governance voor het erfgoedbeleid beschreven, alsmede het potentiële probleem van een waardenstrijd over erfgoed. Het perspectief van landschapspraktijken leent zich ervoor om te analyseren wanneer en waarom burgers gaan

participeren in erfgoedbeleid en erfgoedbeheer. Anderzijds is dit perspectief geschikt om te bekijken welke rol erfgoedexperts en erfgoedprofessionals (beleidsmakers) aannemen en hoeveel ruimte er geboden wordt aan burgers om actief te zijn in erfgoedbeleid en –beheer. Het is van belang om de participatie van burgers met overheden empirisch te problematiseren en te onderzoeken. Een belangrijke kwestie daarbij is in hoeverre burgers binnen verschillende landschapspraktijken willen en mogen participeren met overheden om gezamenlijk de zorg voor erfgoed te realiseren.

2.11 Probleemstelling, conceptueel kader, en onderzoeksvragen

De volgende probleemstelling, geïnformeerd door voorgaande argumenten, geeft richting aan dit onderzoek:

Hoe construeren mensen erfgoed binnen landschapspraktijken, en in hoeverre is daarbij sprake van impliciet erfgoed, gebruik van expertkennis, verandering van deze constructies in de context van ruimtelijke veranderingen, en bereidheid om samen te werken aan erfgoedbeleid en -beheer?

Aangezien praktijktheorie, hoewel veelvuldig aanbevolen, binnen erfgoedstudies alsmede aanpalende vakgebieden nog niet eerder helder is uitgewerkt tot een conceptueel kader dat duidelijk richting kan geven aan systematisch onderzoek, zal een dergelijk kader eerst geformuleerd moeten worden. De grondslag daarvoor is gevonden in een overzichtsartikel van Reckwitz (2002). Hij erkent dat er geen sprake is van *de* praktijktheorie, maar veeleer van een diversiteit aan praktijktheorieën, zoals bijvoorbeeld beschreven door Bourdieu, Giddens, Foucault, Latour en Schatski. Op grond van een analyse van deze diverse theorieën identificeert Reckwitz een aantal gemeenschappelijke kenmerken die elementen van een praktijk vormen: "forms of bodily activities, forms of mental activities, 'things' and their use, a background knowledge in the form of understanding, knowhow, states of emotion and motivational knowledge" (Reckwitz, 2002, p.249). Deze elementen zijn met elkaar verbonden in een routine: "[A practice] forms so to speak a 'block' whose existence necessarily depends on the existence and specific interconnectedness of these elements, and which cannot be reduced to any one of these single elements" (Reckwitz, 2002, p.249-250). Deze elementen worden hieronder nader beschreven:

- Vormen van fysieke en mentale activiteiten (forms of bodily and mental activities): Fysieke activiteiten worden in sociale praktijken begrepen als lichamelijke vaardigheden, waarbij het lichaam meer is dan een instrument: het is verbonden met mentale activiteiten, vaardigheden, begrip en emoties. De mentale activiteiten leiden tot handelen door de verbinding in een routine met fysieke activiteiten, achtergrondkennis en andere elementen uit een routine.
- Objecten en het gebruik ervan (things and their use): In praktijken zijn rond specifieke dingen die van belang zijn specifieke manieren van gebruik ontstaan. Objecten zijn daarmee een essentieel element in sociale praktijken.
- Achtergrondkennis en informatie (a background knowledge in the form of understanding, knowhow, states of emotion): Een routine kent verschillende elementen van kennis. Zo bestaat er tussen mensen die met elkaar verbonden zijn in een praktijk onderling begrip, deskundigheid, waarden en normen, en gedeelde emoties. De elementen van kennis zorgen ervoor dat een handelend persoon de wereld om zich heen begrijpt: de objecten daarin, de andere mensen en zichzelf.
- Motieven (motivational knowledge): In elke sociale praktijk ontwikkelen mensen een routine die enerzijds voortkomt uit, en anderzijds verder duidelijk maakt wat zij willen bereiken en wat zij juist willen vermijden.

Toegepast op het specifieke onderwerp van de constructie van erfgoed binnen landschapspraktijken, worden deze elementen als volgt nader gekarakteriseerd:

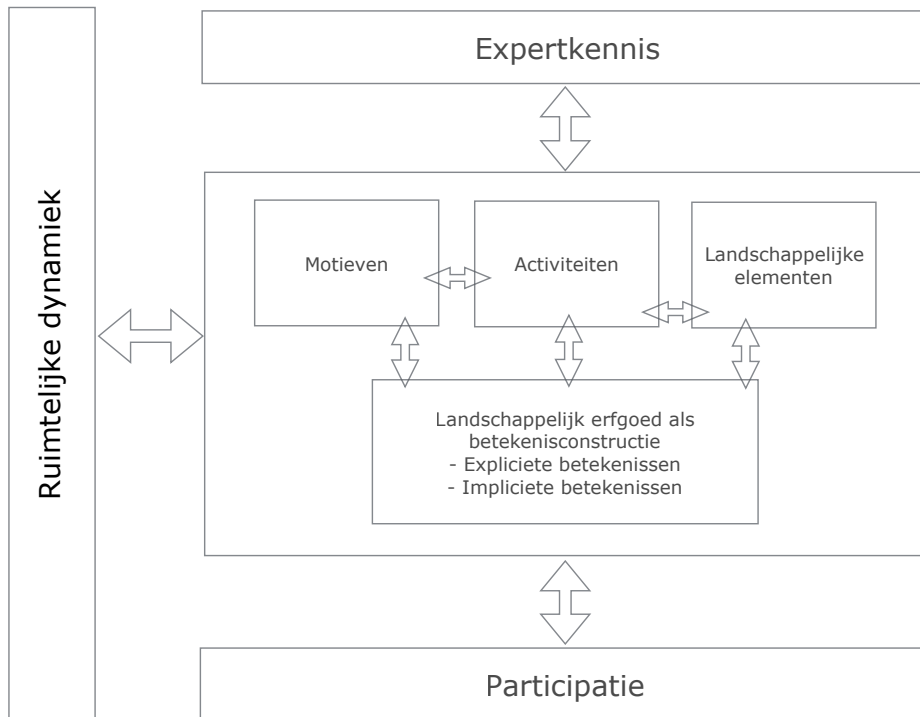
- Vormen van fysieke en mentale activiteiten: Hierbij gaat het om activiteiten gericht op het landschap, inclusief de daar aanwezige historische elementen (objecten en structuren); de activiteiten die mensen ondernemen gerelateerd aan landschappelijke elementen kunnen fysiek zijn, zoals het knotten van wilgen, en evenzeer mentaal zoals het denkwerk bij het schrijven van een nieuwsbrief over lokaal erfgoed. De fysieke activiteiten en mentale activiteiten zijn met elkaar verbonden. Zo wilgenknotten vooraf door een denkproces over wanneer je een wilg moet knotten en hoe je dit doet.
- Objecten: Dit zijn de landschapselementen, patronen en structuren die op de een of andere wijze van belang kunnen zijn in bepaalde

landschapspraktijken. Teksten in een nieuwsbrief over lokaal landschappelijk erfgoed, bijvoorbeeld, verwijzen naar landschappelijke objecten.

- Achtergrondkennis en informatie: Dit is de binnen een landschapspraktijk collectief gedeelde kennis, inclusief emoties, waarden, zoals de toegekende waarde aan een historische landschap, en normen die wijzen van handelen geleiden.
- Motieven: Dit zijn de motieven, zoals ze binnen praktijken bestaan, die richting geven aan de activiteiten, die vaak verbonden zijn met gedeelde emoties, en die een vitale rol spelen bij de bepaling van het belang van objecten.

Deze elementen komen terug in het conceptueel kader (Figuur 1), dat als grondslag zal dienen voor de verdere empirische uitwerking van dit onderzoek. Centraal in dit kader staan landschapspraktijken, gezien als routines met een basis van achtergrondkennis. Binnen deze praktijken spelen motieven, activiteiten, en landschappelijke elementen een rol, en zijn onderling verbonden. Daarbij construeren mensen erfgoed, gezien als de betekenissen die worden toegekend aan historische landschappelijke elementen. Dit geconstrueerde erfgoed kan impliciet zijn, als de toegekende betekenissen de betreffende objecten niet als historisch articuleren, of expliciet, als dit juist wel het geval is. Praktijken zijn niet geïsoleerd, maar interacteren met de fysieke en sociale omgeving. Zo kan expertkennis binnen praktijken een rol gaan spelen. Ook kunnen praktijken reageren op ruimtelijke dynamiek in de omgeving. Tenslotte kan binnen landschapspraktijken al dan niet een bereidheid ontstaan om te participeren in activiteiten die tegemoet komen aan overheidsdoelen voor erfgoed.

Figuur 1. Conceptueel model voor de bestudering van de constructie van erfgoed binnen landschapspraktijken.

Van het conceptueel model zijn de volgende onderzoeksvragen afgeleid, die door dit onderzoek zullen worden beantwoord:

- Welke motieven, activiteiten, en landschappelijke elementen spelen een rol binnen landschapspraktijken, en welke betekenissen geven mensen daarbinnen aan historische artefacten?
- In hoeverre is het onderscheid tussen impliciete en expliciete betekenissen relevant voor het begrijpen van de constructie van landschappelijk erfgoed in landschapspraktijken?
- Wat zijn de rollen van externe expertkennis bij het construeren van landschappelijk erfgoed in landschapspraktijken?
- In hoeverre hebben ruimtelijke veranderingen invloed op de erfgoedconstructies in landschapspraktijken?
- In hoeverre willen burgers binnen landschapspraktijken participeren met de overheid in de zorg voor erfgoed?

Hoofdstuk 3: Methodologie

3.1 Inleiding

Het vorige hoofdstuk eindigde met een conceptueel kader en daaraan gelieerde onderzoeksvragen die dit onderzoek naar de constructie van erfgoed binnen landschapspraktijken richting geven. In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe het empirische onderzoek vorm krijgt en welke keuzes hierbij gemaakt worden. Allereerst wordt er ingegaan op de vraag met welke onderzoeksmethodes je deze landschapspraktijken kan onderzoeken (3.2). Binnen dit onderzoek gaat de voorkeur uit naar het werken met casestudies en semi-gestructureerde interviews. Vervolgens wordt er ingegaan op de selectie van casestudie-gebieden (3.3). Daarna volgt een uitleg van de methode van dataverzameling, in dit geval van semi-gestructureerde interviews (3.4). Ook de selectie van geïnterviewde personen (3.5) en het verloop van de interviews (3.6) worden besproken. Daarna volgt een paragraaf over de data-analyse en verwerking (3.7). Het hoofdstuk eindigt met een reflectie op de onderzoeksopzet (3.8).

3.2 Onderzoeksdesign

Het theoretische perspectief op landschapspraktijken zoals expliciet gemaakt in hoofdstuk 2, veronderstelt een karakterisering van landschapspraktijken aan de hand van vier concepten: (1) landschap-gerelateerde activiteiten, (2) motieven voor deze activiteiten, (3) landschappelijke elementen van belang binnen de activiteiten, en (4) betekenissen toegekend aan deze landschappelijke elementen. Informatie over deze activiteiten, motieven, elementen en betekenissen is dus nodig om inzicht te krijgen in de verscheidene landschapspraktijken. Kwalitatief onderzoek is hiervoor bij uitstek geschikt, om twee belangrijke redenen. Ten eerste ligt in kwalitatief onderzoek de focus op gewone gebeurtenissen in een normale omgeving om een goed inzicht te krijgen in het 'echte leven' van mensen en niet in een gecontroleerde situatie (Miles & Huberman, 1994, p.10). Vergeleken met kwantitatief onderzoek in de vorm van bijvoorbeeld een survey biedt kwalitatief onderzoek meer mogelijkheden rekenschap te geven van de complexiteit van de (beleefde) werkelijkheid. Ten tweede is kwalitatief onderzoek geschikt bij het ontbreken van kennis over een fenomeen. Kwalitatief onderzoek in de vorm van semi-gestructureerde interviews bijvoorbeeld biedt geïnterviewden de gelegenheid om hun gedachten op hun eigen manier te omschrijven en zo de onderzoeker concepten en

categorieën te laten ontdekken die niet tevoren zijn geanticipeerd. Hieronder volgt een toelichting bij de verdere inkleuring van de onderzoeksmethode.

Een methodologische uitwerking om data te verzamelen zou etnografisch onderzoek kunnen zijn, waarbij de onderzoeker deelneemt aan de landschapspraktijken, en verschillende methoden gebruikt zoals observaties, interviews, gesprekken, en de eigen ervaringen. Hierdoor kan de onderzoeker waarnemen en doorvoelen welke routines er in de landschapspraktijken bestaan. Een andere wijze van dataverzameling zou het houden van semi-gestructureerde interviews kunnen zijn, waarbij te voren bedachte vragen richting geven, maar waarbij de antwoorden open zijn (Miles & Huberman, 1994).

Etnografisch onderzoek heeft als mogelijk voordeel dat de combinatie van dataverzamelingsmethoden rijker materiaal kan genereren dan semi-gestructureerde interviews alleen. Een ander voordeel kan zijn dat ook zaken die door betrokkenen niet in taal vervat zijn (bijvoorbeeld vanwege taboes) aan het licht kunnen komen door bijvoorbeeld observaties. Een belangrijk nadeel van een etnografisch onderzoek is dat het een zeer tijdrovende set van methoden is: een onderzoeker moet zich immers aansluiten bij een praktijk, daar deel van uitmaken, en zo de praktijk langzaam van binnen leren kennen. Een keuze voor etnografisch onderzoek zou dus het aantal praktijken dat in een bepaald tijds kader empirisch onderzocht kan worden drastisch beperken. In het licht van de beleidscontext zoals beschreven in hoofdstuk 1, zou juist een breder (niet beperkt tot enkele landschapspraktijken) inzicht in betekenissen die burgers toekennen aan landschappelijke artefacten) zinnig zijn. Ook zou de bestudering van een veelheid aan praktijken in verschillende studiegebieden een robuuster antwoord geven op de onderzoeksvragen, omdat bevindingen dan immers minder gebaseerd zijn op toevallige selectie en meer op terugkerende patronen die specifieke contexten overstijgen. Bovendien is het de vraag of de mogelijke meerwaarden van etnografisch methoden ten opzichte van semi-gestructureerde interviews groot zullen zijn binnen dit onderzoek. Het valt in alle redelijkheid te verwachten dat de meeste mensen prima in staat zijn om binnen de setting van een interview een goede en rijke afspiegeling te geven van een praktijk en de elementen daarbinnen. Ook is het niet waarschijnlijk dat taboes of andere zaken ernstige blokkades vormen voor geïnterviewden om te verhalen over hun

praktijken. Om deze redenen is de keuze gemaakt om data te verzamelen door middel van semi-gestructureerde interviews. Om dit algemene design verder uit te werken zijn nadere keuzes voor de selectie van studiegebieden, de selectie en benadering van personen voor interviews, de uitwerking van het interview-instrument, en de verwerking van de verkregen gegevens. In de rest van dit hoofdstuk worden deze keuzes uitgelegd en verantwoord.

3.3 Selectie van studiegebieden

3.3.1 Selectiecriteria

De selectie van studiegebieden is van groot belang voor (kwalitatief) onderzoek, omdat er altijd specifieke sociale en fysieke factoren zijn (Miles & Huberman, 1994, p.27). Elke studiegebied heeft gebiedseigen kenmerken en de selectie kan daarom invloed hebben op de uitkomsten van het onderzoek. Expliciete selectiecriteria bevorderen een goede keuze voor studiegebieden in het licht van de onderzoeksvragen. Enkele basale criteria om tot een eerste inperking voor de zoektocht van gebieden te komen vormden het startpunt. Allereerst worden de studiegebieden in Nederland gezocht, zodat een zelfde wet- en regelgeving van toepassing is. Tevens is gestreefd naar ruimtelijke spreiding over Nederland, zodat streekeigenheid zo min mogelijk invloed kan hebben op de generieke (gebiedsoverstijgende) resultaten, en zodat een diversiteit aan landschappen in het onderzoek is meegenomen. Om de landschappelijke invalshoek te laten prevaleren is er gekozen voor rurale gebieden. Tenslotte wordt voor de vergelijkbaarheid van de gebieden gezocht naar gebieden van ongeveer dezelfde grootte (tussen de 3000 en 5000 hectare) en voldoende bewoners om onderzoek te kunnen uitvoeren.

Nadere criteria voor de selectie van gebieden hangen nauw samen met de geformuleerde onderzoeksvragen. De studiegebieden moeten de mogelijke diversiteit aan betekenissen aan historische landschappelijke elementen laten zien. Zowel de wetenschappelijke literatuur (hoofdstuk 2) als het eerder genoemde voorbeeld van polder de Ronde Hoep (hoofdstuk 1) laten zien dat er meerdere beweegredenen ten grondslag kunnen liggen aan de betekenisgeving en waardetoekenning, zoals persoonlijke interesse, identiteitsontlening en ruimtelijke verandering. De onderzoeksvragen "In hoeverre hebben ruimtelijke veranderingen invloed op de erfgoedconstructies in landschapspraktijken?" en

“Wat zijn de rollen van externe expertkennis bij het construeren van landschappelijk erfgoed in landschapspraktijken?” hebben geleid tot twee selectiecriteria: (1) gebieden waar al dan niet een ruimtelijke interventie wordt gepland, en (2) gebieden met al dan niet hoge historisch landschappelijke kwaliteit volgens experts. Beide criteria, ruimtelijke interventie en expertwaardering zijn tevens relevant voor de onderzoeksvraag “In hoeverre is het onderscheid tussen impliciete en expliciete betekenissen relevant voor het begrijpen van de constructie van landschappelijk erfgoed in landschapspraktijken?” Om impliciete betekenissen te onderzoeken is het van belang om een gebied te selecteren waar de kans op maatschappelijke debatten over landschappelijk erfgoed klein is – immers, in debatten over erfgoed worden expliciete betekenissen geproduceerd. In gebieden die niet als bijzonder zijn aangemerkt door experts en waar geen ruimtelijke interventie staat gepland is evenzeer de kans op maatschappelijke debatten kleiner, en is daarom de kans op het voorkomen van impliciete betekenissen groter. Om de rol van expertkennis in erfgoedconstructies in landschapspraktijken van burgers te onderzoeken is het onderscheid in gebieden die experts wel of niet aanduiden als waardevol uiteraard relevant. In de eerste gebieden kan het een gezamenlijk doel zijn om landschappelijk erfgoed te behouden. In gebieden die niet erkend zijn door experts kan de uitwisseling van kennis tussen expert en landschapspraktijk wellicht moeilijker of niet tot stand komen en kan er minder sprake zijn van een gezamenlijk doel.

De onderzoeksvraag “In hoeverre willen burgers binnen landschapspraktijken participeren met de overheid in de zorg voor erfgoed?” kan beantwoord worden door alle gevonden landschapspraktijken te bekijken op samenwerking met overheden en hoe deze samenwerking er uit ziet. De criteria ruimtelijke interventie en expertkennis geven mogelijk verschil aan in de samenwerking met overheden, daar waar ruimtelijke interventies zijn door overheden kan meer protest verwacht worden van burgers of in gebieden die worden aangeduid als historisch waardevol nemen experts misschien de rol over van burgers om protest aan te tekenen tegen ruimtelijke interventies. De variatie van gebieden op deze twee criteria kan inzicht bieden in verschillende vormen van samenwerking.

3.3.2 Selectie van vier gebieden

Het selectieproces is in verschillende stappen verlopen. Allereerst zijn de specifieke criteria verder uitgewerkt. De selectie van historische landschappelijke kwaliteit toegekend door experts is gedaan op basis van de Belvederekaart en de kaart van Nationale Landschappen en –Parken (OCW, 1999). Deze kaarten representeren het oordeel van nationale experts op het gebied van waardevolle historische landschappen. Het gaat hierbij om een nationale selectie, waarbij rekening gehouden is met de verschillende landschapstypen die in Nederland voorkomen. Het is een ruime selectie, waardoor je kan stellen dat de gebieden die niet op één van beide kaarten voorkomen volgens experts van minder historisch landschappelijk belang zijn. De beoordeling door experts is gedaan op basis van in hoofdstuk één genoemde waarderingscriteria (paragraaf 1.4). Het betreft de informatiewaarde met criteria als zeldzaamheid, kenmerkendheid en samenhang en de historische waarde met criteria als ouderdom en gaafheid. Het is goed mogelijk dat bewoners van een studiegebied met een mindere kwaliteit historisch landschap het landschap wel als van hoge kwaliteit waarderen omdat zij andere waarderingscriteria gebruiken. De selectie van gebieden waar een ruimtelijke interventie gepland is, is gedaan op basis van ‘De Nieuwe Kaart van Nederland’ (<http://www.nieuwekaart.nl>), een kaartbestand uit 2010. Op de Nieuwe Kaart van Nederland staan alle ruimtelijke plannen weergegeven voor wonen, werken, natuur, recreatie en infrastructuur tussen 2010 en 2030. Met deze stappen kwamen mogelijke studiegebieden naar voren. Een verfijning was nodig om beter zicht te krijgen op de aard van de geplande ruimtelijke interventies, en om tot een logische gebiedsgrens van het studiegebied te komen. Tenslotte leidden deze inzichten, gecombineerd met het streven naar ruimtelijke spreiding over Nederland tot de volgende acht potentiële casussen (Tabel 1).

Tabel 1: Acht potentiële studiegebieden

	Hoge kwaliteit historisch landschap volgens experts	Mindere kwaliteit historisch landschap volgens experts
Geen substantiële ruimtelijke ingreep	De Roerstreek Zuid Limburg (Valkenburg)	Raalte en omgeving Tjongervallei (Gorredijk)
Ruimtelijke ingreep in het landschap	Amstelland Boskoop en omgeving	IJsselvallei (Heerde) Zuidelijk Flevoland

Op grond van een korte verkenning van de voornaamste kenmerken van bovenstaande acht gebieden is gezocht naar criteria die het mogelijk maken om de acht gebieden op een verantwoorde wijze en zo evenwichtig mogelijk terug te brengen tot vier studiegebieden. Voor het criterium 'geen substantiële ruimtelijke ingreep' komen de gebieden De Roerstreek, Zuid Limburg, Raalte en de Tjongervallei in aanmerking. De Roerstreek en Zuid Limburg kennen de typisch Limburgse historische sociale verbanden zoals de fanfare, schutterij en carnavalsverenigingen. In de Tjongervallei bestaan historische sociale verbanden en een sterke Friese culturele identiteit. Raalte en omgeving lijkt na internet-consultatie weinig historische verenigingsverbanden te kennen. Hierdoor lijkt de Tjongervallei een betere keuze. Zuid Limburg lijkt minder geschikt dan De Roerstreek omdat het gebied Zuid Limburg een toeristische trekpleister in Nederland is. Jaarlijks komen er veel toeristen in de vakantieperiode die de infrastructuur en de economische bestaansbronnen beïnvloeden, waardoor er minder dan in De Roerstreek sprake is van een rurale samenleving. Concluderend zijn De Roerstreek en de Tjongervallei als studiegebieden voor omgevingen zonder ruimtelijke ingrepen geselecteerd.

Vier geselecteerde gebieden (Amstelland, Boskoop, IJsselvallei en Zuidelijk Flevoland) ondergaan een geplande ruimtelijke ontwikkeling. De aard van de ingreep verschilt per gebied. Door de Nieuwe Kaart van Nederland te bekijken, zijn er verschillende ruimtelijke ingrepen herkenbaar. Het blijkt dat in sommige gebieden sprake is van een mogelijke aanstaande ruimtelijke verandering en in andere gebieden daadwerkelijk een ruimtelijke verandering gaat plaatsvinden. Daarnaast is er nog verschil te maken tussen ruimtelijke ingrepen die de inrichting van het landschap veranderen, zoals woningbouw of infrastructuur, en ruimtelijke ingrepen die leiden tot een veranderend ruimtegebruik, zoals waterberging of natuurontwikkeling. Veranderend ruimtegebruik lijkt beter te kunnen samengaan met een historisch landschap. Ik heb daarom gekozen voor een gebied met een overwogen ruimtelijke verandering en een gebied waar de inrichting van het landschap daadwerkelijk gaat veranderen. In Boskoop gaat het voornamelijk om een ruimtelijke ingreep en in veel mindere mate om een veranderend ruimtegebruik. Amstelland is geschikt omdat hier sprake is van een op

handen zijnde ruimtelijke ingreep in het ruimtegebruik, namelijk waterberging. In de IJsselvallei is een ruimtelijke ingreep al in een ver stadium van ontwikkeling. Het gaat ook om één ingreep en niet om verschillende ruimtelijke ingrepen en een veranderd ruimtegebruik zoals dat in Zuidelijk Flevoland wel het geval is. Om deze redenen zijn Amstelland en de IJsselvallei geselecteerd. De geselecteerde studiegebieden worden in Tabel 2 weergegeven.

Tabel 2: Geselecteerde studiegebieden

	Hoge kwaliteit historisch landschap volgens experts	Mindere kwaliteit historisch landschap volgens experts
Geen substantiële ruimtelijke ingreep	Roerstreek	Tjongervallei
(Aanstaande) ruimtelijke ingreep	Amstelland	IJsselvallei

De studiegebieden zijn dus mede geselecteerd met het oog op het zoeken naar een optimale context om een bepaalde onderzoeksvraag te beantwoorden. Om deze reden zal in de beschrijving van de bevindingen voor ieder studiegebied, naast de karakterisering van de betreffende landschapspraktijken, bijzondere aandacht worden besteed aan een specifieke onderzoeksvraag. Omdat in de Tjongervallei geen ruimtelijke verandering plaatsvindt of wordt gepland, en het gebied door experts niet als een gebied met bijzondere kwaliteiten wordt gekenmerkt, zal in dit gebied bijzondere aandacht uitgaan naar het onderscheid tussen impliciete en expliciete betekenissen. Juist in dit gebied is het waarschijnlijk dat er geen debatten over erfgoed plaatsvinden. Deze debatten kunnen ertoe leiden dat impliciete betekenissen expliciet worden. Omdat de Roerstreek door erfgoedexperts wel hoog gewaardeerd wordt, gaat voor deze studie bijzondere aandacht uit naar de vraag over kennisuitwisseling tussen experts en praktijkdeelnemers. Voor Amstelland, waar een ruimtelijke ingreep wordt overwogen, evenals voor de IJsselvallei, waar een ruimtelijke ingreep wordt geïmplementeerd, gaat aanvullende aandacht uit naar de onderzoeksvraag over de invloed van ruimtelijke veranderingen op erfgoedconstructies. Het gaat hier om accentverschillen in de beschrijvingen van de bevindingen. Dit neemt niet weg dat alle casussen op dezelfde manier zijn bestudeerd. In het conclusie hoofdstuk worden bovendien alle onderzoeksvragen beantwoord op grond van de bevindingen uit alle

studiegebieden, en zal logischerwijs in deze beantwoording verwezen worden naar bevindingen uit verschillende studiegebieden.

3.4 Interviewinstrument

In paragraaf 3.2 is beargumenteerd waarom er gewerkt wordt met semi-gestructureerde interviews. Zoals weergegeven in figuur 1 (Hoofdstuk 2), worden landschapspraktijken in dit onderzoek gekarakteriseerd aan de hand van vier concepten: activiteiten, motieven, landschappelijke elementen, en betekenissen toegekend aan deze landschappelijke elementen. Gekoppeld aan deze vier concepten zijn verschillende open vragen geformuleerd (Tabel 3). Door de vragen zo open mogelijk te stellen maar wel te richten op het landschap in het algemeen kunnen de onderwerpen die mensen naar voren willen brengen aan bod komen en blijft er tegelijkertijd focus op landschapspraktijken.

In de studiegebieden Tjongervallei, Roerstreek en Amstelland is gezocht naar mensen die actief zijn in landschapspraktijken. Het studiegebied IJsselvallei is op een andere wijze onderzocht. Deze casus is toegespitst op de activiteiten, motieven en betekenisgeving aan erfgoed van mensen die betrokken zijn geweest bij de voorbereiding van een grote ruimtelijke verandering in het landschap. De empirische dataverzameling is in dit studiegebied dus gericht op actief betrokkenen bij de aanwezige ruimtelijke verandering, en de selectie is dus niet gestoeld op een voorgaande analyse van verschillende bestaande landschapspraktijken.

Tabel 3: Hoofdvragen per aspect

Onderwerp	Vraag
Activiteiten	<ul style="list-style-type: none"> • Kunt u vertellen over de activiteit(en) die u doet in het landschap of de activiteiten die hieraan gerelateerd zijn?
Motieven	<ul style="list-style-type: none"> • Wat was de aanleiding om te beginnen met de activiteit(en)? • Wat betekent deze activiteit voor u? • Wat is voor u de belangrijkste reden om de activiteit(en) uit te voeren?
Landschap	<ul style="list-style-type: none"> • Wat is het meest kenmerkende van dit gebied? • Vindt u het gebied veel veranderd de afgelopen decennia?

Onderwerp	Vraag
Betekenisgeving aan landschappelijke elementen	<ul style="list-style-type: none"> • Voelt u zich verbonden met het gebied? • Wat vindt u van dit gebied?

Geen van deze vragen gaan expliciet over de waardetoekening aan historische landschapselementen. Hier expliciet naar vragen kan de geïnterviewde dwingen tot een antwoord, ook al zijn historische elementen niet van waarde voor deze persoon. Ook zou het niet mogelijk zijn om impliciete betekenisgeving te bestuderen als er expliciet gevraagd wordt naar de betekenisgeving aan landschappelijke erfgoed.

Een eerste lijst met vragen is voorgelegd aan collega's en getest in een pilot van vijf interviews. Hierop volgde enkele aanpassingen leidend tot de hoofdvragen in Tabel 3. Tijdens de interviews zijn er geen nieuwe vragen opgeworpen, wel zijn er vragen ter aanmoediging van het vertellen gesteld en werd er gevraagd om uitleg en voorbeelden.

3.5 Selectie geïnterviewden

Aangezien er geen dataset bestaat van mensen die actief betrokken zijn bij landschapspraktijken moeten deze mensen op andere wijze gezocht worden. Niet alle bewoners van een gebied zijn actief betrokken in landschapspraktijken en bij de mogelijke constructie van erfgoed. Daarom is het nodig om een specifieke groep van bewoners te selecteren. Deze selectie is in twee stappen gemaakt. Allereerst is er op internet uitgebreid gezocht naar verschillende landschap-gerelateerde activiteiten en vervolgens naar mensen die zich hiermee bezig houden. Dit resulteerde in de eerste selectie van personen om te interviewen; deze personen zijn benaderd voor een interview. De tweede stap verliep volgens de 'network sampling method', een methode die gebruik maakt van bestaande sociale netwerken. De geselecteerde personen uit de internet-zoekactie werd gevraagd of zij nog andere personen kenden die actief waren in het landschap. Door het hanteren van deze methode kwamen mensen in beeld die een minder prominente rol spelen waardoor zij niet op internet vermeld worden. De geselecteerde personen zijn benaderd door middel van een telefoongesprek. Sommigen kregen, op verzoek, via e-mail extra informatie toegestuurd over het onderzoek. Er was een grote bereidheid om mee te werken aan het

onderzoek. Per studiegebied zijn ongeveer 15 personen geïnterviewd die actief betrokken zijn in verschillende landschapspraktijken. Aan het eind van elk interview is gevraagd om namen te noemen van mensen die ook actief betrokken zijn bij het landschap. Zo ontstond een beeld of de meest prominente landschapspraktijken in een gebied naar voren waren gekomen. In elk gebied zijn er ook gesprekken gevoerd met ongeveer vijf burgers die niet actief betrokken waren bij landschappelijke activiteiten. Deze mensen gaven inzicht in de (ruimtelijke) ontwikkelingen in een gebied, de appreciatie van bewoners van het gebied en de zichtbaarheid van landschapspraktijken voor bewoners die niet actief zijn. De burgers vormen een controlegroep voor de onderzoeker om te weten dat belangrijke onderwerpen die spelen in het gebied aan bod zijn gekomen.

3.6 Verloop interviews

De interviews vonden plaats op de plek waar de geïnterviewde de voorkeur aan gaf. Dit was doorgaans bij hen thuis en soms op de plek verbonden met hun activiteiten, zoals een museum, gemaal, bos of bibliotheek. De interviews vonden in verschillende periodes plaats. De eerste interviewronde was van januari tot en met februari 2010 in Amstelland. De tweede reeks van interviews van maart tot en met april 2010 in de Tjongervallei. De derde ronde van interviews is gehouden van januari tot en met februari 2011 in de Roerstreek en de vierde en tevens laatste ronde van juni tot en met juli 2011 in de IJsselvallei. Aangezien dit onderzoek naar landschapspraktijken een analyse inhoudt van routines, speelt seizoensgebondenheid waarschijnlijk geen rol, waardoor de interviews gedurende het hele jaar konden worden afgenomen. In totaal zijn 65 diepte-interviews gehouden waarvan er 63 zijn uitgewerkt (Tabel 4). De twee niet-uitgewerkte interviews hebben te maken met een technisch probleem van de geluidsopname en de mentale gesteldheid van de geïnterviewde. Het langste interview duurde 2.24 uur en het kortste 56 minuten; gemiddeld duurde een interview 1 uur en 20 minuten. De geïnterviewden is anonimiteit en vertrouwelijkheid met betrekking tot de gegevens toegezegd. Met toestemming zijn op één interview na alle interviews opgenomen en omgezet in een transcript (ad verbatim). De geïnterviewden leken vrijelijk en open te spreken en er waren geen problemen bij het begrijpen van de vragen.

Tabel 4: Aantal geïnterviewde betrokkenen per studiegebied

Actief betrokkenen	aantal
Tjongervallei	17
Roerstreek	15
Amstelland	17
IJsselvallei	16
Totaal	65

3.7 Data-analyse en verwerking

De transcripten van de interviews bevatten veel en rijke informatie, die elke geïnterviewde op zijn of haar eigen manier heeft verwoord. Om deze informatie te kunnen analyseren is het nodig om de data te reduceren. Door abstracte termen te bedenken en deze toe te kennen aan tekstdelen en woorden in de transcripten, ontstaat een vertaling van de transcripten in codes. De toegekende codes weerspiegelen zoveel mogelijk de variatie in landschapspraktijken per studiegebied. De codes zijn gebaseerd op het theoretische kader van de landschapspraktijken en hangen daarom samen met de hoofdonderwerpen uit de vragenlijst (Tabel 3). De eerste codes zijn tot stand gekomen door bottum-up codes toe te kennen. Dit is gedaan door expressies die verschillende woorden bevatten, maar wel dezelfde betekenis overbrengen, onder te brengen onder dezelfde code, die dus op abstracter niveau de aard van de expressie reflecteert. Vervolgens werden codes toegekend aan frases vanuit dit codeboek. Tijdens het coderen zijn open codes toegevoegd om interessante tekstfragmenten zo gedetailleerd mogelijk te duiden. Zo bracht elke casestudie aanpassingen in coderingen. De codelijst en de gecodeerde transcripten zijn de eindproducten van een iteratief proces van coderen. Concreet reflecteren de codes de verschillende motieven, activiteiten, landschappelijke structuren en objecten, en betekenissen toegekend aan deze structuren en objecten (zie bijlagen 1 tot en met 4 voor de codes met bijbehorende voorbeeldcitaten uit de interviews).

Met de coderingen is het mogelijk om verschillen en overeenkomsten tussen landschapspraktijken in een studiegebied systematisch te bekijken en ook om de

casussen met elkaar te vergelijken. Immers, omdat de codes de variëteit aan motieven, handelingen, objecten en betekenissen weerspiegelen, kunnen deze overeenkomsten en verschillen systematisch geanalyseerd worden. Zijn er bijvoorbeeld grote verschillen in motieven tussen verschillende praktijken in hetzelfde studiegebied? Komen de motieven tussen dezelfde typen praktijken in verschillende gebieden overeen? Omdat de opzet van de studie in de IJsselvallei enigszins afweek (niet deelname in praktijken maar betrokkenheid bij een planproces wat het uitgangspunten voor de selectie van geïnterviewden) kunnen bevindingen van deze studie niet op dezelfde wijze systematisch worden vergeleken.

Om de data-analyse efficiënt en precies te kunnen uitvoeren is gebruik gemaakt van het programma Atlas.ti: een kwalitatief dataverwerkingsprogramma, waarin je codes kunt labelen aan tekstdelen of woorden. Vervolgens kan je de codes clusteren en zo verbanden tussen de codes leggen, waardoor nieuwe inzichten kunnen ontstaan. Het programma ondersteunt het maken van netwerken tussen codes en zodoende het ontwikkelen van theorie. Atlas.ti is daarnaast een gebruiksvriendelijk data-analyseprogramma. De keuze voor Atlas.ti is gebaseerd op een analyse van verschillende data-analyseprogramma's (Miles & Huberman, 1994, p. 311) en positieve ervaringen van collega's.

Om de lezer inzicht te geven in de codering, en de lezer zo de mogelijkheid te bieden de rechtvaardiging van deze codering te beoordelen, zijn voor elke unieke code die in dit onderzoek is gebruikt een of meer citaten weergegeven (bijlage 1 t/m 4). Daarnaast zijn de gecodeerde transcripten op aanvraag beschikbaar. Met deze mogelijkheden tot controle is ervoor gekozen om in de bespreking van de resultaten niet systematisch citaten uit de interviews op te nemen ter controle van de bevindingen. Wel worden in de hoofdstukken vier, vijf, zes en zeven enkele beeldende citaten gebruikt om de stem van de geïnterviewden te laten doorschemeren aan de lezer.

3.8 Kritische reflectie vooraf

De interpretaties en keuzes van de onderzoeker spelen een belangrijke rol in de uitkomsten van een kwalitatief onderzoek. In deze paragraaf worden drie

invloedrijke situaties beschreven die algemeen kunnen voorkomen in kwalitatief onderzoek en ook voorkomen in dit onderzoek. Per situatie wordt beschreven in welke fase van het onderzoek deze situatie is voorgekomen en vooral hoe ik hiermee ben omgegaan.

Als je kwalitatief onderzoek doet, moet je voortdurend alert zijn op interactie tussen de onderzoeker en de bestaande situatie (Baarda & de Goede, 1995). Alleen al de aanwezigheid van een onderzoeker kan invloed hebben op de bestaande situatie: de komst van een onderzoeker die vraagt naar activiteiten in het landschap kan er bijvoorbeeld toe leiden dat mensen die activiteiten belangrijker gaan vinden omdat iemand van buitenaf daarnaar komt vragen. In dit onderzoek naar landschapspraktijken en constructies van erfgoed was het houden van de interviews de fase waarin er veel contact was tussen de onderzoeker en de geïnterviewde. In deze fase van interactie is het moeilijk om niet meegenomen te worden in de verhalen van de geïnterviewden en een balans te vinden tussen betrokkenheid en afstandelijkheid. Het bewustzijn over de invloed van de interactie heeft geleid tot het opstellen van het onderzoeksinstrumentarium zoals de vragenlijst, welke een houvast gaf tijdens de interviews. Daarnaast is er vooraf geoefend met de vragenlijst en is er tijdens de interviews expliciet op gelet dat er open vragen zijn gesteld. Tenslotte kreeg de geïnterviewde de ruimte om te vertellen; dit is gestimuleerd met vragen ter aanmoediging. Het resultaat van deze inspanning is terug te lezen in de transcripten.

De tweede situatie is de interpretatie van de verkregen data. In kwalitatief onderzoek wordt een eigen analysesysteem gebouwd. Dit analysesysteem bepaalt uiteindelijk mede de bevindingen van het onderzoek. In het analysesysteem en de interpretaties kunnen persoonlijke kenmerken, interesses en ervaringen van de onderzoeker een rol spelen. De transparantie en navolgbaarheid van de stappen die gezet zijn in de data-analyse zijn daarmee belangrijk om de bevindingen in het onderzoek te kunnen wegen. Dit onderzoek kent ook een fase van data-analyse. In deze fase is de veelheid van data overweldigend. Om transparant en navolgbaar te zijn is gekozen om met een computerprogramma te werken dat coderingen en memo's vastlegt. Uit het analyseren van de data per studiegebied kwam een

codeboek voort, dat uiteindelijk van toepassing is op alle vier de casussen. Voorbeelden van codes met bijbehorende citaten zijn opgenomen in bijlage één tot en met vier. Daarnaast zijn aantekeningen in de vorm van memo's gemaakt in het data-analyse programma en persoonlijke aantekeningen bijgehouden in een logboek. De persoonlijke aantekeningen en memo's van observaties en vermoedelijke verbanden zijn behulpzaam geweest bij het herleiden van gemaakte keuzes. De gecodeerde transcripten en de relaties tussen coderingen die de landschapspraktijken typeren kunnen desgewenst opgevraagd en bekeken worden. Met het codeboek en de gecodeerde transcripten als navolgbare producten tijdens de analyse is het analyseproces transparant en navolgbaar. Dit wil niet zeggen dat subjectieve keuzes hierin zijn geëlimineerd, maar ze zijn wel expliciet en controleerbaar gemaakt.

De derde situatie is het generaliseren van bevindingen die voortkomen uit een casestudie. Om het onderzoek uitvoerbaar te maken is in dit onderzoek gekozen voor een casestudie aanpak. Dit betekent dat er een beperkt aantal gebieden zijn bekeken en dat per gebied een beperkt aantal mensen geïnterviewd is. De vraag of algemene uitspraken mogelijk zijn op grond van de bevindingen in de studiegebieden kan dus niet zonder aanvullende overwegingen, en nooit met zekerheid worden beantwoord. Wel is het mogelijk om de data uit de verschillende casussen te vergelijken, waardoor terugkerende patronen kunnen worden gevonden die kennis genereren die uitstijgt boven individuele casussen.

Hoofdstuk 4: Expliciete en impliciete betekenisgeving in de Tjongervallei

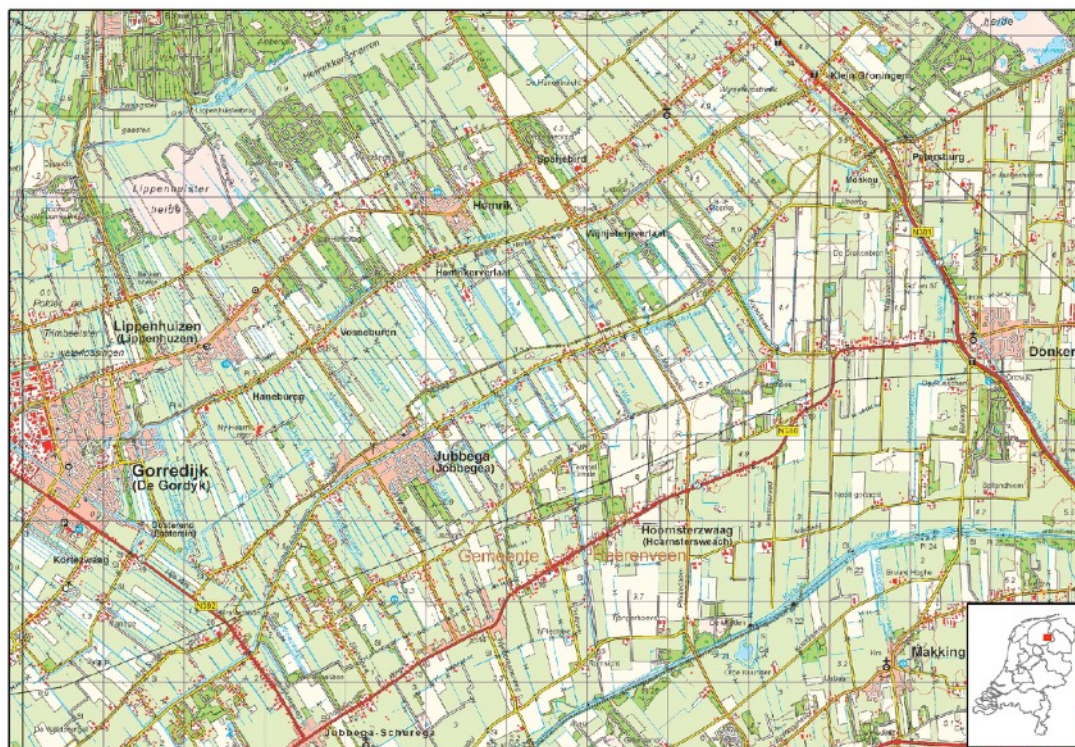
4.1 Inleiding

De casus Tjongervallei is gekozen omdat er geen ruimtelijke interventie is gepland en het gebied niet door experts is aangeduid als van hoog historisch landschappelijk belang. Daarmee leent de Tjongervallei zich om specifiek te kijken naar de relevantie van het onderscheid tussen impliciete en expliciete betekenisgeving aan erfgoed: immers, doordat betekenissen niet door een mogelijke interventie of door experts zijn gearticuleerd is de kans op het voorkomen van impliciete betekenissen groter. Dit hoofdstuk begint met een korte beschrijving van het gebied, om de lezer inzicht te geven in de ligging en karakteristieken van het gebied. De beschrijving bevat zowel de historische ontwikkeling van het gebied als de huidige situatie. Ten tweede volgen beschrijvingen van zes verschillende landschapspraktijken die gevonden zijn in de Tjongervallei. Bij elke landschapspraktijk wordt beschreven om welke activiteiten het gaat, welke motieven de geïnterviewden hebben en welke betekenissen zij hechten aan welke historische landschapselementen. Ten derde volgt een vergelijking van de landschapspraktijken om meer inzicht te krijgen in de verschillende typen landschapspraktijken. Dan volgt een beschouwing over impliciete en expliciete betekenisgeving in de landschapspraktijken in de Tjongervallei. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een korte conclusie en discussie.

4.2 Landschapontwikkeling van de Tjongervallei

Het gebied genaamd Tjongervallei ligt in de zuidoosthoek van de provincie Friesland. Het gebied is ongeveer 5000 hectare groot en bevindt zich in de gemeenten Opsterland en Heerenveen. Het aantal inwoners is ongeveer 13.500 in 2012 (Centraal Bureau voor de Statistiek, <http://www.cbs.nl>).

Figuur 2: kaart Tjongervallei

Een hoogveen gebied dat doorsneden is door twee zandruggen kenmerkt de ondergrond van het gebied. De zandruggen lopen parallel aan de rivier de Tjonger/Kuinder. De zandruggen waren al in de Vroege Steentijd (10.000 v. Chr) geschikt voor bewoning. Van die Tjongercultuur zijn sporen teruggevonden. In de Middeleeuwen ontwikkelden zich op de zandruggen langgerekte nederzettingen zoals Lippenhuisen en Hemrik in het noorden en Donkerbroek, Hoornsterszwaag, Jubbega-Schurega en Oudehorne in het zuiden. Tussen de zandruggen lag een hoogveenpakket. Dit hoogveen gebied is vanaf de tweede helft van de 16^e eeuw commercieel ontgonnen voor de turfwinning. Het hoogveen werd vanaf de beide zandruggen in zowel noordelijke als in zuidelijke richting ontgonnen, waardoor een opstreckende strokenverkaveling ontstond. De noordelijke en zuidelijke ontginning waren in handen van twee veencompagnieën, de Schoterlandse Compagnie met voornamelijk gronden in het zuidelijke deel en de Opsterlandse Veencompagnie die de venen onder Lippenhuisen en Hemrik ontsloot (Baas e.a. 2001). Belangrijk voor de turfwinning was het graven van een waterweg, om het gebied te ontwateren en

Afbeelding 1: Landschap
Tjongervallei

ook om de turf te vervoeren. De Schoterlandse Compagnie groef de Schoterlandse Compagnonsvaart van Heerenveen in oostelijke richting. In 1767 was Wijnjeterp bereikt. De Opsterlandse Compagnonsvaart begon bij Gorredijk. Rond 1700 zou de vaart tot aan de kerk van Lippenhuizen hebben gereikt. Het graven van de vaarten ging sprongsgewijs, al naar gelang er behoefte was aan turf. Dwars op de ontsluitingsvaarten werden zogenaamde wijken gegraven. Ook deze wijken waren voor de afwatering en het transport van turf. De aanlegkosten van een wijk en de afstand die arbeiders over land moesten afleggen naar het water bepaalden de afstand tussen de wijken. Aangezien de afgraving in handen was van commerciële

bedrijven die optimaal rendement wilden behalen, ontstond een zeer regelmatig patroon van wijken. Niet alle wijken sloten direct aan op de hoofdafwatering, er ontstonden ook vertakkingen, de zogenaamde 'gaffelwijken'.

Langs de wijken ontstond na verloop van tijd bewoning, in eerste instantie primitieve onderkomens als een plaggenhut. Later werden deze verbouwd tot veenarbeiderswoningen. Gorredijk ontstond op de kruising van de Opsterlandse Compagnonsvaart en een weg en lag in het midden van de verveening. De turfwinning is tot in de jaren dertig van de 20ste eeuw blijven bestaan, daarna werden de afgeveende gronden geschikt gemaakt voor landbouw. Dit gebeurde door de bolster of bonkaarde, de bovenste laag van het afgegraven hoogveen, te vermengen met de achtergebleven zandgronden. Gemengd met mest vanuit de Friese steden, die over de kanalen kon worden aangevoerd, werden er vruchtbare gronden gemaakt. De nieuwe agrarische functie bleef gebruik maken van de reeds aangelegde structuren, zoals wegen en kanalen.

Het huidige gebied heeft overwegend een landelijk karakter en lijkt meer op de landschappen van Drenthe dan op de waterrijke gebieden van Friesland. Gorredijk is thans de grootste nederzetting met voorzieningen voor het gebied. Werkgelegenheid buiten de agrarische sector is daar te vinden of anders in Heerenveen of Drachten. De nederzettingen volgen nog altijd de oude lijnen van de zandruggen en de verkaveling is identiek aan de veenontginningen. Er zijn veel bomen langs de wijken geplant waardoor een coulisselandschap is ontstaan.

4.3 Landschapspraktijken

In de Tjongervallei zijn zes typen landschapspraktijken geïdentificeerd – deze worden hieronder beschreven. De opbouw van de beschrijving volgt het theoretische onderscheid in componenten van landschapspraktijken: de activiteiten die plaatsvinden in een landschapspraktijk, de motieven die deelnemers in de praktijk hebben en tenslotte de historische elementen die zij van belang achten en de betekenissen die zij hieraan toekennen. De bevindingen zijn samengevat in tabel 4.

4.3.1 Landschapspraktijk ‘Verzamelen van historische informatie’

“Daar heb je echt zin aan. Iedere keer het onbekende. Ik verzamel ook postzegels, maar ik weet precies welke postzegel komt. Ik verzamel ook munten op jaartal. Van buitenlandse munten. Maar ik weet precies wat het is. Maar als je hier mee aan de gang bent, je weet nooit wat je krijgt. En wat ik het mooiste vind is dat vanmiddag, was hier een vrouwtje, die bracht mij een map, over de kerken hier in de buurt. Deze kerk is afgebroken en nou hebben ze in deze kerk, hebben ze een nieuw gebouw gemaakt. En een goeie tekenaar en schilder heeft alle kerken op de muur geschilderd heel groot, met behulp van mijn oude foto’s. Dat is het mooie er van”.

In de landschapspraktijk ‘Verzamelen van historische informatie’ bestaan de activiteiten uit archiefbezoek, het verzamelen van historische foto’s en krantenknipsels en het ordenen en bewaren van de gevonden informatie. De activiteiten zijn gericht op de lokale sociale geschiedenis. Op initiatief van de gemeente is een oproep geplaatst om iedereen met een privéverzameling bij

Afbeelding 2: Kerk met kerkhof bij Jubbega-Schurega

elkaar te laten komen en de verzamelingen openbaar te maken. De mensen die gehoor gaven aan deze oproep komen sindsdien regelmatig bij elkaar. Hun activiteiten bestaan vooral uit het bediscussiëren en lezen van historisch materiaal. Daarnaast schrijven zij artikelen voor de lokale krant. Alle deelnemers willen meer weten en

begrijpen van het leven van hun voorouders. Eén van de deelnemers is specifiek op zoek naar bijnamen van mensen, een traditioneel gebruik in het gebied. Om de informatie te verzamelen bezoekt hij mensen. Het verzamelen van historische informatie is voor velen zo leuk omdat het verrassend is. Het initiatief van de gemeente wordt vooral belangrijk gevonden voor de continuïteit van verzamelingen.

De genoemde historische landschapselementen illustreren de verhalen en de sociale geschiedenis. De rivier de Tjonger is de scheiding tussen de twee culturen van Opsterland en het Westerkwartier, ieder met een eigen dialect. De hoofdstraat van Jubbega Derde Sluis is vernoemd naar een minister. Deze minister bezocht het gebied na een publicatie in een dagblad over extreme armoede in 1927. Na zijn bezoek kwam er geld naar het gebied om ambachtsscholen op te richten. Een gereconstrueerde plaggenhut verwijst naar de grote armoede in het gebied, evenals het enige bewaard gebleven veenarbeidershuisje. De verzamelaars van historische informatie zien graag dat het gebied behouden blijft zoals het nu is, deels omdat zij de verscheidenheid van bossen en waterwegen waarderen en deels omdat de historische elementen verwijzen naar de sociale geschiedenis. Van de verschillende elementen beschouwen zij de waterwegen als het meest kenmerkend. Deze vertellen het

verhaal van de turfwinning, een verhaal dat heel belangrijk is voor de sociale geschiedenis van het gebied.

4.3.2 Landschapspraktijk 'Educatie van lokale historie'

"Dat je weet dat wanneer er maar zo'n stukje besef ontstaat, dan ben ik al tevreden. Ja maar je hebt ook met vrijwilligerswerk, je zult ook een stukje idealisme in je hebben. En als kunstenaar weet ik hoe belangrijk besef is en het herkennen van iets is. Daar zit een groot stuk idealisme in. Een groot stuk eigenbelang zeg ik altijd".

De activiteiten in de praktijk 'Educatie van lokale historie' bestaan uit vrijwilligerswerk in een museum en onderwijsprogramma's voor kinderen. De deelnemers organiseren lezingen, excursies, lessen en tentoonstellingen. Daarnaast schrijven ze artikelen over de geschiedenis in de lokale kranten. Eén van de geïnterviewden werkte ook nog mee aan een reconstructieproject voor een veenhut. Het belangrijkste doel van de mensen in deze praktijk is om anderen bekend te maken met het verleden, zodat zij begrijpen van waaruit de gemeenschap ontstaan is, en dat ze het heden waarderen om wat er in het verleden gebeurd is. Deelnemers in deze praktijk zijn bezorgd dat nieuwkomers in de gemeenschap en nieuwe generaties niets weten van het verleden en daarom de historische overblijfselen niet onderhouden. Er is een focus op kinderen, onder verwachting dat een investering in kinderen zich later terug betaalt. Een ander motief om hierin actief te zijn, is maatschappelijke betrokkenheid en de wens om sociaal nuttig bezig te zijn. Historische

Afbeelding 3: Opsterlandse Compagnonsvaart

landschapselementen, zoals de veenhut, de wijken en bewoningslinten, zijn belangrijk in deze praktijk omdat ze verhalen uit het verleden tastbaar en zichtbaar kunnen maken. De veenhut is een belangrijk element om mensen duidelijk te maken in welke armoedige omstandigheden hun

voorouders hebben geleefd. Door het verleden te kennen, hopen deelnemers in de praktijk dat bewoners van het gebied trots zijn op waar ze vandaan komen, dat de mentaliteit van de voorouders bewaard blijft en dat bewoners daarom hun omgeving goed onderhouden. Deze mentaliteit wordt gekenschetst als de bereidheid om te doen en zelf, op eigen kracht, tot ontwikkeling te komen. De deelnemers in de praktijk zien dat elk dorp zijn eigen identiteit heeft waar de gewoonten en gebruiken uit het verleden nog altijd herkenbaar zijn. Omdat nieuwkomers een bedreiging kunnen zijn voor bestaande tradities vinden zij het belangrijk om deze mensen van informatie te voorzien.

4.3.3 Landschapspraktijk ‘Natuurbescherming’

“Hier vlakbij zit een dassenburcht, nou dan op zondagavond dan ga ik bij de dassenburcht een avond zitten. Nou ja dat. Maar dat weten heel veel mensen in het dorp hebben dat helemaal geen erg in hoor ah dat bosje niks te beleven, nee als je d’r zo door loopt dan zie je ook niks. Maar als je echt de tijd ervoor neemt en je gaat er 2, 3 uren zitten, moet je wel geduld hebben, nou dan zie je een vader en moeder das met jongen, boven de grond komen die daar een hele tijd rondscharrelen, is prachtig”.

De landschapspraktijk ‘Natuurbescherming’ houdt zich bezig met het observeren en beschermen van vogelnesten. Daarnaast lezen de natuurbeschermers over het gedrag en de levenscyclus van vogelsoorten. Ze verdiepen zich in juridische wet- en regelgeving om soorten te beschermen. Een belangrijk onderwerp in dit gebied is het zoeken van kievitseieren. Dit is een Friese voorjaarstraditie die de afgelopen jaren landelijk aan strikte banden is gelegd. De administratie van de gevonden eieren is een taak die bij

Afbeelding 4: Arbeiderswoning langs Schoterlandse Compagnonsvaart

natuurbeschermingsorganisaties ligt en de geïnterviewden zijn hier druk mee bezig geweest. De rest van het jaar maken en onderhouden zij broedkasten en geven ze lessen aan kinderen. Ook organiseren ze excursies voor de leden van de natuurorganisaties. Motivatie komt voort uit een passie voor natuur voortkomend uit ervaringen van schoonheid en fascinatie en vanuit een verbondenheid met het gebied op grond van afkomst. Door lokaal bezig te zijn ontstaan ook veel sociale contacten.

De historische landschapselementen, zoals weilanden, heidevelden en waterwegen, zijn belangrijk voor de deelnemers in deze praktijk omdat ze de leefomgeving zijn van de dieren. Jeugdherinneringen vormen het beeld van het landschap. Deze zijn ontstaan vóór de periode van schaalvergroting in de landbouw. De natuurbeschermers wijzen naar de veranderingen in de landbouw als oorzaak van het verdwijnen van de biodiversiteit, met name de weidevogels, waardoor ook de traditie van eieren zoeken wordt bedreigd. Er is een hang naar het vroegere landschap, maar ook een besef dat het verleden voorbij is.

4.3.4 Landschapspraktijk ‘Landschapsonderhoud’

“Ja, dat doen we. vinden het ook belangrijk, want je komt om, in principe ga je maar 1 dag in de week, dus je komt dan op die woensdagmorgen bij elkaar en dan gaan we weer eens koffie drinken, dan gaan we de week doornemen, wat heeft iedereen beleefd en nou en dan, nou en dat duurt soms wel een uur want wij zijn geen uurloners meer dus dat maakt niet uit. Ja we vullen dat per dag in dat kan best dat we de hele dag praten maar dat houden een halve dag praten kan worden bijvoorbeeld. Nou en langzamerhand, wat gaan we vandaag doen, nou dat heb ik dan de eer om te zeggen, dit is ons plan vandaag. Hoe gaan we het aanpakken, gaan we in groepjes of gaan we bij elkaar of wie wil bij wie. Nou en dan is het aan de gang en om een uur of elf gaan we om koffie te drinken en om half 1 is de soep klaar en de lunch en om 3 uur half 4 dan stoppen we”.

Deelnemers in de praktijk ‘Landschapsonderhoud’ houden zich bezig met snoeien, verwijderen van bomen uit vennen en het onderhoud van verwaarloosde landschapselementen zoals een vijver en een laan. Landschapsorganisaties zoals Landschapsbeheer Friesland en Staatsbosbeheer

voorzien vrijwilligers van werkkleding, instructies en plekken waar zij aan de slag kunnen. De belangrijkste reden voor mensen om in het landschap te werken is het actief buiten bezig zijn. Omdat de werkzaamheden overdag uitgevoerd moeten worden, zijn het vooral gepensioneerde mensen die hier aan meedoen; sociale contacten onderhouden is voor deze groep een bijkomende motivatie. Een ander genoemd motief is om geboden kansen van bijvoorbeeld gemeentelijke middelen voor de eigen buurt in te zetten en niet aan de neus voorbij te laten gaan.

Hoewel de deelnemers historische landschapselementen onderhouden zoals de vijver en bosschages, zijn ze hier niet primair geïnteresseerd in de geschiedenis ervan. De herstelwerkzaamheden zorgen ervoor dat het landschap er weer netjes uit komt te zien. De deelnemers zijn bezorgd over de rommelige uitstraling van het landschap. Hierbij kwam ook de vuilnis langs de weg ter sprake. Naast de vervuiling wijten ook deze deelnemers de veranderingen in het landschap aan de modernisering van de landbouw. Door schaalvergroting en toename van efficiëntie heeft het landschap steeds minder variatie volgens hen. De landschapselementen zijn in deze praktijk vooral van esthetisch belang.

4.3.5 Landschapspraktijk ‘Monumentenbescherming’

“Dat er heel zorgvuldig mee om wordt gegaan, dat er ook goed rekening mee wordt gehouden, want het is heel makkelijk om de zaak af te breken, maar het heeft eeuwen een duizenden jaren geduurd ‘t landschap zo te krijgen”.

De deelnemers in de landschapspraktijk ‘Monumentenbescherming’ proberen publiciteit te krijgen voor het monument van hun interesse. Ze lezen daarnaast veel om bekend te worden met de officiële procedures rondom monumenten. Ze zoeken publiciteit door lezingen en tentoonstellingen te organiseren, andere monumenten te bezoeken, nieuwsbrieven te schrijven en excursies te organiseren. De nieuwsbrieven en excursies zijn belangrijk om belangstellenden te blijven betrekken. De deelnemers zijn actief voor een lokaal historisch museum dat vrijwilligers hebben opgezet en onderhouden. Beiden zijn gevraagd om zich actief te gaan inzetten voor het museum. Toen ze eenmaal betrokken waren, ontstond ook de interesse in de geschiedenis. De betrokkenheid geeft

een goed gevoel, vooral na een succesvolle tentoonstelling. Daarnaast geeft het werk een gevoel van betrokkenheid bij de lokale samenleving.

In de praktijk van 'Monumentenbescherming' zijn vooral de historische landschapselementen die te maken hebben met de turfwinning belangrijk, met name landschapselementen en relictten die de sociale ongelijkheid zichtbaar maken die het vroegere gemeenschapsleven heeft gekenmerkt. Zo is de scheiding tussen arm en rijk in het landschap te zien bij de ligging van de snelweg. Deze is namelijk op de grens van een landgoed aangelegd en niet er overheen geprojecteerd, hoewel dat een logischere route was. De deelnemers in deze praktijk geven betekenis aan de elementen die het turfwinningverleden representeren, zoals de wijken en de arbeiderswoningen en richten zich vooral op het behoud hiervan. Zij zijn bezig met consolideren en restaureren.

4.3.6 Landschapspraktijk 'Landschapsontwikkeling'

"En de dorpsvisie moest ontwikkeld worden vanuit de gemeente. Met als doel als het dorp zelf iets wil, kunnen wij daar beleid op maken. Dat hebben we dus gedaan met allemaal werkgroepen vanuit het dorp. En nu zijn we dus bezig de dorpsvisie uit te werken en die ook breder te trekken".

De deelnemers in de praktijk 'Landschapsontwikkeling' zijn vooral bezig met het beïnvloeden van ruimtelijke ordening om de kwaliteit van het landschap te verhogen. Dat laatste doen ze onder andere met landschappelijk erfgoed. De Nije Kompangjons is een vereniging die is begonnen als een belangengroep voor het behoud van waterwegen in het dorp Gorredijk.

Nieuwbouwplannen vormden een bedreiging voor deze waterwegen. Nadat de dreiging verdwenen was, is de organisatie zich gaan richten op nieuwe ontwikkelingen in het gebied en maakt daarbij gebruik van de waterwegen. De Nije Kompangjons brengt

Afbeelding 5: Waterwegen voor watersport

jaarlijks een tijdschrift uit om het gebied te promoten bij watersporters. Ze geeft opdrachten aan professionele bureaus om plannen te maken voor de toekomst van de regio en werkt samen met de lokale autoriteiten. Een andere organisatie is Plaatselijk Belang, een lokaal platform voor bewoners om klachten en wensen te bespreken en te implementeren. De organisatie let scherp op aankondigingen vanuit lokale autoriteiten om zo nieuwe ontwikkelingen maximaal te kunnen beïnvloeden. De deelnemers in deze praktijk zijn niet alleen in het historisch landschap geïnteresseerd, maar ook in de economische dragers van het gebied. Het belangrijkste motief om zich in te zetten in deze praktijk is betrokkenheid bij de lokale gemeenschap en het gevoel van verantwoordelijkheid hiervoor. Andere motieven zijn dat de voldoening als een plan is beïnvloed zodat iets moois wordt gerealiseerd, evenals de verbondenheid met andere mensen.

De deelnemers uit deze praktijk waarderen het landschap om de diversiteit: er is er veel te ontdekken. De waterwegen zijn historische landschapselementen die cruciaal zijn voor de Nije Kompanjons. Onderhoud van typische landschapselementen, zoals het uitbaggeren van waterwegen en het restaureren van unieke gebouwen, is heel belangrijk in deze praktijk. De deelnemers zien het huidige landschap als het product van hard werken in het verleden. Historische elementen, bijvoorbeeld voetpaden, zijn aanknopingspunten voor nieuwe ontwikkelingen, maar wel met het besef dat het verleden niet terugkomt.

4.4 Overeenkomsten en verschillen tussen praktijken in de Tjongervallei

In alle praktijken, behalve in de praktijk van 'Landschapsonderhoud', zijn het schrijven van artikelen en het organiseren van activiteiten zoals excursies en tentoonstellingen de primaire activiteiten (Tabel 5). In de praktijken 'Landschapsonderhoud' en 'Natuurbescherming' ligt een duidelijke focus op veldwerk. De praktijk van 'Landschapsontwikkeling' onderscheidt zich door de nauwe samenwerking met overheden. Andere praktijken worden wel gesteund door overheden, bijvoorbeeld met subsidies, maar werken niet samen met de overheid.

Bijna alle geïnterviewden benadrukken het contact met andere mensen als een belangrijk motief om actief bezig te zijn in het landschap. De motivatie om actief

betrokken te zijn bij een landschapspraktijk is meestal niet het historisch object. Toevalligerwijze zijn mensen actief geworden, bijvoorbeeld omdat zij gevraagd zijn door een buurtgenoot. Het gaat betrokkenen om de sociale verbondenheid met de omgeving en de mogelijkheid een bijdrage te kunnen leveren aan de gemeenschap. Desondanks maken veel deelnemers in een landschapspraktijk zich wel expliciet zorgen om historische landschapselementen en spant men zich daarvoor in.

In de meeste landschapspraktijken worden de historische waterwegen genoemd als het meest kenmerkende historische landschappelijke element van de Tjongervallei. Zij verwijzen naar het ontstaan van het landschap. Hoewel de historische waterwegen als landschapselementen van historische waarde in alle landschapspraktijken voorkomen, is de betekenis die gehecht wordt aan het historisch element heel verschillend. Zo benadrukken de praktijken 'Historische informatie verzamelen' en 'Educatie van lokale historie' het immateriële aspect van de waterwegen door de sociale scheiding tussen gemeenschappen te benoemen en de cultuurverschillen tussen bewoners. De praktijken 'Landschapsonderhoud' en 'Natuurbescherming' zijn meer gericht op de materiële aspecten, zoals diversiteit en afwisseling in het landschap.

Hoewel er overeenkomsten zijn gevonden tussen landschapspraktijken in de Tjongervallei, heeft elke landschapspraktijk zijn unieke profiel door een herkenbaar patroon van activiteiten, motieven, elementen en betekenissen die worden toegekend aan de historische landschappelijke elementen.

Tabel 5: Samenvatting landschapspraktijken in de Tjongervallei

Tjonger vallei	Verzamelen historische informatie	Educatie lokale historie	Natuur bescherming	Landschaps onderhoud	Monumenten bescherming	Land schaps-ont-
Activiteiten	<ul style="list-style-type: none"> •Verzamelen van historische foto's en kranten artikelen •mensen opzoeken •Bezoeken en opzetten van een archief •Artikelen schrijven voor lokale media •Lezen en discussies 	<ul style="list-style-type: none"> •Organiseren van lezingen, tentoonstelling, excursies en lespakketten •Artikelen schrijven voor lokale media •Reconstructie van veenhut 	<ul style="list-style-type: none"> •Veldwerk (observeren en nestbescherming) •Administratie eieren •Educatie van kinderen. •Organiseren van excursies 	<ul style="list-style-type: none"> •Fysieke activiteiten zoals zagen, knotten en graven 	<ul style="list-style-type: none"> •Organiseren van publiciteit (lezingen, excursies, nieuws-brieven en tentoonstellingen) •Bekendheid met procedures rondom monumenten 	<ul style="list-style-type: none"> •Discussies met lokale overheden •Aanvragen van subsidies •Schrijven en produceren van een tijdschrift. •Visies ontwikkelen voor de toekomst van het gebied.
Motieven	<ul style="list-style-type: none"> •Kennis en begrip van voorouders •verrassing van informatie vinden 	<ul style="list-style-type: none"> •Draagvlak krijgen voor de omgeving •Herinnering aan de geschiedenis van het dorp levend houden •Betekenisvol bezig zijn in de samenleving 	<ul style="list-style-type: none"> •Passie voor natuur •Jeugd herinnering •Verbintenis met het gebied •Deelnemen in de samenleving 	<ul style="list-style-type: none"> •Buiten zijn. •Betrokken bij de buurt. •Sociale contacten 	<ul style="list-style-type: none"> •Gevoel van verbondenheid met de lokale samenleving •Interesse in de geschiedenis van de gemeente. 	<ul style="list-style-type: none"> •Economische ontwikkeling van de regio •Verantwoordelijkheid voor lokale samenleving. •Ontmoeten van nieuwe mensen •Sociaal netwerk.

Tjonger vallei	Verzamelen historische informatie	Educatie lokale historie	Natuur bescherming	Landschaps onderhoud	Monumenten bescherming	Land schaps-ont-
Landschaps -elementen en betekenis	<ul style="list-style-type: none"> •Rivier → Sociale scheiding tussen dorpen •Straat naam → Historische gebeurtenis. •Veenhut → Armoede in het verleden. •Veenarbeid ershuisjes → Armoede in het verleden. •Waterweg → Vervenings-geschiedenis 	<ul style="list-style-type: none"> •Veenhut → Armoede in het verleden. •Water-weg → Verve-nings-geschie-den. •Dorpen → Verschillen de gebruiken en culturen van voor-gaande generaties 	<ul style="list-style-type: none"> •Weilanden → Traditie van kievits-eieren rapen •Heidevelden → Natuur zoals het in de jeugd nog was. •Water-wegen → Natuur zoals het in de jeugd nog was. •Variatie van open velden en bosjes → Natuur zoals het in de jeugd nog was. 	<ul style="list-style-type: none"> •Hout-wallen, bosjes → Schoonheid •Vijver → Schoonheid •Verandering en in landbouw → Uniforme land-schappen 	<ul style="list-style-type: none"> •Waterwegen → Vervenings-geschiedenis •Historische gebouwen → Vervenings-geschiedenis •Tracé van hoofdwegen → Macht van de rijke in het verleden •Landhuizen → Macht van de rijken in het verleden. 	<ul style="list-style-type: none"> •Water-wegen → Uniek voor het land-schap. •Histo-riche gebouwen → Kunnen gebruikt worden in nieuwe ontwik-kelingen. •Oude voetpaden → kunnen gebruikt worden voor nieuwe ontwik-kelingen.
dominante wijze van erfgoed	familie-geschiedenis	sociale betekenis	ruimtelijke verandering	esthetisch	sociale betekenis	ruimte-lijke verande-ring

4.5 Impliciete en expliciete betekenisgeving

De tweede onderzoeksvraag (paragraaf 2.11) luidde: In hoeverre is het onderscheid tussen impliciete en expliciete betekenissen relevant voor het begrijpen van de constructie van landschappelijk erfgoed in een landschapspraktijk? Impliciet erfgoed is daarbij erfgoed dat geconstrueerd is zonder dat de betreffende historische objecten in taal worden gerepresenteerd als erfgoed. Nu de eerste landschapspraktijken beschreven zijn voor het studiegebied de Tjongervallei, kan bekeken worden op welke wijze er betekenis wordt toegekend aan landschappelijke elementen en of het onderscheid in

impliciete en expliciete betekenissen inderdaad zinvol is. Daartoe worden eerst verschillende dominante wijzen van betekenisproductie in de landschapspraktijken besproken, om daarna te beargumenteren in hoeverre impliciete en expliciete betekenissen voorkomen.

4.5.1 Dominante wijzen van betekenisproductie voor erfgoed

In alle zes typen landschapspraktijken is betekenis toegekend aan het verleden en aan historische landschapselementen. In elke landschapspraktijk is daarmee erfgoed geconstrueerd. Opmerkelijk is dat in verschillende landschapspraktijken eenzelfde dominante wijzen van betekenisproductie voorkomt. In de zes typen landschapspraktijken die in de Tjongervallei voorkomen, zijn vier verschillende dominante wijzen van betekenisproductie herkenbaar.

a) Betekenisproductie door esthetiek van landschap

De schoonheid van het landschap is voor sommigen de belangrijkste drijfveer om actief betrokken te zijn bij een landschapspraktijk. Daarom vinden zij die landschapselementen waardevol om te conserveren en te onderhouden. De betekenisproductie is nauw verbonden met fysieke elementen. Deze wijze van betekenisproductie is leidend in de praktijk van landschapsonderhoud.

b) Betekenisproductie door ruimtelijke verandering

Erfgoedwaarden kunnen ingezet worden om ruimtelijke plannen te beïnvloeden. Ruimtelijke plannen of het ontbreken van ruimtelijke plannen worden als een bedreiging voor het landschap gezien in de landschapspraktijk

‘Natuurbescherming’ en ‘Landschapsontwikkeling’. Binnen de twee

landschapspraktijken ligt wel een belangrijk verschil. In de landschapspraktijk

‘Natuurbescherming’ is er een verlangen naar het verleden en de (natuurlijk)

landschappen van toen. In deze landschapspraktijk gaat het vooral over

gevoelens. In de landschapspraktijk ‘Landschapsontwikkeling’, zijn de zichtbare

overblijfselen van de lokale geschiedenis belangrijk omdat deze ruimtelijke

plannen kunnen beïnvloeden en economisch en toeristisch van betekenis kunnen zijn.

c) Betekenisproductie door familiegeschiedenis

De familiegeschiedenis en familiebanden staan voor sommigen centraal bij het toekennen van betekenis aan historische artefacten. In de praktijk 'Verzamelen van historische kennis' is dit de dominante wijze waarop betekenis wordt geconstrueerd. De kennis over grootouders die het land hebben gevormd is een belangrijke component van de betekenisgeving. Het gaat hierbij in eerste instantie om de verhalen, waar de landschapselementen representanten van zijn.

d) Betekenisproductie door sociale bijdrage

Deze wijze van betekenisproductie is gericht op de verbinding met en het behoren tot de lokale leefgemeenschap. In de landschapspraktijken 'Monumentenbescherming' en 'Educatie van lokale historie' is dit de belangrijkste wijze van betekenisgeving. De betrokkenen in deze landschapspraktijken gaan er vanuit dat andere mensen hun activiteiten zeer waarderen en dat zij door hun activiteiten een 'steentje bijdragen' aan de samenleving.

4.5.2 Impliciete en expliciete betekenisgeving

Of de productie van erfgoed expliciet of impliciet is hangt samen met de dominante wijze van betekenisproductie. Voor elke dominante wijze van betekenisproductie wordt aangegeven of er expliciet ofwel impliciet erfgoed wordt toegekend (Tabel 6). Bij de dominante wijze van betekenisgeving door esthetiek zijn historisch landschappelijke elementen heel belangrijk, maar worden niet beleefd als historisch. Daarbij worden ze ook niet gebruikt om een 'historisch verhaal' te vertellen. Dit is een voorbeeld van impliciete erfgoedbetekenisgeving; historische objecten zijn esthetisch waardevol, maar worden niet gezien als erfgoed. In zowel de ruimtelijke verandering - als de sociale bijdrage wijzen van betekenisproductie produceren deelnemers wel expliciet erfgoed.

Het verschil tussen impliciete en expliciete betekenisgeving zoals in het theoretisch kader uiteen is gezet, blijkt empirisch relevant voor het begrijpen van de constructie van landschappelijk erfgoed in een landschapspraktijk. Simpel verwoord, sommige mensen zorgen voor historische objecten, maar zijn niet bezig met geschiedenis of zijn zich er niet eens van bewust dat het om historische objecten gaat. Ze zorgen voor de objecten vanuit andere

beweegredenen zoals esthetische aantrekkelijkheid. Deze mensen construeren impliciet landschappelijk erfgoed. Andere mensen construeren expliciet erfgoed, indien zij historische artefacten ook expliciet als zodanig zien.

Tabel 6: overzicht van betekenisconstructies voor erfgoed

Dominante wijze van betekenisproductie	impliciet/expliciet
Esthetiek	impliciet
Ruimtelijke verandering	expliciet
Sociaal bijdragen	expliciet
Familiegeschiedenis	expliciet

4.6 Conclusie en discussie

Het onderzoek in het gebied de Tjongervallei laat zien dat erfgoedconstructies divers zijn, ook in een relatief homogene lokale cultuur op één moment. Dit bevestigt de recente conceptualisaties dat erfgoed kan verschillen tussen groepen mensen (Abu-Khafajah, 2010; Setten, 2005). In de literatuur wordt deze diversiteit doorgaans geïllustreerd op macroniveau met verschillende culturele groepen in naties, of verschillende culturen in verschillende periodes die eigen waarden toekennen aan artefacten (Graham, 2000; Harvey, 2001; Smith, 2006). In dit onderzoek is de diversiteit ook op een kleinere schaal gevonden. De benadering van landschapspraktijken helpt om de diversiteit te zien en te begrijpen. Of dezelfde typen landschapspraktijken die gevonden zijn in de Tjongervallei ook elders bestaan en daar overeenkomstige kenmerken hebben is nog een open vraag. Om een beter overzicht te krijgen van de verschillende typen landschapspraktijken is het daarom noodzakelijk om meerdere casussen te onderzoeken.

Opvallend is dat binnen de gevonden landschapspraktijken in de Tjongervallei vaak hetzelfde landschappelijke element belangrijk is, namelijk de waterwegen. Daarnaast noemen deelnemers uit de landschapspraktijken andere elementen, verschillend per praktijk. Wellicht heeft dit te maken met de relatief korte periode waarin het huidige landschap voor een groot deel is gevormd en de dominante rol van de watergangen daarbij. Door in gebieden te kijken waar het cultuurlandschap zich over een langere periode heeft ontwikkeld en waarvan

meerdere relictten uit verschillende tijden zijn overgebleven, zou bekeken kunnen worden of landschappelijke elementen waar een erfgoedbetekenis aan gegeven wordt meer divers zijn tussen praktijken.

Vanuit de onderzochte landschapspraktijken in de Tjongervallei komen vier verschillende dominante wijzen van betekenisproductie naar voren die een centrale rol spelen bij de betekenisgeving aan landschappelijke erfgoed: de esthetiek, de ruimtelijke verandering, de familiegeschiedenis en de sociale bijdrage. Hoewel de verschillende landschapspraktijken andere activiteiten, motieven en kennis laten zien, delen sommige landschapspraktijken dezelfde dominante wijze van betekenisproductie. Zo vinden de landschapspraktijken 'Educatie van lokale historie' en 'Monumentenzorg' hun grondslag in de wens een bijdrage te leveren aan de lokale gemeenschap.

In de casus Tjongervallei is specifiek gekeken naar de expliciete en impliciete betekenisgeving. Door deze te verbinden aan de vier dominante wijzen van betekenisproductie ontstaat een interessant inzicht. Er zijn mensen die historische landschapselementen onderhouden zonder daar een erfgoed betekenis aan te verbinden. Daarnaast creëren mensen in andere praktijken wel expliciet erfgoed. Dit inzicht kan belangrijke implicaties hebben voor de maatschappelijke dialoog en met name voor de beleidsmatige dialoog over de waarden van erfgoed. In de huidige beleidspraktijk wordt samenwerking gezocht met mensen die expliciete betekenis toekennen, maar wellicht zijn mensen die impliciet betekenis toekennen minstens zo interessant om mee samen te werken.

Hoofdstuk 5: Expertinbreng in lokale praktijken en invloed op de betekenisgeving aan erfgoed in de Roerstreek

5.1 Inleiding

Evenals in de Tjongervallei zijn in de Roerstreek geen ruimtelijke ingrepen gepland. Experts hebben de Roerstreek, in tegenstelling tot de Tjongervallei, erkend als van hoge historisch landschappelijke kwaliteit, met name het gebied De Meinweg. Door deze bijzondere aandacht door experts aan het gebied is er een gereede kans dat kennisuitwisseling plaatsvindt tussen experts en burgers en dat expertkennis daarom een rol speelt in de betekenisgeving aan erfgoed in landschapspraktijken. De casus Roerstreek leent zich daarmee goed bijzondere aandacht te besteden aan de rol van expertkennis in landschapspraktijken.

De casus Roerstreek wordt op zoveel mogelijk dezelfde wijze beschreven als de casus Tjongervallei. Dit hoofdstuk begint met een korte beschrijving van het gebied, waarin zowel de historische ontwikkeling als hoe het gebied er nu uitziet naar voren komt. Dan volgt een bespreking van de geanalyseerde data aan de hand van zes geïdentificeerde landschapspraktijken. Van elke praktijk wordt beschreven om welke activiteiten het gaat, welke motieven de geïnterviewden hebben en welke betekenissen zij hechten aan het historische landschap. Daarna volgt een vergelijking van de beschreven landschapspraktijken om meer inzicht te krijgen in de verschillende typen landschapspraktijken in de Roerstreek. Vervolgens wordt nader ingegaan op kennisuitwisseling met experts in de geanalyseerde praktijken. Dit hoofdstuk sluit af met een korte conclusie en enkele discussiepunten.

5.2 Landschapontwikkeling van de Roerstreek

De Roerstreek wordt bestuurlijk begrensd door de gemeente Roerdalen. De gemeente Roerdalen ligt in Midden-Limburg ten oosten van de stad Roermond. Het gebied behoort tot het stroomgebied van de rivier de Roer die zijn oorsprong vindt in Duitsland. Aan de oostzijde grenst het gebied aan Duitsland. Het gebied

is ongeveer 9400 hectare groot en heeft ongeveer 21.000 inwoners (Centraal Bureau voor de Statistiek, <http://www.cbs.nl>).

Figuur 3: Kaart Roerstreek

De landschappelijke ontwikkeling in dit gebied is voor een belangrijk deel bepaald door de ligging van het riviertje de Roer en de Vlootbeek. De waterlopen hebben door insnijding gezorgd voor rivierterrassen. De rivierterrassen en de ook aanwezige dekzandruggen zorgen voor een landschap met veel reliëf. Dit reliëf heeft de agrarische ontwikkelingen in belangrijke mate gestuurd.

Op de hogere plekken in het landschap zijn veel sporen gevonden van vroege bewoning uit de IJzertijd. De bewoning concentreerde zich van oudsher op de hellingen van beekdalen zoals die van de Roer. Op de grens tussen hoge en lage gronden kon het gemengde agrarische bedrijf zich ontwikkelen. Op de hogere gronden bevonden zich de akkerlanden en de gronden in de beekdalen waren geschikt voor de graslanden. De eerste bewoning langs de Roer bestond uit enkele grote boerderijen met bijbehorende akkerlanden. Deze groeiden uit tot nederzettingen als Melick, Herkenbosch, Sint Odiliënberg en Vlodrop. Van deze nederzettingen is Melick de oudste: het bestond al in de Romeinse Tijd bij een

doorwaadbare plaats in de Roer. Posterholt ligt ook op de rand van een beekdal, maar dan die van de Vlootbeek. Het stadje Montfort is waarschijnlijk ontstaan uit de voorburch van de burcht Montfort, die was gebouwd als centrum voor de Gelderse macht in deze streek (Baas et al, 2001). Twee soorten akkerlanden kwamen voor: de individuele kampongtinningen omgeven door houtwallen of heggen en de open akkercomplexen die hier velden worden genoemd. Velden

Afbeelding 6: Roer bij Vlodrop

zijn grotere stukken bouwland die door meerdere boeren gebruikt werden, zoals het Vlodropperveld. De velden zijn ontsloten door veldwegen. Naast de akkers, en de gras- en hooilanden waren er de niet-ontgonnen gronden ofwel woeste gronden, die hier gemeinten worden genoemd. Bewoners

gebruikten deze gemeinten extensief voor de jacht, het weiden van vee en als leverancier van bouw materiaal en brandstof. De gemeinten hoorden in eerste instantie toe aan de lokale heren, maar de dorpen kregen steeds meer invloed en al snel verdwenen de bossen door intensief gebruik en verzandde de heide in snel tempo. Om het voortbestaan van de gemeinten te verzekeren ging men al in de Middeleeuwen (12^e-13^e eeuw) over tot bescherming. Hiertoe richtte men een zogenaamde gemeint op, de groep eigengeërfden van een plaats die gebruiksrechten op de gemeint had. De gebruiksrechten werden binnen deze organisatie gereguleerd. Daarnaast vervulde de gemeint soms publieke taken. De Meinweg is heel lang een gemeint geweest met rechthebbenden in de directe omgeving, in Duitsland en ook in Roermond (Renes, 1999).

Tegenwoordig heeft het gebied een overwegend agrarisch karakter. Een duidelijk zonering is herkenbaar. Dichtbij Roermond zijn de nederzettingen groter en bevinden zich bedrijfsterreinen en belangrijke infrastructuur zoals de snelweg A73. Meer naar de grens in het oosten zijn de nederzettingen klein en is het grondgebruik overwegend agrarisch. Tegen de Duits-Nederlandse grens ligt De

Meinweg, een natuurgebied van 1800 hectare. Sinds 1990 is dit natuurgebied aangewezen als Nationaal Park.

5.3 Landschapspraktijken in de Roerstreek

In de Roerstreek zijn zes landschapspraktijken geïdentificeerd. De landschapspraktijken worden beschreven aan de hand van de activiteiten en motieven van de deelnemers, welke objecten of structuren zij benoemen als landschappelijk erfgoed en de betekenis die zij daar aan hechten. De bevindingen uit zijn samengevat in tabel 6, die volgt na de beschrijvingen van de zes landschapspraktijken.

5.3.1 Landschapspraktijk ‘Verzamelen van historische informatie’

“Het meest interessante is waar je eigen, ja je jongere generatie van je voorouders zeg maar. Maar bijvoorbeeld over het Meinweggebied; hoe de naam tot stand is gekomen, hoe mensen daar geleefd hebben, kenmerken die je daarvan aantreft uit de Tweede Wereldoorlog (tastbare restanten). Je ouders hebben daar vroeger veel over verteld, je ooms en tantes die er nog zijn, dus dat spreekt me meer aan dan hoe het gebied 10.000 jaar geleden tot stand is gekomen”.

Binnen het type landschapspraktijk ‘Verzamelen van historische informatie’ zijn twee verschillende praktijken gevonden. Een van deze praktijken draait om de zoektocht naar informatie over persoonlijke geschiedenissen, vaak verbonden met genealogie. In de zoektocht naar de familiegeschiedenis raadplegen de deelnemers het bevolkingsregister om te achterhalen waar voorouders woonden en wat ze hadden, om daarmee een verhaal te construeren dat de familiegeschiedenis reflecteert. Vanuit de familiegeschiedenis wordt de overstap gemaakt naar het landschap; door te zoeken in doop-, huwelijks- en overlijdensregisters, komen ook gegevens over de omgeving naar boven.

De tweede landschapspraktijk is gericht op de leefomstandigheden van mensen in het verleden, met een focus op archeologisch onderzoek en reconstructies van het dagelijkse leven van mensen. Deelnemers in deze praktijk vinden het leven van hun voorouders interessant en het landschap biedt houvast om te bedenken hoe dit leven is geweest. Zij vinden archeologisch onderzoek mooi omdat het de

verbeelding voedt. Zij fantaseren hoe mensen vroeger hebben geleefd en hun beleving van de leefomgeving roept dan associaties op met het verleden. De activiteiten bestaan vooral uit veldonderzoek, archiefonderzoek en kennisuitwisseling op internet. Beide praktijken, zowel de genealogie als amateurarcheologie, zijn goed georganiseerde netwerken waar (semi-)professionele kennisuitwisseling plaatsvindt, voornamelijk via internet. In hun zoektocht naar informatie zijn de geïnterviewden betrokken geraakt bij verenigingen. Voor de vereniging verrichten zij verschillende activiteiten zoals bestuurswerk of het schrijven van artikelen voor tijdschriften en boeken. Daarnaast besteden ze tijd aan het doorgeven van de opgedane kennis, door middel van cursussen, contactavonden, lezingen en lessen op scholen. De persoonlijke interesse in geschiedenis heeft men meestal al van jongs af aan.

Sommige deelnemers zijn betrokken geraakt bij verenigingen doordat ze daarvoor gevraagd zijn. Een ander motief is de ontspanning die het brengt, bijvoorbeeld doordat mensen veel tijd in de natuur doorbrengen om te zoeken naar sporen. De sociale aspecten van de

Afbeelding 7: De Roer bij St. Odiliënberg

activiteiten zijn belangrijk; ze zijn wel een bijkomstigheid en niet het hoofddoel. De tijdsbesteding varieert, maar er wordt elke dag wel een paar uur aan besteed: hiermee zijn het hele intensieve hobby's.

De betrokkenen in de landschapspraktijken 'Verzamelen van historische informatie' noemen allemaal de variatie in het landschap – bossen, beekjes, glooiingen – als kenmerkend voor de Roerstreek. Ook in de betekenis van landschappelijke elementen is de tweedeling terug te vinden. Voor de persoonlijke geschiedenissen gaat het om hele specifieke plekken als het ouderlijk huis, een kerk en een begraafplaats. Daarbij is de fysieke plek een

illustratie voor het verhaal; het omringende landschap speelt geen heel belangrijke rol. Voor de reconstructies van hoe mensen vroeger leefden is daarentegen wel het landschap als systeem van belang. Hoogteverschillen bijvoorbeeld geven aan waar mensen mogelijk gewoond hebben en zijn daarbij leidend om locaties voor veldwerk uit te zoeken.

Landschappelijke elementen zijn van minder belang om te begrijpen hoe mensen vroeger hebben geleefd en gewerkt. De plekgerichtheid enerzijds en de hoge abstractie waarmee mensen het landschap bekijken anderzijds, zorgen ervoor dat men zich niet veel stoort aan ruimtelijke veranderingen. De ruimtelijke veranderingen die er zijn, zoals woningbouw of wegenbouw, worden positief gewaardeerd en zelfs noodzakelijk gevonden. De betrokkenen zien in dat zij de leefomgeving kunnen beïnvloeden, vooral doordat zij zich hebben georganiseerd. De Heemkundevereniging die actief is in het gebied is een grote vereniging en wordt gezien als de vereniging die invloed kan uitoefenen en gesprekspartner is voor de gemeenten.

De landschapspraktijken 'Verzamelen van historische informatie' zijn bekend in zowel de genealogie als de archeologische vakwerelden. Veel amateurs houden zich bezig met genealogie. Zij hebben een professioneel (inter-)nationaal internet-netwerk ontwikkeld waarop mensen makkelijk kunnen aanhaken. Op internet kunnen mensen gegevens uitwisselen over relaties en ook informatie krijgen over hoe zij onderzoek kunnen doen naar familieleden. De betrokkenen in de Roerstreek zijn actief lid van deze internetgemeenschap. De mensen die deelnemen aan de archeologische werkzaamheden hebben veel contact met universiteiten, vooral door de vondsten die zij in het gebied hebben gedaan. Er is sprake van een levendige kennisuitwisseling tussen experts en betrokkenen in deze landschapspraktijk. De experts zorgen voor kennis over de aanpak van onderzoek en brengen verdieping van de kennis.

5.3.2 Landschapspraktijk 'Educatie van lokale historie'

"Het begint langzamerhand wel een passie te worden om mensen naar buiten te krijgen. Ze te laten voelen, ruiken en zien hoe mooi het is. En ook meer bewegen hoor, moet ik zeggen".

De landschapspraktijk 'Educatie van lokale historie' is in de Roerstreek sterk geïnstitutionaliseerd in verenigingen en stichtingen, waaronder sommige van grote omvang (1200 leden). De activiteiten bestaan vooral uit het organiseren van lezingen, cursussen, excursies en het inrichten van tentoonstellingen in een erkend museum. Om leden te betrekken bij de vereniging worden er nieuwsbrieven gemaakt, websites onderhouden en maand- of kwartaalbladen of jaarboeken gepubliceerd. De tijdsbesteding varieert sterk, van twee avonden per maand tot 30 à 40 uur per week ten tijde van een specifiek project. De activiteiten worden vooral ondernomen vanwege inhoudelijke doelen, voornamelijk het overbrengen van kennis over de streek. De sociale contacten die met de activiteiten gemoeid zijn spelen naar zeggen van de geïnterviewden een minder grote rol. Buiten de activiteiten om is er weinig onderling contact. Het kan zijn dat de sociale contacten in andere verbanden wordt gezocht. In deze landschapspraktijk zijn namelijk alle geïnterviewden ook betrokken bij andere verenigingen. De andere verenigingen zijn niet gericht op landschap of natuur, maar op muziek, carnaval of de buurt. Er zijn twee typen aanleidingen om te beginnen met de activiteiten: mensen zijn gevraagd door anderen om een actieve bijdrage te leveren aan de vereniging of mensen zoeken zelf naar een betekenisvolle activiteit en kiezen expliciet voor activiteiten in de fysieke omgeving.

Volgens de mensen in deze landschapspraktijk zijn de Roer, die het landschap heeft gevormd, en het natuurgebied De Meinweg typerend voor het landschap in Midden-Limburg. Ook de variatie in het landschap wordt genoemd als kwaliteit. Het landschappelijke erfgoed is het uitgangspunt waarvoor allerlei activiteiten georganiseerd worden. Het staat centraal in de tentoonstellingen en lezingen. Het gaat de betrokkenen erom kennis over het landschap te delen met als doel deze kennis te bewaren voor volgende generaties. Men ervaart weinig ruimtelijke veranderingen in het gebied. Over de leefbaarheid in de dorpen maken de mensen zich wel zorgen: de levendigheid, het aantal winkels en de activiteiten gaan volgens hen achteruit. In deze landschapspraktijk is men kritisch over hoe het landschap en met name het erfgoed wordt meegenomen in ruimtelijke plannen.

Kennisuitwisseling met experts komt in de landschapspraktijk 'Educatie van lokale historie' niet tot nauwelijks voor. Deelnemers delen vooral lokaal kennis met bijvoorbeeld andere leden van de heemkundevereniging. In de bibliotheek van de heemkundevereniging staat wel literatuur van experts, waar de heemkundigen ook daadwerkelijk gebruik van maken. Ze hebben echter geen persoonlijke contacten met experts.

5.3.3 Landschapspraktijk 'Natuurbescherming'

"Dat regelen wij voor alle jagers binnen ons werkgebied en binnen onze wildeenheid hebben we ongeveer 100 a 110 actieve jagers. Dus al het papierwerk en vergunningen wat erbij komt, dat regelen wij. Ook ontheffingen, in het [Meinweg] gebied mag je niet met de auto komen, voor de jagers doen wij dan zeg maar bij de gemeente ontheffingen aanvragen".

Afbeelding 8: Roer met hoogwater - St. Odiliënberg

De geïnterviewde deelnemers in de landschapspraktijk 'Natuurbescherming' verrichten beiden werkzaamheden als secretaris bij een vereniging die zich inzet voor natuurbescherming, maar ook gebruik maakt van de natuur om te vissen en te jagen. De georganiseerde activiteiten zijn gericht op de leden, zoals het geven van cursussen en het schrijven van nieuwsbrieven, maar de verenigingen zijn er ook voor het verlenen van vergunningen om te vissen of te jagen. De natuurwetgeving maakt dat er administratieve lasten zijn gekomen om te kunnen jagen en vissen, de verenigingen waar de geïnterviewden lid van zijn zetten zich hier voor in. Ook zijn er activiteiten om nieuwe leden te werven zoals het aanbieden van cursussen. Een ander belangrijk deel van de taken is om informatie en deskundigheid uit de regio in te zetten voor landelijke bestanden en/of organisaties. De hoofdactiviteiten van leden, het vissen en jagen, krijgen een bredere uitwerking, omdat ze ook een bijdrage leveren aan natuurbescherming. Er is veel uitwisseling van informatie met andere

terreinbeheerders, zowel nationaal als internationaal. Via internet worden bijvoorbeeld wetenschappelijke artikelen uitgewisseld en discussies gevoerd. De vele contacten die de werkzaamheden met zich meebrengen vormen een belangrijke motivatie. Daarnaast zien ze de passie voor hun hobby (vissen en jagen) als motief. Elke week zijn ze er wel een paar uur mee bezig.

De betrokkenen in deze landschapspraktijk hebben een grote interesse in het terrassenlandschap en de riviersystemen, met name van de Roer en in het natuurgebied De Meinweg, waar wildbeheer een belangrijke activiteit is om de natuur in stand te houden. Hoewel het landschap belangrijk is voor de activiteiten die men doet is de historische dimensie een bijkomstigheid. Er is echter wel oog voor en de geïnterviewden vinden het leuk om te weten hoe het huidige landschap is ontstaan. Er is interesse in welke diersoorten er vroeger voorkwamen in het gebied en welke methoden van vangen er toen waren. De historische interesse is hiermee minder op het fysieke landschap gericht en meer op de gebruiksmogelijkheden van het landschap. De gebruikswaarde van het landschap is bepalend voor de betekenisgeving. Deze dominante wijze van betekenisproductie is een aanvulling op de in paragraaf 4.5.1. besproken dominante wijzen van betekenisproductie die in de Tjongervallei zijn gevonden. De betrokkenen beoordelen ruimtelijke verandering als positief voor de natuur en het landschap. Ze zien dat de waterkwaliteit van de Roer sterk is verbeterd en het aantal vissoorten drastisch is toegenomen.

De landschapspraktijk 'Natuurbescherming' heeft direct te maken met (inter-)nationale natuurwetgeving, omdat men gebruik maakt van de natuur door te jagen of te vissen. Het wetgevende kader maakt dat kennisuitwisseling met experts op het gebied van natuur noodzakelijk is. Experts bepalen namelijk hoeveel dieren een gebied aankan en ook hoeveel er dus afgeschoten mag worden. Ook het aantal vissen dat gevangen mag worden, wordt bepaald aan de hand van landelijke visbestanden. Landschapspraktijken op het gebied van natuur hebben al snel te maken met natuurwetgeving en met natuurexperts. Anders dan in de Tjongervallei waar mensen ook te maken hebben met de natuurwetgeving zijn de betrokkenen in de Roerstreek actief bij landelijke koepelorganisaties zoals de Nederlandse Vissersbond en Natuurmonumenten. Er is een duidelijke belangstelling om mee te doen met landelijke onderzoeken en

tellingen. Hierdoor ontstaat er nog meer kennisuitwisseling tussen experts en betrokkenen in de landschapspraktijk. Natuurexperts houden zich bezig met andere zaken dan erfgoedexperts, maar in veel gevallen nemen natuurexperts landschappelijke waarden mee in hun kennisuitwisseling. Zo hebben bijvoorbeeld Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer landschap en cultuurhistorie in hun beheerdoelen opgenomen. In de landschapspraktijk 'Natuurbescherming' is sprake van een intensieve kennisuitwisseling, zij het niet specifiek gericht op erfgoed.

5.3.4 Landschapspraktijk 'Landschapsonderhoud'

"Ik probeer een beetje de motor te zijn om dat proces aan te gang te houden. Om steeds weer iets te doen in dat gebied. Het hoeft niet in 1 keer alles, maar alle beetjes helpen in dat gebied. Het is maar een klein gebied, 20 hectare. Daar ben ik mee bezig".

In de landschapspraktijk 'Landschapsonderhoud' is een werkgroep actief die zich inzet voor landschapsonderhoud in een specifiek gebied. Deze werkgroep bestaat uit zo'n 20 vaste deelnemers. De activiteiten bestaan uit het fysiek werken in het gebied, een natuureservaat van ongeveer 20 hectare. Het merendeel van het werk bestaat uit het zagen van bomen en struiken en het verwijderen of zetten van prikkeldraad. Voor de coördinatie van de werkgroep is het belangrijk om de vrijwilligers te informeren en een plan te maken voor het gebied. Ook met de gemeente en instanties als Staatsbosbeheer moet de werkgroep overleggen over wat de leden wel of niet mogen doen. Belangrijkste reden om de activiteiten uit te voeren is om op de heide weer ruimte te geven aan dieren als zandhagedissen en rugstreeppadden. De werkgroep gaat twaalf keer per jaar aan de slag in het gebied. Een belangrijke motivatie is buiten zijn en lekker hard werken. De sociale contacten en het samenbrengen van mensen om iets te doen zijn tevens belangrijke drijfveren. Ook jeugdherinneringen en bijbehorende nostalgische gevoelens vormen een motivatie.

Het reliëf wordt gezien als een belangrijk kenmerk van het landschap. De landschapspraktijk 'Landschapsonderhoud' is gericht op het huidige landschap en op de natuur die zich hier kan ontwikkelen. Het referentiebeeld voor hoe het gebied eruit moet zien gaat enkele decennia terug naar de eigen jeugd.

Natuurlijke processen spelen een belangrijkere rol dan culturele processen; aan het menselijk ingrijpen in de natuur wil men zo min mogelijk refereren en men wil het gebied weer terug geven aan de natuur. Vanuit dit beeld worden de ruimtelijke veranderingen in de buurt van het natuurreservaat als behoorlijk groot ervaren. Het gebied ligt aan één zijde

Afbeelding 9: Toegangsweg natuurreservaat

omsloten door een industrieterrein en aan een andere zijde ligt een gevangenis. Er is zorg dat de infrastructuur van het industrieterrein uitgebreid wordt ten koste van het natuurgebied.

De kennisuitwisseling met experts in de landschapspraktijk

‘Landschapsonderhoud’ is aanwezig maar heel beperkt. De uitwisseling vindt vooral plaats in overleg met de terreinbeherende organisaties zoals Staatsbosbeheer. Deze organisaties hebben experts in dienst die bekijken welk onderhoud van het landschap wenselijk is in het gebied. De kennisuitwisseling loopt vanuit de expert naar de vrijwilligers en niet wederzijds

5.3.5 Landschapspraktijk ‘Monumentenbescherming’

“Maar met een groep, de samenwerkende belangenorganisatie hebben wij een organisatie, daar staat ook iets van op de website, we zijn met een 20 organisaties die zich met Sankt Ludwig bezig houden, het burgercomité is de enige die procedeert, want mensen durven niet”.

Er is één prominent monument in het gebied waar bijna iedere geïnterviewde het over heeft gehad, namelijk het klooster Sankt Ludwig. Sankt Ludwig is een kloostergebouw dat de eigenaar volgens velen slecht onderhoudt en waar mensen in de landschapspraktijk ‘Monumentenbescherming’ voor strijden om het te behouden. Het gaat om een lange strijd met vele rechtszaken. De aanleiding om actief te worden in de monumentenbescherming verschilt tussen mensen.

Voor de één was het een gevoel dat er iets gebeurde wat niet klopte, zoals het verlenen van een sloopvergunning door de gemeente op vermeende dubieuze gronden. Voor een ander was het een zoektocht naar een hobby. De keuze voor monumenten is sterk verbonden aan een gevoel van streekidentiteit in Limburg. Aandacht gaat, naast het klooster, ook uit naar kruizen, kapellen en kerkhoven. De activiteiten bestaan uit het leveren van inspraak, het doen van onderzoek, vergaderen en het schrijven van artikelen voor kranten en tijdschriften, naast fysiek werk zoals het opknappen van een kerkhof. Inspraak door mensen binnen deze landschapspraktijk heeft eens geleid tot een procedure bij de rechtbank. Hiervoor moesten stukken geschreven worden en er moest veel overlegd worden. Doordat het kloostercomplex de status van rijksmonument heeft gekregen op aanvraag van de betrokkenen in de landschapspraktijk, is er veel landelijke aandacht geweest voor het al dan niet slopen van het gebouw en de procedures die er gevoerd zijn.

Afbeelding 10: Klooster Sankt Ludwig - Vlodrop Station

De betrokkenen in deze landschapspraktijk noemen De Meinweg als het meest kenmerkende landschap. Daarnaast noemen zij de Roer en de hoogteverschillen en daarmee de variatie in het landschap. Terwijl zij dus betekenis toekennen aan het landschap, zijn hun activiteiten objectgericht. Daarbij spelen religieuze objecten een belangrijke rol. De historische betekenis wordt gegeven aan objecten die de leefomstandigheden van de generatie van de grootouders zo

tussen 1850 en 1900 representeren. In eerste instantie gaat het om kapellen, kerken en kerkhoven, daarna gaat men verder onderzoeken hoe het gewone leven vroeger was, waarbij objecten zoals boerderijen een rol spelen.

In de landschapspraktijk 'Monumentenbescherming' is men bezorgd over de ruimtelijke veranderingen. Toenemende bebouwing, en ook de wijze van bebouwing, niet goed passend bij bestaande nederzettingen, voeden deze zorgen. Het dorpseigene gaat zo volgens hen verloren. Aan de andere kant waardeert men de toenemende aandacht voor natuur en landschap. Hoewel het effect van ingestelde commissies zoals een monumentencommissie in twijfel wordt getrokken ziet men wel dat invloed mogelijk is. De inspanning die mensen leveren in een landschapspraktijk wordt niet altijd gewaardeerd. Andere mensen vinden soms dat zij ontwikkelingen tegenhouden.

Kennisuitwisseling in de praktijk 'Monumentenbescherming' is gericht op regionale experts als het gaat om religieus erfgoed zoals kruizen en kapellen. De activiteiten rondom het kloostercomplex gaan gepaard met interactie met nationale experts, met name bij de aanwijzing als rijksmonument terwijl de sloopvergunning al was afgegeven. Er zijn debatten over gevoerd in de Tweede Kamer en er zijn verschillende rechtszaken over geweest. Met zoveel expertaandacht was het goed denkbaar geweest dat het initiatief bij experts was komen te liggen en niet bij het burgercomité. Dit is echter niet gebeurd. Bij de betrokkenen in de landschapspraktijk bestaat veel onvrede over het optreden van experts; de beperkte betrokkenheid van experts, hun bureaucratische werkwijze en de telkens wisselende bezetting in projectteams vormt een bron van ergernis.

5.3.6 Landschapspraktijk 'Landschapsbescherming'

"De belangrijkste reden was toch van jeetje als we dit hebben, wat al heel erg zou zijn, dat gaat verder als je nu niet stopt dan krijg je het nooit meer gestopt".

De deelnemer in de landschapspraktijk 'Landschapsbescherming' ging het om het tegengaan van bebouwing in een groenstrook. Er waren meerdere mensen actief in de actiegroep. Activiteiten bestonden uit een handtekeningenactie, een

sponsorloop en het maken en verspreiden van raampamfletten. Er is een actiedag georganiseerd en er is een website gemaakt waardoor mensen op de hoogte konden blijven. Het werk van de geïnterviewde bestond grotendeels uit het volgen van en inbreng leveren in de inspraakprocedure van provinciale staten, het zorgen voor aanschrijvingen binnen de termijnen, het uitzoeken van procedures en het vinden van informatie.

De belangrijkste motivatie om deel te nemen aan de actiegroep was voor de geïnterviewde om een geplande ontwikkeling, de aanleg van een industrieterrein, te stoppen. De deelnemer aan de landschapspraktijk noemt nog andere motieven van mensen in de actiegroep: sommigen zijn gemotiveerd vanuit rancune ten opzichte van de gemeente Roermond, anderen wilden de rust in de streek bewaren en de natuur laten voortbestaan. Naast deze argumenten speelde een gevoel voor rechtvaardigheid een rol. Mensen hadden het idee dat er niet eerlijk onderhandeld werd en dat er allerlei afspraken waren tussen partijen.

De geïnterviewde noemt De Meinweg als historisch landschap en specifiek het Elfenmeertje. Dit heeft speciale betekenis vanwege jeugdherinneringen alsmede het historische karakter, het verhaal dat er achter zit. Er is een grote persoonlijke verbondenheid met de streek. Het gaat vooral om de sociaal-culturele betekenis die het landschap heeft voor de leefgemeenschap. Hierbij spelen historische landschapselementen zoals het Elfenmeertje een belangrijke rol. De strijd tegen ruimtelijke veranderingen betekent niet dat er protest is tegen alle ontwikkelingen, maar de geïnterviewde ziet het liefst alles blijven zoals het nu is. Dat het mogelijk is om invloed te hebben op de eigen leefomgeving kan niet anders dan beaamd worden, omdat de actie heeft geleid tot het tegenhouden van de geplande ruimtelijke ingreep.

De kennisuitwisseling in de praktijk 'Landschapsbescherming' was met name gericht op de procedurele kant van de activiteiten en het opbouwen van een netwerk van bestuurders. De inhoudelijke natuur- en landschappelijke argumenten die uiteindelijk doorslaggevend zijn geweest kwamen van lokale deskundigen en niet van professionele experts. Er was dus geen sprake van kennisuitwisseling met erfgoedexperts in deze landschapspraktijk.

5.4 Overeenkomsten en verschillen tussen praktijken in de Roerstreek

Alle landschapspraktijken in de Roerstreek zijn sterk georganiseerd in verenigingen. Wellicht is dit typisch voor de streek, waar überhaupt veel in verenigingsverband wordt ondernomen. De landschapspraktijken in de Roerstreek zijn, op verschillende manieren, gerelateerd aan de Heemkundevereniging. De Heemkundevereniging fungeert als een platform waar men verwacht kennis te verkrijgen of te delen, maar waar men ook gelijkgestemden verwacht die mee kunnen 'strijden' om historische objecten te behouden.

De activiteiten die ondernomen worden in de landschapspraktijken zijn in drie categorieën in te delen: informatie verzamelen, organiseren van activiteiten en veldwerk. Een opvallende landschapspraktijk in de Roerstreek is de landschapspraktijk 'Monumentenbescherming'. In het geval van het kloostercomplex Sankt Ludwig is deze praktijk verregaand gespecialiseerd geraakt. Er is sprake van een professionalisering van de activiteiten. Daarnaast heeft deze landschapspraktijk door de volharding in het proces ook tegenstanders gemaakt.

Evenals in de Tjongervallei benadrukken veel geïnterviewden het contact met andere mensen als een belangrijk motief om actief bezig te zijn in het landschap. Daarnaast wordt het buiten actief bezig zijn ook genoemd als belangrijk motief. Bij de landschapspraktijken die bezig zijn met protestactiviteiten zijn gevoelens van rechtvaardigheid drijfveren om inzet te plegen voor het landschap.

De landschappelijke elementen waar betekenis aan wordt gehecht komen grotendeels overeen tussen de landschapspraktijken. De rivier de Roer en de gradiënt in het landschap die de rivier heeft gevormd worden veelvuldig genoemd. De Meinweg als gebied met bijzondere natuur en cultuurwaarden wordt ook genoemd. Tenslotte worden ook de religieuze objecten in twee landschapspraktijken genoemd.

Naast de overeenkomsten die er tussen de landschapspraktijken zijn, blijft elke landschapspraktijk zijn unieke profiel behouden (Tabel 7).

Tabel 7: Samenvatting landschapspraktijken in de Roerstreek

Roer streek	Verzamelen historische informatie	Educatie lokale historie	Natuur bescherming	Landschaps onderhoud	Monumentale bescherming	Land schaps-ont-
Activiteiten	<ul style="list-style-type: none"> •Verzamelen van bidprentjes. •Verzamelen archeologische vondsten. •Veldonderzoek •Archief onderzoek •Kennisuitwisseling op internet 	<ul style="list-style-type: none"> •Organiseren van lezingen, cursussen excursies en tentoonstellingen inrichten. •Schrijven van nieuwsbrieven, websites, maand-of kwartaalbladen en 	<ul style="list-style-type: none"> •Geven van cursussen •Schrijven van nieuwsbrieven. •Verlenen van vergunningen voor vissen of jagen •Administratie voeren voor natuurbehoud •Kennis 	<ul style="list-style-type: none"> •Fysieke activiteiten, zoals zagen en prikkeldraad verwijderen •Coördinatie van werkzaamheden: vrijwilligers informeren en afspraken maken met instanties zoals 	<ul style="list-style-type: none"> •Procederen voor de rechtbank •Inspraak •Onderzoek •Schrijven van artikelen voor kranten en tijdschriften 	<ul style="list-style-type: none"> •Handtekeningactie •Sponsorloop •Maken en verspreiden van pamfletten •Actiedag organiseren •Website bijhouden •Inspraak procedures volgen
Motieven	<ul style="list-style-type: none"> •Kennis en begrip van voorouders •Ontspanning (hobby) •Steeds meer te weten komen. 	<ul style="list-style-type: none"> •Kennis overbrengen van de streek. •Gevraagd door buurtbewoners •Betekenisvol bezig zijn in de fysieke omgeving (kan ook natuur zijn) 	<ul style="list-style-type: none"> •Zinnvolle hobby •Groot sociaal netwerk •Buiten zijn 	<ul style="list-style-type: none"> •Jeugdherinnering en •Buiten zijn •Sociale contacten •Inzet voor natuur 	<ul style="list-style-type: none"> •Verweer tegen onrechtmatigheden •Persoonlijke interesse (hobby) 	<ul style="list-style-type: none"> •Ontwikkeling kenteren voordat het verder gaat •Tegen besluit van de overheid ingaan. •Gevoel van rechtvaardigheid.

Roer streek	Verzamelen historische informatie	Educatie lokale historie	Natuur bescherming	Landschaps onderhoud	Monumentale bescherming	Land schaps-ont-
Landschap s- elementen en betekenis	<ul style="list-style-type: none"> •Glooiend landschap → Oorsprong van het landschap •Rivier → Vorming van het landschap •Kerk, begraafplaats → Verbinding met mensen 	<ul style="list-style-type: none"> •De Roer → landschap vormend •De Meinweg → de stilte van het gebied 	<ul style="list-style-type: none"> •Terrassen-landschap → •De Roer → de gebruiks-mogelijkheden van een water-systeem •De Meinweg → welke diersoorten leefde er vroeger en wat waren de 	Reliëf → natuurlijke processen moeten weer hun gang kunnen gaan. Terug naar jeugd-herinnering en.	<ul style="list-style-type: none"> •Religieuze objecten zoals; Klooster, kapellen, kruizen en kerkhoven → passen bij de streek-identiteit •De Roer → variatie in het 	<ul style="list-style-type: none"> •Het Elfenmeer liggend in de Meinweg → persoonlijke verbondenheid met de streek. •Culturele betekenis voor de leefgemeenschap
Dominante wijze van erfgoed	Familiegeschiedenis	sociale betekenis	gebruiks-waarde	ruimtelijke verandering	ruimtelijke verandering	ruimtelijke verandering

5.5 Expertinvloed op landschapspraktijken en erfgoedconstructies

In de data-analyse is specifiek gekeken of binnen een landschapspraktijk contacten bestaan met experts. Experts worden in dit onderzoek gezien als mensen die beroepsmatig actief zijn in een bepaald vakgebied. Het gaat vooral om de invloeden van erfgoedexperts, dus mensen die beroepsmatig actief zijn in de erfgoedsector. Uit de beschrijvingen van landschapspraktijken blijkt dat er beperkt contact is met erfgoedexperts. Uitgebreider contact bestaat er met andere experts, zoals natuurexperts. Duidelijke expertinvloeden van erfgoedexperts zijn aanwijsbaar in de landschapspraktijken 'Verzamelen van lokale informatie' en 'Monumentenbescherming'. In de landschapspraktijken 'Natuurbescherming' en 'Landschapsonderhoud' is er vooral contact met natuurexperts. Er zijn ook twee landschapspraktijken zonder uitwisseling met experts, te weten 'Educatie van lokale historie' en 'Landschapsbescherming'.

In de landschapspraktijken waar sprake is van kennisuitwisseling met experts zijn drie drijfveren zichtbaar waarom experts en burgers elkaar weten te vinden. Ten eerste is er de drijfveer van inhoudelijke gemeenschappelijke interesses

zoals bij de archeologen in de landschapspraktijk 'Verzamelen van historische informatie' duidelijk het geval is. Netwerken van amateurarcheologen zijn nauw verbonden met professionele archeologen, en samen proberen zij kennis te vergaren. Ten tweede is er de drijfveer die wordt bepaald door wetgeving; het kan wettelijk bepaald zijn dat expertkennis geraadpleegd moet worden voordat men activiteiten mag uitvoeren, bijvoorbeeld bij een wettelijk erkend rijksmonument. Het wetgevende kader maakt ook duidelijk welke rol de experts hebben en welke rol de betrokkenen in een landschapspraktijk; dit leidt in de bekeken landschapspraktijken tot een goede samenwerking en kennisuitwisseling. Ten derde is er de drijfveer om argumenten te legitimeren. In officiële (inspraak-)procedures is expertkennis gewenst of zelfs noodzakelijk om argumenten in een breder perspectief te bezien en gewicht te geven. De betrokkenen in een landschapspraktijk hebben de experts nodig, en hun ingebrachte kennis heeft zo'n legitimerend effect dat lokale kennis en gevoelens een veel kleinere rol gaan spelen in beslissingen.

De drijfveer voor kennisuitwisseling met experts verschilt dus tussen praktijken. Hoe de expertkennis erfgoedconstructies beïnvloedt is nog een andere vraag. Hier ligt een direct verband met de activiteiten binnen de landschapspraktijk. In de landschapspraktijk 'Verzamelen van historische informatie' gaat het vooral om kennisontwikkeling. Betrokkenen in deze landschapspraktijk leren van experts en krijgen zo meer kennis en vaardigheden voor hun activiteiten. Hierdoor kunnen zij ook bewuster worden van de erfgoedwaarden. Door de interactie met experts worden de werkzaamheden in de landschapspraktijk professioneler en daarmee waardevoller voor de experts. In de landschapspraktijk 'Natuurbescherming' geeft de expert legitimatie om bezig te zijn met de activiteiten: gebaseerd op expertkennis wordt een hobby als jacht getransformeerd naar wildbeheer. De expertkennis geeft daarmee maatschappelijk draagvlak voor de activiteiten. Bij de landschapspraktijk 'Monumentenbescherming' zorgt een expert voor een breder perspectief, bijvoorbeeld door inzicht te geven in de vraag of het gaat om een bijzonder kloostercomplex of dat er meer van zijn. Voor de betrokkenen in deze landschapspraktijk is de expertkennis van minder belang. Zij hebben zelf al belang gehecht aan het element, maar zij weten dat het oordeel van een expert nodig is om gewicht te geven aan argumenten om een monument te

beschermen. De uitspraak van een expert over een monument heeft daarmee een grote invloed op de activiteiten in de landschapspraktijk.

Door de drijfveren te kennen en te weten wat de invloed is van expertkennis is het mogelijk een antwoord geven op de vraag: Wat zijn de rollen van externe expertkennis bij het construeren van landschappelijk erfgoed in landschapspraktijken? Allereerst is te concluderen dat externe expertkennis een rol speelt in het construeren van landschappelijke erfgoed in de diverse landschapspraktijken. Niet in alle landschapspraktijken spelen experts een even grote rol, en in sommige praktijken is de expertkennis niet van invloed op de constructie van landschappelijk erfgoed, maar op bijvoorbeeld de constructie van natuurwaarden. In de Roerstreek speelt externe expertkennis drie belangrijke rollen in diverse praktijken: (1) gezamenlijke kennisontwikkeling, (2) wettelijk bepaalde raadpleging, en (3) legitimering van argumenten.

5.6 Conclusie en discussie

De casus Roerstreek geeft evenals de Tjongervallei inzicht in verschillende erfgoedconstructies op een microniveau. Er komen vijf typen landschapspraktijken voor die ook in de Tjongervallei herkenbaar zijn. Het type landschapspraktijk 'Landschapsbescherming' komt wel in de Roerstreek voor en niet in de Tjongervallei. Voor de vijf typen landschapspraktijken die beschreven zijn in de Tjongervallei geeft de informatie uit de Roerstreek aanvullende activiteiten die ondernomen worden, zijn er aanvullende motieven en andere landschapselementen die een rol spelen. Bijvoorbeeld anders dan in de Tjongervallei zijn de activiteiten veel minder verbonden aan de motieven om een bijdrage te leveren aan de gemeenschap.

De betrokkenen in de Roerstreek noemen veelvuldig de variëteit van het landschap en dan met name het kenmerkende reliëf. De rivier de Roer heeft in het studiegebied een behoorlijk verval en benadrukt de gradiënt in het landschap. Alle geïnterviewden zien De Meinweg als een bijzonder gebied de status als Nationaal Park draagt hier aan bij. Daarnaast zijn er heel wat objecten genoemd die voor betrokkenen van betekenis zijn, zoals het klooster Sankt Ludwig. In de Tjongervallei hechten geïnterviewden voornamelijk betekenis aan

de waterwegen. De landschapselementen en patronen waaraan betekenis wordt toegekend in de Roerstreek zijn gevarieerder maar niet willekeurig. Zowel in de landschapspraktijken in de Tjongervallei als in de Roersteek is de inzet van activiteiten gericht op de meest kenmerkende landschapspatronen en elementen.

In de casus Roerstreek is specifiek gekeken naar de rol van externe expertkennis bij het construeren van landschappelijk erfgoed in een landschapspraktijk. Uit de landschapspraktijken komen verschillende drijfveren naar voren om kennisuitwisseling te hebben met experts: inhoudelijke gemeenschappelijke interesses, wetgeving en legitimatie van argumenten. De drijfveren zeggen veel over de manier van uitwisseling tussen burgers en experts; ze bepalen of dit leidt tot samenwerking of tot een eenzijdige kennisuitwisseling. In alle gevallen heeft externe expertkennis invloed op de erfgoedconstructies in een landschapspraktijk. Hoe meer kennis ze hebben, hoe bewuster betrokkenen in een landschapspraktijk zich zijn van de erfgoedwaarden. Wetgeving geeft aan dat bepaalde waarden belangrijk zijn. Dit kunnen erfgoedwaarden zijn maar ook natuurwaarden. Als experts worden betrokken om legitimatie te geven aan argumenten is dit heel bepalend voor het construeren van landschappelijk erfgoed. Het oordeel van een expert is namelijk meestal doorslaggevend of iets als erfgoed wordt gezien of niet door machthebbers over ruimtelijke ingrepen.

De casussen Tjongervallei en de Roerstreek zijn geselecteerd omdat ze relatief weinig ruimtelijke veranderingen kennen. Hierdoor zijn de betrokkenen in de landschapspraktijken doorgaans wellicht minder bezorgd om het verdwijnen van landschappelijk erfgoed en meer gericht op onderhoud, behoud en nieuwe functies, dan wanneer ruimtelijke plannen zouden worden gemaakt. In de volgende casus wordt specifiek gekeken naar een studiegebied waar ruimtelijke verandering wordt overwogen, en de invloed daarvan op landschapspraktijken.

Hoofdstuk 6: Stabiel en/of dynamisch erfgoed in Amstelland?

6.1 Inleiding

Na de beschrijvingen van de casus Tjongervallei (hoofdstuk 4) en de casus Roerstreek (hoofdstuk 5), komt in dit hoofdstuk de casus Amstelland aan bod. Het Amstelland is een gebied dat experts aanduiden als van hoge historische landschappelijke kwaliteit. Er staan twee belangrijke ruimtelijke interventies gepland: een calamiteiten-waterberging in een polder en de aanleg van een golfbaan. De historisch landschappelijke kwaliteit en de geplande ruimtelijke interventies maken het studiegebied Amstelland geschikt om, naast een karakterisering van de landschapspraktijken, specifiek aandacht te besteden aan de volgende onderzoeksvraag: In hoeverre hebben ruimtelijke veranderingen invloed op de erfgoedconstructies in landschapspraktijken?

De opbouw van dit hoofdstuk is gelijkwaardig aan die van de twee voorgaande hoofdstukken. Allereerst volgt een korte beschrijving van de landschapsontwikkeling van het Amstelland en een omschrijving van hoe het gebied er nu uitziet. Dan volgt een beschrijving van de geanalyseerde data aan de hand van vijf geïdentificeerde landschapspraktijken. In elke praktijk wordt bekeken om welke activiteiten het gaat, welke motieven de geïnterviewden hebben en welke betekenissen zij hechten aan landschappelijke elementen. Na de identificatie van de verschillende landschapspraktijken wordt er gekeken naar de overeenkomsten en verschillen. Vervolgens wordt er specifiek ingegaan op de eerder genoemde vraag of ruimtelijke veranderingen van invloed zijn op de erfgoedconstructies in landschapspraktijken. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een korte discussie en conclusie.

6.2 Landschapsontwikkeling van het Amstelland

Het Amstelland ligt ten zuidoosten van Amsterdam in de provincie Noord-Holland. Het gebied wordt gekenmerkt door zijn agrarische karakter, hoewel stedelijke invloeden zichtbaar zijn in het gebied. Het gebied is ongeveer 4000 hectare groot en behoort grotendeels tot de gemeente Ouder-Amstel. Kleine

delen aan de zuidkant behoren tot de gemeente Nieuwer-Amstel. Het aantal inwoners is circa 11.000 (Centraal Bureau voor de Statistiek, <http://www.cbs.nl>).

Figuur 4: Kaart Amstelland

Het gebied Amstelland ligt tussen de hoge gronden van het Gooi en de duinen van Kennemerland. Vanaf de Romeinse tijd had de zee geen invloed meer op het gebied en ontstond een uitgebreid veenmoeras, dat zich zo'n duizend jaar vrijwel ongestoord kon ontwikkelen. Pas toen de Zuiderzee zich in de 11^e eeuw verder uitbreidde, kreeg de zee weer vat op het gebied. Al eerder in de 10^e eeuw vestigden zich groepen boeren in het gebied. Zij bouwden boerderijen op oeverwallen van de vele veenrivieren die het moeras doorkruisten, zoals de Amstel, Waver, Gein, Diemen en Bullewijk. Om in het moerassige gebied een bestaan op te bouwen moesten de boeren de natuurlijke omgeving aanpassen. Ze groeven sloten en weteringen om water af te voeren en gebieden geschikt te maken voor

akkerbouw. Door de ontwatering en de daarmee samenhangende oxidatie begon de veenbodem snel te dalen. Kaden en dijken werden opgeworpen om water uit het onontgonnen gebied en de rivieren te weren. Hierdoor was

Afbeelding 11: Amstelland aan de rand verstedelijking

een vrije afwatering richting de rivieren niet meer mogelijk. De bewoners moesten nu weteringen graven die hun water met sluisen konden spuien op de rivier. Vanaf de 15^e eeuw werden windmolens gebouwd die water weg konden pompen. Door voortschrijdende technieken kon het land steeds verder inklinken en toch droog blijven. De waterhuishouding werd ook aangepast door het leggen van dammen in de rivier. Aan een dam in het riviertje de Amstel ontstond Amsterdam (De Bont, 2008). De ontwikkeling van de stad hangt nauw samen met de ontwikkeling van het omliggende platteland. Behalve landbouwproducten en arbeidskrachten, leverde het platteland de grote stad turf als brandstof. Door de turfwinning veranderde het onafzienbare veengebied in een gatenkaas, waarbij de minst rendabele stukken veen bleven liggen en de rest van het land

vergraven werd en langzamerhand verstookt werd in Amsterdam (Haartsen, 2005, p.26). Na afgraving bleven er meren over. Deze werden toen de techniek het toestond weer drooggemalen en opnieuw als landbouwgrond in gebruik genomen. Het gebied Amstelland kent zowel droogmakerijen zoals de Bovenkerkerpolder, als onaangetaste veengebieden zoals de polder De Ronde Hoep.

Het Amstelland ligt onder de rook van Amsterdam en kent veel stedelijke invloeden. Volgens het plan 'Van Eesteren' is het Amstelland zoveel mogelijk groen gebleven om als uitloopgebied van Amsterdam te dienen, het is één van de zogenaamde groene scheggen van Amsterdam. Ondanks de inspanning om het gebied groen te houden, doorkruisen autowegen en de snelweg A9 het gebied. Bestaande dorpen zijn uitgegroeid tot middelgrote woonkernen, zoals Amstelveen en Duivendrecht. De open groene gebieden zijn voornamelijk graslanden voor agrarisch gebruik of voor recreatiedoeleinden. Er spelen enkele ruimtelijke opgaven in het gebied. De provincie Noord Holland heeft de polder de Ronde Hoep aangeduid als calamiteitenberging voor water. Daarnaast is er een aanvraag gedaan voor het aanleggen van een golfbaan in de Middelpolder.

6.3 Landschapspraktijken in het Amstelland

In het Amstelland zijn vijf landschapspraktijken geïdentificeerd. Hieronder worden deze beschreven aan de hand van de activiteiten die deelnemers van de praktijk uitvoeren, de motieven die zij hebben voor deelname en de betekenissen die de deelnemers toekennen aan landschappelijke artefacten. Een samenvatting van de bevindingen uit de landschapspraktijken is opgenomen in tabel 7.

6.3.1 Landschapspraktijk 'Verzamelen van historische informatie'

"Ja ik had toch wel zin om nog eens wat te doen, niet te vegeteren, dus ik ben ja doorgedaan met hier en daar wat contacten gelegd en op een gegeven moment in het archief van de gemeente Amstelveen gedoken en nou ja toen kwam er bijna gelijktijdig een historische vereniging, die opgericht werd en dan ben ik meteen bij aangesloten, meteen als een van de oprichters mee vorm mogen geven. Kwam er een blad, dit is de, zo ziet het er tegenwoordig

uit (Amstelmare) een kwartaalblad en daar ben ik stukjes voor gaan schrijven en eigenlijk, ja dan voel je je als redactielid toch verantwoordelijk voor de inhoud, dus ja er moet nog wat meer nog er moet altijd wat zijn voor het volgende nummer”.

De lokale historische vereniging van de gemeente Nieuwer-Amstel, waar de betrokkenen lid van zijn, coördineert de activiteiten in de landschapspraktijk ‘Verzamelen van historische informatie’. De belangrijkste activiteit van de vereniging is het schrijven van artikelen voor het kwartaalblad ‘Amstelmare’. Voor hun artikelen doen de leden onderzoek in bibliotheken en archieven. Daarnaast ondernemen zij activiteiten zoals het bijwonen van archeologische opgravingen en museumbezoek om meer informatie te vergaren. Het onderwerp van historisch onderzoek verschilt tussen de leden, van prehistorische archeologie tot onderzoek naar de Nieuwe Tijd. Ook het onderwerp van interesse verschilt: er is bijvoorbeeld belangstelling voor genealogisch onderzoek, militaire geschiedenis en landschapsgeschiedenis. Het hoofdmotief is persoonlijke interesse. Andere genoemde motieven zijn de wens om actief te blijven in de maatschappij en de lol om nieuwe informatie te ontdekken, dat een gevoel van detective zijn genereert.

Afbeelding 12: De Amstel

De rivier de Amstel komt het vaakst naar voren als meest kenmerkend historisch landschapselement in deze praktijk. De rivier was belangrijk voor het vervoer en

de verbinding met de stad. Daarnaast was de rivier ook een barrière tussen de Amstelveenzijde en de andere kant. Mensen van beide zijden ontmoetten elkaar niet veel en wisten daarom niet veel van elkaar. Het historische landschap is een bron van informatie voor de mensen die bezig zijn in deze praktijk, maar juist omdat zij bezig zijn en geïnteresseerd zijn in geschiedenis, zijn zij zich ervan bewust dat het verleden wordt geromantiseerd en dat het landschap ontwikkeld is door mensen en dat dit proces doorgaat. Hoewel er een hang is om het huidige landschap zo goed mogelijk te bewaren, zijn de mensen in deze praktijk niet bij voorbaat tegen veranderingen.

6.3.2 Landschapspraktijk 'Educatie van lokale historie'

"Ik heb een, ik heb een beetje een onderwijs instelling, dus musea in algemeen interesseren mij hooglijk, niet om ze al te zeer te bezoeken, maar om er mee aan de gang te zijn, ik vind dat gewoon leuk. Ik heb vanuit, voor een deel vanuit mijn beroep en vanuit het begin van mijn opleiding, ik ben ooit nog onderwijzer geweest".

De betrokkenen in de landschapspraktijk 'Educatie van lokale historie' doen vrijwilligerswerk in een museum en bekleden bestuursfuncties bij een educatieve vereniging. Ze stellen tentoonstellingen samen en leiden bezoekers rond, volgen cursussen tot natuurgids en maken vervolgens wandelingen met geïnteresseerden. Opzetten van lesprogramma's voor kinderen is ook onderdeel van de activiteiten. Dit vinden de vrijwilligers heel belangrijk omdat kinderen de toekomst zijn.

Er zijn verschillende motieven om te participeren in deze praktijk, zoals lekker buiten zijn en leren over de omgeving om daar meer van te begrijpen. Ook is het motief van actief zijn in de maatschappij en zo nuttig zijn genoemd.

De polder De Ronde Hoep wordt in de praktijk genoemd als het meest opvallende historische landschap. De polder is eeuwen oud en het huidige verkavelingspatroon is hetzelfde als het was rond het jaar 1000. De betrokkenen vinden het heel bijzonder dat de polder niet is veranderd. De polder is ook heel geschikt als weidevogelreservaat. De radiaire vorm maakt dat mensen niet in de kern van het gebied kunnen komen. De betrokkenen in de praktijk hechten betekenis aan historische overblijfselen zoals de Ronde Hoep omdat deze het

verhaal kunnen vertellen. Het is voor hen echter niet altijd nodig dat de elementen nog zichtbaar zijn. De straatnamen in Amstelveen verwijzen naar oude buitenplaatsen, op deze manier kan de geschiedenis ook bewaard blijven. Vooral het verhaal van vervinging, de strijd tegen water en hoe mensen hun dagelijkse leven leefden willen de vrijwilligers graag doorgeven aan een volgende generatie.

6.3.3 Landschapspraktijk ‘Natuurbescherming’

“Maar ik vind ze moeten afblijven van het groen wat in Amsterdam is, want we hebben dat nodig. Groen is zuurstof, zuurstof is wat we inademen, dat is wat ons gezondheid, het is gewoon een kringloop dat moet je niet weghalen”.

De activiteiten die de betrokkenen in de landschapspraktijk ‘Natuurbescherming’ uitvoeren bestaan vooral uit kennisoverdracht aan geïnteresseerden en boeren. De boeren zijn een belangrijke doelgroep omdat het qua natuur in dit gebied vooral gaat om weidevogels die op agrarische gronden leven. Daarnaast is er het veldwerk, dat bestaat uit nesten zoeken en deze beschermen met zogenaamde nestbeschermers. Na het veldwerk is er veel administratief werk, de eieren en nesten worden geregistreerd in een landelijk computersysteem om te bezien of de jonge vogels uit de legfels succesvol groot groeien. De activiteiten passen in een groter netwerk van vrijwilligers die zich bezig houden met weidevogelbeheer. Er zijn drie motieven die pregnant naar voren komen in deze praktijk. Het buiten zijn is een belangrijk motief om bezig te zijn met de weidevogels, ook het beter leren kennen van andere mensen

Afbeelding 13: Slotenpatroon polder De Ronde Hoep

wordt genoemd, maar het zorgen voor de natuur is het belangrijkste. De natuur is een passie en mensen moeten de natuur in bescherming nemen, natuur is een kwetsbare waarde volgens hen.

De polder De Ronde Hoep komt heel duidelijk naar voren in deze praktijk, De Ronde Hoep is zoals gezegd een weidevogelreservaat. Betrokkenen noemen ook andere polders, zoals de Bovenkerkerpolder en de Middelpolder. In de interviews brengen ze de polders altijd in verband met de vogels die er nestelen. Om de agrarische bestemming te behouden voor de vogels zijn de mensen in deze praktijk zeer tegen veranderingen in het landschap. Zij vinden dit landschap dat eeuwenlang niet veranderd is heel bijzonder en daar moet daarom vooral van afgebleven worden. De historische betekenis is echter niet leidend in deze praktijk. De voorkeur van vogels voor open weilanden valt samen met de historische landschappen, en daarmee is de historie vooral een argument om het landschap niet te veranderen.

6.3.4 Landschapspraktijk ‘Monumentenbescherming’

“Mijn insteek om dit werk te gaan doen was cultuurhistorisch, namelijk oude mooie dingen die wij hebben, moeten we niet verkwanselen, maar moeten we trachten te behouden, want ons nageslacht wil ook weten hoe onze overovergrootouders ooit leefde, in goeden doen zowel als in slechte doen, want de mensen die deze prachtige panden in de 17^e eeuw konden bouwen, kwamen uit Amsterdam, waren rijk geworden door de VOC, woonden daar in een prachtig grachtenhuis”.

In de landschapspraktijk ‘Monumentenbescherming’ spelen verschillende monumenten een rol. Een deel van de activiteiten richt zich op het onderhoud van de monumenten en een ander deel op het zoeken naar vrijwilligers en donateurs. Vooral monumenten die nog in gebruik zijn, hebben actief onderhoud nodig, zoals een historische veerpont of een historische moestuin bij een buitenplaats. Activiteiten kunnen fysiek zijn, zoals tuinieren en het restaureren van een dieselmotor, maar er komt ook veel organisatie bij kijken. Er moeten voldoende mensen zijn om het onderhoud te verrichten en de juiste gereedschappen moeten aanwezig zijn. Om de fysieke activiteiten mogelijk te maken zijn financiële middelen noodzakelijk. Veel activiteiten zijn er dan ook op

gericht om donateurs of leden te werven die het project financieel steunen. Hiervoor maken de vrijwilligers informatiemateriaal zoals een nieuwsbrief en organiseren ze open dagen zodat mensen het monument kunnen bekijken om vervolgens hopelijk een donatie te geven voor het onderhoud.

De motieven die betrokkenen geven om actief te zijn in de praktijk zijn: gevraagd zijn door een dorpsgenoot, actief buiten bezig zijn en iets van het verleden bewaren voor een toekomstige generatie.

De mensen in deze praktijk hechten vooral waarde aan het object waar zij zelf mee bezig zijn, bijvoorbeeld een gemaal of een buitenplaats. Deze objecten representeren delen van de geschiedenis van het Amstelland. Het historische landschap is de context van het monument en is daarom wel van belang voor de mensen in deze praktijk, maar het gaat voornamelijk om de monumenten.

6.3.5 Landschapspraktijk 'Landschapsbescherming'

"We hebben een stichting opgericht, dat zijn niet de vrienden van Amstelland maar de beschermers van Amstelland, want het was mij allang duidelijk dat de overheid wel heel fraaie uitgangspunten heeft, maar als het puntje bij het paaltje komt stappen ze daar net zo makkelijk weer van af".

Er zijn twee benaderingen te herkennen in de landschapspraktijk 'Landschapsbescherming'. Eén benadering is die van protestactiviteiten. De andere benadering is het

genereren van brede bekendheid om draagvlak te creëren en zo een landschap of object te beschermen. Bij de eerste benadering zijn de activiteiten: veel contacten onderhouden met de gemeente, alle officiële stukken bestuderen, bezwaarschriften schrijven, in beroep gaan en soms

Afbeelding 14: Protest borden langs Amsteldijk

zelfs rechtszaken voeren. Daarnaast is het belangrijk om de media te informeren

zodat het protest bekend wordt en mogelijk breder gedragen. Voor dit doel schrijven betrokkenen nieuwsbrieven, verzamelen ze handtekeningen of plaatsen zij borden naast de weg. De tweede benadering is meer gericht op het opstarten van een stichting met leden en donateurs, het opzetten en onderhouden van een website en het organiseren van evenementen om een brede betrokkenheid bij het gebied te bewerkstelligen. Een belangrijk motief is in eerste instantie tegenwicht geven aan overheidsinstanties die allerlei ruimtelijke plannen toestaan. Een ander motief is het leren kennen van andere mensen, met mensen met een groot netwerk is het leren kennen van andere mensen vrij gemakkelijk.

Geïnterviewden in deze praktijk noemen vooral de polders als historische landschapselementen, of in ieder geval de grotere structuren die het landschap kenmerken. De mensen weten veel van de geschiedenis maar zijn vooral bezig met het behoud van het huidige landschap of

Afbeelding 15: Bovenlanden Amstelland

elementen daarin en gebruiken de geschiedenis als argument om ruimtelijke veranderingen tegen te gaan. Er worden zelfs historische bewijzen aangedragen die aantonen dat de ruimtelijke verandering niet wenselijk is.

6.4 Overeenkomsten en verschillen tussen praktijken in het Amstelland.

Alle landschapspraktijken in het Amstelland zijn er op gericht om buitenstaanders te betrekken in hun praktijk (Tabel 8). Meer mensen die een praktijk steunen, betekent meer aandacht en bekendheid, meer bestaansrecht en in sommige gevallen meer kans dat een ruimtelijke ingreep niet doorgaat omdat er teveel mensen tegen zijn. Hiertoe wordt vooral veel geschreven, (niewsbrieven, websites, artikelen) en worden mensen meegenomen met excursies en rondleidingen. In elke praktijk speelt naast het motief behoud van het landschap of landschapselementen, het motief om actief te blijven in de samenleving, evenals buiten actief bezig zijn en nieuwe mensen leren kennen.

Veel van de praktijken zijn gericht op grote structuren zoals polders of de rivier. Specifiek wordt de polder De Ronde Hoep vaak genoemd. De praktijk van 'Monumentenbeschermers' is als enige meer objectgericht.

De praktijk 'Landschapsbescherming' verschilt van de andere praktijken door de protestactiviteiten die in deze praktijk voorkomen. De betekenis die gehecht wordt aan landschappelijk erfgoed, als argument tegen hedendaagse ontwikkelingen, is anders dan in de andere praktijken. Het motief van de mensen in de praktijk van landschapsbescherming is wel opmerkelijk: het is erop gericht om te kijken hoe ver men kan gaan tegen plannen van de overheid. De overheid wordt sterk gezien als een allesbepalend orgaan waar de burger maar heel beperkt invloed op heeft. Sommige betrokkenen in de landschapspraktijk 'Landschapsbescherming' gaan de politiek in om zelf meer zeggenschap te krijgen.

De praktijk 'Natuurbescherming' heeft als enige praktijk een specifieke doelgroep waar zij zich op richt, namelijk de boeren. Daarnaast is de praktijk veel meer ingebed in een landelijke structuur en is er veel contact met kennisinstellingen en landelijke natuurorganisaties. In de casus Amstelland komt naar voren dat er contacten zijn tussen landschapspraktijken. Zo levert de praktijk 'Verzamelen van historische informatie' kennis aan de praktijk 'Landschapsbescherming'. De contacten zijn functioneel van aard.

Tabel 8: Landschapspraktijken in het Amstelland

Amstel land	Verzamelen historische informatie	Educatie lokale historie	Natuur bescherming	Monumenten bescherming	Landschaps- bescherming
Activiteiten	<ul style="list-style-type: none"> • Schrijven artikelen • Bibliotheek en archief bezoek • Archeologische veld- onderzoek • Musea bezoek 	<ul style="list-style-type: none"> • Opzetten tentoon- stellingen rondleiden van bezoekers • Bestuurs- functie • Opzetten lesprogram -ma's 	<ul style="list-style-type: none"> • Kennis overdragen • Veldwerk (observeren en nestbescher ming) • Bijhouden van legsels in landelijk systeem 	<ul style="list-style-type: none"> • Onderhoud aan monument • Zoeken naar donateurs of vrijwilligers (nieuwsbrieven schrijven en organiseren open dagen) 	<ul style="list-style-type: none"> • Contact met gemeente • Inspraak procedures volgen. • Bezwaarschriften schrijven. • Rechtszaak voeren • Media informeren • Opzetten website • Werven donateurs • Organiseren van evenementen

Amstel land	Verzamelen historische informatie	Educatie lokale historie	Natuur bescherming	Monumenten bescherming	Landschaps- bescherming
Motieven	<ul style="list-style-type: none"> • Kennis en begrip van voorouders • verrassing van informatie vinden • Actief blijven 	<ul style="list-style-type: none"> • Betekenis van ol bezig zijn in de samenleving • Buiten zijn • Leren de omgeving beter te begrijpen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zorgen voor natuur. • Buiten zijn • Sociale contacten 	<ul style="list-style-type: none"> • Gevraagd door dorpsgenoten • Actief buiten bezig zijn • Iets bewaren voor toekomstige generaties 	<ul style="list-style-type: none"> • Tegenwicht bieden aan overheidsinstanties. • Sociaal netwerk
Landschaps- elementen en toegekende betekenis	<ul style="list-style-type: none"> • Rivier → scheiding tussen dorpen → • Verbinding met stad. 	<ul style="list-style-type: none"> • Polder Ronde Hoep → niet veranderd door de eeuwen heen • Straatnamen → verwijzen naar mensen van vroeger 	<ul style="list-style-type: none"> • Polder Ronde Hoep → weidevogel reservaat. • Polders → geschikte plek voor weidevogels 	<ul style="list-style-type: none"> • Objecten als veerpont, buitenplaats → verbinding tussen stad en land • Gemaal → strijd tegen water 	<ul style="list-style-type: none"> • Polders (grote structuren) → robuuste structuren houden ontwikkelingen tegen.
Dominante wijze erfgoed productie	Familie- geschiedenis	sociale betekenis	ruimtelijke verandering	sociale betekenis	ruimtelijke verandering

6.5 Drie manieren van toekenning van erfgoedbetekenissen in een planningscontext

In de literatuurbeschrijving over ruimtelijke veranderingen (paragraaf 2.9) zijn vier manieren van toekenning van erfgoedbetekenissen als reactie op ruimtelijke veranderingen onderscheiden. De eerste manier is strijden voor erkend erfgoed; de tweede manier is nieuwe erfgoedbetekenissen toekennen als argument tegen ruimtelijke verandering; de derde manier is nieuwe erfgoedbetekenissen toekennen omdat men bewuster is geworden van de waarde van een object of gebied en de vierde manier is nieuwe erfgoedbetekenissen toekennen na een ruimtelijke ingreep. Bij de tweede en derde manier is er sprake van een dynamische toekenning van erfgoedbetekenis. De erfgoedbetekenis die wordt

toegekend, hangt af van hoe het planningsdebat verloopt: is er veel tegenstand dan zal er naarstiger gezocht worden naar erfgoed dat plannen kan dwarsbomen. Bij de eerste en laatste manier van erfgoedbetekenis toekennen in er sprake van een stabiele toekenning, de toegekende waarden bestonden al voor het planningsdebat of zijn pas daarna tot stand gekomen. Het planningsdebat beïnvloedt de erfgoedbetekenis niet.

Aangezien er in het Amstelland geen ruimtelijke ingreep heeft plaats gevonden maar er alleen plannen voor zijn, kan de vierde manier van erfgoedtoekenning hier niet worden bekeken. In onderstaande tekst worden de eerste drie manieren gerelateerd aan de landschapspraktijken.

Vechten voor erkend erfgoed

Vooraf in de landschapspraktijk 'Monumentenbescherming' hechten vrijwilligers betekenis aan elementen, gebeurtenissen, tradities en verhalen die al erkend zijn als erfgoed, zoals een landhuis dat is aangeduid als rijksmonument. In het studiegebied Amstelland staan geen ruimtelijke ingrepen gepland die een bedreiging vormen voor de objecten waar men mee bezig is in de landschapspraktijk. Het vechten voor erkend erfgoed komt hierdoor in deze casus niet goed tot uiting. De geplande ruimtelijke ingrepen zijn nauwelijks onderwerp van gesprek binnen deze landschapspraktijk.

Nieuwe erfgoedbetekenissen als argument tegen ruimtelijke verandering

In twee landschapspraktijken wordt een erfgoedbetekenis toegekend als argument tegen ruimtelijke verandering, namelijk de praktijken 'Natuurbescherming' en 'Landschapsbescherming'. In beide landschapspraktijken noemen betrokkenen historische feiten en criteria om te pleiten voor het behoud van het landschap of de natuur. Bijvoorbeeld de gegevens over de inundatie van de polder de Ronde Hoep in 1672, maar ook de Middeleeuwse structuur van de polder zijn argumenten om het landschap te houden zoals het nu is. Voor twee boerderijen in het sterk verstedelijkte Duivendrecht gebruiken deelnemers het argument van zeldzaamheid voor hun protest. Als laatste overgebleven objecten van een eens agrarische samenleving zijn de boerderijen veel meer dan twee gebouwde objecten: de boerderijen representeren het agrarische verleden van de gemeenschap.

Nieuwe erfgoedbetekenissen door bewustwording van de waarde van een object, gebied, gebeurtenis of verhaal

Deze wijze van betekenisgeving aan landschappelijk erfgoed komt in drie landschapspraktijken voor namelijk: 'Verzamelen van historische informatie', 'Educatie van lokale historie' en 'Landschapsbescherming'. In deze drie praktijken zijn de mensen zich ervan bewust dat onbekend onbemind maakt en dus omgekeerd bekendheid kan leiden tot waardetoekenning door bewoners. Als een grote groep bewoners waarde toekent, is de kans groter dat er geen ruimtelijke ingreep komt in een hooggewaardeerd landschap. De betrokkenen in de landschapspraktijk 'Landschapsbescherming' die zich bezig houden met het genereren van bekendheid van het landschap, hebben het behoud van het landschap op korte termijn tot doel. De mensen die bezig zijn met educatie hebben een lange-termijndoel. Dit verklaart ook waarom zij zich voornamelijk op de jeugd richten. De mensen die historische informatie zoeken, doen dit vooral uit persoonlijke interesse. Door hun kennis te delen kunnen zij anderen meer bewust maken. Dit is echter geen expliciet doel van deze landschapspraktijk. Met het vertellen van de ontstaansgeschiedenis van het landschap worden er nieuwe betekenissen gehecht aan erfgoed zoals de heemtuinen in Amstelveen, de verkavelingsstructuur in de polders en de bovenlanden (onverveende gronden) langs de Amstel. Hoewel de activiteiten gericht zijn op mensen buiten de landschapspraktijk, zorgen de activiteiten er tegelijkertijd voor dat de mensen in de landschapspraktijk zich steeds meer bewust worden van de waarde van het object of gebied.

Dat in landschapspraktijken verschillende manieren te onderscheiden zijn waarop erfgoed wordt geconstrueerd in een planningscontext, geeft aan dat ruimtelijke veranderingen invloed hebben op erfgoedconstructies. Elke landschapspraktijk kiest een manier die het beste past bij de routine van activiteiten, motieven en landschapselementen. Erfgoed als argument inzetten hoort bij protestactiviteiten en past daarmee bij landschapspraktijken als 'Landschapsbescherming' en 'Monumentenbescherming'. Door middel van bewustwording erfgoedbetekenis toekennen past veel meer bij landschapspraktijken als 'Educatie van lokale historie' en 'Verzamelen van historische informatie'. Hoewel elke landschapspraktijk één van de manieren van

erfgoedtoekenning in een planningscontext hanteert, is het opvallend dat de grootste ruimtelijke verandering in het gebied, die van calamiteitenberging in de Ronde Hoep, in veel landschapspraktijken niet ter sprake kwam. De golfbaan hield wel alle landschapspraktijken bezig. Daarnaast waren er nog veel hele lokale ruimtelijke veranderingen die naar voren kwamen, zoals het omleggen van een weg of het bouwen van een aantal huizen. Hoewel de Ronde Hoep door bijna alle landschapspraktijken is benoemd als betekenisvol element in het Amstelland ervaren de mensen de calamiteitenberging mogelijk als minder bedreigend, de onderwaterzetting is voorspeld op een keer in de vijftig jaar. Een ander verschil is dat bij calamiteitenberging het ruimtegebruik tijdelijk verandert en dat het bij de golfbaan, maar ook de wegen en huizen, gaat het om een permanente ruimtelijke ingreep.

6.6 Conclusie en discussie

De casus Amstelland kenmerkt zich door stedelijke invloeden en waarschijnlijk mede daardoor zijn hier minder sociale verbanden dan in de eerdere twee studiegebieden. Naast de geplande ruimtelijke ingrepen calamiteitenberging en aanleg van een golfbaan, voelen de geïnterviewde mensen een algemene druk op de ruimte. In alle vijf de geïdentificeerde landschapspraktijken in het Amstelland zijn betrokkenen zich bewust van de druk op het landschap, de betekenisgeving aan erfgoed is in alle landschapspraktijken expliciet. In de eerdere studiegebieden was er wel impliciete betekenisgeving aan erfgoed. Van de vier onderscheiden manieren van toekenning van erfgoedbetekenis in een planningscontext zijn de wijze van het toekennen van erfgoedbetekenis als argument en de wijze op grond van bewustwording van de waarde beide gevonden in het Amstelland. De casus Amstelland laat zien dat ruimtelijke veranderingen landschapspraktijken beïnvloeden. In hoofdstuk zeven wordt de laatste casus beschreven, de IJsselvallei. Om meer te weten te komen over de invloed van een ruimtelijke verandering is de onderzoeksopzet in de IJsselvallei anders dan in de eerdere drie casussen.

Hoofdstuk 7: De invloed van ruimtelijke verandering in de IJsselvallei

7.1 Inleiding

Het onderzoeksgebied IJsselvallei is op een andere wijze onderzocht dan de eerdere drie studiegebieden (zie hoofdstuk 3). Deze casus is namelijk toegespitst op de activiteiten, motieven en betekenisgeving aan erfgoed van mensen die betrokken zijn geweest bij een grote ruimtelijke verandering in het landschap. De ruimtelijke ingreep staat centraal en niet het landschap, c.q. de landschapspraktijk, zoals in de voorgaande casussen. In de IJsselvallei werd tussen 2012 en 2016 een hoogwatergeul aangelegd. Er zijn actief betrokken burgers geïnterviewd, en er is gesproken met andere bewoners en met professionals. Op deze manier ontstaat inzicht in hoe mensen zich organiseren rondom een ruimtelijke ingreep en of landschapspraktijken en betekenisgeving aan erfgoed hierbij een rol spelen.

De opbouw van het hoofdstuk is eveneens afwijkend van vorige beschrijvingen van een casus. Dit hoofdstuk begint met een beschrijving van het gebied, over zowel de geschiedenis van het landschap als het hedendaagse landschap. Dan volgt een overzicht van actieve verenigingen die zich bezig houden met het landschap en haar historie. Daarna volgen de beschrijvingen van de geïnterviewden die in drie groepen zijn te verdelen: burgers die actief betrokken zijn bij de ruimtelijk ingreep, bewoners in het gebied die niet actief betrokken zijn en professionals die betrokken zijn bij het project. Vervolgens worden de inzichten uit de casus IJsselvallei gerelateerd met de bevindingen uit de eerdere drie studiegebieden. Het hoofdstuk eindigt met conclusies en een discussie.

7.2 Beschrijving IJsselvallei

De IJsselvallei behoort tot het poldergebied van Gelderland. Het is een langgerekt gebied tussen de Veluwe hoogte en de IJssel. De woonkernen Veessen en Vorchten liggen in het studiegebied, beide behorend tot de gemeente Heerde. Het gebied is ongeveer 8000 hectare groot en telt zo'n 18.500 inwoners in 2013 (Centraal Bureau voor de Statistiek, <http://www.cbs.nl>).

Figuur 5: kaart IJsselvallei

Het glaciaal gevormde komgebied raakte door overstromingen van de IJssel in de loop der tijd gevuld met klei. De hiermee samenhangende slechte afwatering had tot gevolg dat er gedurende een lange periode moerasbos heeft gestaan. De moerassige kom vormde tot de Middeleeuwen een barrière in het landschap en

was onbewoond. De hogere delen in de gemeente Heerde kennen wel een lange bewoningsgeschiedenis. Hier komen grafheuvels uit de Steentijd voor. In de Middeleeuwen concentreerde de bewoning van de inmiddels agrarisch georiënteerde bevolking zich in twee zones: in de enkenzone aan de voet van de hogere Veluwe, tussen vijf en tien meter boven NAP (de nederzettingen Wapenveld, Hoorn, Heerde en Horsthoek), en in de zone langs de IJssel, op de iets boven de omgeving uitstekende oeverwallen (de nederzettingen Werven, Marle, Vorchten en Veessen). De bewoners gebruikten de komgronden om melkvee te laten grazen en om te hooien. Na de bedijking van de IJssel in de 14e eeuw werd al het overtollige water van de gehele Oost-Veluwe door een aantal parallel lopende weteringen naar het noorden afgevoerd om via een sluis in de Werverdijk te worden geloosd. De Grote Wetering is er hier één van. Men maakte gebruik van het hoogteverschil tussen de hogere Veluwe en het lagere gebied door het

(ver-)graven van beken. Zo kon men het stromende water gebruiken door middel van watermolens. In de gemeente Heerde zijn er zo dertien papiermolens en een aantal korenmolens geweest. Het gebied had voornamelijk een agrarische functie. De

Afbeelding 16: Landschap van de IJsselvallei

natte komgronden, die alleen dienst deden als hooilanden, werden door ruilverkaveling in de jaren zestig van de 20e eeuw beter te bewerken. De ruilverkaveling in het gebied leidde tot het stichten van nieuwe boerderijen en tot boerderijverplaatsingen. Het gebied bleef bovenal agrarisch van karakter. Met de aanleg van de nabij gelegen snelweg A50 en de groei van de oostelijke Randstad werd het centraal gelegen gebied van Heerde en Veessen een aantrekkelijk woongebied voor forenzen. Het merendeel van de bewoners van het gebied werkt niet meer in de agrarische sector maar in nabij gelegen steden zoals Deventer, Arnhem en Apeldoorn.

De afgelopen jaren is er onder de bewoners van met name Veessen onrust ontstaan door de aankondiging van de komst van een nieuw aan te leggen tak (bypass) van de IJssel. Hierdoor komt Veessen op een eiland te liggen. Lange tijd was het onzeker of de bypass een permanente rivier zou worden, of een droge bedding die slechts bij hoge standen van de IJssel via een sluis als afvoer dienst doet. Intussen is duidelijk geworden dat het gaat om een zogenaamde hoogwatergeul die naar verwachting slechts incidenteel onder

Afbeelding 17: Informatiebord hoogwatergeul

water zal staan. Een hoogwatergeul is een bedijkt gebied, dat aftakt van een rivier om een deel van het water via een andere route af te voeren. De geul komt te liggen in een overwegend agrarisch gebied. In 2012 is begonnen met de aanleg. Voor de aanleg van de hoogwatergeul moeten

enkele woningen en boerderijen verwijderd worden. De ruimtelijke ingreep moet in 2016 klaar zijn.

7.3 Landschappelijk historische activiteiten in de IJsselvallei

Om een beeld te schetsen van de streek en de activiteiten waar mensen zich mee bezig houden gerelateerd aan landschap en historie is op internet gezocht naar informatie. Uit het internetonderzoek blijkt dat verschillende organisaties op het gebied van landschap en historie actief zijn in de streek. Zo is er een grote historische vereniging actief in Heerde, met meer dan duizend leden, die veel publiceert en een kwartaalblad uitgeeft. Er is een agrarische natuurvereniging die samen met burgers werkt aan landschapsonderhoud. Zij hebben zich onder andere toegelegd op het vlechten van heggen, een streekeigen landschapselement in het IJsellandschap. Voorts is er een vereniging opgericht om een specifiek type boerderij, namelijk de IJsselhoeven, te

restaureren. De vereniging houdt zich ook bezig met het verzamelen van kennis over deze hoeven en het landschap waarin zij liggen. Bewoners hebben de vereniging opgericht en inmiddels is die uitgegroeid tot een professionele vereniging die grote projecten uitvoert.

7.4 Actieve bewoners bij 'de Hoogwatergeul' in de IJsselvallei

De mensen die actief betrokken zijn bij het project 'de Hoogwatergeul' (HWG) zijn te verdelen in twee groepen. Er zijn mensen die in een klankbordgroep zitten die is ingesteld door overheden die het project uitvoeren. Deze bewoners reflecteren vooral op voorstellen van het projectteam. De andere groep zijn mensen uit koepelorganisaties, zoals een agrarische belangenvereniging en een buurtvereniging. Zij behartigen het belang van een bepaalde groep. De activiteiten en motieven van de twee groepen verschillen dusdanig dat de twee groepen apart beschreven worden.

7.4.1 Actief betrokken mensen in de klankbordgroep

"We zijn er wel bij betrokken, toen het plan zich aandienende is er.. men is er op allerlei mogelijke manieren bij betrokken, maar wat men ermee gedaan heeft, daar zet ik mijn vraagtekens bij. Er zijn allerlei werkgroepen, zogenaamde ateliers in het leven geroepen bij de voorbereiding, maar nu het eindelijk zo ver is dat het tot uitvoering komt, heb ik niet het idee dat er veel gedaan wordt met de inspraak, met de wensen van de bewoners."

Twee geïnterviewden zaten in de klankbordgroep van het project 'Hoogwatergeul Veessen'. Deze

Afbeelding 18: Tracé hoogwatergeul

klankbordgroep is geïnstitutionaliseerd in het proces van het project en bestaat uit verschillende groeperingen zoals een bewonersgroep, een natuurgroep en een ondernemersgroep. De activiteiten zijn gestart vanuit een buurt-protestgroep. Die bestond in eerste instantie uit agrariërs en pas later zijn daar burgers bij aangesloten. Nu zitten er vooral bewoners in de klankbordgroep. De geïnterviewden melden dat de meest actieve bewoners in de inspraak niet uit de streek komen. De activiteiten van de klankbordgroep zijn sterk geformaliseerd en zijn nauwgezet beschreven in inspraakprocedures. Beide geïnterviewden zijn sceptisch over de doorwerking van hun inzet in de klankbordgroep. Weliswaar worden de richtlijnen voor de groep gevolgd, maar er is sterke twijfel of deze richtlijnen wel deugen, met name waar het gaat om het omgaan met belangen en dubbele agenda's. De effectiviteit van de klankbordgroep wordt door beide deelnemers betwijfeld, zij zien vooral een persoonlijke leerervaring als het motief om actief te zijn in de klankbordgroep – zij hebben gezien hoe complexe bestuurlijke processen verlopen. De inzet die gevraagd wordt is groot, de klankbordgroep vergadert één keer per maand en er zijn dan veel stukken te bespreken – dit wordt als teveel gezien om het goed te kunnen doen.

In het proces heerst veel wantrouwen naar de overheidspartij, in dit geval Rijkswaterstaat; de sfeer tijdens vergaderingen wordt als naar omschreven. De deelnemers in de klankbordgroep merken dat ze harde argumenten nodig

Afbeelding 19: IJssel en uiterwaarden

hebben om een ingreep tegen te houden.

Emotionele argumenten werken vaak niet, en belangengroepen zoeken daarom naar andere argumenten om toch aan hun emotionele standpunten tegemoet te komen.

Het gebied wordt door de betrokkenen omschreven

als rustig en mooi, met name door de combinatie van de openheid en daardoor de zichtbaarheid van de Veluwezoom op de achtergrond. Een zeer bepalend landschappelijk element is de IJsseldijk. Het gebied is afgelopen decennia niet veel veranderd, maar daar komt met de komst van de hoogwatergeul een eind aan.

7.4.2 Actief betrokken mensen in koepelorganisaties

“Op de eerste plaats worden we erdoor geraakt hier, het bedrijf. Vanaf een heel vroeg stadium dat het bekend was (dat de HWG zou komen) hebben we ons georganiseerd als agrariërs, en daar ben ik secretaris van geworden, van die club.”

Drie van de geïnterviewden hebben deelgenomen aan het project vanuit een koepelorganisatie zoals de agrarische belangenvereniging. Zij namen alle drie deel aan het overleg over de hoogwatergeul. Veruit de meeste agrariërs – ongeveer 45 – die in het gebied met de geul te maken hebben zijn lid van een van de koepelorganisaties. De organisaties samen vertegenwoordigen grote groepen mensen. Er is een link met andere organisaties in het gebied (zie 7.3) en de klankbordgroep (zie 7.4.1). Deelnemers zijn gevraagd door anderen, en zij zijn ook actief vanuit eigen interesse.

De betrokkenen vinden dat er geen aandacht is voor het cultuurlandschap en klagen er bijvoorbeeld over dat percelen, die al eeuwen geleden gevormd zijn, door de geul worden doorsneden en kapot gemaakt. Kenmerkende elementen zijn stukken van de oude IJssel en een aantal karakteristieke boerderijen. Niet iedereen ziet de lange geschiedenis van het gebied. Veel mensen zijn er later komen wonen, na een ruilverkaveling, en weten niet dat daarvoor het gebied drassig en leeg was, alleen als hooiland werd gebruikt, en dat de boerderijen eromheen stonden. Het gebied heeft volgens de geïnterviewden twee grote veranderingen ondergaan: de ruilverkaveling in de jaren '70 en een dijkverzwaring van meer dan meer dan 20 jaar geleden. Na die tijd is er niet veel meer veranderd in het landschap.

Deelnemers voelen zich niet gehoord in het proces rondom de hoogwatergeul. Een noemt als voorbeeld de inspraak door de Agrarische Belangen Vereniging: de suggestie om op een bepaalde manier te werk te gaan zodat boeren er het

minste last van hebben werd volstrekt genegeerd. Een ander deelt deze ervaring dat er niet naar de groepen wordt geluisterd, noch naar boeren noch naar burgers. Een andere klacht betreft de vertegenwoordiging binnen de groepen, die als onevenwichtig wordt ervaren omdat bijvoorbeeld mensen uit bepaalde kernen overheersen. Het gevoel heerst dat de inspraakprocedure georganiseerd is omdat het moest, maar dat er niets mee gedaan is. Men is van mening dat in de praktijk vooral de meningen van specialisten en buitenstaanders de conclusies hebben gekleurd. Hoewel dus het gevoel overheerst dat er niets met de inspraak gebeurt, is er ook begrip voor dat niet alle wensen meegenomen kunnen worden. Toch staat de frustratie dat er niets met de eigen inbreng is gedaan voorop.

7.5 Niet actief betrokken bewoners over het project HWG in de IJsselvallei

“En je ziet dan ook wel weer altijd, dat vind ik wel leuk, het zijn altijd dezelfde mensen die in zo’n commissie stappen. Eigenlijk zijn dat mensen die allemaal hier in de commissies zitten, die zitten in al de commissies die opgericht worden. Dat zijn mensen die vinden dat gewoon mooi weet je. Maar die hebben daar zelf helemaal geen last of gemak van die HWG.”

Er zijn vijf bewoners geïnterviewd die niet actief betrokken zijn geweest in het project. Sommigen hebben in het verleden wel wat activiteiten ondernomen in

Afbeelding 20: Streekeigen IJsselhoeve

relatie tot de hoogwatergeul, maar doen dit nu niet meer. Zij hebben een uitgesproken mening over de mensen die wel actief zijn. Dat zijn volgens hen mensen die altijd weer in bepaalde commissies zitten en dat blijkbaar leuk vinden. Over zichzelf zegt men niet zo’n actievoerder te

zijn en daarom niet sterk betrokken te zijn. Voor deze bewoners is het van

belang of mensen geboren en getogen zijn in het gebied of 'import' zijn. Zij zien dat nieuwkomers feller verzet plegen: deze zijn voor de rust gekomen en zien dat dan verstoord worden. Soms lopen deze gevoelens hoog op. Het heeft zelfs tot onmin geleid in het verleden tussen mensen met wortels in het gebied en mensen die er later zijn gaan wonen

De inwoners hebben een duidelijke mening of de hoogwatergeul er wel of niet moet komen. Ze vinden het geen goed idee. In plaats daarvan wensen ze dat de uiterwaarden weer kaal worden gemaakt, dan is de geul overbodig. Ze zijn bang dat de geul, net als de uiterwaarden, dicht gaat groeien en dat er over een tijd dan weer hetzelfde probleem gaat spelen. De bewoners hebben veel waardering voor het huidige landschap. Ze roemen de ruimte van de delta en de nabijheid van bosgebied. Een bewoner verwijst naar een kerkje dat het tweede oudste gebouw in Nederland is.

De betrokkenheid van mensen bij het project van de hoogwatergeul is vooral vanuit een negatieve invalshoek. Ze melden dat in de streek een diep wantrouwen jegens de overheid overheerst; enerzijds ligt dat aan de cultuur in de streek en anderzijds aan de negatieve ervaringen in het verleden. Ze zien dan ook dat veel mensen afhaken gedurende het planproces. Sommige bewoners zaten eerder in een klankbordgroep, maar zijn er uit frustratie uitgestapt. Een groep agrariërs is collectief uit de klankbordgroep gestapt, omdat ze ervoeren dat het geen enkele zin had. Vooral de houding van de professionals en de manier waarop het proces verloopt krijgen veel kritiek omdat men vindt dat de experts nooit hun best hebben gedaan echt met de bevolking in contact te komen, en zich verschuilen achter een hoger belang dat voorop staat, met als resultaat dat de indruk werd gewekt van overleg zonder dat daarvan echt sprake was.

De geïnterviewde bewoners noemen ook de sociale verandering die de hoogwatergeul teweeg brengt: boeren gaan weg, er wordt afscheid genomen, en als gevolg gaan ook de kerkgemeenschappen achteruit. Aan de andere kant is men niet bang voor het landschap dat er na de ingreep zal zijn. Men verwacht dat dit evengoed mooi kan zijn.

7.6 Professionals over het project hoogwatergeul in IJsselvallei

“Je kunt niet aan 100% van alle wensen voldoen en dat is het vervelende in zo’n gebiedsproces, dat je die verwachtingen soms bij moet stellen bij mensen, want dat de belangenvereniging van de boeren eruit is gestapt heeft natuurlijk ook te maken met het feit dat zij andere verwachtingen hadden ten aanzien van het inspraakproces dan wat er uiteindelijk is uitgevoerd van die wensen”.

Voor dit onderzoek zijn zes professionals geïnterviewd, die direct betrokken waren bij het project HWG in de IJsselvallei. Deze professionals waren beroepsmatig betrokken bij de hoogwatergeul; zij kunnen bijvoorbeeld werken bij Rijkswaterstaat, of ingehuurd zijn van een consultancybureau. Aan de professionals is gevraagd hoe zij het proces hebben beleefd en wat zij vinden van de betrokkenheid van de bewoners. De professionals beschouwen het project HWG als een gebiedsproces en bekijken de hoogwatergeul daarmee meestal in een bredere context. Ze zijn zich ervan bewust dat de bewoners van het gebied betrokken moeten zijn bij het project. De professionals wisten vooraf dat er een participatieproces kwam. Daarnaast waren zij bekend met de planning en de doelen van het programma Ruimte voor de Rivieren, waar deze geul een deelproject van is. Enkele geïnterviewden zijn voltijds bezig geweest met het gebiedsproces waar de participatie onderdeel van was. Andere geïnterviewde professionals zijn bezig geweest met de grondwerving en kwamen op deze manier in aanraking met bewoners.

In een participatieproces vragen professionals aan bewoners om mee te doen en/of mee te denken. Professionals hebben vaak vooraf een beeld over welke ideeën van bewoners ze wel kunnen meenemen en welke niet. Toch is het vasthouden aan dit kader meer dan eens lastig in de praktijk. Dit was ook het geval in dit gebied. Het is niet mogelijk om aan alle wensen te voldoen, en de verwachtingen van mensen moesten soms worden bijgesteld. Daarnaast is het ook moeilijk te bedenken wat je met alle ideeën moet doen. Hoewel er teleurgestelde bewoners zijn, vinden de professionals over het algemeen wel dat het proces goed is uitgevoerd, en noemen de openheid en transparantie, en de goede informatievoorziening.

De professionals zijn gericht op processen en vinden het moeilijk om om te gaan met de verschillende belangen, wensen en argumenten van bewoners. Andere opvattingen worden al snel gepositioneerd als tegenstem. Betrokkenen worden als achterdochtig gezien, met bovendien weinig wil er iets goeds van te maken. De professionals willen wel graag constructieve betrokkenheid van bewoners, maar oordelen dat het er hier niet zo inzat. Professionals proberen te verklaren waarom bewoners andere opvattingen hebben en denken dat mensen die er al lang wonen vanuit hun culturele achtergrond tegen veranderingen zijn, en de nieuwkomers omdat zij gekozen hebben voor het bestaande landschap.

De wensen en argumenten van de bewoners lijken moeizaam aan te sluiten bij de werkwijzen en afwegingskaders van de professionals. Dit komt naar voren bij de onteigening van gronden. Daarbij wordt alleen de daadwerkelijke schade vergoed. Bovendien moet deze daadwerkelijke schade meetbaar zijn. Als bewoners over emotionele schade beginnen, dan kunnen de professionals daar vanuit hun denkkader niets mee, zo hebben zij expliciet aangegeven tijdens de interviews. Bewoners moeten zich naar de mening van de professionals aanpassen aan het professionele afwegingskader.

Voor het gebied is ook een kwaliteitskader gemaakt. Hierin staan de kwaliteiten van het gebied. Bewoners hebben meegedacht over het kwaliteitskader, maar het is ingevuld met terminologie van professionals. De professionals vonden het opvallend dat voor de bewoners de belevingswaarde de belangrijkste waarde was, met de rust en ruimte als belangrijke kwaliteiten. De experts hebben dit dan vastgelegd. Opvallend genoeg komen deze waarden niet terug in de karakterisering die zowel bewoners als professionals geven van het gebied. Bewoners hebben het vooral over de overgang tussen de rivier en de Veluwe, de dijken en de rivier zelf. De professionals zien het gebied niet als bijzonder kenmerkend en wijzen erop dat de ruimtelijke ingreep kan leiden tot erfgoed van de toekomst. Als voorbeeld noemen zij dat inwoners van Veessen straks bij hoogwater op een eiland wonen, wat als spectaculair wordt voorgesteld.

7.7 Betekenisgeving aan erfgoed in het proces van de hoogwatergeul

In bovenstaande beschrijvingen van actief betrokken mensen, niet (meer) actieve bewoners en professionals valt het op dat er veel aandacht is voor de kwaliteit van het participatieproces. Het lijkt er sterk op dat de professionals in het gebied aan de slag gegaan zijn vanuit hun eigen praktijk met de daarbij behorende activiteiten, motieven, objecten en achtergrondkennis. Dit sluit niet aan bij de activiteiten, motieven, objecten en kennis van de bewoners in het gebied. Dit leidde ertoe dat professionals de actieve bewoners al snel wegzetten als mensen die sowieso overal tegen zijn. De bewoners, zowel de actieve als de niet-actieve, voelen zich niet gehoord en niet serieus genomen.

Opvallend is dat iedereen zich concentreerde op processen en procedures, zoals inspraak en informatieavonden. Inhoudelijk landschappelijke argumenten speelden nauwelijks een rol in het debat. De professionals bepaalden welke argumenten meegenomen werden. Historisch-landschappelijke argumenten zijn moeilijk meetbaar en hebben een grote emotionele lading. Bewoners richtten zich daarom op argumenten die meetbaar zijn en waar professionals erkenning voor hebben, zoals gebruikswaarde en verkeersveiligheid. Het professionele proces draaide om meetbaarheid en bewoners gingen hier in mee, waardoor zij zelf ook als professionals gingen handelen. Betekenissen toegekend aan landschappelijk erfgoed verdwenen hiermee uit het planningsdebat. De professionalisering van de bewoners uitte zich in het institutionaliseren van hun activiteiten. Dit nam veel van het eigen initiatief weg en leidde tot een reactieve houding. De bewoners ontplooiden nauwelijks eigen activiteiten. De motieven om actief te zijn lagen in het leren kennen van bestuurlijke verhoudingen en het vergroten van hun netwerk. Het landschap, landschappelijke elementen of de betekenis die erfgoed voor bewoners heeft kwamen nauwelijks naar voren.

Hoewel er waarschijnlijk verschillende landschapspraktijken actief zijn in de IJsselvallei mengden deze zich niet of nauwelijks in het project van de hoogwatergeul. De mensen die wel actief betrokken waren bij de hoogwatergeul deden dit vanuit andere motieven en probeerden niet expliciet het landschappelijke erfgoed te beschermen. Zij droegen erfgoed ook niet aan als argument.

7.8 Vergelijking IJsselvallei met de Tjongervallei, Roerstreek en Amstelland

In de casestudie IJsselvallei staat de ruimtelijke ingreep centraal voor het empirisch onderzoek en niet het landschap en de daarbij behorende landschapspraktijken, zoals wel het geval is in de eerder besproken drie casussen. Op enkele belangrijke punten verschilt de IJsselvallei met de andere drie studiegebieden die hieronder besproken worden. Daarna volgt een vergelijking met de andere casussen vanuit de perspectieven van impliciete en expliciete betekenissen, rollen van expertkennis, en invloeden van ruimtelijke veranderingen.

Algemeen

In vergelijking met de andere gebieden is het opvallend dat er een groot wantrouwen is jegens de Rijksoverheid. Volgens de geïnterviewden heeft dit te maken met de mond- en klauwzeercrisis in 2001. Daarbij zijn bewoners minder uitgesproken over de provinciale overheid en de gemeentelijke overheid - dit kan komen door het grote wantrouwen in de Rijksoverheid, maar het kan ook zijn omdat de hoogwatergeul een project is van de Rijksoverheid. Verder is lokale oorsprong een belangrijk onderwerp. Veel betrokkenen spreken over 'import'-mensen die in het gebied zijn komen wonen vanwege de goede bereikbaarheid. Zelfs na dertig jaar wonen in het gebied is men nog steeds 'import'. Aangezien het om behoorlijke aantallen 'nieuwe' bewoners gaat, is er geen sprake van volledige integratie in het bestaande dorpsleven, maar komen er nieuwe vormen van dorpsleven. Dit is voor autochtone bewoners wellicht moeilijk te aanvaarden. Zowel de nieuwkomers als de bewoners met een lange familiegeschiedenis in het gebied benoemen het verschil en houden het daarmee mogelijk ook in stand. Net als in de andere gebieden is sociale cohesie in de IJsselvallei een punt van aandacht.

De verschillende perspectieven op de ruimtelijke ingreep van de hoogwatergeul laten een interessant verschijnsel zien, dat in de Roerstreek ook naar voren is gekomen rondom het kloostercomplex Sankt Ludwig (paragraaf 5.2.5). Het gaat om de kritische houding van andere bewoners ten opzichte van mensen die actief zijn in een landschapspraktijk. Een verklaring kan wellicht gezocht worden

in het steeds professioneler handelen van de betrokkenen in een landschapspraktijk, waardoor zij de verbinding met de overige bewoners kwijt raken.

Experts waarderen het landschap van de IJsselvallei net als dat van de Tjongervallei niet als van hoge cultuurhistorische waarde. Ook bewoners zien het gebied niet als een zeer bijzonder landschap, maar wel als een karakteristiek rivierenlandschap met een opvallende gradiënt van laag naar hoog (Veluwe), met hoge esthetische waarden, waar rust en ruimte overheersen.

Impliciete en expliciete erfgoedbetekenisgeving

In navolging van de casus Amstelland zou te verwachten zijn dat in de IJsselvallei sprake is van expliciete erfgoedbetekenisgeving en dat verschillende erfgoedargumenten in het debat zouden voorkomen. Dit is echter niet het geval. Zoals eerder geconstateerd ontbreken landschappelijke elementen en erfgoedbetekenissen in de argumenten van betrokken bewoners. De argumenten die wel een rol spelen in het planningsdebat zijn bij voorkeur meetbaar, of de bewoners zetten in op maatschappelijk gevoelige onderwerpen als verkeersveiligheid voor kinderen.

Expertkennis in landschapspraktijken

De actief betrokkenen lijken geen gebruik te maken van externe expertkennis op het gebied van landschap of erfgoed. De reactieve houding maakt dat mensen reageren op professionals en hun werkwijze van professionals, maar zij gaan zelf niet te rade bij experts om andere argumenten in te brengen. De actief betrokken mensen bij de ruimtelijke ingreep reageren vooral vanuit hun eigen motieven en achtergrondkennis op de ruimtelijke plannen. Naast dat de houding van de mensen minder gericht is op het zoeken naar andere argumenten, kan het feit dat experts het landschap niet als historisch waardevol zien ook een rol spelen. Het is moeilijk om experts te vinden die veel over dit gebied weten. Anderzijds zou het logisch zijn als er contacten waren met mensen die actief zijn in de historische vereniging Heerde, maar dit lijkt niet het geval te zijn.

Planmatige ruimtelijke interventies

De inzichten uit de casussen Roerstreek en Amstelland op het gebied van ruimtelijke veranderingen zouden kunnen leiden tot het idee dat een ruimtelijke

ingreep mogelijk de variatie in typen landschapspraktijken terugbrengt of leidt tot een groot aantal betrokkenen in de landschapspraktijk 'Landschapsbescherming'. De bevindingen in de IJsselvallei bevestigen dit beeld niet. In de IJsselvallei is een variatie aan landschappelijk gerelateerde activiteiten te vinden, maar veel van de mensen die betrokken zijn bij die activiteiten spelen geen rol in het proces rondom de ruimtelijke ingreep. Blijkbaar hebben de mensen in bestaande landschapspraktijken ervoor gekozen om zich niet te mengen in het proces rondom de ruimtelijke ingreep.

De institutionalisering en de mate waarin mensen mee mochten doen in het proces hebben ertoe geleid dat veel betrokken mensen zijn gestopt met een actieve inbreng. De mensen die gestopt zijn hebben geen andere manier van actie ondernomen, zoals protest. Zij hebben berust in de gang van zaken en de uiteindelijke besluiten. De mensen die nog wel deelnemen passen in de geïstitutionaliseerde kaders. Het ontbreken van erfgoed als argument betekent dat men zich of niet bewust is van de landschappelijke waarden van het gebied of dat men niet overtuigd is van de waarden van het landschap. Of het onbekendheid is of een geringe waardetoekenning aan landschappelijke elementen in de IJsselvallei is niet duidelijk, maar er worden in elk geval geen protestactiviteiten ontplooid.

7.9. Conclusies

De casus IJsselvallei laat zien dat overheidsprocessen rondom een ruimtelijke ingreep de betrokkenheid van bewoners kunnen kanaliseren en ook afweren. Landschapspraktijken lijken moeilijk opgewassen tegen een professionele praktijk die een ruimtelijke ingreep begeleidt. Hoewel er een bereidheid tot samenwerking lijkt te zijn, blijkt het moeilijk om de verschillende wensen, verwachtingen en houdingen met elkaar samen te brengen. Dit is vooral beleidsmatig een grote uitdaging.

Voor de kennis over landschapspraktijken laat de casus IJsselvallei zien dat bij landschap-overstijgende ruimtelijke ingrepen zoals de hoogwatergeul verschillende landschapspraktijken buitenspel kunnen komen te staan of dat landschapspraktijken er zelf voor kiezen om geen inbreng te leveren in een proces rondom een ruimtelijke ingreep. De impact van de ruimtelijke ingreep en

het proces daaromtrent is zo groot dat landschapspraktijken zich kunnen gaan onttrekken aan de ruimtelijke ingreep. De betrokkenen beschouwen de ingreep als een gegeven en gaan door met de activiteiten die ze al ondernamen. In de IJsselvallei wordt in de groep geïnterviewden nauwelijks betekenis toegekend aan het landschappelijk erfgoed. De casus IJsselvallei laat ook zien dat het inwinnen van expertkennis belangrijk is zolang professionele afwegingskaders nog bepalend zijn. De expertkennis geeft argumenten meer gewicht en kan leiden tot het meetbaar maken van argumenten waardoor de praktijk van professionals hiervoor openstaat.

De bevindingen in de IJsselvallei bieden een nieuw inzicht over het schaalniveau van ruimtelijke ingrepen en het functioneren van landschapspraktijken. Wellicht verhouden de routines zich binnen bestaande landschapspraktijken zodanig dat mensen in deze praktijken zich lastig kunnen mengen in de planning voor grootschalige ingrepen begeleid door een procedureel sterk ingekaderd proces. Voor vervolgonderzoek is het interessant om te bestuderen hoe landschapspraktijken reageren op een grootschalige ruimtelijke ingreep in een gebied waar hoog gewaardeerd erfgoed aanwezig is. Misschien wordt dan een mix zichtbaar van protestactiviteiten, participatieactiviteiten en draagvlakactiviteiten.

Hoofdstuk 8: Burgerparticipatie in de zorg voor erfgoed

8.1 Inleiding

Vier van de vijf onderzoeksvragen zijn behandeld in de voorgaande hoofdstukken. De vijfde vraag was: In hoeverre willen burgers binnen landschapspraktijken participeren met de overheid in de zorg voor erfgoed? Voor een antwoord op deze onderzoeksvraag wordt gekeken naar alle gevonden landschapspraktijken. Om meer zicht te krijgen op de participatie van burgers binnen landschapspraktijken wordt er allereerst gekeken in welke landschapspraktijken betrokkenen samenwerken met overheden en in welke niet. Vervolgens wordt naar het schaalniveau van samenwerking gekeken en tenslotte wordt er bekeken of landschapspraktijken een rol kunnen spelen in de samenwerking met overheden.

8.2 Samenwerking tussen landschapspraktijken en overheden

Voor de gevonden landschapspraktijken is bekeken welke vormen van samenwerking er zijn met overheden. Aangezien er bij een samenwerking sprake kan zijn van conflicten is het goed om een onderscheid te maken in een positief georiënteerde samenwerking en een negatief georiënteerde samenwerking. Uit de interviews komt naar voren om welke vorm van samenwerking het in de verschillende typen landschapspraktijken gaat.

In het type landschapspraktijk 'Landschapsontwikkeling' wordt nauw samengewerkt met de gemeentelijke overheid. Er is sprake van een positief georiënteerde samenwerking en de gemeente draagt soms zelfs publieke taken over aan bewoners, zoals bijvoorbeeld de gemeente Heerenveen het maken van een dorpsplan overlaat aan bewoners. Het gaat niet alleen over overheidsdoelen op het gebied van erfgoed, maar meer in het algemeen over het onderhoud van de leefomgeving en het welzijn van de bewoners.

De typen landschapspraktijken die bezig zijn met het beschermen van objecten of gebieden, zoals 'Landschapsbescherming' en 'Natuurbescherming' zijn juist

vaak in strijd met overheden. Er is een negatief georiënteerde samenwerking. Betrokkenen in deze landschapspraktijken spreken over het bagatelliseren van bewoners door overheden, gebrekkige inspraak, gebrek aan achtergrondinformatie en dientengevolge de frustratie van zich niet gehoord voelen. Met name de inspraakprocedures, de bureaucratie en houding van ambtenaren maakt dat betrokkenen in deze landschapspraktijken niets met overheden te maken willen hebben. Dit is geen a priori houding, maar een houding die is voortgekomen uit ervaringen met eerdere pogingen tot samenwerking. Hoewel de geïnterviewden uit dit type landschapspraktijken het liefst niets met overheden te maken hebben, zijn hun activiteiten er op gericht om overheden te overtuigen.

De andere praktijken zitten qua samenwerking met overheden tussen de voorgenoemde uitersten in. Bij de typen landschapspraktijken die zich bezig houden met onderhoud, zoals 'Landschapsonderhoud' en 'Monumentenbescherming', ondersteunen overheden vaak activiteiten die nodig zijn voor onderhoud met een financiële bijdrage. Deelnemers waarderen dit, maar vinden het ook vanzelfsprekend. De overheid heeft geen bemoeienis met de manier waarop zij het onderhoud uitvoeren. Dit organiseert de landschapspraktijk zelf, meestal in samenwerking met experts of eigenaren. De financiële verbintenis zorgt niet voor meer participatie aan erfgoedbeleid of -beheer.

Ook bij de typen landschapspraktijken die zich richten op historische kennis, te weten de landschapspraktijken 'Verzamelen van historische informatie' en 'Educatie van lokale historie', ondersteunen overheden de activiteiten financieel voor zover dat nodig is. In deze praktijken bestaat ook veel kennisuitwisseling met lokale overheden. De betrokkenen willen graag hun kennis verspreiden en dat kan via communicatiemiddelen van lokale overheden. Op hun beurt zijn de lokale overheden geïnteresseerd in de historische kennis omdat zij menen dat het streekeigenheid articuleert en identiteit kan versterken. Daar waar een landschapspraktijk sterk is geïnstitutionaliseerd, zoals bijvoorbeeld in de Roerstreek het geval is, is te zien dat overheden de vereniging graag willen betrekken bij vragen rondom ruimtelijke inrichting. Een nadeel is dat er vaak alleen wordt gesproken met het bestuur, terwijl leden van de vereniging onzichtbaar blijven.

Bij het analyseren komt naar voren dat alle bestudeerde landschapspraktijken een zekere mate van samenwerking hebben met overheden. Deze samenwerking is nog wel gestoeld op de traditionele taakopvatting van de overheid als regisseur. De landschapspraktijken die zich bezig houden met bescherming ontmoeten bureaucratie, procedures en inflexibele ambtenaren. De landschapspraktijken die gericht zijn op onderhoud of kennis verzamelen worden financieel ondersteund, maar er is verder geen interactie waardoor zowel de landschapspraktijk als de betreffende overheid geen meerwaarde ontwikkelt. De landschapspraktijk 'Landschapsontwikkeling' heeft een positieve samenwerking die voorzichtig neigt naar meer verantwoordelijkheden neerleggen bij burgers, maar ook dit lijkt nog steeds sterk een beleidsontwikkeling waarbij de overheid de kaders bepaalt.

Opvallend in de samenwerking tussen overheden en burgers in landschapspraktijken is dat de overheden die in aanraking komen met landschapspraktijken nog weinig bekwaam zijn in hun nieuwe rol als partner in een netwerksamenleving en daarmee de inzet van actief betrokken burgers maar weinig weten te benutten. Andersom zijn de betrokkenen in de landschapspraktijken ook niet gericht op veel interactie met overheidsfunctionarissen. Dat activiteiten gesteund worden met publieke middelen, beschouwen zij als vanzelfsprekend en als er waardering wordt geuit door bijvoorbeeld het verkrijgen van een lintje (meerdere geïnterviewden hebben een lintje ontvangen), waarderen zij dit, maar het blijft bij dat ene moment en de mogelijkheden van samenwerking worden ook vanuit de praktijken niet volledig benut.

8.3 Interactie op verschillende schaalniveaus

Hoewel er nog nauwelijks sprake is van een constructieve samenwerking tussen overheden en landschapspraktijken is het interessant om nader te bekijken met welke overheden landschapspraktijken contacten hebben. De interactie tussen overheid en landschapspraktijk is logischerwijs op een lokaal schaalniveau terug te vinden. Het betreft dan de gemeentelijke overheid en soms een waterschap. In drie praktijken is er contact met andere overheidslagen. In de landschapspraktijk 'Landschapsbescherming' is veel interactie met de nationale

overheid, bijvoorbeeld met het voormalige ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu en het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Er is ook contact met aan de overheid gerelateerde kennisinstellingen zoals de Rijksadviseur voor het Landschap en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. In dit type landschapspraktijk zoeken mensen ook regelmatig contact met provinciale staten en gedeputeerden. In de landschapspraktijk 'Monumentenbescherming' is er interactie met de Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed. Het gaat dan vooral om het verkrijgen van de status van rijksmonument en soms ook over informatie over het onderhoud van gebouwen of andere elementen. In de landschapspraktijk 'Natuurbescherming' hebben deelnemers veel contact met nationale overheden en kennisinstellingen. Dit komt vooral door (inter-)nationale wet- en regelgeving. Landschapspraktijken die lokaal opereren vinden in nationale of regionale overheden vaak een bondgenoot. De hiërarchie in overheidssturing kan een legitimatie geven op lokaal niveau. Juist door zich te beroepen op bijvoorbeeld nationale wetten en beleidskaders kunnen praktijken lokale overheden soms bewegen acties al dan niet te ondernemen.

8.4 Samenwerken aan gedeelde erfgoedwaarden

Interactie tussen landschapspraktijken en overheden komt veel voor, terwijl dit vaak niet resulteert in samenwerking. De bereidheid om te participeren in overheidsdoelen voor erfgoed zijn nauwelijks aanwezig. De veronderstelling dat betrokkenen in een landschapspraktijk een grotere bereidheid hebben om zich in te zetten voor overheidsdoelen op het gebied van erfgoed als de waardetoekenning van het erfgoed in gezamenlijkheid is gedaan, kan in dit onderzoek niet bekeken worden. In geen van de landschapspraktijken is de samenwerking namelijk gericht op het gezamenlijk vaststellen van erfgoedwaarde. Zolang de interactie tussen landschapspraktijken en overheden hoofdzakelijk draait om de strijd rondom overheidsplannen en er nog geen werkwijze is om samen te werken bij waardetoekenning aan erfgoed, zal de huidige situatie blijven voortbestaan. Uit onderzoek naar participatieprocessen in het milieu- en natuurbeleid is duidelijk dat zowel wetenschappers als professionals zoals beleidsmakers het eens zijn over de noodzaak van participatie. Dit blijkt ook uit de houding van professionals in de IJsselvallei. Er is echter weinig kennis over hoe de betrokkenheid van bewoners wordt beïnvloed

door participatie (Turnhout et al., 2010). Uit de IJsselvallei blijkt dat mensen teleurgesteld raken in participatieprocessen. In de Tjongervallei is participatie in overheidsbeleid een manier om meer sociale contacten op te doen.

Landschapspraktijken lijken hiervoor een werkbare eenheid om te bezien hoe de betrokkenheid van bewoners wordt beïnvloed door participatie. In een landschapspraktijk werken betrokkenen samen en ontwikkelen samen kennis. Op basis van de opgedane kennis over landschapspraktijken kunnen overheden beter inschatten welke mensen actief zijn binnen landschapspraktijken en actief op zoek gaan naar betrokkenen die willen participeren. Lange tijd is gedacht dat de mensen die bezig zijn met landschapsonderhoud ook uitvoering kunnen geven aan het landschappelijke erfgoedbeleid. Op basis van de inzichten over bijvoorbeeld het type landschapspraktijk 'Landschapsonderhoud' is het helemaal niet vanzelfsprekend dat deze mensen zich hiervoor gaan inzetten, omdat zij het erfgoedaspect niet als zodanig waarderen. Het zijn de mensen die actief zijn in het type landschapspraktijk 'Landschapsbescherming' die het meeste bezig zijn met het beschermen van landschappelijk erfgoed. Bij deze betrokkenen is echter sprake van een kritische houding jegens overheden. Dit onderzoek maakt zichtbaar hoeveel verschillende motieven mensen hebben om betrokken te zijn in een landschapspraktijk. Het leren kennen van deze motieven vergt een nieuwe werkwijze van overheidsfunctionarissen gericht op de dialoog (Braaksma et al., 2010). Door inzicht te krijgen in de actieve landschapspraktijken in een gebied kan de dialoog over waardetoekenning aan erfgoed makkelijker worden gestart.

8.5 Conclusie

In de gevonden landschapspraktijken is de participatie aan overheidsdoelen niet groot. De interactie is enerzijds negatief georiënteerd: mensen die actief zijn binnen landschapspraktijken zien de overheid als een tegenstander die het landschappelijke erfgoed doorgaans niet goed beschermt en onderhoudt. Anderzijds is er sprake van een positieve orientatie, waarbij de participatie nu nog op de onderste treden van de participatieladder staan. Er wordt bijvoorbeeld wel geluisterd naar elkaar, voorlichting gegeven en informatie uitgewisseld. Maar van bijvoorbeeld het gezamenlijk maken van plannen is nog geen sprake. Een verregerende participatie is voorstelbaar als de betrokkenen in

landschapspraktijken in dialoog met overheden erfgoedwaarden gaan toekennen. Voor deze werkwijze kan interactie met bestaande praktijken heel waardevol zijn, omdat landschapspraktijken verschillende individuen verbinden en daarmee al gedeelde waarden inbrengen.

Hoofdstuk 9: De constructie van erfgoed in landschapspraktijken - conclusie en discussie

9.1 Inleiding

In dit laatste hoofdstuk staan de conclusies en discussiepunten centraal. Allereerst reflecteer ik op de waarde van een praktijktheoretische benadering, gericht op de studie van betekenissen op micro-niveau (9.2). In paragraaf 9.3 worden de vijf onderzoeksvragen uit dit onderzoek beantwoord en bediscussieerd. Hierop voortbouwend ga ik in paragraaf 9.4 in op de vraag wat nu het belang van erfgoed is voor burgers. In paragraaf 9.5 breng ik, tot slot, de implicaties van dit onderzoek voor de erfgoedpraktijk in kaart, zodat erfgoedprofessionals de opgedane kennis kunnen benutten in hun werk.

9.2 Diversiteit aan betekenissen op microniveau

Zoals beschreven in hoofdstuk 2, hebben wetenschappers de laatste jaren opgeroepen een praktijktheoretisch perspectief te hanteren voor het bestuderen van de constructie van en de omgang met erfgoed (Smith, 2007; Waterton & Watson, 2013). Tegelijkertijd is geconstateerd dat aan deze oproep nog weinig gevolg is gegeven in de zin van een systematische uitwerking in empirisch onderzoek. Omdat dit onderzoek dat laatste wel behelst, zijn de bevindingen en ervaringen een goede aanleiding om op de waarde van deze benadering te reflecteren.

Sommige betekenissen die in het empirisch onderzoek zijn gevonden kunnen op het eerste gezicht weinig verrassend overkomen. De lezer kan bijvoorbeeld vinden dat het nogal voor de hand ligt dat in landschapspraktijken van het type monumentenbescherming oude gebouwde artefacten op de voorgrond staan en deze een speciale historische betekenis hebben voor de betreffende mensen. Deze ogenschijnlijke vanzelfsprekendheid wijst echter niet op een tekortkoming van dit onderzoek (bijvoorbeeld dat de onderzoeksopzet zou impliceren dat de kans op nieuwe inzichten klein is), maar is juist de verdienste ervan. Precies door landschapspraktijken als eenheid van analyse te nemen, zijn deze betekenissen vaak inzichtelijk en invoelbaar, en laten de analyses zien dat ze begrijpelijke en intern logische consequenties zijn van coherente gehelen van

motieven, sociale verbanden, objecten die van belang zijn, en activiteiten die worden ondernomen. In het meeste eerdere onderzoek waarin de betekenisgeving van erfgoed empirisch is geproblematiseerd, zijn de segmenten voor analyse niet gestoeld op concrete praktijken, maar op andere gronden, zoals etnische afkomst (Harrison, 2010; Harvey, 2001), experts versus niet-experts (Nymoen Rørtveit & Setten, 2015), typen verhouding met de omgeving zoals boer, bewoner, overheidsrepresentant (Abu-Khalajah, 2010; Busck, 2002; Setten, 2005), of anderszins. Dit zijn kunstmatige onderscheidingen in de zin dat het geen groepen mensen zijn die in de realiteit met elkaar interacteren. Als gevolg daarvan kan de pluriformiteit binnen de categorieën groot zijn (dé burger bestaat niet), waarbij de kans op versimpeling en stereotypering groot is. Volgens Reckwitz (2002) bestaan sociale fenomenen in praktijken, en juist daarom resulteert het nemen van praktijken als analyse-eenheid tot een goed begrip van sociale fenomenen. Naast een beter begrip van de constructie van erfgoed leidt het hanteren van een praktijktheoretisch kader tot een gedetailleerder beeld van de diversiteit aan betekenissen.

Dit onderzoek laat zien dat het toekennen van betekenissen aan historische landschapselementen en -structuren divers is. Deze diversiteit bestaat niet alleen tussen de gebieden die empirisch zijn onderzocht, maar bestaat evenzeer tussen praktijken binnen eenzelfde gebied. Een voorbeeld zijn de wijken in de Tjongervallei. De wijken komen naar voren als het erfgoed van dit gebied. Voor sommige bewoners staan de wijken symbool voor sociale ongelijkheid, maar voor andere representeren de wijken een onafhankelijkheidsgevoel van alles zelf kunnen doen. Deze diversiteit in betekenisgeving is niet beperkt tot historische artefacten, maar bestaat ook voor andere kenmerken van de fysieke en sociale omgeving, zoals recenter geproduceerde landschapskenmerken, manieren van omgang met elkaar en met het landschap. Dit wordt geïllustreerd door de landschapspraktijk landschapsbescherming in Amstelland. Hoewel de betrokken actief zijn in hetzelfde gebied worden er twee verschillende strategieën ontwikkeld om weerstand te bieden aan ruimtelijke veranderingen namelijk protestactiviteiten en draagvlakactiviteiten.

Met het aanschouwelijk maken van deze diversiteit op micro-niveau levert deze studie een bijdrage aan het bestaande onderzoek naar de constructie van

erfgoed. Dat onderzoek is veelal gericht op macro-niveau; het niveau van verschillende segmenten in de maatschappij, zoals gedefinieerd langs etniciteit of professionaliteit. Duineveld (2006) heeft bijvoorbeeld laten zien dat er diversiteit van betekenissen tussen amateurarcheologen en professionele erfgoeddeskundigen bestaat. Zij kijken op verschillende wijzen naar de objecten van hun bezigheden en projecteren daar ook verschillende gewenste handelingsperspectieven op. Deze studie laat zien dat diversiteit ook bestaat op microniveau: zelfs in een bepaalde afgebakende streek, met een bepaalde geschiedenis en cultuur, kennen verschillende mensen verschillende betekenissen toe aan dezelfde landschapselementen. Daarbij is de bevinding dat binnen praktijken verschillende artefacten van belang zijn overigens een uiting van diversiteit aan betekenisgeving; immers, de selectie van objecten als belangwekkend is op zichzelf een daad van betekenisgeving.

Diversiteit op microniveau is nog niet hetzelfde als chaos en onvoorspelbaarheid op macro-niveau. In de diversiteit tussen praktijken, en tussen studiegebieden, zijn patronen zichtbaar. En het zijn juist deze patronen die ingangen vormen voor casus-overstijgende conclusies. Door deze conclusies te confronteren met de behandelde literatuur komen discussiepunten en implicaties voor de erfgoedpraktijk naar voren. Daarvoor beantwoord ik in de volgende paragraaf eerst de onderzoeksvragen, en reflecteer ik op deze antwoorden.

9.3. Antwoorden op de onderzoeksvragen

In onderstaande subparagrafen worden de vijf onderzoeksvragen beantwoord en bediscussieerd. Deze onderzoeksvragen luiden als volgt:

- Welke motieven, activiteiten, en landschappelijke elementen spelen een rol binnen landschapspraktijken, en welke betekenissen geven mensen daarbinnen aan historische artefacten?
- In hoeverre is het onderscheid tussen impliciete en expliciete betekenissen relevant voor het begrijpen van de constructie van landschappelijk erfgoed in landschapspraktijken?
- Wat zijn de rollen van externe expertkennis bij het construeren van landschappelijk erfgoed in landschapspraktijken?
- In hoeverre hebben ruimtelijke veranderingen invloed op de erfgoedconstructies in landschapspraktijken?

- In hoeverre willen burgers binnen landschapspraktijken participeren met de overheid in de zorg voor erfgoed?

De vragen zijn deels al behandeld in de voorgaande hoofdstukken. Maar met name de tweede, derde en vierde vraag zijn nog voornamelijk behandeld op grond van de bevindingen in de specifieke studiegebieden die zich het meest leenden voor een antwoord op de vraag. In dit hoofdstuk worden deze vragen beantwoord op grond van de bevindingen uit alle studiegebieden.

9.3.1 Karakterisering van typen landschapspraktijken en constructie van erfgoed daarbinnen

In de drie studiegebieden zijn zeven onderscheidende (typen) landschapspraktijken gevonden. In onderstaande beschrijving worden de landschapspraktijken uit de verschillende studiegebieden gebundeld om tot een korte karakteristiek van elke type landschapspraktijk te komen. Na de korte karakterisering van de typen landschapspraktijken worden overeenkomsten en verschillen benoemd.

Praktijktype 'Verzamelen van historische informatie'

De activiteiten die veelvuldig worden uitgevoerd, zijn het schrijven van artikelen en het bezoeken van archieven en bibliotheken. De mensen die zich bezig houden met een verder verleden zijn vooral gericht op archeologisch veldonderzoek. De motivatie ligt in de sterke interesse voor de geschiedenis van de familie of buurtgenoten. Het gaat met name om interesse in de geschiedenis van de voorouders, ongeveer vanaf het midden van de 19e eeuw. In de Tjongervallei, anders dan in andere studiegebieden, zijn mensen vooral bezig informatie te zoeken over personen waar zij een persoonlijke relatie mee hebben. Hoewel de persoonlijke verbintenis dus kan verschillen tussen de studiegebieden, richten de betrokkenen in dit type landschapspraktijk zich in alle studiegebieden op de sociale aspecten uit de geschiedenis. Dit geldt ook voor de archeologisch geïnteresseerden. Zij willen vooral weten over het leven van de mensen vroeger. De historisch landschappelijke elementen die belangrijk worden gevonden in deze landschapspraktijk geven de verhalen een vorm van fysieke houvast; ze worden als het ware 'gegrond' in ruimte en tijd. Het kunnen elementen zijn, zoals een veenhut, of landschapspatronen, zoals de wijken in de Tjongervallei. Voor de betrokkenen in deze landschapspraktijk staan de

familiegeschiedenis en familiebanden centraal bij het toekennen van betekenis aan historische artefacten.

Praktijktype 'Educatie van lokale historie'

De activiteiten en motieven van mensen in dit type landschapspraktijk komen sterk overeen in de verschillende studiegebieden. Opvallend is dat bijna alle geïnterviewden in deze landschapspraktijk in het dagelijks leven docenten zijn of zijn geweest. De activiteiten die door hen worden uitgevoerd zijn het inrichten van tentoonstellingen, meestal in een museum, het organiseren van excursies en het maken van lespakketten voor scholen. De activiteiten zijn veelal gericht op kinderen. Dit type landschapspraktijk is sterk verbonden met de lokale gemeenschap, mensen zien hun activiteiten als nuttig voor de lokale gemeenschap en willen graag historische informatie doorgeven aan een volgende generatie. Dit is een belangrijk motief om actief te zijn. De betekenis die gehecht wordt aan historisch landschappelijke elementen is gericht op het zichtbaar houden van geschiedenis voor de lange termijn. De mensen actief in dit type landschapspraktijk willen een sociale bijdrage leveren aan de samenleving.

Praktijktype 'Natuurbescherming'

Specifiek voor dit type landschapspraktijk zijn de vele wettelijke bepalingen die samenhangen met natuurbescherming. Hierdoor bestaat een groot deel van de activiteiten uit het bijhouden van administraties en het bijhouden van landelijke of zelfs internationale databestanden over soorten en hun habitat. Deze grote hoeveelheid administratieve werkzaamheden staat in contrast met de meest genoemde drijfveer om 'lekker buiten te zijn'. De historische landschapselementen waar mensen betekenis aan toekennen zijn meestal ook elementen met ook een hoge veronderstelde natuurwaarde, zoals houtwallen of polders. Bij de constructie van landschappelijk erfgoed zijn twee manieren van betekenisgeving dominant: de gebruikswaarde van natuur, en het reageren op mogelijke ruimtelijke veranderingen die de natuurwaarden aantasten.

Praktijktype 'Landschapsonderhoud'

Het type landschapspraktijk 'Landschapsonderhoud' komt niet in elk studiegebied voor. De mensen in deze praktijk kiezen ervoor om actief met het landschap bezig te zijn. De activiteiten zijn veelal fysiek van aard, zoals snoeien,

knotten en scheppen. De belangrijkste drijfveren zijn de onderlinge sociale contacten en de wens om 'lekker buiten bezig te zijn'. De historische dimensie speelt voor hen een marginale rol bij het onderhouden van het landschap. Pas als er sprake is van een aanstaande ruimtelijke verandering in het gebied kunnen hun activiteiten en motieven omslaan naar meer protestgerichte activiteiten. De betekenisgeving aan historische objecten worden ingegeven door ruimtelijke verandering en de esthetiek van het landschap.

Praktijktype 'Monumentenbescherming'

De activiteiten in dit type landschapspraktijk zijn sterk gericht op het betrekken van medebewoners. Het motief voor veel betrokkenen is om actief te zijn in de gemeenschap en iets te bewaren voor toekomstige generaties. De landschappelijke elementen waaraan zij betekenis hechten zijn vooral fysieke objecten en geen grotere landschappelijke patronen of structuren. Zolang het object waar men bezig is niet wordt bedreigd, is er veel steun van overheidsinstellingen in de vorm van subsidies en ondersteuning. Wordt het object bedreigd in zijn voortbestaan dan is de verhouding met overheidsinstanties heel anders en veranderen de activiteiten en motieven. Bij de drie studiegebieden geeft het type landschapspraktijk 'Monumentenbescherming' duidelijk weer dat ruimtelijke verandering een landschapspraktijk kan beïnvloeden. Evenals in de twee hiervoor behandelde praktijktypen geven mensen betekenis aan historische objecten op twee verschillende wijzen. Zonder dreiging van ruimtelijke veranderingen is er de wens om een sociale bijdrage te leveren aan de samenleving, is er wel een aanstaande ruimtelijke verandering dan is deze bepalend.

Praktijktype 'Landschapsontwikkeling'

Dit type landschapspraktijk is alleen gevonden in de Tjongervallei en niet in andere studiegebieden. De activiteiten in deze landschapspraktijk zijn gericht op het verder ontwikkelen van het landschap inclusief de historie van dat landschap. Dit betekent concreet dat er plannen worden geschreven, inspraakavonden worden georganiseerd en er veel overleg is met overheden. Er is een nauwe samenwerking met de lokale overheid. De motieven zijn vooral gerelateerd aan sociale verbintenissen in de lokale omgeving. De betrokkenen gebruiken de erfgoedbetekenis die wordt toegekend aan landschappelijke elementen om het landschap te ontwikkelen met bijvoorbeeld toeristische

routes. Het type landschapspraktijk is onderscheidend van de andere typen landschapspraktijken doordat de activiteiten gericht zijn op doorontwikkeling en niet sec op bescherming of onderhoud van landschapselementen.

Praktijktype 'Landschapsbescherming'

De activiteiten in dit type landschapspraktijk zijn te verdelen in protestactiviteiten en draagvlakactiviteiten. De eerste set aan activiteiten zijn vaak formele inspraakprocedures en het voeren van rechtszaken. De draagvlakactiviteiten zijn er op gericht om zoveel mogelijk mensen te overtuigen van de kwaliteiten van het gebied, zodat geen bestuurder een beslissing durft te nemen die het bestaande landschap aantast. De motivering bij veel van de geïnterviewden is dat ze een tegenwicht willen bieden aan overheidsbesluiten. In dit type landschapspraktijk gaat het om grotere gebieden en landschappelijke structuren en niet om individuele objecten. Het type landschapspraktijk 'Landschapsbescherming' heeft in alle gevallen betrekking op het reageren op en sturen van ruimtelijke verandering. Dat vormt de basis van hun activiteiten, motieven en wijze waarop ze betekenis geven aan landschapselementen.

9.3.1.1 Overeenkomsten en verschillen tussen praktijktypen

Nu de zeven typen landschapspraktijken gekarakteriseerd zijn, is het mogelijk om een vergelijking te maken tussen de onderzoeksgebieden om allereerst te kijken welke praktijktypen voorkomen in alle studiegebieden en in hoeverre deze praktijken op elkaar lijken. Vervolgens wordt bekeken of er een relatie bestaat tussen de voorkomende praktijken en de gehanteerde selectiecriteria voor de studiegebieden (Hoofdstuk 3), te weten (1) historisch landschappelijk waardevol volgens experts en (2) een geplande ruimtelijke interventie. Tot slot wordt er aandacht besteed aan de wijzen waarop erfgoedbetekenissen worden toegekend in de landschapspraktijken. Er wordt zowel naar de meest bepalende drijfveren gekeken die betekenissen produceren als naar de verschillende landschappelijke elementen die worden benoemd en gewaardeerd in de landschapspraktijken.

Overeenkomsten binnen praktijktypen

Er zijn vier praktijktypen die in alle drie de studiegebieden voorkomen: 'Verzamelen van historische informatie', 'Educatie van lokale historie', 'Natuurbescherming' en 'Monumentenbescherming'. Deze landschapspraktijken komen voor in gebieden die zowel hoog als laag gewaardeerd zijn door experts,

en in gebieden met en zonder ruimtelijke verandering. De activiteiten, motieven en betekenissen die worden toegekend zijn vergelijkbaar in de verschillende studiegebieden. Van de praktijktypen die niet in alle studiegebieden voorkomen, namelijk 'Landschapsonderhoud', 'Landschapsbescherming' en 'Landschapsontwikkeling', zijn over het laatste praktijktype geen uitspraken die een casus overstijgen mogelijk omdat deze alleen in de Tjongervallei voorkomt. De andere twee landschapspraktijken, 'Landschapsonderhoud' en 'Landschapsbescherming' vertonen in de activiteiten die worden uitgevoerd, namelijk fysieke activiteiten en protest- en draagvlakactiviteiten, veel overeenkomsten binnen de landschapspraktijk. De motieven om actief te zijn komen eveneens overeen, het zijn sociale redenen dan wel gericht op het tegengaan van ruimtelijke verandering.

Dit onderzoek laat herkenbare en onderscheidende praktijktypen zien waarin erfgoed wordt geconstrueerd. Binnen een praktijktype voeren betrokkenen nagenoeg dezelfde activiteiten uit, hebben mensen gedeelde motieven om actief te zijn en verkiezen zij vergelijkbare landschapselementen of patronen om betekenis aan toe te kennen. Ook met inachtneming van de beperkingen van een kwalitatief onderzoek (onder andere het beperkte aantal studiegebieden dat is onderzocht), is het niet vergezocht om te veronderstellen dat de voorgekomen praktijktypen in dit onderzoek ook in andere gebieden in Nederland kunnen worden aangetroffen. De bevinding dat er praktijktypen zijn die vaker voorkomen is zowel wetenschappelijk als beleidsmatig interessant. Wetenschappelijk, omdat de praktijktheoretische benadering en de gekozen onderzoeksmethodiek inzicht biedt in praktijktypen die het linguïstische discours verbinden met het handelen van mensen en daarmee de materiële representatie van erfgoed. Beleidsmatig kan de kennis over de praktijktypen een ingang vormen om samenwerking te zoeken om uiteindelijk te komen tot gedeelde erfgoedwaarden.

Verschillen tussen studiegebieden

In hoofdstuk drie zijn de twee selectiecriteria beargumenteerd die gebruikt zijn voor de keuze in studiegebieden. In onderstaande paragraaf wordt bekeken of de aard en het voorkomen van landschapspraktijken samenhangt met deze selectiecriteria. De gebieden Roerstreek en Amstelland zijn beide gekozen omdat erfgoedexperts deze gebieden beschouwen als van hoge historische

landschapskwaliteit. In sommige van de landschapspraktijken in deze twee studiegebieden is er inderdaad contact met erfgoed specialisten, maar zeker niet in alle landschapspraktijken. In de Tjongervallei is geen contact met erfgoed specialisten maar wel met professionals op het gebied van natuurontwikkeling. De kennisuitwisseling met experts lijkt afhankelijk van de behoefte in een landschapspraktijk en daarbij lijkt de status van een gebied niet van (grote) invloed te zijn.

Een geplande ruimtelijke interventie lijkt meer invloed te hebben op het voorkomen en functioneren van landschapspraktijken. De studiegebieden Tjongervallei en Roerstreek zijn gekozen op het ontbreken van een geplande ruimtelijke interventie. Tussen deze twee gebieden en het gebied Amstelland, waar wel een ruimtelijke ingreep gepland staat, bestaan twee opvallende verschillen. Ten eerste komt het type landschapspraktijk 'Landschapsonderhoud' in de Tjongervallei en de Roerstreek wel voor en in het Amstelland niet. Toch lijkt dit verschil niet te verbinden met een ruimtelijke verandering, maar lijkt eerder gerelateerd aan het type landschap en hoe het onderhoud geregeld is. In het veenweidegebied van het Amstelland onderhouden agrariërs het landschap. Zij onderhouden ook de knotwilgen langs de dijken. Dit wordt geregeld door een agrarische natuurvereniging. Door deze manier van landschapsonderhoud is er geen substantieel werk voor vrijwilligers. In de Tjongervallei en de Roerstreek met hun vele houtwallen en andere landschapselementen is dit wel het geval.

Het tweede verschil heeft te maken met de praktijktypen

'Landschapsontwikkeling' en 'Landschapsbescherming'. In de Tjongervallei is de praktijk 'Landschapsontwikkeling' geïdentificeerd, in de Roerstreek is dit type praktijk niet aanwezig, maar wel het type 'Landschapsbescherming'. Op basis van de informatie bij de keuze voor het studiegebied was dit onverwachts, maar tijdens het onderzoek in de Roerstreek bleek er toch sprake van een geplande ruimtelijke interventie.

Dominante wijzen van betekenisproductie voor erfgoed

In hoofdstuk 4 zijn dominante wijzen van betekenisproductie en dus de constructie van erfgoed benoemd (4.5.1). Deze dominante wijzen van betekenisproductie hangen nauw samen met de motieven om actief te zijn in een praktijktype. Uit de landschapspraktijken in de Tjongervallei kwamen vier

dominante wijzen van betekenisgeving naar voren. Deze wijzen van betekenisgeving zijn ook in de andere studiegebieden gevonden. Na onderzoek in de Roerstreek werd hier nog een vijfde dominante wijze van betekenisgeving aan toegevoegd (de laatste in de opsomming hieronder). Het zijn de volgende wijzen van betekenisproductie:

- betekenisproductie door esthetiek van landschap
- betekenisproductie door ruimtelijke verandering
- betekenisproductie door familiegeschiedenis
- betekenisproductie door sociale bijdrage.
- betekenisproductie door gebruikswaarden

Dit patroon is een toevoeging aan de erfgoedliteratuur. Als daarin in algemene termen over betekenisgeving wordt geschreven, dan reflecteren de claims vooral mogelijke belangen van erfgoed voor mensen, zoals een economische belang (Bessiere, 1998; Palmer, 1999), een esthetisch belang (Tokildsen, 2005), of een belang voor identiteitsgevoel (Cosgrove, 1984; Graham, et al., 2000; Moore en Whelan, 2007; Tilley, 2006). De geïdentificeerde wijzen van betekenisproductie reflecteren daarentegen grondslagen voor manieren van kijken naar historische objecten en structuren. Deels kunnen ze samenhangen met belangen, maar de bevinding dat dezelfde wijzen in verschillende praktijktypen voorkomen wijst erop dat belangen hierin niet richtinggevend zijn. Het is een generiek patroon in de zin dat het casus-overstijgend is en daarmee mogelijk ook relevant is voor andere plekken.

Toekomstig onderzoek zijn kunnen nagaan of deze wijzen van betekenisgeving inderdaad ook in andere contexten van belang zijn. Tegelijkertijd kunnen elders ook andere wijzen van betekenisgeving relevant zijn. Hierbij is het van belang te beseffen dat dit onderzoek exclusief is gericht op mensen die actief betrokken zijn bij landschappen. Het is zeer goed denkbaar dat andere wijzen van betekenisgeving voorkomen onder mensen die niet actief zijn betrokken. De typologie kan zinnig zijn voor de opzet van toekomstig onderzoek. Ze kan dataverzameling informeren, als onderzoekers op grond van de typologie interviewvragen formuleren om specifiek naar deze wijzen van betekenisgeving.

Binnen elk praktijktype zijn er één of twee dominante wijze van betekenisproductie geïdentificeerd, zoals in Tabel 9 is aangegeven.

Tabel 9: Dominante wijze van betekenisproductie per praktijktype

Praktijktype	Dominante wijze van betekenisproductie aan erfgoed
Verzamelen van historische informatie	familiegeschiedenis
Educatie van lokale historie	sociale bijdrage
Natuurbescherming	ruimtelijke verandering gebruikswaarden
Landschapsonderhoud	esthetisch ruimtelijke verandering
Monumentenbescherming	ruimtelijke verandering social bijdrage
Landschapontwikkeling	ruimtelijk verandering
Landschapsbescherming	ruimtelijke verandering

Opvallend is dat de notie van recente of aanstaande ruimtelijke verandering een grondslag is voor betekenisgeving in de meeste praktijktypen. In paragraaf 9.3.4 kom ik terug op deze rol van ruimtelijke verandering.

De gevonden dominante wijzen van betekenisproductie onderscheiden zich van algemenere categorieën van betekenissen gegeven aan plekken, zoals door verschillende onderzoekers geopperd (Altman & Low, 1992; Jacobs & Buijs, 2011; Jorgensen & Stedman, 2001; 2006). In deze studies gaat het om abstracte typen betekenissen (bijvoorbeeld cognitieve, affectieve en conatieve betekenissen). De huidige typologie is daarom ook in een bredere onderzoekscontext een toevoeging aan bestaande empirische bevindingen en conceptuele invalshoeken.

Betekenisgeving aan historische objecten

In de landschapspraktijken wordt betekenis toegekend aan historische objecten en het is interessant om te bekijken of er patronen zijn te ontdekken in welke objecten zich lenen om betekenis aan te hechten. Veelal zijn dezelfde landschapselementen binnen verschillende praktijken van belang, hoewel mensen verschillende betekenissen aan deze

landschapselementen toekennen. Zo staan de waterwegen in de Tjongervallei voor sommige praktijken voor de verveningsgeschiedenis van het gebied, terwijl diezelfde waterwegen voor een andere praktijk het unieke of streekeigene van het landschap benadrukken. Ook de Roer krijgt verschillende betekenissen in verschillende praktijken, zoals het belang dat de rivier heeft gespeeld in de vorming van het landschap, de gebruiksmogelijkheden, of als symbool van de variatie in het landschap. De meeste auteurs binnen erfgoedstudies zijn het erover eens dat erfgoed een constructie is (Graham, et al., 2000; Grijzenhout, 2007). De resultaten van dit onderzoek ondersteunen de opvatting dat erfgoed geen vaststaand gegeven is, maar als constructie gezien moet worden, een product van betekenisgeving. Immers, als dezelfde objecten verschillende betekenissen krijgen waarmee ze voor verschillende mensen op een verschillende manier erfgoed zijn, dan is het lastig vol te houden dat erfgoed buiten de beschouwer om een statisch en voorgegeven fysieke entiteit is. In de literatuur wordt vaak het contingente karakter van sociale constructies benadrukt; dat wil zeggen, het blijkt zo te zijn, maar het had evengoed anders kunnen zijn (Duineveld, 2006; Van Assche, 2004). De bevindingen in dit onderzoek suggereren weliswaar dat erfgoed product is van een sociale constructie, maar daarmee nog geen willekeurige constructie is. Ten eerste duiden overeenkomstige objecten binnen verschillende praktijken erop dat er bepaalde objecten uit springen, en in die zin het uitlokken om betekenis te krijgen. Ten tweede zijn deze erfgoedbetekenissen vaak goed te begrijpen vanuit de activiteiten, motieven en kennis in de betreffende praktijken, de objecten die gekozen worden zijn hierbij een logisch gevolg.

9.3.2. Expliciete en impliciete betekenisgeving.

In hoofdstuk twee is het onderscheid tussen impliciet en expliciet erfgoed aangedragen (paragraaf 2.7). Impliciet erfgoed is erfgoed dat geconstrueerd is zonder dat de betreffende historische objecten of patronen in taal worden gerepresenteerd als erfgoed. Expliciet erfgoed duidt elementen, gebeurtenissen, verhalen en tradities in woorden en beelden. In dit onderzoek zijn impliciete en expliciete betekenissen gevonden in landschapspraktijken. In deze meeste landschapspraktijken wordt expliciet historische betekenis gehecht aan landschappelijke elementen en structuren. Vanuit de praktijktypen 'Verzamelen

van historische informatie' en 'Educatie van lokale historie' zijn de betrokkenen gericht op historische objecten of gebeurtenissen en is het dus niet vreemd dat er expliciet betekenis wordt toegekend. In de praktijktypen 'Monumentenbescherming', 'Landschapsbescherming' en 'Landschapsonderhoud' worden ook expliciete betekenissen toegekend aan historische objecten en structuren. De impliciete betekenisgeving komt voor in de landschapspraktijken 'Natuurbescherming' en 'Landschapsonderhoud'. In de Tjongervallei gaat het om de traditie van kievitseieren zoeken, waarbij de natuur gebruikt wordt door de mens. Dit is ook in de Roerstreek het geval bij de activiteiten als jagen en vissen. Staat de gebruikswaarde centraal, dan is de betekenisgeving aan erfgoed impliciet. De landschappelijke elementen worden gewaardeerd om de natuurwaarde en niet om de historische waarden. In de landschapspraktijk 'Landschapsonderhoud' staat de esthetische kwaliteit van het landschap waar men betekenis aan hecht voorop en is men niet bezig met de historische dimensie.

In de literatuur gericht op erfgoed betekenissen bestaat nog een exclusieve focus op expliciete betekenissen (Duineveld, 2006; Duineveld & Van Assche, 2011; Setten, 2005). Voortbouwend op praktijktheorie heeft deze studie verondersteld dat ook impliciete betekenissen aan historische artefacten bestaan en relevant zijn voor de omgang met erfgoed. Het bestaan van impliciete betekenissen is inderdaad aangetoond in de bevindingen. Daarmee voegt dit onderzoek een conceptuele vernieuwing toe aan erfgoedliteratuur. Deze bevinding heeft ook implicaties voor toekomstig onderzoek. Immers, methoden waarbij mensen worden gevraagd wat artefacten voor hen betekenen is ongevoelig voor de detectie van impliciete betekenissen. Een praktijktheoretische benadering maakt een studie gevoeliger om deze impliciete betekenissen te vinden. Het is interessant om in vervolgonderzoek te zoeken naar praktijktypen waar naar verwachting impliciete betekenissen worden toegekend, te denken valt bijvoorbeeld aan praktijken van recreanten of agrariërs. Tevens is het interessant om te bekijken waardoor impliciete betekenissen kunnen veranderen naar expliciete betekenissen. Dit laatste is interessant voor de praktijk van ruimtelijke planning, want impliciete betekenissen kunnen gedurende het planningsproces veranderen in expliciete betekenissen (Bulken, 2014). Met de praktijktheoretische benadering is het

mogelijk om vooraf aan een planningsproces inzicht te verkrijgen in impliciete betekenissen en daar met mensen over in gesprek te gaan.

9.3.3 Rollen van expertkennis in landschapspraktijken.

De gebieden Roerstreek en Amstelland zijn beide gekozen omdat erfgoedexperts deze gebieden beschouwen als van hoge historische landschapskwaliteit. In sommige van de landschapspraktijken in deze twee studiegebieden is er inderdaad contact met erfgoed specialisten, maar zeker niet in alle landschapspraktijken. In de Tjongervallei is geen contact met erfgoed specialisten maar wel met professionals op het gebied van natuur. De kennisuitwisseling met experts lijkt afhankelijk van de behoefte in een landschapspraktijk en daarbij lijkt de status van een gebied niet van (grote) invloed te zijn. Voor de meer lokaal georiënteerde landschapspraktijken, zoals 'Educatie van lokale historie' en 'Landschapsontwikkeling' spelen experts nauwelijks een rol.

In dit onderzoek ging het er niet om de verschillen tussen experts of niet-experts inzichtelijk te maken. Het ging niet over conflicten tussen experts en niet-experts, maar juist om de uitwisseling tussen beide; experts en de rol die kennis speelt in een praktijktype. Door alle studiegebieden heen zijn drie typen van kennisuitwisseling gevonden, te weten:

- Gezamenlijke kennisontwikkeling,
- Wettelijk bepaalde raadpleging,
- Legitimering van argumenten.

De gezamenlijke kennisontwikkeling komt met name voor in de landschapspraktijk 'Verzamelen van historische informatie'. Een duidelijk voorbeeld uit zowel de Roerstreek als Amstelland is de samenwerking tussen archeologen en amateurarcheologen. Er was soms ook sprake van eenzijdige kennisuitwisseling, dan vertellen experts wat de betrokken moeten doen zoals in de landschapspraktijk 'Landschapsonderhoud'. In deze praktijk krijgen de vrijwilligers een onderhoudsplan van bijvoorbeeld de terreinbeherende organisatie.

De wettelijk bepaalde raadpleging vindt veelal plaats in de landschapspraktijk 'Natuurbescherming'. Zowel voor jagen, vissen als het rapen en beschermen van vogeleieren zijn er wettelijke regels waar men zich aan moet houden. En hoewel

deze kennisuitwisseling verplicht is hebben zowel experts als niet-experts veel waardering voor het werk van de ander. Ze hebben elkaar nodig.

In het derde type kennisuitwisseling worden experts actief opgezocht om legitimatie te verschaffen aan de activiteiten van de betreffende praktijk. Dit geldt zowel voor de draagvlakactiviteiten als voor de protestactiviteiten. Experts zijn belangrijk omdat overheden en andere instanties zoals rechtbanken veel waarde hechten aan expertkennis. In dit laatste type van kennisuitwisseling heeft het 'Authorized Heritage Discourse' (Smith, 2006) nog veel invloed, misschien niet altijd omdat experts dit nastreven, maar omdat dit discours verankerd is in wet- en regelgeving.

De drie typen kennisuitwisseling zijn gebaseerd op bevindingen in dit onderzoek en zijn naar mijn weten niet eerder als zodanig geïdentificeerd in andere onderzoeken. Het centraal stellen van kennisuitwisseling kan in vervolgonderzoek meer inzicht bieden in de beïnvloeding van landschapspraktijken door expertkennis en de vraag beantwoorden of er andere typen van kennisuitwisselingen voorkomen in andere gebieden.

9.3.4 Invloed van ruimtelijke veranderingen op betekenisgeving.

De vierde onderzoeksvraag luidt: In hoeverre hebben ruimtelijke veranderingen invloed op de erfgoedconstructies in landschapspraktijken? We kunnen stellen dat ruimtelijke veranderingen een invloed hebben op de (houding van) betrokkenen in landschapspraktijken, maar in verschillende gradaties. In de landschapspraktijk waar het onderhouden en beschermen van bestaande objecten of gebieden centraal staat worden ruimtelijke veranderingen als heel bedreigend ervaren. In deze landschapspraktijken zal men zich verzetten tegen ruimtelijke verandering en hiervoor alle protestactiviteiten inzetten die gegeven zijn in Nederlandse wet- en regelgeving. In de andere studiegebieden zien we dat als de ruimtelijke verandering geen relatie heeft met het object of gebied waar men actief is, deze min of meer als vanzelfsprekend wordt aanvaard. Er zijn ook betrokkenen in landschapspraktijken die positief zijn over ruimtelijke veranderingen mits deze wel gedragen worden door de lokale bevolking. Het ontwikkelen van toeristische routes wordt bijvoorbeeld aangemoedigd, maar de schaalvergroting in de landbouw (die autonoom plaatsvindt) wordt betreurd. Het

ontwikkelingen van natuur wordt vooral in de landschapspraktijk 'Natuurbescherming' als een positieve ruimtelijke verandering gewaardeerd.

Op verschillende wijzen kunnen (geplande) ruimtelijke veranderingen invloed hebben op de bestaande of nieuwe betekenissen en activiteiten van de praktijktypen. In hoofdstuk 6 zijn op basis van de bevindingen in het Amstelland drie manieren van toekenning van erfgoedbetekenissen in een planningcontext herkend, namelijk:

- Vechten voor erkend erfgoed
- Nieuwe erfgoedbetekenissen construeren als argument
- Nieuwe erfgoedbetekenissen door bewustwording

Alle drie de manieren zijn ook gevonden in landschapspraktijken in andere studiegebieden. In de landschapspraktijk 'Monumentenbescherming' wordt gevochten om erkend erfgoed, zoals bij het klooster Sankt Ludwig in de Roerstreek. In deze landschapspraktijk worden bestaande betekenissen aan het object op allerlei manieren geformuleerd en zelfs in beeld gebracht met foto's en filmpjes. Deze toegekende betekenissen worden ingebracht in allerlei inspraakmogelijkheden, vaak met als doel om een beschermd monumentenstatus te krijgen. Dit bevestigt de bevindingen van Jacobs en Buijs (2011), namelijk dat geplande ruimtelijke ingrepen leiden tot articulatie van betekenissen die voorheen min of meer vanzelfsprekend waren.

Er worden ook, zoals tevens in ander onderzoek is aangetoond (Duineveld & Van Assche, 2011) nieuwe historische betekenissen geconstrueerd. Bijvoorbeeld, een nieuw geconstrueerd argument om de Polder de Ronde Hoep niet te inunderen was dat het van belang was te leren van de geschiedenis. Als eerdere ervaringen aangeven dat inunderen van gronden tot langjarige problemen leidt dan is dit een sterk historische argument om ruimtelijke ontwikkelingen tegen te gaan. Andere voorbeelden van nieuw geconstrueerde betekenissen in reactie op ruimtelijke verandering zijn de betekenis van een verkavelingspatronen dat door Rembrandt is geschilderd en de weidevogels die zich thuis voelen in agrarische cultuurlandschappen.

De verkregen inzichten over hoe mensen reageren op ruimtelijke veranderingen zijn vooral een nuancering op bestaand onderzoek. Zoals in hoofdstuk 2

besproken wordt er vaak beweert dat ruimtelijke veranderingen invloed hebben op de constructie van betekenissen (Davenport & Anderson, 2005; Manzo & Perkins, 2006; Stedman, 2003). Dit onderzoek geeft inzicht in de diversiteit aan reacties die ontstaan naar aanleiding van een ruimtelijke verandering. Opvallend hierbij is de casus IJsselvallei waar betrokkenen in landschapspraktijken in het gebied nauwelijks bemoeienis hadden met een grootschalige ruimtelijke ingreep. Het type ruimtelijke verandering, en de planningskaders waarbinnen dit tot stand komt, kan de aard van de reactie meebepalen.

9.3.5. Participatie van burgers om bij te dragen aan zorg voor erfgoed

Uit de onderzochte landschapspraktijken kan geconcludeerd worden dat betrokkenen bijdragen aan de zorg voor erfgoed op een eigen manier en voor het zelf gekozen erfgoed. De samenwerking tussen overheden en betrokkenen in een landschapspraktijk is enerzijds gericht op conflicten en anderzijds op participatie, alleen is de mate van participatie nog tamelijk beperkt. Juist de actieve participatie tussen burgers en overheden, zoals cocreatie en meebeslissen kan zorgen voor gedeelde erfgoedwaarden en een gezamenlijke zorg voor erfgoed. In de onderzochte landschapspraktijken zijn traditionele interacties gevonden die verlopen via subsidies en inspraakprocedures, maar van gedeelde waarden-makerij door overheden en burgers is in de landschapspraktijken (nog) nauwelijks sprake. Uit onderzoek is bekend dat er veel burgerinitiatieven zijn die zich bezig houden met natuur en landschap en dat deze positief kunnen bijdragen aan het realiseren van overheidsdoelen (Overbeek et al, 2008; Van Dam, 2016). Het is interessant om in vervolgonderzoek te bekijken of en hoe de motieven van mensen die een (burger)initiatief starten en daarbij actief samenwerken met overheden verschillen van de motieven van betrokkenen in de onderzochte landschapspraktijken.

De empirische bestudering van de participatie van burgers in landschapspraktijken om met overheden te zorgen voor erfgoed kan nog verder worden ontwikkeld om uiteindelijk een beter beeld te krijgen waarom vernieuwing in de samenwerking tussen overheden en burgers zo moeizaam verloopt. Hierbij kan gedacht worden aan de studie van werkwijze van professionals naar de kwestie of deze wel gericht zijn op samenwerking en wat er voor nodig is om de dialoog met lakker aan te gaan (RLI, 2016).

9.4 Belang van erfgoed, identiteit en sociale relaties

In deze paragraaf reflecteer ik op een drietal kwesties die in de erfgoedliteratuur besproken worden en waar dit onderzoek, geïnformeerd door empirische bevindingen, nieuwe inzichten biedt. Het gaat om de vraag (1) wat nu het belang is van erfgoed voor burgers, (2) het belang van erfgoed voor identiteitsvorming, en (3) het meervoudige belang van sociale relaties binnen de landschapspraktijken.

9.4.1. Het belang van erfgoed voor burgers

Het belang van erfgoed en geschiedenis in de ervaringswerelden van mensen bestaat, maar moet niet al te zeer overdreven worden, zo suggereert dit onderzoek. Binnen de praktijken waarin het verzamelen van historische informatie centraal staat, zijn mensen zo goed en zo kwaad als dat kan bezig de geschiedenis van een gebied te reconstrueren en daar zoveel mogelijk informatie over te verzamelen. Binnen de meeste andere praktijken bestaat het streven om grote en complete verhalen over de geschiedenis te produceren echter niet. Soms bestaat interesse in bepaalde aspecten van de geschiedenis, maar deze interesse is dan fragmentarisch en veelal beperkt tot de objecten die in de praktijken van belang zijn, zoals de geschiedenis van een landhuis of de geschiedenis van de waterbeheersing rondom een gemaal. Soms is de geschiedenis niet of nauwelijks een onderwerp dat binnen een praktijk van belang is omdat men gericht is op onderhoud van een gebied.

In de literatuur binnen erfgoedstudies hebben diverse onderzoekers beweerd dat erfgoed van belang is voor mensen, bijvoorbeeld als bron van esthetisch genoegen en educatie (Torkildsen, 2005), als component van 'sense of place' (Jacobs & Buijs, 2011; Manzo, 2005; Van Gorp et al., 2003), als grondslag voor inkomstenbronnen door bijvoorbeeld toerisme (Bessiere, 1998; Palmer, 1999), of als identiteitsverschaffer (Graham, et al., 2000; Howard, 2003; Lowenthal, 1985). Dit onderzoek laat zien dat deze beweringen plausibel zijn. De vaarwegen worden gezien als bron van inkomsten voor het gebied van de Tjongervallei. Betrokkenen in verschillende landschapspraktijken noemen veelvuldig de schoonheid en variatie van het landschap, voelen zich thuis in hun woonomgeving en benoemen jeugdherinneringen die verbonden zijn met het

landschap en die mensen identiteit verschaffen. Tegelijkertijd laat dit onderzoek echter zien dat deze claims enige nuancering behoeven.

Zonder kritische blik zou uit de literatuur het beeld kunnen ontstaan dat erfgoed voor veel mensen van groot belang is langs voorgenoemde lijnen. Uit dit onderzoek komt echter naar voren dat erfgoed voor sommige mensen van belang is, zij zijn hier expliciet mee bezig. Maar voor andere mensen is het erfgoed van minder belang en is de sociale verbondenheid veel belangrijker. Bovendien lijkt het bij die mensen die expliciet aangeven dat erfgoed op een of andere wijze van belang is in hun ervaringswereld, de mate van dat belang vaak niet zo groot is als de literatuur suggereert. De beweringen uit de literatuur zijn overigens vaak geen conclusies uit systematisch empirisch onderzoek, maar reflecteren aannamen van de betreffende auteurs, en zijn vaak terug te vinden in inleidingen en discussies.

Op grond van dit onderzoek kunnen we concluderen dat het belang van erfgoed niet overdreven moet worden, maar dat erfgoed voor sommigen mensen wel van groot belang kan zijn. Denkbaar is het dat erfgoed in sommige gebieden van groter belang kan zijn voor mensen dan in de studiegebieden van dit onderzoek (bijvoorbeeld in gebieden waarin historische artefacten meer domineren en in het algemeen een grote status hebben) (Abu-Khalajah, 2010). Voor de meeste van de claims (esthetische genoeg, interesse, inkomstenbron, component van 'sense of place') is het op zichzelf wel duidelijk wat ermee wordt bedoeld, maar de claim dat erfgoed een constituent van identiteit is, is nog onduidelijk, mede omdat het concept identiteit verre van eenduidig is (zie ook paragraaf 2.2.2). In onderstaande paragraaf wordt er verder ingegaan op erfgoed en identiteitsvorming.

9.4.2. Erfgoed en identiteitsvorming.

Onderzoekers naar erfgoed poneren regelmatig dat erfgoed kan bijdragen aan een gevoel van identiteit onder mensen (Cosgrove, 1984; Graham et al., 2000; Moore & Whelan, 2007; Morgan & Pritchard, 1998; Tilley, 2006). Het concept identiteit wordt echter niet geproblematiseerd (Palmer, 2005); wat identiteit is en hoe het tot stand komt blijft in het midden. Ook in dit onderzoek is het concept identiteit niet geproblematiseerd en systematisch empirisch onderzocht.

Toch geven de bevindingen aanleiding om nader te reflecteren, zij het enigszins speculatief, op de mogelijke rollen van erfgoed in de identiteit van mensen.

Het groepsgevoel en de waardering daarvoor worden veelvuldig geuit in meerdere praktijken en meerdere studiegebieden. Mensen worden gevraagd om mee te doen in een landschapspraktijk, betrokkenen vinden andere groepsleden interessant, samen 'de handen uit de mouwen steken' en daarna een kopje koffie drinken zijn allemaal voorbeelden van een sterk groepsgevoel. Met de theoretische inzichten uit hoofdstuk twee kunnen we opmaken dat deelname aan praktijken een constituent kan zijn van zelfidentiteit van mensen. Hoe groot de rol van de praktijken in de zelfidentiteit is, kan niet worden vastgesteld (ook niet kwalitatief) op grond van dit onderzoek. Wel ligt het voor de hand te vermoeden dat voor mensen die veel tijd aan de betreffende activiteiten besteden, deze rol van praktijken groter is dan voor mensen die weinig tijd daaraan besteden.

Niet alleen de eigen groep is van belang voor identiteitsvorming, maar ook het maken van onderscheid met anderen is van belang (Castells, 2011). Hiervan zijn ook voorbeelden te vinden in de analyses. Voor sommige praktijken is de overheid een 'ander' tegen wie men de eigen opvattingen afzet en als beter voorstelt. Dit geldt bijvoorbeeld binnen de praktijk monumentenbescherming in de Roerstreek. De overheid kwam volgens hen tekort in het zorgdragen van het klooster. De eigen voorstelling van zaken werd als zoveel beter gezien dan rechtszaken zijn aangespannen die inderdaad hebben geleid tot de aanwijzing als rijksmonument. Binnen andere praktijken zijn de anderen bewoners en bezoekers van de streek, buiten de eigen praktijk. Deze zien soms (nog) niet de waarde van de omgeving, en acties zoals educatie en informatievoorziening moeten ervoor zorgen dat ze dit wel gaan inzien.

Maar wat verschaft nu die identiteit? Vaak lijkt het vooral de groep mensen te zijn die samen een praktijk vormen. Mensen ontleen waarde (groepsgevoel), status (erkenning) en zin (betekenisvol bezig zijn) aan de interacties en activiteiten binnen de groep. In die zin is erfgoed als betekenisconstructie niet de directe identiteitsverlener, maar vormt het veeleer de aanleiding.

Landschappelijke artefacten vormen een voedingsbodem voor sociale praktijken, en deze praktijken dragen bij aan de constructie van zelfidentiteit. Toch lijkt de rol van erfgoed in processen van identiteitsvorming soms verder te gaan dan

louter aanleiding. Soms worden de betekenissen die men binnen de eigen praktijk toekent aan historische artefacten afgezet tegen de betekenissen die anderen eraan geven (of juist het gebrek daaraan). De eerdergenoemde voorbeelden van het inzien van het historische belang van het klooster, of de historische waarde van de streek, waar anderen dat niet zien, illustreren dit. In die zin vormt de constructie erfgoed een component van de sociale identiteit van de praktijk, en kan in het verlengde daarvan bijdragen aan de zelfidentiteit van praktijkdeelnemers. De bewering dat erfgoed kan bijdragen aan een gevoel van identiteit (Cosgrove, 1984; Graham et al., 2000; Moore & Whelan, 2007; Morgan & Pritchard, 1998; Tilley, 2006) kan dus bevestigd worden op grond van dit onderzoek. Tegelijkertijd is nuancering ook hier geboden. Historische artefacten kunnen aanleidingen zijn voor praktijken. De historische artefacten kunnen vervolgens identiteitsverschaffers zijn voor mensen, te midden van tal van andere identiteitsverschaffers. De betekenissen die worden gegeven aan de historische artefacten kunnen onderdeel zijn van de afbakening van de praktijk ten opzichte van andere praktijken, en op die manier als component van de sociale identiteit deel worden van de zelfidentiteit. Evenzeer zou het interessant zijn voor toekomstig onderzoek de mogelijke rollen van erfgoed in identiteitsvorming nader te bestuderen, waarbij het gebrek aan gedegen conceptualisering en systematische uitwerking in dataverzamelmethode verholpen dient te worden.

9.4.3. Sociale relaties - dingen samen doen

Een opvallende overkoepelende bevinding is het grote belang van sociale relaties in de landschapspraktijken. Natuurlijk zijn praktijken inherent sociaal (Smith, 2006), en in die zin kunnen praktijken niet bestaan zonder sociale relaties. Zelfs als mensen individueel handelen, dan komt dit handelen nog steeds voort uit de sociaal gevormde routines die praktijken typeren (Reckwitz, 2002). Maar de betekenissen en aard van sociale relaties strekken zich uit ver voorbij dit constituerende karakter. Een eenvoudige inventarisatie van de bevindingen geeft de volgende lijst van in interviews genoemde sociale relaties: sociale erkenning, bij een groep horen, samen dingen ondernemen, het gevoel een bijdrage te leveren aan de maatschappij, interesse in de sociale geschiedenis van de streek, interesse in de eigen voorouders, door bekenden gevraagd zijn deel te nemen, relaties met experts, en relaties met de overheid. Deze diversiteit aan sociale relaties is opvallend aangezien de interviewvragen (zie Tabel 3 in paragraaf 3.3)

er niet direct naar informeren. Sociale relaties zijn dus zo belangrijk voor praktijkdeelnemers dat ze in antwoord op andere vragen (bijvoorbeeld wat de activiteiten betekenen voor de persoon, en wat de redenen zijn om aan deze activiteiten deel te nemen) spontaan naar voren worden gebracht.

Omdat sociale relaties zo belangrijk zijn in praktijken, kan het voor toekomstig onderzoek waarbij een praktijktheoretisch perspectief wordt gehanteerd de moeite waard zijn om dit expliciet te conceptualiseren. De componenten van praktijken zoals onderscheiden in dit onderzoek, te weten activiteiten, motieven, objecten en de daaraan gegeven betekenissen (Reckwitz, 2002), die tezamen coherente routines vormen, bevatten deze expliciete conceptualisering nog niet. Als aanzet voor een systematische analyse van sociale relaties in praktijken in toekomstig onderzoek, zal op grond van de resultaten van dit onderzoek een onderscheid worden gemaakt in typen sociale relaties, en verschillende rollen van sociale relaties.

Voor een typologie kan een eerste onderscheid worden gemaakt in interne en externe sociale relaties. Interne sociale relaties zijn relaties die bestaan tussen deelnemers aan dezelfde praktijk. Voorbeelden uit dit onderzoek zijn het genoegen dat mensen beleven aan het gevoel bij een groep te horen, en samen zaken te ondernemen. Externe sociale relaties zijn relaties die bestaan tussen deelnemers aan sociale praktijken en mensen buiten die praktijken. Voorbeelden daarvan zijn participatie in een planproces, of overleg met experts. Een tweede onderscheid is dat tussen concrete en abstracte sociale relaties. Concrete sociale relaties zijn interacties tussen twee of meer personen. Hieronder vallen bijvoorbeeld de eerdergenoemde groepsgevoelens en overleggen met experts. Abstracte sociale relaties zijn relaties tussen een reëel persoon en een abstracte categorie mensen, zonder dat daarbij sprake is van concrete interacties. Voorbeelden hiervan zijn het gevoel betekenisvol te zijn voor de maatschappij of gemotiveerd te zijn door interesse in de voorouders.

Een andere wijze om de diversiteit aan gevonden sociale relaties te categoriseren is door te kijken naar de rollen die sociale relaties spelen binnen praktijken. Een eerste rol is het belang van sociale relaties in de motivatie van mensen om de betreffende activiteiten te ondernemen in de praktijken, zoals het samen bezig zijn, maar ook het gevraagd worden door bekenden als aanleiding

om deel te nemen. Een tweede rol is die van kennisuitwisseling; men knoopt relaties aan om informatie uit te wisselen. Soms is dit informatie die men wil verkrijgen, zoals bij de raadpleging van experts, en soms is dit informatie die men wil uitdragen, zoals bij het inrichten van een tentoonstelling of het schrijven van artikelen voor de media. Een derde rol van sociale relaties is die van facilitering. Binnen sommige praktijken wordt een beroep gedaan op de overheid, bijvoorbeeld om een onderkomen beschikbaar te stellen, of voor financiering. Een andere vorm van facilitering is het verkrijgen van permissie om bepaalde activiteiten uit te voeren, zoals het rapen van kievitseieren.

Een laatste rol is die van effectuering. In de meeste praktijken strekken doelen zich uit tot voorbij de praktijk zelf: men wil iets gedaan krijgen in de maatschappij (Castells, 2011). Daarvoor is het noodzakelijk sociale relaties aan te knopen. Dit gebeurt soms via formele procedures, zoals een rechtszaak om sloop van een monument tegen te houden, of participatie in een planproces om een bepaalde wil te verwezenlijken. Maar het gebeurt ook op minder formele manieren, zoals een gesprekje met een overheidsrepresentant, of via educatiemateriaal voor een school.

De categorisering in typen en rollen van sociale relaties kunnen voor toekomstig onderzoek naar praktijken een toevoeging zijn aan de conceptualisering van Reckwitz (2002). Ze kunnen een inspiratie vormen voor instrumenten van dataverzameling, zoals een lijst interviewvragen voor semi-gestructureerde interviews of een observatieschema.

Uit dit onderzoek is te concluderen dat erfgoed in meer of mindere mate van belang is voor mensen en wellicht een constituent voor identiteitsvorming kan zijn, maar de belangrijkste bevinding is dat het vooral gaat om de sociale relaties (zowel reële als verbeelde). Erfgoed vormt voor velen een aanleiding om sociale relaties te starten, te vormen, en te onderhouden, en het zijn deze sociale relaties die het meest van belang lijken voor mensen in hun omgang met historische objecten. Naast de claim dat praktijken inherent sociaal zijn (Smith, 2006) gaan de meeste studies over betekenis toekenning aan erfgoed over waardering-, representatie- en identiteitsconstructies van erfgoed (Graham et al., 2002; Lowenthal, 1985; Moore & Whelan, 2007; Tilley, 2006) en over de betekenis van erfgoed als gebruikswaarde, marktwaarde, cultuurhistorische

waarde, belevingswaarde, statuswaarde en levensbeschouwelijke waarde (Bazelmans, 2013; Bessiere, 1998; Palmer, 1999; Torlkildsen, 2005) voorbij aan het belang en de diversiteit van sociale relaties. Het inzicht dat sociale relaties van groot belang zijn voor de betekenissen die worden toegekend aan erfgoed hangt samen met de praktijktheoretisch benadering en de gekozen methodologische opzet van dit onderzoek. Hierdoor kon het belang van sociale relaties en de diversiteit van deze relaties bij het toekennen van betekenis aan erfgoed tevoorschijn komen.

9.5 Inzichten voor erfgoedbeleid

In de inleiding van dit onderzoek is beschreven dat het huidige erfgoedbeleid zich in toenemende mate richt op burgers. In een samenwerking tussen erfgoedprofessionals en burgers moeten gedeelde erfgoedwaarden tot stand komen. De vermeende waardenstrijd die bij pluriforme waarden toekenning denkbaar is, blijft echter onderbelicht in bestaand onderzoek en verdient meer aandacht (Janssen, 2013; Kolen, 2010). Dit onderzoek geeft inzichten in zowel de conflicten die zich in de praktijk voordoen als in de huidige samenwerking tussen burgers en overheden.

Conflicten

Bij conflicten tussen bewoners lijkt er enerzijds het individuele schaalniveau te bestaan (het type 'x vindt de heg van buur y te hoog', een type verhaal dat de Rijdende Rechter veelvuldig moet aanhoren). Anderzijds zijn er conflicten over erfgoed op nationaal niveau (de kleur van de Pieten, het slavernijverleden in verhalen over de VOC, rollen van Nederlanders in de Tweede Wereldoorlog anders dan helden- en slachtofferrollen). In de literatuur is er sprake van conflict en strijd tussen onderlinge groepen, zowel op het niveau van representaties (wiens representatie prevaleert?) als op het niveau van gewenste handelingen (welke geschiedenis laten we zien?) (Abu-Khalajah, 2010; Duineveld, 2006; Turnhout, 2012; Van Assche, 2004). Een opvallende bevinding is dat in de onderzochte landschapspraktijken er geen sprake is van strijd of conflicten tussen praktijken onderling. Veel betekenissen die aan het erfgoed worden toegekend zijn, hoewel verschillend, niet inherent conflictueus in de zin dat ze elkaar zouden uitsluiten. Voor de ene groep staan de waterwegen in de Tjongervallei bijvoorbeeld symbool voor de verveningsgeschiedenis en voor de andere dragen ze bij aan het unieke van het landschap. Deze betekenissen

kunnen prima naast elkaar bestaan, en voor beide perspectieven is het waarschijnlijk wenselijk dat de waterwegen in ongeveer de huidige vorm blijven bestaan.

Dat mensen onderling nauwelijks conflicten met elkaar hebben over historische landschapselementen, kan ook te maken hebben met een eerdere constatering dat het mensen vaak niet direct om de oude dingen gaat maar vooral om dingen samen doen. Als de sociale relatie belangrijk wordt geacht, zal men niet snel geneigd zijn om het op een conflict te laten uitlopen zelfs niet als de perceptie van het erfgoed uiteenloopt. Een kanttekening bij deze bevinding is op zijn plaats. Het is denkbaar dat de afwezigheid van zichtbare conflicten tussen praktijken te maken heeft met de selectie van studiegebieden en dat in bepaalde gebieden dergelijke conflicten wel voorkomen.

Conflicten over erfgoed komen op lokaal niveau tussen belangengroepen en overheden wel voor. De meest sprekende voorbeelden zijn het klooster in Limburg waar de gemeente toestemming heeft verleend voor sloop en Polder de Ronde Hoep die door de provincie is aangewezen als calamiteitenberging, maar waar de bewoners niets van willen weten. De wijze van betekenisproductie als reactie op ruimtelijke verandering, die in meerdere landschapspraktijken gevonden is, kan gezien worden als een voorspeller van conflicten. Daarom zouden overheden zich moeten richten op interactieve participatieprocessen in situaties waar ruimtelijke veranderingen gaande zijn. In deze situatie zijn de pluriforme erfgoedwaarden naar verwachting expliciet aanwezig en door deze waarden bespreekbaar te maken en te erkennen kunnen conflicten voorkomen worden en kan gewerkt worden aan gedeelde waarden.

Samenwerken aan gedeelde waarden

Bij het analyseren van de bestaande positief georiënteerde samenwerking tussen betrokkenen in een landschapspraktijk en overheden kan ik concluderen dat er vaak een eenzijdige interactie is die is gestoeld op een traditionele taakopvatting. De overheid speelt de rol als regisseur of financiële ondersteuner en weet de inzet van actieve burgers (nog) niet te benutten om tot gedeelde waarden te komen. Uit de studie in de IJsselvallei blijkt dat er grote bereidheid is bij de overheidsvertegenwoordigers om samen te werken met burgers, maar dat het moeilijk blijkt om verschillende wensen, verwachtingen en houdingen bij

elkaar te brengen. De betrokkenen in de landschapspraktijken zijn gericht op hun eigen activiteit en ontwikkelen daarbij een positieve dan wel een negatieve relatie met een overheid. Ook bij een positieve relatie is de mate van participatie niet-interactief en worden alleen de eerste treden beklommen, zoals voorlichten en luisteren (Edelenbos & Monnikhof, 2001).

Hoewel er beleidsmatig een wens is tot samenwerking kunnen we concluderen dat deze samenwerking tussen overheden en de mensen in de onderzochte landschapspraktijken nog niet goed ontwikkeld is. In recente onderzoeken naar samenwerking tussen burgers en overheden op andere gebieden dan erfgoed wordt eenzelfde conclusie getrokken (Bulkens, 2014; Van Dam, 2016). Om de samenwerking in in het toekomstige erfgoedbeleid wel te bewerkstelligen zijn de betrokkenen in een landschapspraktijk voor overheden een interessant aanspreekpunt. De landschapspraktijken zijn georganiseerd en hebben ontwikkelde routines, waardoor zij voor overheden makkelijker benaderbaar zijn dan individuen. De harmonieuze wijze waarop verschillende betekenissen van erfgoed naast elkaar kunnen bestaan is hierbij een voordeel om sneller tot gedeelde waarden te komen. Anderzijds bestaat daarbij het gevaar dat mensen die niet deelnemen aan georganiseerde landschapspraktijken worden uitgesloten. Het is daarom voor overheden niet aan te raden om samenwerking exclusief te richten op landschapspraktijken.

Om een invulling te geven aan nieuw erfgoedbeleid waarbij gedeelde waarden van overheden en burgers centraal staan is een omslag nodig in de werkwijze van professionals zoals planners, ontwerpers en ambtenaren (Kolen, 2010). De huidige participatieprocessen die gericht zijn op informatie-overdracht en gedachtenwisseling moeten meer gericht worden op het handelen van mensen (Specht, 2012) en het leren kennen van de diversiteit aan betekenissen die worden toegekend. Dit onderzoek maakt duidelijk dat een zinnige strategie om erfgoed te beschermen kan zijn om vanuit mensen te denken. Beleidsmatig wordt nog vaak gedacht vanuit objecten, gebieden, of planprocessen. Als overheden bereid zijn om vanuit en met mensen te denken en te handelen jegens, erfgoed, dan kan op grond van dit onderzoek in ieder geval een prettige uitgangssituatie verwacht worden. Weliswaar bestaat er diversiteit in betekenisgeving aan historische artefacten, maar verschillende betekenissen lijken nauwelijks in conflict. Conflicten zijn immers gevonden tussen praktijken

en overheden, maar niet tussen praktijken onderling. Zolang deze verschillende betekenissen naast elkaar kunnen bestaan, dan lijkt gedeelde zorg voor erfgoed zeer wel mogelijk.

Samenvatting

De Zwarte Pieten traditie, het omhakken van monumentale bomen en het slopen van historische gebouwen kunnen rekenen op protest van burgers. Regelmatig verschijnen er berichten over bezorgde mensen die protesteren tegen de verdwijning of aantasting van erfgoed. Mensen hechten waarden aan tradities, verhalen of historische objecten en verheffen deze zaken zo tot erfgoed. Niet iedereen hecht hieraan echter dezelfde waarden. Waar voor de één Zwarte Piet onlosmakelijk verbonden is aan het Sinterklaasfeest, is hij voor anderen een uiting van racisme. Wat erfgoed is hangt af van de betekenis die mensen toekennen aan objecten, gebeurtenissen, verhalen en tradities. Voorheen bepaalden vooral experts wat als erfgoed gekenmerkt werd. De voorbeelden geven aan dat ook burgers erfgoedbetekenis toekennen en daarmee erfgoed construeren. In de decentralisatie van erfgoedzorg naar een regionaal en lokaal schaalniveau is er meer ruimte gekomen voor burgers en andere belanghebbenden in processen van erfgoedontwikkeling en -beheer. Er is beleidsmatig behoefte geuit aan samenwerking met burgers om tot gezamenlijke en breed gedragen waardenstelling van erfgoed te komen. Aangezien erfgoed geen objectief en statisch gegeven is maar een product van dynamische betekenisgeving kunnen groepen mensen pluriforme erfgoedwaarden produceren. Inzichten in welke betekenissen burgers geven aan erfgoed in de dagelijkse leefomgeving zouden enerzijds behulpzaam kunnen zijn om de bestaande waarden van erfgoed, plekken en landschappen herkenbaar te houden en te respecteren. Anderzijds kunnen ze behulpzaam zijn in de beleidsontwikkeling voor erfgoed en in het streven van de overheid naar meer samenwerking met burgers. Het verkrijgen van deze inzichten is het onderwerp van deze studie.

Theoretisch perspectief en onderzoeksvragen

In de wetenschap is het concept erfgoed onderwerp van levendige discussies. Van oudsher werd erfgoed voorgesteld als een verzameling artefacten, waarvan de historische kenmerken en de wijzen waarop het getoond kon worden werden bestudeerd. Later verschoof de aandacht naar erfgoed als betekenisconstructie. Het onderzoek richtte zich voornamelijk op representaties, de wijze waarop oude dingen werden voorgesteld in taaluitingen door verschillende groepen mensen.

De materiële artefacten zelf verdwenen daarmee uit beeld. Meer recent stellen erfgoedonderzoekers een geïntegreerde benadering voor: niet meer een exclusieve focus op of de artefacten of de representaties daarvan, maar juist de relaties daartussen zouden onderwerp van studie moeten zijn. Dit onderzoek sluit aan bij deze laatste conceptualisering, en vertrekt vanuit het bijpassende theoretisch perspectief van landschapspraktijken. Dit zijn door groepen van interacterende en op het landschap betrokken mensen gedeelde routines, waarin motieven, handelingen, materiële objecten en de betekenissen die daaraan worden toegekend een samenhangend geheel vormen. Deze theoretische invalshoek is bij uitstek geschikt om erfgoed als betekenisconstructie op micro-niveau (het niveau van de alledaagse leefwereld van mensen) te bestuderen, en deze betekenisgeving te begrijpen tegen de achtergrond van routines waarin ook handelen en materiële objecten van belang zijn. Naast de karakterisering van verschillende landschapspraktijken waarin erfgoed wordt geconstrueerd, wil ik met dit onderzoek vier aanvullende bijdragen leveren aan de erfgoedliteratuur. Ten eerste heeft erfgoedstudies zich tot nu toe gericht op expliciete betekenissen, dat wil zeggen betekenissen waarin historische artefacten expliciet worden voorgesteld als erfgoed. Uit de praktijktheorie volgt echter dat impliciete betekenissen evenzeer mogelijk en relevant kunnen zijn. Hierbij gaat het om betekenissen die worden toegekend aan historische artefacten, zonder dat deze worden voorgesteld als erfgoed. Ten tweede problematiseer ik de uitwisselingsvormen van kennis tussen burgers in praktijken en experts. Deze uitwisseling is in de literatuur voornamelijk als strijd bestudeerd, maar andere vormen, zoals samenwerking, zijn evengoed denkbaar. Ten derde zal ik kijken naar veranderingen in erfgoedconstructies als gevolg van recente of aanstaande ruimtelijke veranderingen in de omgeving. Uit studies naar betekenisgeving aan plekken blijkt dat deze betekenissen kunnen verschuiven op het moment dat een plek gaat veranderen; of en hoe dit het geval is voor erfgoedbetekenissen is nog een grotendeels open vraag. Ten vierde wil ik kijken naar de bereidheid van burgers om samen te werken aan erfgoedbeheer. Juist door een praktijktheoretisch perspectief te hanteren, kan deze studie wat toevoegen aan de studies naar representaties van erfgoed, waarin vaak de nadruk ligt op conflicten tussen overheden en burgers.

Op grond van deze overwegingen zijn de volgende onderzoeksvragen leidend voor het empirisch onderzoek:

- Welke motieven, activiteiten, en landschappelijke elementen spelen een rol binnen landschapspraktijken, en welke betekenissen geven mensen daarbinnen aan historische artefacten?
- In hoeverre is het onderscheid tussen impliciete en expliciete betekenissen relevant voor het begrijpen van de constructie van landschappelijk erfgoed in landschapspraktijken?
- Wat zijn de rollen van externe expertkennis bij het construeren van landschappelijk erfgoed in landschapspraktijken?
- In hoeverre hebben ruimtelijke veranderingen invloed op de erfgoedconstructies in landschapspraktijken?
- In hoeverre willen burgers binnen landschapspraktijken participeren met de overheid in de zorg voor erfgoed?

Onderzoeksopzet

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksopzet. Informatie over motieven, activiteiten en betekenissen heb ik verzameld door het afnemen van 65 semi-gestructureerde interviews met mensen die actief zijn in landschapspraktijken. Deze interviews zijn gehouden in vier studiegebieden: de Tjongervallei, de Roerstreek, het Amstelland en de IJsselvallei. In twee daarvan zijn ruimtelijke veranderingen prominent (Amstelland en IJsselvallei), en in de andere twee niet. Bovendien zijn twee van deze gebieden wel hoog gewaardeerd door historische experts (de Roerstreek en Amstelland) en de andere twee niet. Deze combinatie van studiegebieden is gekozen met het oog op de onderzoeksvragen naar de invloed van ruimtelijke veranderingen en de rollen van expertkennis. De informatie uit de interviews is in de fase van kwalitatieve data-analyse verwerkt door citaten uit de interviews systematisch te coderen, op grond van overeenkomsten en verschillen in deze citaten, en op grond van de concepten die het onderzoek richting hebben gegeven.

Bevindingen

In de verschillende studiegebieden zijn zeven onderscheidende typen landschapspraktijken gevonden. In praktijken waarbij het verzamelen van historische informatie centraal staat zijn mensen vooral bezig met het bezoeken van archieven en bibliotheken en het ordenen van de verkregen informatie. De interesse richt zich op de sociale aspecten van de geschiedenis, hoe het leven

van de voorouders eruit zag. Historische landschapselementen krijgen binnen deze praktijken betekenis als tekens van deze sociale geschiedenis. Een oude veenhut weerspiegelt bijvoorbeeld het zware leven van veenarbeiders in het verleden.

Binnen praktijken die zicht richten op de educatie van lokale geschiedenis organiseren mensen tentoonstellingen en excursies en ontwikkelen lesmateriaal voor scholen. Deze mensen vinden het fijn om een bijdrage te leveren aan de samenleving, actief te zijn, en jongere generaties te voorzien van kennis over de geschiedenis. Landschapselementen die de geschiedenis zichtbaar maken zijn voor deze mensen waardevol.

De mensen binnen praktijken van natuurbescherming zijn gericht op wettelijke bepalingen waarvoor zij administreren en data over soorten en hun habitat verzamelen. Daarnaast zijn ze ook buiten bezig met kleine ingrepen die bijdragen aan de natuur. Bij dit laatste ligt hun hart. Juist historische elementen en kenmerken die tevens een hoge natuurwaarde hebben, krijgen een bijzondere betekenis binnen deze praktijken.

Actief bezig zijn in het landschap kenmerkt de praktijken van landschapsonderhoud: snoeien, knotten en graven bijvoorbeeld. De sociale contacten tijdens deze activiteiten en actief zijn in de buitenlucht zijn belangrijke drijfveren. De objecten van hun activiteiten staan centraal in de betekenisgeving aan de omgeving, waarbij de esthetische betekenis voorop staat en de historische dimensie nauwelijks een rol speelt.

In de praktijken gericht op monumentenbescherming vormt het betrekken van medebewoners een belangrijke activiteit. Actief zijn voor de gemeenschap en iets bewaren voor volgende generaties vormen belangrijke motieven voor de deelnemers. Niet grotere landschappelijke structuren, maar specifieke historische objecten zijn van belang. Als er sprake is van ruimtelijke veranderingen, dan worden deze historische betekenissen sterk gearticuleerd en verdedigd, desnoods in rechtszaken.

In de praktijk van landschapsontwikkeling, alleen gevonden in de Tjongervallei, maken mensen plannen voor het gebied en organiseren overleg. Het gaat

daarbij om het verbeteren van het landschap en het gebruik van de historie daarvoor. Daarom ligt er bijzondere nadruk op historische artefacten, die betekenis krijgen in nieuwe plannen zoals de ontwikkeling van toeristische routes.

Afhankelijk van het studiegebied, staan in de praktijken van landschapsontwikkeling protestactiviteiten of draagvlakactiviteiten centraal. Bij protest tegen voorgenomen plannen gaat het dan om deelname aan inspraakprocedures en rechtsgangen. Bij draagvlakactiviteiten gaat het om het overtuigen van medebewoners van perspectieven op de toekomst, om zo te voorkomen dat bestuurders beslissingen durven te nemen die niet in lijn zijn met die perspectieven. Het zijn historische landschapsstructuren, en niet specifieke objecten, die betekenis krijgen vanuit de wens ruimtelijke ontwikkelingen te sturen.

Door de praktijken en studiegebieden heen zijn verschillende dominante wijzen van betekenisproductie gevonden, waarbinnen erfgoed wordt geconstrueerd: op grond van landschapsaesthetiek, in reactie op aanstaande of recente ruimtelijke veranderingen, vanuit het perspectief van de eigen familiegeschiedenis, vanuit de wens een sociale bijdrage te leveren, en op grond van de gebruikswaarde.

Dit onderzoek laat zien dat het toekennen van betekenissen aan historische landschapselementen en -structuren divers is. Deze diversiteit bestaat niet alleen tussen de studiegebieden, maar bestaat evenzeer tussen praktijken binnen eenzelfde gebied. Erfgoed is daarom een sociale constructie. Tegelijkertijd is erfgoed geen volstrekt willekeurige constructie. Sommige historische artefacten lokken het uit om betekenis te krijgen, en spelen daarom in verschillende praktijken een belangrijke rol. Ook zijn deze erfgoedbetekenissen vaak goed te begrijpen vanuit de activiteiten, motieven en kennis in de betreffende praktijken.

Het theoretisch veronderstelde onderscheid tussen expliciete en impliciete betekenissen blijkt inderdaad relevant. Sommige mensen geven betekenis aan historische landschappelijke objecten, zonder dat daarin sprake is van enige historische connotatie. De objecten zien zij bijvoorbeeld waardevol in relatie tot de esthetiek van het landschap, of als elementen met natuurwaarde.

Verschillende manieren van kennisuitwisseling met experts zijn gevonden in dit onderzoek. Soms werken deelnemers aan praktijken samen met experts aan kennisontwikkeling. Met name in praktijken van het verzamelen van historische informatie werken amateurarcheologen en professionele archeologen samen om de kennis over de geschiedenis te vergroten. In natuurbeschermingspraktijken consulteert men experts om wegwijs te worden in wettelijk bepaalde kaders die van belang zijn voor de activiteiten.

De praktijkdeelnemers en experts waarderen hierbij elkaars werk. Expertkennis en -raadpleging worden binnen sommige praktijken, zoals die van monumentenbescherming, actief opgezocht om de legitimatie van argumenten te verstevigen. Men vermoedt bijvoorbeeld dat met een oordeel van een expert in de hand de kans op succes in rechtszaken toeneemt.

De mate waarin aanstaande en recente ruimtelijke veranderingen invloed hebben loopt sterk uiteen tussen landschapspraktijken. In sommige praktijken zijn handelen en betekenisgeving expliciet gericht op deze ruimtelijke veranderingen. Men protesteert tegen veranderingen met verscheidene middelen zoals inspraak en rechtszaken, en de historische betekenissen van objecten worden geaccentueerd, en soms zelfs nieuw geconstrueerd, als strategie om veranderingen te beïnvloeden. Andere praktijken reageren niet op ruimtelijke veranderingen, omdat de historische artefacten die daarbinnen van belang zijn door deze veranderingen onaangeroerd blijven.

Dit onderzoek laat zien dat veel mensen op hun eigen manier bereid zijn om zorg te dragen voor erfgoed. Daarbij is ook sprake van samenwerking met de overheid. Soms voeren praktijken overheidstaken uit via vrijwilligerswerk, en andersom faciliteert de overheid sommige praktijken via subsidies en het organiseren van inspraak. Toch betekent dit niet dat er al sprake is van het gezamenlijk vaststellen van erfgoedbetekenissen en -waarden. In het kielzog daarvan is een brede bereidheid om te participeren in overheidsbeleid voor erfgoed niet gevonden. De wijze waarop de overheid interactie inkadert kan een belangrijke hindernis vormen. In de IJsselvallei bestaat onder burgers onvrede over de geringe mate waarin hun perspectieven aan bod kunnen komen binnen de planprocedures die door de overheid zijn vastgesteld.

Conclusie en discussie

In de erfgoedliteratuur wordt het belang van erfgoed voor mensen nogal eens dik aangezet. Dit onderzoek laat zien dat dat belang inderdaad bestaat, maar tegelijkertijd niet overdreven moet worden. De interesse in historie is meestal fragmentarisch en veelal beperkt tot een specifiek object dat van belang is in een landschapspraktijk. Daarbij moet worden beseft dat mensen die actief betrokken zijn bij het landschap zijn onderzocht, en dat het belang van landschappelijk erfgoed onder niet actief-betrokkenen waarschijnlijk nog kleiner is. Ook onderstrepen erfgoedonderzoekers vaak dat erfgoed belangrijk is voor identiteitsvorming van mensen. Hoewel deze kwestie niet direct empirisch is onderzocht, geven de bevindingen wel aanleiding deze stelling te nuanceren. De geïnterviewden geven nauwelijks aan dat historische artefacten belangrijk zijn voor hun identiteitsgevoel. Wel lijkt enige mate van identiteitsbijdrage aannemelijk, omdat mensen sommige objecten bijvoorbeeld typische vinden voor de streek waarmee ze zich verbonden voelen. Het grootste belang van landschapspraktijken ligt voor de deelnemers in de sociale relaties. Dat is waar het de meeste mensen echt om gaat, en waar ze zich goed over voelen. Historische artefacten zijn in die zin vaak, maar niet altijd, aanleidingen om samen dingen te doen, en uit dat laatste put men het meeste genoeg.

Maatschappelijke relevantie

Het huidige erfgoedbeleid richt zich in toenemende mate op burgers. In de samenwerking tussen erfgoedprofessionals en burgers moeten gedeelde waarden tot stand komen, zo is de gedachte van beleidsmakers. Dit onderzoek geeft inzichten in zowel de conflicten die zich in de praktijk voordoen als de huidige samenwerking tussen burgers en erfgoedprofessionals.

Een opvallende bevinding in de onderzochte landschapspraktijken is dat er geen sprake is van strijd of conflicten tussen praktijken onderling. Veel betekenissen die aan het erfgoed worden toegekend zijn, hoewel verschillend, niet inherent conflictueus in de zin dat ze elkaar uitsluiten. Het belang dat betrokkenen in een landschapspraktijk hechten aan sociale relaties maakt dat ze niet snel een conflict opzoeken. Hoewel conflicten tussen praktijken niet zijn gevonden in het onderzoek, zijn er talrijke conflicten tussen landschapspraktijken en overheden. Ruimtelijke verandering is een belangrijke aanjager van conflicten. Daarom

zouden overheden zich juist dan kunnen richten op interactieve participatieprocessen in een planningscontext.

Naast de negatief georiënteerde samenwerking tussen burgers en overheden heeft dit onderzoek ook positief georiënteerde samenwerking geïdentificeerd. Deze vormen van samenwerking zijn nog niet erg interactief en het is daarom de vraag of ze leiden tot gedeelde erfgoedwaarden. Voor overheden en andere erfgoedprofessionals zijn landschapspraktijken wel een interessant aanspreekpunt. Ze zijn georganiseerd en zijn vaak al actief bezig met erfgoed, waardoor ze makkelijker te benaderen zijn dan individuele burgers. Om een invulling te geven aan nieuw erfgoedbeleid waarbij de gedeelde waarden van overheden en burgers centraal staan is een omslag nodig in de werkwijze van professionals. De participatieprocessen moeten meer dan nu gericht zijn op het handelen van mensen en de diversiteit aan betekenissen die worden toegekend. Als hier aan voldaan wordt, dan lijkt op basis van de resultaten uit dit onderzoek een gedeelde zorg voor erfgoed zeer wel mogelijk.

Dissertation abstract

Decisions to cut down monumental trees or demolish historic buildings can always count on civilian protests. Every year, the Dutch tradition of *Zwarte Piet* ('Black Pete') is heavily debated, the protests almost a tradition themselves. There are regular reports about concerned people protesting the disappearance of heritage or the damage about to be done to it. People value traditions, narratives or historic objects, and these are called heritage. Not everyone values these in the same way, though. Where to one person *Zwarte Piet* is inextricably bound up with the *Sinterklaas* festivities, to another he is nothing less than an expression of racism. What constitutes heritage depends on the meaning people assign to objects, events, stories and traditions. In the past, experts usually decided what was considered to be heritage. The examples show that civilians also assign heritage meaning and thus construct heritage as well. Policy-makers have expressed a wish to cooperate with citizens to come to a concerted and widely supported valuation of heritage. Since heritage is not an objective and static given, but a product of dynamic assignment of meaning, groups of people can produce multiform heritage values. Insights into what meanings people assign to heritage in their everyday environments could on the one hand help preserve the existing values regarding heritage, sites and landscapes and respect these. On the other hand they can be helpful in the development of policies for heritage and the efforts of the government for more cooperation with citizens. The aim of this study is to obtain these insights.

Theoretical perspective and research questions

In science, the concept of heritage is the subject of lively discussions. Traditionally, heritage was presented as a collection of artefacts, of which the historic characteristics and the ways in which they could be shown were studied. Later, the attention shifted to heritage as a construction of meaning. The study focused primarily on representations; the way old things were linguistically represented by different groups of people. The material artefacts thus disappeared from view. More recently, heritage researchers propose an integrated approach: no longer an exclusive focus on either the artefacts or the representations thereof, but rather the relations between these should be the object of study. This study is consistent with the latter conceptualisation, and

departs from the matching theoretical perspective of landscape practices. These are routines shared by groups of interacting people who are involved with landscapes. In these landscape practices, motives, actions, material objects and the meanings assigned to them form a coherent whole. This theoretical approach is ideally suited to study heritage as meaning construction on a micro-level (the level of people's daily lives), and to understand this assignment of meaning against the background of routines in which actions and material objects are also important. In addition to the characterisation of different landscape practices in which heritage is constructed, this research is meant to make four additional contributions to heritage literature. First, heritage studies so far focused on explicit meanings, i.e. meanings in which historical artefacts are explicitly presented as heritage. From practice theory, however, it follows that there can also be implied meanings and that these can be just as relevant. These are meanings assigned to historical artefacts, without presenting these as heritage. Secondly, I focused on the ways experts and people in practices exchange knowledge. In literature, this exchange has mostly been studied as a conflict, but other forms, such as cooperation, are equally conceivable. Thirdly, I looked for changes in heritage constructions resulting from recent or upcoming spatial changes in the surroundings. Studies on the assignment of meaning to places show that these meanings may shift when change is about to come to a place; whether and how this is the case for heritage meanings is still a largely open question. Fourthly, I looked at the willingness of people to cooperate in heritage management. It is because of this perspective of practice theory that this study can add to the studies on representations of heritage, in which the emphasis is often on conflicts between governments and citizens.

On the basis of these considerations, the following research questions were leading for the empirical research:

- Which motives, activities, and scenic elements play a role in landscape practices, and what meanings do people in these practices assign to historic artefacts?
- To what extent is the distinction between implicit and explicit meanings relevant for understanding the construction of heritage in landscape practices?
- What are the roles of external expert knowledge in the construction of scenic heritage in landscape practices?

- To what extent do spatial changes influence the heritage constructions in landscape practices?
- To what extent are citizens in landscape practices willing to participate with the government in taking care of heritage?

Research design

To answer the research questions, a qualitative research design was chosen. I have collected information about motives, activities and meanings by conducting [aantal] semi-structured interviews with people who are active in landscape practices. These interviews were conducted in four study areas: the *Tjongervallei*, the *Roerstreek*, the *Amstelland* and the *IJsselvallei*. In two of these areas spatial changes play a prominent role (Amstelland and IJsselvallei), and in the other two they do not. Moreover, historical experts highly value two of these areas (Roerstreek and Amstelland) and not the other two. This combination of study areas was chosen with the research questions about the influence of spatial changes and the roles of expert knowledge in mind. In the phase of qualitative data analysis, the information from the interviews was processed by systematically coding quotes from the interviews, based on similarities and differences in these quotes, and on the concepts that gave direction to the research.

Findings

Seven distinctive types of landscape practices were found in the different study areas. In practices centring around the collection of historical information, the activities for the most part consist of visiting archives and libraries, and organising the obtained information. The focus is on the social aspects of history, what the life of our ancestors was like. Within these practices, historic landscape features are assigned meaning as signs of this social history. An old turf hut, for instance, reflects the hard life of peat workers in the past.

Within practices focused on the education of local history, people organise exhibitions and tours and develop teaching materials for schools. These people like to make a contribution to society, to be active and to provide younger generations with knowledge about history. Landscape elements that show an area's history are valuable to these people.

The people in conservation practices focus on legislation, for which they administer and collect data on species and their habitat. They also go out to work on small projects to contribute to nature. That is what they love to do most. Historical elements and features that also have a high ecological value have a special meaning within these practices.

Being active in the landscape characterises the practices of landscape maintenance, activities such as pruning, pollarding and digging. What motivates these people are the social contacts they have during these activities and that these are outdoor activities. The objects of their activities are central to the assignment of meaning to the surroundings. The aesthetic meaning is paramount here, while the historical dimension hardly plays a role.

In practices focused on monument conservation, getting other local residents involved is an important activity. Being active for the community and preserving something for future generations are important motivations for participants. It is not the larger landscape structures, but specific historical objects that are of interest. If there are spatial changes, these historical meanings are strongly articulated and defended, even in court, if necessary.

In the practice of landscape development, found only in the Tjongervallei, people make plans for the area and organise consultations. It is about improving the landscape and using history to this end. Therefore, there is special emphasis on historical artefacts, which become meaningful in new plans such as the development of tourist routes.

Depending on the study area, protest activities or support activities are at the heart of landscape development practices. When protesting proposed plans, this means taking part in participation procedures and court procedures. Support activities involve persuading other locals of their perspectives on the future, in order to prevent administrators of making decisions that are not in line with those perspectives. Historical landscape structures, rather than specific objects, are assigned meaning from the desire to steer spatial developments.

Throughout the practices and study areas, different dominant modes of production of meaning were found, within which heritage is constructed: on the basis of landscape aesthetics, in response to upcoming or recent spatial changes, from the perspective of people's own family history, the wish to make a social contribution, and on the basis of utility value.

This research shows that assigning meanings to historic landscape features and structures is diverse. This diversity does not only exist between study areas but also between practices within an area. Heritage is therefore a social construct. At the same time, heritage is not a completely random construct. Some historical artefacts easily get assigned meaning, and therefore play an important role in different practices. Also, these heritage meanings are often understandable seeing the activities, motives and knowledge in the relevant practices.

The theoretically assumed distinction between explicit and implicit meanings does indeed turn out to be relevant. Some people assign meaning to historical objects in a landscape, while there is not any actual historical connotation. In their view, for instance, the objects are valuable in relation to the aesthetics of the landscape, or as elements with value for nature.

Different ways of knowledge exchange with experts were found in this research. Sometimes participants in practices worked together with experts to gain knowledge. Especially in practices that revolve around collecting historical information amateur archaeologists and professional archaeologists work together to increase historical knowledge. In conservation practices, people consult experts to become familiar with statutory frameworks that are relevant to their activities.

Practice members and experts appreciate each other's work. Within some practices, such as that of monument conservation, expert knowledge and consultation are actively sought out to strengthen the legitimacy of arguments. People think, for example, that the likelihood of success in court cases increases when an expert agrees with them.

The extent to which upcoming and recent spatial changes are of influence varies greatly between landscape practices. In some practices, activities and the assignment of meaning explicitly address these spatial changes. People protest against changes using various means, such as public inquiries and lawsuits, and by accentuating or even newly constructing historical meanings of objects as a strategy to influence changes. Other practices do not react to spatial changes, because the historical artefacts that are important within these practices remain untouched by these changes.

This research shows that many people are prepared to take care of heritage in their own way. We also see cooperation with the government. Sometimes

practices execute public tasks through volunteer work, and vice versa the government facilitates some practices through grants and by organising public inquiries. However, this does not mean that we can already see joint assignment of heritage meanings and values. In its wake, a broad willingness to participate in public policies for heritage was not found. The way in which the government frames interaction can be a major obstacle. In the IJsselvallei, there is discontent among citizens about the small extent to which they can share their perspectives within the planning procedures as established by the government.

Conclusion and discussion

Heritage literature often emphasises the importance of heritage for people. This research shows that it is indeed important, but also that we should not exaggerate this importance. The interest in history is usually fragmented and often limited to a specific object that is of interest in a landscape practice. Moreover, this study looked at people who are actively involved in the landscape, and landscape heritage is probably even less important to people that are not actively involved. Heritage researchers also often emphasise that heritage is important for people's identity formation. Although this issue has not been examined directly empirically, the findings do necessitate a nuancing of this idea. The interviewees hardly indicate that historical artefacts are important to their sense of identity. Some measure of identity contribution does seem plausible though, because, for example, people find some objects typical for the region to which they feel connected. The main attraction of landscape practices for the participants lies in the social relations. That is what it is really about for most people, and that is what makes them feel good. In this sense, historical artefacts are often, but not always, a reason for doing things together, and that is what the participants enjoy the most.

Social Relevance

The current heritage policy focuses increasingly on citizens. Policymakers think that shared values should be established in the collaboration between heritage professionals and citizens. This study provides insights into both the conflicts that arise in practice and the current cooperation between citizens and heritage professionals.

A striking finding in the studied landscape practices is that there are no conflicts between practices themselves. Many meanings assigned to heritage, although different, are not inherently conflicting in the sense that they are mutually exclusive. The importance of social relations for those involved in a landscape practice means that they do not easily start a conflict. While conflicts between practices were not found in this study, there are many conflicts between landscape practices and governments. Spatial change is a major driver of conflict. Especially in those situations, governments should therefore focus on interactive participation processes in a planning context.

In addition to the negatively oriented cooperation between citizens and governments, this research also identified a positively oriented cooperation. These forms of cooperation are not very interactive yet. It is therefore questionable whether they will lead to shared heritage values. For governments and other heritage professionals, landscape practices are interesting contacts. They are organized and often already actively involved in heritage, so they are easier to approach than individual citizens. To give new meaning to heritage policy with the shared values of governments and citizens at the centre, a change is required in the way professionals work. More than they do now, participatory processes should focus on the actions of people and the diversity of the meanings they assign to heritage. If they do, the results from this study indicate that it might well be possible to share the care for heritage.

Literatuurlijst:

- Abu-Khafajah, S., (2010). Meaning-making and cultural heritage in Jordan: The local community, the contexts and the archaeological sites in Kreibt al-Suq. *International Journal of Heritage Studies*, 16(1-2), 123-139.
- Altman, I., & Low, S.M., (1992). Place attachment. In: I., Altman & S.M. Low (eds). *Place attachment* (pp. 1-12). New York: Springer US.
- Antrop, M., (2005). Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape and Urban Planning*, 70(1-2), 21-34.
- Appleton, J., (1975). Landscape evaluation: the theoretical vacuum. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 66(11), 120-123.
- Arnstein, S.R., (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224.
- Baarda, D.B. & Goede, M.P.M., (1995). *Basisboek Methoden en Technieken, praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*. Houten: Educatieve Partners Nederland.
- Baas, H.G., (2001). *Ontgonnen verleden. Inzoomen op de historisch-geografische ontwikkeling van het Nederlandse landschap*. Hoorn: Landview.
- Bazelmans, J.G.A., (2013). Waarde in meervoud. In: S. van Dommelen & C.J. Pen (eds). *Cultureel erfgoed op waarde geschat. Economische waardering, verevening en erfgoedbeleid* (pp. 13-23). Den Haag: Platform 31.
- Bazelmans, J.G.A., (2013). Naar integratie en maatschappelijke verbreding in de waardstelling van erfgoed. In: Hamersveld, I., (ed). *Erfgoed: van wie, voor wie?* (pp. 89-96). Amsterdam: Boekmanstichting.

- Bender, B., (1993). Stonehenge, contested landscapes (medieval to present-day). In: B. Bender (ed). *Landscape: Politics and perspectives* (pp. 246-279). Oxford: Berg.
- Bessièrè, J., (1998). Local development and heritage: Tradition food and cuisine as tourist attractions in rural areas. *Sociologia Ruralis*, 38(1), 21-34.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Skinner, D., Stanworth, M., & Webster, A., (1996). Making Social Life: Theories of Action and Meaning. In: T., Bilton, K., Bonnett, P., Jones, D., Skinner, M., Stanworth & A., Webster (eds). *Introductory Sociology* (pp. 618-641). London: Macmillan Education UK.
- Braaksma, P.J., Jacobs, M.H., & Van der Zande, A.N., (2015). The Production of Local Landscape Heritage: A Case Study in The Netherlands. *Landscape Research*, 41(1), 64-78.
- Braaksma, P.J., Jacobs, M.H., & Van der Zande, A.N., (2010). Samenwerken aan cultuurhistorische landschapswaarden. Wat zijn de gevolgen voor beleidsvorming wanneer burgers cultuurhistorische waarden mogen bepalen? *Rooilijn*, 43(6), 412-417.
- Buijs, A.E., Fischer, A., Rink, D., & Young, J. C., (2008). Looking beyond superficial knowledge gaps: Understanding public representations of biodiversity. *The International Journal of Biodiversity Science and Management*, 4(2), 65-80.
- Buijs, A.E., (2009). *Public Nature, Social representations of nature and local practices*. Thesis (PhD) Wageningen University.
- Buijs, A.E., Arts, B.J., Elands, B.H., & Lengkeek, J., (2011). Beyond environmental frames: The social representation and cultural resonance of nature in conflicts over a Dutch woodland. *Geoforum*, 42(3), 329-341.
- Buijs, A.E., & Elands, B.H., (2013). Does expertise matter? An in-depth understanding of people's structure of thoughts on nature and its management implications. *Biological conservation*, 168(?), 184-191.

- Bulkens, M.G., (2014). *'Storied landscapes': Narrating changing Dutch cultural landscapes*. Thesis (PhD) Wageningen University.
- Busck, A.G., (2002). Farmers' landscape decisions: Relationships between farmers' values and landscape practices. *Sociologia ruralis*, 42(3), 233-249.
- Castells, M., (2011). *The power of identity*. The information age: Economy, society, and culture (Vol. 2). Oxford: John Wiley & Sons.
- Cheng, A.S., Kruger, L.E., & Daniels, S.E., (2003). "Place" as an integrating concept in natural resource politics: Propositions for a social science research agenda. *Society and Natural Resources*, 16(2), 87-104.
- Coeterier, J.F., (1995). *De beleving van cultuurhistorische objecten: een verkennend onderzoek in de Meierij van Den Bosch*. Wageningen: DLO-Staring Centrum.
- Coeterier, J.F., (1996). Dominant attributes in the perception and evaluation of the Dutch landscape. *Landscape and Urban Planning*, 34(1), 27-44.
- Coeterier, J.F., (1997). *Belevingsonderzoek in Nederland, een overzicht van de grijze literatuur tot 1995*. Wageningen: Alterra.
- Coeterier, J.F. (2000). *Hoe beleven wij onze omgeving?*. Wijchen: n.d.
- Connolly, J.J., Svendsen, E.S., Fisher, D.R., & Campbell, L.K., (2013) Organizing urban ecosystem services through environmental stewardship governance in New York City. *Landscape and Urban Planning*, 109(?), 76-84.
- Cosgrove, D.E., (1984). *Social formation and symbolic landscape*. New Jersey: Totowa.

- Cuba, L., & Hummon, D. M., (1993). A place to call home: Identification with dwelling, community, and region. *The sociological quarterly*, 34(1), 111-131.
- Davenport, M.A. & Anderson, D.H., (2005). Getting from Sense of Place to Place-based management: An interpretive Investigation of Place Meanings and Perceptions of Landscape Change. *Society and Natural Resources*, 18(7), 625-641.
- De Bont, C., (2008). *Vergeten land; ontginning, bewoning en waterbeheer in de Westnederlandse veengebieden (800-1350)*. Thesis (PhD) Wageningen University.
- Dreijerink, L., Kruize, H., & van Kamp, I., (2008). *Burgerparticipatie in beleidsvorming. Resultaten van een verkennende literatuurreview*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM).
- Duineveld, M., (2006). *Van oude dingen, de mensen, die voorbij gaan. Over de voorwaarden meer recht te kunnen doen aan de door burgers gewaardeerde cultuurhistorie*. Thesis (PhD) Wageningen University.
- Duineveld, M., & Van Assche, K., (2011). The power of tulips: Constructing nature and heritage in a contested landscape. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 13(2), 79-98.
- Edelenbos, J. & Monnikhof, R.A.H., (2001). *Lokale interactieve beleidsvorming: Een vergelijkend onderzoek naar de consequenties van interactieve beleidsvorming voor het functioneren van de lokale democratie*. Utrecht: Lemma.
- Ennen, E., (2000). The meaning of heritage according to connoisseurs, rejecters and take-it-or-leavers in historic city centres: Two Dutch cities experienced. *International Journal of Heritage Studies*, 6(4), 331-349.

- Enserink, B. & Monnikhof, R.A.H., (2003). Information management for public participation in co-design processes: Evaluation of a Dutch example. *Journal of Environmental Planning and Management*, 46(?), 315-344.
- Escobar, A., (2001). Culture sits in places: Reflections on globalism and subaltern strategies of localization. *Political geography*, 20(2), 139-174.
- Fairclough, G., Harrison, R., Jameson, J. H., & Schofield, J., (2008). *The heritage reader*. London: Routledge.
- Fitchen, J.M., (1991). *Endangered spaces, enduring places: Change, identity and survival in rural America*. Boulder CO: Westview Press.
- Fontein, J., (2006). Silence, Destruction and Closure at Great Zimbabwe: local narratives of desecration and alienation. *Journal of Southern African Studies*, 32(4), 771-794.
- Frijhoff, W. T. M., (2007). *Dynamisch erfgoed*. Nijmegen: SUN.
- Geevers, K., (2014). *Stedenbouwkundige waardestelling van industrieel erfgoed*. Thesis (PhD) TU Delft.
- Graham, B.J., (1998). The past in Europe's present: Diversity, identity and the construction of place. In: B.J. Graham, (ed). *Modern Europe: place, culture and identity* (pp. 19-49). London: Arnold.
- Graham, B., Ashworth, G.J. & Turnbridge, J.E., (2000). *A geography of heritage: power, culture and economy*. Londen: Arnold.
- Grijzenhout, F., (ed). (2007). *Erfgoed: de geschiedenis van een begrip*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Gustafson, P., (2001). Meanings of place: Everyday experience and theoretical conceptualizations. *Journal of environmental psychology*, 21(1), 5-16.

- Haartsen, A. J., & Brand, N., (2005). *Amstelland: land van water en veen*. Utrecht: Matrijs.
- Hajer, M., (2011). *De energieke samenleving. Op zoek naar een sturingsfilosofie voor een schone economie*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Harrison, R., & Rose, D.B., (2010). Intangible Heritage. In T. Benton (ed). *Understanding heritage and memory* (pp. 238-276). Manchester: Manchester University Press.
- Harrison, R., (2013). Forgetting to remember, remembering to forget: Late modern heritage practices, sustainability and the 'crisis' of accumulation of the past. *International Journal of Heritage Studies*, 19(6), 579-595.
- Harvey, D.C., (2001). Heritage Pasts and Heritage Presents: Temporality, meaning and the scope of heritage studies. *International Journal of Heritage studies*, 7(4), 319-338.
- Höppner, C., Frick, J., & Buchecker, M., (2008). What drives people's willingness to discuss local landscape development? *Landscape Research*, 33(5), 605-622.
- Howard, P., (2003). *Heritage: management, interpretation, identity*. Sydney: Bloomsbury Publishing.
- Howard, P., Thompson, I., & Waterton, E., (eds). (2013). *The Routledge companion to landscape studies*. London: Routledge.
- Huijs, S., (ed), (2013). *Publieke Pioniers*. Den Haag: Opmeer Drukkerij bv.
- Hurenkamp, M., & Tonkens, E., (2011). *De onbeholpen samenleving. Burgerschap aan het begin van de 21e eeuw*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Jacobs, M.H., (2006). *The production of mindscapes: a comprehensive theory of landscape experience*. Thesis (PhD) Wageningen University.

- Jacobs, M.H., & Buijs, A.E., (2011). Understanding stakeholders' attitudes toward water management interventions: Role of place meanings. *Water Resources Research*, 47(1), 1-11.
- Janssen, J., Luiten, E., Renes, H., & Rouwendal, J., (2013). *Oude sporen in een nieuwe eeuw: De uitdaging na Belvedere*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Janssen, J., Luiten, E., Renes, H., & Rouwendal, J., (2014). Heritage planning and spatial development in the Netherlands: Changing policies and perspectives. *International Journal of Heritage Studies*, 20(1), 1-21.
- Jones, M., & Daugstad, K., (1997). Usages of the "cultural landscape" concept in Norwegian and Nordic landscape administration. *Landscape Research*, 22(3), 267-281.
- Jorgensen, B. S., & Stedman, R. C., (2001). Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitudes toward their properties. *Journal of environmental psychology*, 21(3), 233-248.
- Jorgensen, B. S., & Stedman, R. C., (2006). A comparative analysis of predictors of sense of place dimensions: Attachment to, dependence on, and identification with lakeshore properties. *Journal of Environmental Management*, 79(3), 316-327.
- Kaltenborn, B. P., & Bjerke, T., (2002). Associations between landscape preferences and place attachment: A study in Røros, Southern Norway. *Landscape Research*, 27(4), 381-396.
- Kaplan, R., & Kaplan, S., (1989). *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge: CUP Archive.
- Kolen, J., Bosma, K., & Renes, H., (2010). De landschapsbiografie: instrument voor onderzoek, planning en ontwerp. In: K., Bosma & J., Kolen (eds). *Geschiedenis en ontwerp* (pp. 212-237). Nijmegen: Vantilt.

- Landschap Noord-Holland, (2009). *Van Bulderbos naar Ratteneiland. 80 verrassende plekken in Noord-Holland dankzij vrijwilligers*. Wormerveer: Stichting Uitgeverij Noord-Holland.
- LeGates, R.T., & Stout, F., (1996). *The city reader*. London: Routledge.
- Lovell, N., (ed). (1998). *Locality and belonging*. London: Routledge.
- Lowenthal, D., (1985). *The past is a foreign country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Manzo, L.C., & Perkins, D.D., (2006). Finding Common Ground: The importance of Place Attachment to community Participation and Planning. *Journal of Planning literature*, 20(4), 335-350.
- Massey, D., (1995). The conceptualization of place. In D. Massey & P. Jess (eds). *A Place in the World? Places, Cultures and Globalization* (pp. 45-77). Oxford: Open University.
- McIntyre, L., (2006). *The Practical Skeptic: Core Concepts in Sociology*. New York: McGraw Hill.
- Miles, M.B., & Huberman, A.M., (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook*. 2nd ed. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Ministerie Infrastructuur & Milieu, (2012). *Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte*. Den Haag.
- Ministerie Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit, (2008). *Agenda Landschap*. Den Haag: OBT bv.
- Ministerie Onderwijs, Cultuur & Wetenschap, ministerie Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit, ministerie Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening & Milieu en ministerie Verkeer & Waterstaat (1999). *Nota Belvedere, beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. Rotterdam: VNG uitgeverij.

- Ministerie Onderwijs, Cultuur & Wetenschap (2009). *Beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg*. Den Haag.
- Ministerie Onderwijs, Cultuur & Wetenschap, (2011). *Kiezen voor Karakter, Visie erfgoed en ruimte*. Leiden: Drukkerij De Bink.
- Milieu- en Natuur Planbureau/RU Nijmegen, (2007) *Leidraad Stakeholder-participatie voor het Milieu- en Natuurplanbureau*. Bilthoven: MNP.
- Moore, N., & Whelan, Y., (eds). (2007). *Heritage, memory and the politics of identity: new perspectives on the cultural landscape*. London: Ashgate.
- Munoz Vinas, S., (2005). *Contemporary Theory of Conservation*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Najd, M.D., I,N.A., Maulan,S., Yunos, M.Y.M., & Niya,M.D., (2015). Visual preference dimensions of historic urban areas: The determinants for urban heritage conservation. *Habitat International*, 49(1), 115-125.
- Nymoen Rørtveit, H., & Setten, G., (2015). Modernity, heritage and landscape: The housing estate as heritage. *Landscape Research*, 40(8), 955-970.
- Overbeek, M.M.M., Somers, B.M., & Vader, J., (2008). *Landschap en burgerparticipatie*. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WO-rapport 65, Wageningen.
- Overbeek, M.M.M. & Vader, J., (2008). *Genieten van landschap en ervoor zorgen*. Den Haag: LEI Wageningen UR.
- Palmer, C., (1999). Tourism and the symbols of identity. *Tourism Management*, 20(3), 313-321.
- Pröpper, I. M. A. M., & Steenbeck, D. A., (1999). *De aanpak van interactief beleid: Elke situatie is anders*. Bussum: Coutinho.

- Raad voor de Leefomgeving & Infrastructuur, (2016). *Verbindend Landschap*. Den Haag: RLI.
- Reckwitz, A., (2002). Toward a Theory of Social Practices, A development in Culturalist Theorizing. *European Journal of Social Theory*, 5(2), 243-263.
- Relph, E.C., (1976). *Place and Placelessness*. London: Pion.
- Renes, J., (1999). *Landschappen van Maas en Peel. Een toegepast historisch-geografisch onderzoek in het streekplangebied Noord- en Midden-Limburg*. Leeuwarden: Eisma.
- Renes, J., (2011). *Erfgoed in interessante tijden*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Reser, J. P., & Bentrupperbäumer, J. M., (2005). What and where are environmental values? Assessing the impacts of current diversity of use of 'environmental' and 'World Heritage' values. *Journal of Environmental Psychology*, 25(2), 125-146.
- Rooijakkers, G. W. J., & van der Laarse, R., (2005). De musealisering van het dagelijks leven. Cultureel erfgoed tussen bewaren en vergeten. In: R. van der Laarse (eds). *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering*, (pp. 207-217). Amsterdam: Het Spinhuis.
- Roos-Klein Lankhorst, J., de Vries, S., Buijs, A.E., van den Berg, A.E., Bloemmen, M.H.I. & Schuiling, C., (2005). *BelevingsGIS versie 2; waardering van het Nederlandse landschap door de bevolking op kaart*. Wageningen: Alterra /Reeks Belevingsonderzoek 1138/14.
- Schatzki, T.R., Knorr Cetina, K., & Savigny, E.V., (eds). (2001). *The Practice Turn in Contemporary Theory*. Londen: Routledge.
- Setten, G., (2005). Farming the Heritage: On the Production and Construction of a Personal and Practiced Landscape Heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 11(1), 67-79.

- Smith, L., (2006). *Uses of heritage*. Oxon/New York: Routledge.
- Soini, K., (2004). Between insideness and outsideness—studying locals' perceptions of landscape. In: K. Soini. *European rural landscapes: persistence and change in a globalising environment* (pp. 83-97). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Specht, M., (2012). *De Pragmatiek van Burgerparticipatie: Hoe burgers omgaan met complexe vraagstukken omtrent veiligheid, leefbaarheid en stedelijke ontwikkeling in drie Europese steden*. (PHD thesis) Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Stedman, R.C., (2002). Toward a social psychology of place predicting behavior from place-based cognitions, attitude, and identity. *Environment and behavior*, 34(5), 561-581.
- Stedman, R.C., (2003). Is it really just a social construction? The contribution of the physical environment to sense of place. *Society & Natural Resources*, 16(8), 671-685.
- Stobbelaar, D.J., & Pedroli, B., (2011). Perspectives on landscape identity: A conceptual challenge. *Landscape Research*, 36(3), 321-339.
- Stoker, G., (1998). Governance as theory: five propositions. *International social science journal*, 50(155), 17-28.
- Swensen, G., Jerpåsen, G. B., Sæter, O., & Tveit, M. S., (2013). Capturing the Intangible and Tangible Aspects of Heritage: Personal versus Official Perspectives in Cultural Heritage Management. *Landscape Research*, 38(2), 203-221.
- Tajfel, H., & Turner, J. C., (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In: W.G., Austin & S. Worchel (eds). *The social psychology of intergroup relations*, (pp. 33-47). N.a.

- Tilley, C., (2006). Introduction. Identity, Place, Landscape and Heritage. *Journal of Material Culture*, 11(1-2), 7-32.
- Torkildsen, G., (2005). *Leisure and Recreation Management*. 5th ed. London: Routledge.
- Tuan, Y.F., (1974). *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Turnhout, E., Bloomfield, B., Hulme, M., Vogel, J., & Wynne, B., (2012). Conservation policy: Listen to the voices of experience. *Nature*, 488(7412), 454-455.
- Turnhout, E., Bommel, S. V., & Aarts, N., (2010). How participation creates citizens: Participatory governance as performative practice. *Ecology and Society*, 15(4), 1-16.
- Ulrich, R. S., (1986). Human responses to vegetation and landscapes. *Landscape and urban planning*, 13(3), 29-44.
- Urry, J., (1995). *Consuming places*. London: Routledge.
- Van Assche, K., (2004). *Signs of time*. Thesis (PhD) Wageningen University.
- Van Dam, R.I., Termeer, C.J.A.M., & Van der Zande, A.N., (2013). A squatter community as the keeper of cultural heritage: interaction between spatial and social bonding processes. *Heritage and Society*, 6(1), 89-109.
- Van Dam, R.I., (2016). *Bonding by doing*. Thesis (PhD) Wageningen University.
- Van de Burg, J., (2009). *De Techniek van het Waarderen, verslag van een werkconferentie*. Rotterdam: Uitgeverij Educom.
- Van den Berg, A., & Casimir, T., (2002). *Landschapsbeleving en cultuurhistorie, een theoretische en empirische verkenning van de invloed van cultuurhistorie op de beleving van het landschap*. Wageningen: Alterra.

- Van den Berg, A., (1999). *Individual Differences in the Aesthetic Evaluation of Natural Landscapes*. Thesis (PhD) Groningen University.
- Van der Wijdeven, T., & Hendriks, F., (2010). *Burgerschap in de doe-democratie*. Den Haag: Nicis Institute.
- Van der Zande, A.N., During, R., & Stam, M., (2009). *Erfgoed en ruimtelijke planning*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Van Emstede, C.I.C., (2015). *Waardestelling in de Nederlandse monumentenzorg 1981-2009*. Thesis (PhD) Delft University of Technology.
- Van Gorp, B., Hoff, M., & Renes, H., (eds). (2003). *Dutch windows, cultural geographical essays on The Netherlands*. Utrecht: University Utrecht.
- Wagenaar, H., & Cook, N.S.D., (2003). Understanding Policy Practices: Action, Dialectic and Deliberation in Policy Analysis. In: M.A., Hajer, & H. Wagenaar, (eds). *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waterton, E., & Watson, S., (2013). Framing theory: towards a critical imagination in heritage studies. *International Journal of Heritage Studies*, 19(6), 546-561.
- Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, (2012). *Vertrouwen in Burgers*. Den Haag: WRR.
- Wiskerke, J.S.C., Bock, B.B., & Stuiver, M., (2003). Environmental co-operatives as a new mode of rural governance. *NJAS Wageningen Journal of Life Sciences*, 51(1-2), 9-25.
- Wylie, J., (2007). *Landscape*. London: Routledge.

Geraadpleegde websites:

www.cbs.nl Centraalbureau voor de Statistiek

www.nieuwkaart.nl bronhouder Nirov en Platform31

www.heerderhistorischevereniging.nl

www.veluweijsselzoom.nl

www.ijsselhoeve.nl

www.beschermersamstelland.nl

www.turfroute.nl

www.roerstreekmuseum.nl

Bijlage 1: Codeboek met citaten uit de Tjongervallei

Tjongervallei	
Activiteiten	Voorbeeldcitaten
<ul style="list-style-type: none"> •Bezoeken en opzetten van een archief 	<p>Nou kijk ik doe dit al een jaar of tien, zolang bestaat het dorpsblad ook en het komt ook omdat ik dus bezig ben met het dorpsarchief hier. We hebben een dorpsarchief en dat heb ik ook mee opgezet, komt ook door een reünie in die tijd wel eens gehouden is. Kwam van allemaal een dorps foto's en dat soort zaken naar boven en toen hebben we gezegd zonde dat dat allemaal in de lade verdwijnt. Het is misschien wel mooi als we dat in een soort archief hebben en dat bewaren en zo is het met foto's begonnen en zo zijn er ook allemaal verenigingsstukken en notitieboeken en allemaal dat soort zaken verzameld in het dorpsarchief, van daaruit is het voor mij ook makkelijk om wat historische stukjes te schrijven, allemaal knipsels en boekjes en dat soort dingen.</p> <p>Nou dan moet je een aantal mensen opzoeken, we hebben met elkaar een aantal maanden opgezet en uitnodiging, komen we een keer bij elkaar en dat is dus het begin geweest van het documentatiecentrum hier. En dat loopt in mijn beleving ja, er is natuurlijk wel eens wat, maar het loopt als een trein.</p> <p>Ja, hier is op dit moment ook werk genoeg hoor, dat is zo er komt zoveel materiaal binnen wat bewerkt moet worden dus daar zijn ze wel zoet mee maar ik denk nou er zit nog meer in.</p> <p>Voor de rest, bemoei ik me op het ogenblik vrij intensief met het digitaliseringsproject. He, we hebben natuurlijk op het moment, ongeveer 1/6 oude historische foto's, die we dus nu allemaal digitaal aan het inscannen zijn, en waarvan we ook van plan zijn om straks, op internet te zetten.</p> <p>Krantenartikelen gaan we in duplo afdrukken. Daar komen nummers op. Die nummers komen in een computer. Die kun je vinden onder dat nummer over dat en dat onderwerp. Nou dat is mijn werk, [...] die nummert het even, een voor de originelen, de ander voor de kopies. En dan stop ik ze in en plastic hoesje, controleer ik of de nummers kloppen, en dat komt in een kast. Dat is eigenlijk, of het kopiëren, dat is wat ik doe. Een beetje helpen, en het interesseert me.</p> <p>Nou in ieder geval van hier in het dorp en ook wel van het dorp waar ik vandaan kom. Alle artikeltjes die knip ik uit en bewaar ik van Jubbega en Hoornsterzwaag. Niet zozeer van de gemeente, meer van de dorpen.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Artikelen schrijven voor lokale media 	<p>Ik heb eerst een stukje in de plaatselijke krant gehad.</p> <p>En ik ben nou bezig met het verzamelen van historische verhalen, dat wou ik ook voor de plaatselijke krant hier.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Organiseren van lezingen, tentoonstellingen, excursies en lespakketten 	<p>Ik geef er wel eens lezingen over, ik heb nog wel wat, mensen vinden dat wel aardig. Ik heb heel veel foto's gemaakt en ik heb heel veel oude foto's, ik heb een heel systeem en daar heb ik een verhaal.</p> <p>Daarmee bedoelen we exposities die in het museum zijn, daar organiseren wij dan lezingen over. Dat doen we nu ook weer over het spul dat in de Oldeboorn is gevonden. Wij organiseren dan, dat gaat dan over de Linde, maar goed een belendend onderwerp zullen we maar zeggen.</p> <p>En we willen een historische wandeltocht organiseren in mei. Dat hebben we al vaker gedaan, maar dat is ook al een paar jaar geleden voor het laatst dat we dat gedaan hebben. En dat is dan ook vanuit dat historisch punt. En dan rondleiden door het dorp.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Reconstructie van veenhut 	<p>En later is ook die plaggenhut er bij gekomen. Dat ging meer om het besef van weet waar je vandaan komt. Als mensen weten waar ze vandaan komen, weet je ook waar je plek nu is.</p>

Tjongervallei

<p>•Veldwerk (observeren en nestbescherming)</p>	<p>Laatst hierachter, doen we wintervoeder. Dan voeren we de vogels, en dan ga ik meestal, dit jaar heb ik het niet gedaan, maar ik ga elke dag loop ik het hele gebied hier door, voer ik de eenden en de reigers en de roofvogels en alles. Dooie katten gooi ik het land in, die vreten ze op. Dan doet het nog nut.</p> <p>Het concentreert zich in het voorjaar natuurlijk, het begint nu. Het eierzoekeizoen is voorbij en nu is 't dus tijd om weidevogelbescherming te doen. Nou die 25 mensen die zijn over een aantal gebiedjes verdeeld en die hebben contact met de boeren daar en die zoeken de eieren, de nesten op, die markeren ze als het nodig is om ze bij in het land te beschermen. En nou je probeert zo goed mogelijk te zorgen dat die nesten te komen en dat de kuikens groot worden en dat is ja dat is de laatste jaren wel een moeizame zaak want wij, dit is niet typisch een weidevogelgebied eigenlijk is het meer het lage midden van Friesland dat is bij uitstek het weidevogelgebied dus de weidevogelstand gaat hier heel erg achteruit dus daardoor proberen we die activiteit wat te verbreden want ik zie dat weidevogel gebeuren toch, op den duur, nou blijft daar weinig van over.</p>
<p>•Administratie eieren</p>	<p>Toen na de oorlog waren er toch een paar mensen die zeiden van, jongens als we dit willen behouden dan moeten we dat toch onszelf hier en daar beperkingen opleggen, want anders gaat dit niet goed. En, dus die eerste vogelwachten die zijn eigenlijk in de jaren na de oorlog ontstaan en het heeft zich uitgebreid tot d'r zijn nu in heel Friesland een 120-tal vogelwachten in de dorpen en d'r is een overkoepelende organisatie van, de bond van Friese vogelbeschermingswachten. Dus dat is, ja ik denk dat je dat nergens ter wereld zo'n netwerk ziet van mensen die uit zichzelf dat opgepakt hebben en daar actief mee bezig zijn.</p> <p>Het is een bron van inspiratie en motivatie en dat wordt door de juridische procedures heel erg, dan worden mensen gedemotiveerd en de macht van die organisaties is groot, dus is moeilijk om daar tegen te vechten. En we zijn een relatief kleine groep, ja mensen die daar niet zoveel verstand van hebben en die kijken met emotie d'r naar. Ik kwam vorige week in 't veld ook al weer een vrouw tegen die daar liep en dan 'Bent u ook van het eierzoekeisen', ja, 'neemt u die eieren mee, nou dat is toch zelig'. Ja, ik denk u drinkt ook melk en kalfjes worden ook bij de koeien weggehaald dat is, zo zit het leven in mekaar en ze vergeten dat er nog een heel verhaal aan vastzit van dat dat mensen ook motiveert en betrokkenheid geeft bij de natuur en en van daar ook de inzet om wat voor die natuur te doen. Dat, die echte eierzoekeisen die houden ook pas op met 't beschermingswerk als ze d'r dood bij neervallen of als ze echt niet kunnen. Dat zit zo diep. Ja, dat vind ik heel zonde dat dat op deze manier om zeep geholpen wordt.</p>
<p>•Educatie van kinderen</p>	<p>En zo is het idee ontstaan om daar een natuurpad te maken, waar kinderen dus langs allerlei dingen worden geleid. En die kunnen met stethoscopen de sapstromen horen en planten en dieren kunnen ze bekijken. Puur het besef van kids moeten ook hier iets mee krijgen van de natuur. Als wij hier met de honden het pad aflopen, dan zie ik elke dag dat er weer wat anders is. Terwijl als ik met de buurman loop zegt hij elke dag hetzelfde, er verandert toch niks. Terwijl het elke dag anders is. En dat besef probeer je er bij die kids ook in te krijgen. En wat je er nu instopt krijg je later weer terug. En dat is eigenlijk de basis.</p> <p>En de bedoeling is ook om de kinderen en de volwassenen te laten zien van, hier komen we weg. Dat was geen leuke tijd. Maar het is wel belangrijk om te weten, omdat je daardoor je plekje van nu vindt. Nou dat schoolbosje wordt nog steeds druk gebruikt.</p>
<p>•Organiseren van excursies</p>	<p>En nou we organiseren jaarlijks een excursie voor mensen die daar belangstelling voor hebben, gaan we naar een natuurgebied hier dichtbij of soms wat verder weg en. Ja zo, ja zo, speelt zich dat een beetje af, maar de belangstelling komt van huis uit voor de natuur.</p>

Tjongervallei

<ul style="list-style-type: none"> •Fysieke activiteiten zoals zagen, knotten en graven	<p>Hebben we hier een hele grote poel gegraven was een meer geworden, nou en hier hebben we dus een beetje, hebben wij hier dus eigenaarschap over gekregen en nou hebben we ons hele ziel en zaligheid in uitgestort. Nou en hier tegenover ligt ook nog een terreintje, hier dit stuk dat beheren wij ook dat is ook een opdracht.</p> <p>En we doen dan ook nog, in samenwerking met Staatsbosbeheer en de Bijspringer is dat, gaan we elk jaar een dag snoeien in Ontwijk, dat is het landgoed, bosgebied hier bij de sportvelden daar, heb je misschien al gezien, is een mooi landgoed. D'r zit een vijver in en daar gaan we elk jaar in maart een zaterdagje snoeien en dan hebben we een groepje van 25 mensen en dan plegen we wat onderhoud daar en dan. Dat gebied is van Staatsbosbeheer en die zorgt dan voor gereedschap en dan werk ik samen met de Bijspringer, heb je daar al wat van gehoord?</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Discussies met lokale overheden	<p>Wij zijn volledig verantwoordelijk voor onze eigen dingen, maar we laten onze financiën controleren door de provincie, dat doen we niet alleen omdat we het noodzakelijk vinden, maar we vinden het daar blijft de betrokkenheid ook bij. Die mensen zijn betrokken bij het verhaal, dat is voor ons van belang, mensen die betrokken zijn die doen ook dingen en ja anders sta je er wat verder van af. Wij proberen zoveel mogelijk een beetje mee te liften met al die mensen die plattelandsprojecten, dat is ook provinciaal die mensen kennen we allemaal, als ze wat gaan doen dan worden we overal een beetje bij betrokken wel. Een telefoontje van goh er is een vergadering of wil je er niet bij zitten of wil je mee praten nou dat doen we.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Schrijven en produceren van een tijd-schrift	<p>Het is een glossy geworden, we laten 15.000 exemplaren drukken en die 15.000 exemplaren brengen we weer rond en we sturen ze naar alle watersportverenigingen in heel Nederland en we sturen ze ook naar alle pers, dus dat doen we ook, plus het feit dat we ze brengen naar de VVV kantoren en naar bootverhuurders bijvoorbeeld, er zijn heel veel bootverhuur bedrijven in Friesland die krijgen een partij van die bladen, we laten in stukje in het Duits drukken, dat is niet zo dikke want daar hebben we geen geld voor.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Visies ontwikkelen voor de toekomst van het gebied	<p>En de dorpsvisie moest ontwikkeld worden vanuit de gemeente. Met als doel als het dorp zelf iets wil, kunnen wij daar beleid op maken. Dat hebben we dus gedaan met allemaal werkgroepen vanuit het dorp. En nu zijn we dus bezig de dorpsvisie uit te werken en die ook breder te trekken.</p>
Motieven	

Tjongervallei

<ul style="list-style-type: none"> • Kennis en begrip van voorouders	<p>Het materiaal wat ik heb, zie 40 jaar ben ik bezig om de Bij de Leijweg al die woningen die er aan staan, wie heeft er gewoond, wanneer hebben ze er gewoond enzovoort.</p> <p>Vroeger toen waren er nog veel en veel meer van die kleine keuterboertjes met twee, drie koeien. Met een kompenijster koe. Dat is eigenlijk een geit, dat is eigenlijk een bonte geit met hoorns, met zulke tepels er onder. Want die mensen konden geen koe betalen, maar wel een geit. En dan gebruikten ze dat als koffiemelk Mijn grootvader is hier ergens geboren. Mijn grootmoeder hier ergens verderop in de Compenije zeggen we dan. Mijn moeder is ook hier geboren, mijn vader is aan de vaart geboren. Dus dat bleef allemaal wel bij elkaar. Mijn grootvader heeft hier in de landen in de Krusen had hij een huisje. Met hooien, bezweet zo onder de koe gaan zitten, had hij een longontsteking en binnen 2 dagen dood. 36 jaar oud.</p> <p>En hierachter dat was allemaal heide. Daar is die vaart gegraven met al die verbindingswijken. En daar is de bevolking komen wonen in hutten en gaten in de grond. En het verschil is wel altijd gebleven. De Kompenijsters zaten hier aan de vaart. Vooral dat stuk die kant op, dat wordt dan wel hier genoemd. Die kant op, richting Hoornsterzwaag, werd het al anders. Dat waren al meer boeren, die vooruit wilden komen, met een geit of een koe. En daar zaten meer de, nou ja, die onderaan bleven hangen. Die hadden ook een slechte naam. Maar dat verschil is altijd al wat gebleven, met de sport ook al. Net of was de streek iets meer, iets beter, dan dat van de vaart.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • verrassing van informatie vinden	<p>Magnifiek, en ik leefde er voor. Dus nu heb ik gigantisch boekwerk van de mensen van welgelegen en een gigantisch boek van naar Gorredijk. Al die oude foto's er om heen, allemaal op volgorde.</p> <p>Daar heb je echt zin aan. Iedere keer het onbekende. Ik verzamel ook postzegels, maar ik weet precies welke postzegel komt. Ik verzamel ook munten op jaartal. Van buitenlandse munten. Maar ik weet precies wat het is. Maar als je hier mee aan de gang bent, je weet nooit wat je krijgt. En wat ik het mooiste vind is dat vanmiddag, was hier een vrouwtje, die bracht mij een map, over de kerken hier in de buurt. Deze kerk is afgebroken en nou hebben ze in deze kerk, hebben ze een nieuw gebouw gemaakt. En een goeie tekenaar en schilder heeft alle kerken op de muur geschilderd heel groot, met behulp van mijn oude foto's. Dat is het mooie er van.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Draagvlak krijgen voor de omgeving	<p>Dat je weet dat wanneer er maar zo'n stukje besef ontstaat, dan ben ik al tevreden. Ja maar je hebt ook met vrijwilligerswerk, je zult ook een stukje idealisme in je hebben. En als kunstenaar weet ik hoe belangrijk besef is en het herkennen van iets is. Daar zit een groot stuk idealisme in. Een groot stuk eigenbelang zeg ik altijd.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Herinnering aan de geschiedenis van het dorp levend houden	<p>En wat dat betreft zie je in kanteling in de Kompenijen. Een gebied met een heel slecht imago. Een kompenijster is eigenlijk een scheldwoord. En tegenwoordig beginnen ze er trots op te raken.</p> <p>Iemand van de gemeenteraad heeft een keer gezegd, dit gebied, was niet een achtergebleven gebied, maar een achtergelaten gebied. In 1927 is er, door publicatie in kranten, minister [...] geweest, toen minister Kamp. Die zijn hier wezen kijken hoe de situatie hier was. En vanaf toen is het beter geworden. Er is een ambachtsschool gebouwd, voor de kinderen die dan een vak konden leren. Vandaar dat hier heel veel bouwvakkers wonen. En toen de ministers hier geweest zijn, toen is er een commissie benoemd voor opbouw. En er zijn altijd twee mensen die genoemd worden. Jelle van Dam en Jochem Alberda. Een van de heren die hier langskwam, was een zoon van Jelle van Dam. Die mensen hebben zich er hier voor ingezet.</p>

Tjongervallei

<ul style="list-style-type: none"> • Betekenisvol bezig zijn in de samenleving	<p>Normaal gesproken is zo'n vergadering altijd geroezemoes, maar toen waren ze stil. Alleen maar om die oude foto's. Daar komt weer praat van. Nou zien ze waar we mee bezig zijn en dan zeggen ze he ik heb ook nog wel wat. Het ergste is, wat we dagelijks tegenkomen, dat mensen komen te overlijden dat is heel erg. Maar dan wordt door de kleinkinderen alles in de prullenbak gegooid. En dat willen we voorkomen.</p> <p>Nou wat ik bewaard heb, moet ook een plekje hebben. Mijn kleindochter wil het bewaren, maar het is ook ter inzage van iedereen. Als iemand iets wil weten van vroeger van dit gebieden ik heb er iets over, nou kijk er maar in. Als iemand er iets mee kan, dan heeft het nog nut. Ik kan het wel in de kast leggen, maar als niemand er iets mee doet, dan heeft het geen waarde.</p> <p>Kijk, dat is mijn standpunt ook zolang als je eh nog iets voor de maatschappij kunt betekenen of ze willen je nog hebben en je kunt het nog doen dan denk ik van ja, goh ik krijg iedere maand, krijg ik mijn pensioen netjes op mijn rekening gestort en zolang ik er nog iets voor terug kan doen wil ik er ook nog wel iets voor terug doen dus ja, wat idealistisch maar goed vind ik toch.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Passie voor natuur	<p>Dus ik heb me daar voor opgegeven ook omdat ik een beetje die ervaring had en met die vleermuizen, ja zo zie je maar weer dat heeft gewoon niet mee te maken dat je dus een super vrijwillig maar dat je gewoon gewoon betrokkenheid bent bij de natuur. Want ik vind een vleermuis, niet eng, ik vind prachtig als ik weer buiten zit of ik bij het tuin huisje zit altijd komen die altijd op de zelfde tijd langs dus ja je zit er midden in.</p> <p>Ik heb altijd gezegd ik wil altijd als ik straks mag stoppen met mijn werk dan wil iets in groen doen of in het veld of in de natuur.</p> <p>Hier vlakbij zit een dassenburcht, nou dan op zondagavond dan ga ik bij de dassenburcht een avond zitten. Nou ja dat. Maar dat weten heel veel mensen in het dorp hebben dat helemaal geen erg in hoor ah dat bosje niks te beleven, nee als je d'r zo door loopt dan zie je ook niks. Maar als je echt de tijd ervoor neemt en je gaat er 2, 3 uren zitten, moet je wel geduld hebben, nou dan zie je een vader en moeder das met jongen, boven de grond komen die daar een hele tijd rondscharrelen, is prachtig.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Jeugd herinneringen	<p>Dan vroegen ze me waar ik weg kwam. Dan zei ik, ik kom van een plekkie af waar ik eerder kon zwemmen als fietsen. Dat is wel zo. Mijn vader is melkvaarder, die haalden de melkbussen bij de boeren van die vaarten af. Dus toen wij 3, 4 jaar waren zwommen we onder die boot langs. We lieten ons voor er invallen, mijn vader voer er over heen en achter klommen we er weer op. Maar bij ons was de Zandreed, een zandweggetje, geen verharde weg, niks. Dus we konden eerste zwemmen dan fietsen. Dat wilden ze niet geloven, dat was zo'n achtergebleven gebied.</p> <p>Hier ben ik geboren hier ligt mijn jeugd. Wij waren altijd in het weiland, bezig ik de natuur. Altijd buiten.</p> <p>En mensen hadden eigenlijk een slechte naam hier. Ruw en armoede, drinken en werkloosheid. Bij ons [Makkinga] was nog een stuk heide dat stond er gewoon. Dat werk daar werd gedaan door arbeiders die hier vandaag kwamen. Die kwamen bij ons werken, op gammele fietsen. Hele oude kleren aan, ruwe mensen. Heel erge armoede hier.</p>

Tjongervallei

<ul style="list-style-type: none"> • Verbintenis met het gebied 	<p>Ik wil er niet weg. Ik noem het, kijk dit is ons gebied eigenlijk. Maar als je hier bijvoorbeeld, hier loopt een rivier. De Tjonger noemen we dat. En als je daar overheen bent, dan praten ze al heel anders, dan kunnen we mekaar al bijna niet meer verstaan. Op zo'n korte afstand, dat noemen we dialect. En daarom wil ik hier niet weg. Hier ben ik geboren hier ligt mijn jeugd. Wij waren altijd in het weiland, bezig ik de natuur. Altijd buiten.</p> <p>Dan hoor je, dat was er vroeger niet... nee dat was er vroeger niet. maar ja vroeger krijgen we niet terug, dat hoeft ook niet, maar we moeten er met zijn allen wel om denken dat het niet uit de hand loopt. Want het is op een heleboel plekken gigantisch uit de hand gelopen.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Deelnemen in de samenleving 	<p>Maar ook de contacten met mensen die je er door krijgt. Zoals ik al zei, het is toch ook een beetje het cement van de samenleving, heel veel mensen leert kennen en ieder heeft z'n eigen verhaal en het maakt je betrokken bij het dorp ook, en bij mensen om je heen en beetje, ja niet alleen die natuur in maar ook je persoonlijke situatie van dat je mensen even vraagt, hoe gaat het met je vrouw, of wat dan ook.</p> <p>Als wij iets nodig hebben voor het bosje of het openluchtspeel, dan is het Henk kun je even komen met de trekker. Dan zijn ze er. Die zijn binnen dat sociale leven ontzettend belangrijk. En zodra dat verdwijnt, hoe meer die andere dingen ook verdwijnen. En mensen die dat hechte van een gemeenschap niet kennen, die verstoren nog veel meer dan als je een weg aanlegt door een bos.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Buiten zijn 	<p>Dat dat bedoel ik gewoon, ik doe gewoon dit bedoel ik en misschien heeft het helemaal geen zin maar ik doe het gewoon zolang ik er nog voldoening van heb, dat ik zoals gisteren, 5 van die mooie silhouetten weer, zie van die oude knotwilgen en dan heb ik zoiets en dat zegt Hanneke dan ook, ooh wat hebben wij weer mooi werk geleverd en dan hebben wij het ook nog klaar gekregen want dat zat ook nog. Nou en dat is dan ons ding even geweest en dan gaat iedereen weer naar huis en dan met zijn eigen dingen bezig.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Sociale contacten 	<p>Er was ook een buurvrouw die zat in het bestuur van de vrienden. En toen vroeg ze wil je niet eens meekomen want dat is leuk. Toen kwam er een verzoek van zou je niet in het bestuur willen. Zo bouwt zich dat dan op he.</p> <p>Ja, dat doen we vinden het ook belangrijk, want je komt om, in principe ga je maar 1 dag in de week, dus je komt dan op die woensdagmorgen bij elkaar en dan gaan we weer eens koffie drinken, dan gaan we de week doornemen, wat heeft iedereen beleefd en nou en dan, nou en dat duurt soms wel een uur want wij zijn geen uurloners meer dus dat maakt niet uit. Ja we vullen dat per dag in dat kan best dat we de hele dag praten maar dat houden een halve dag praten kan worden bijvoorbeeld. Nou en langzamerhand, wat gaan we vandaag doen, nou dat heb ik dan de eer om te zeggen, dit is ons plan vandaag. Hoe gaan we het aanpakken, gaan we in groepjes of gaan we bij elkaar of wie wil bij wie. Nou en dan is het aan de gang en om een uur of elf gaan we om koffie te drinken en om half 1 is de soep klaar en de lunch en om 3 uur half 4 dan stoppen we.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Gevoel van verbondenheid in de lokale samenleving 	<p>Ja wat ik zei. We regelen het allemaal zelf wel. Het was heel erg op zichzelf, jullie bemoeien je er niet mee, we doen het zelf wel. Die sporthal ook, die is ook door het dorp zelf gebouwd. Door vrijwilligers. In die tijd, was in 85, 86, er was toen heel veel werkloosheid en ze hebben toen ook heel veel werklozen er bij betrokken.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Interesse in de geschiedenis van de gemeente 	<p>Dat er heel zorgvuldig mee om wordt gegaan, dat er ook goed rekening mee wordt gehouden, want het is heel makkelijk om de zaak af te breken, maar het heeft eeuwen een duizenden jaren geduurd 't landschap zo te krijgen.</p>

Tjongervallei

<ul style="list-style-type: none"> • Economische ontwikkeling van de regio 	<p>Nou om een lang verhaal kort te maken, hij heeft er voor gezorgd dat het even een beetje stilstond en toen is er een stichting gekomen, en die stichting die heet dus de Nije Kompanjons, de nieuwe kompanjons, de compagnon was vroeger de baas in de venen, in de veenderijen dat heette een compagnon, we schrijven het een klein beetje anders met een k, het was met een c, Kompanjons schrijven we ook en de nije staat voor nieuwe. Die stichting is toen opgericht en het aardige was toch wel, dat een aantal mensen in die stichting ook winkeliers waren die uiteindelijk toch hebben ingezien dat het natuurlijk ongelofelijk zonde zou zijn, voorbeelden waar het heel slecht is gelopen Hoogeveen.</p> <p>Daar is één ding, economisch gezien, voor de omgeving weer goed, daar gaat het natuurlijk ook om, wij willen best wel, het kost zo ie zo geld, iedereen zegt altijd het kost meer geld dan het oplevert, ja maar je kunt het bijna niet berekenen, ik weet ook wel zeker dat het meer kost denk ik, maar je kunt het ongeveer bekijken, wat besteed nou een bootjesmens per dag als ze ergens zijn, dat is bekend, daar zijn cijfers van. Hoe ze aan die cijfers komen is mij een groot raadsel, maar ze zijn er. Dus ieder bootjesmens besteed, ik weet het niet precies, ik zeg maar wat 43 euro per dag als ze varen, met al het eten, ze gaan misschien een keer uit eten, dus je kunt ongeveer berekenen wat het opbrengt het is discutabel, maar goed ok, het gaat natuurlijk ook om dat je iets bewaard wat je ooit had, musea kunnen ook niet uit, dat is een onmogelijkheid gewoon, theater, hebben we hier ook, komt ook niet uit, kost altijd, cultuur kost altijd wat geld en dat is ook niet erg. Er is geen enkel cultuurhuis dat kan bestaan uit inkomsten van entrees, dat is nergens, ik weet er alles van, ik ken het hele systeem hier, maar het kan niet gewoon, maar dat geeft niet. Mensen moeten toch de mogelijkheid hebben om een stuk cultuur tot zich te nemen, dan heb ik hier een boel, dat is ook de zaak die ons steeds drijft, dat mag niet weg, dat moet blijven, dat is onze drive.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Verantwoordelijkheid voor lokale samenleving. 	<p>Zowel mijn vrouw en ik vinden dat heel belangrijk, de samenleving moet je samen dragen, dat gaat niet vanzelf. Dat heb ik ook van mijn moeder meegekregen, als je talent hebt, als je wat voordeel hebt moet je dat inzetten. Geen gezeur, dan doe je dat gewoon. Zo zijn we opgevoed. Dat is de draag geweest, van jongs af aan.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Ontmoeten van nieuwe mensen 	<p>ik woon hier vrij geïsoleerd, met een hele grote tuin en ik wil niet vast roesten in mijn eigen tuin... ik was wel bang om mijn sociale contacten te verliezen.</p>
<p>Landschapselementen en -betekenissen</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Rivier → Sociale scheiding tussen dorpen 	<p>Hier loopt een rivier. De Tjonger noemen we dat. En als je daar overheen bent, dan praten ze al heel anders, dan kunnen we mekaar al bijna niet meer verstaan. Op zo'n korte afstand, dat noemen we dialect.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Straat naam → Historische gebeurtenis 	<p>Ja dan zou je dat moeten vertalen in waardering voor de mensen die het hier opgebouwd hebben. En toen de ministers hier geweest zijn, toen is er een commissie benoemd voor opbouw. En er zijn altijd twee mensen die genoemd worden: Jelle van Dam en Jochem Alberda.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Veenhut → Armoede in het verleden 	<p>Vlak na de oorlog stonden hier nog plaggenhutten. En de Belgische wijk hier, daar had je nog holen in de grond, daar woonden mensen nog. en later is toen onder andere door minister JB Kan, zoals deze school ook heet, die heeft hier het onderwijs geïntroduceerd, plaggenhutten zijn gesaneerd.</p> <p>[De veenhut] is nagemaakt van andere voorbeelden uit de provincie ...en de bedoeling is ook om de kinderen en de volwassenen te laten zien van, hier komen we weg. Dat was geen leuke tijd, maar het is wel belangrijk om te weten omdat je daardoor je plekje in het nu vindt.</p>

Tjongervallei

<p>• Veenarbeidershuisjes → Armoede in het verleden</p>	<p>Ja dat is allemaal verdwenen, dat was toen een goed punt. En al die wijken, om de 200 meter werd een wijk gegraven. De vaart liep zo, om de 200m werd een wijk gegraven waarmee de turf over het water kon worden afgevoerd. En die wijken hebben vrijwel allemaal, vroeger had je alleen maar paden, maar de meeste wijken hebben een verharde weg ernaast. De mensen woonden toen in hollen, in hutten, in gaten in de grond. Toen kwamen er mooie huisjes op. Die zijn later duur verkocht, voor de mensen die ze bezaten duur verkocht, goedkoop voor de mensen die ze konden kopen. En nu zijn al die mooie huisjes verdwenen en nu is het [..]. heb ik wel eens gezegd moesten die mensen die vroeger in armoede leefden, moesten die eens terug kunnen kijken.</p>
<p>• Waterwegen → Verveningsgeschiedenis</p>	<p>Historisch gezien Gorredijk is gebouwd dat water is gekomen omdat hier veenderijen waren, je moest de turf af voeren en zo is het gebouwd. Dus turf is natuurlijk een beetje aan de oostkant van deze gemeente Nij Beets en dat soort omstreken, dat is, dat was de plaats waar turf gewonnen werd en in deze omgeving wel meer, maar daar begon het en dan nog verder naar het oosten toe, naar het oosten toe, naar bedenken het maar er werd ontzettend veel veen gewonnen. Het veen moest afgevoerd worden en ja daar waren geen wegen. Vroeger waren er geen wegen, er was nul, zo langzaam maar zeker kwam dan toen toch de neiging om te zeggen, dat veen kunnen we wel afvoeren maar dat ging met kleine bootjes en dat werd vanuit Nij Beets werd dat wel langzamerhand afgevoerd maar ook vanuit andere plaatsen hoor we hebben hier veel meer turf kanaaltjes gehad.</p> <p>En wat het gebied uniek maakt is het wijken patroon. Die wieken, dat is een patroon.</p> <p>Want turf is onherroepelijk met water verbonden dat kan niet anders, de hele opbouw van dit gebied is gekomen door water, door turf, alles. Gorredijk.</p>
<p>• Dorpen → Verschillende gebruiken en culturen van voorgaande generaties</p>	<p>Hoe gaan we daar mee om. We willen dus twee zalen van ons museum inrichten over arm en rijk. En dan willen we dus gewoon laten zien van wat, wat, hoe was het mogelijk in die tijd dat op geen vijf kilometer van elkaar, aan de ene kant mensen in spitketen en in plaggenhutten woonden en verhongerden, van armoede omkwamen en de, heel veel tb, tuberculose was, drankmisbruik, en nou ja noem maar alle sociale ellende die je maar kunt bedenken, die kwam je daar tegen. Terwijl dus hier, vijf kilometer verderop in Beetsterszwaag ontegenwoordig rijkdom en grote landhuizen, grote parken, ja en je ziet ze nog in Beetsterszwaag. Lauwerswold is het voorbeeld er van.</p>
<p>• Weilanden → Traditie van kievitseieren rapen</p>	<p>En wij gingen altijd het land in, kievitseieren, kraai-eieren zoeken... Woensdagmiddag het land in en tot zes uur, dan op school, hoeveel eieren heb je gisteren gevonden? En dan van elk ei 1 aan de bouw he. In je kamer hangen. Een mussenei, een vinkenei, overal 1 van.</p>
<p>• Heidevelden → Natuur zoals het in de jeugd nog was.</p>	<p>We hadden hier, eigenlijk net Hoornsterzwaag, we hadden de Kapellenpollen. Dat was echt nog een stukje heide waar niks aan gedaan is. Dat is van het Fryske Gea, die heeft dat gekregen van een oude vrouw. en nou doen ze de heide weg, dan krijg je van de pijpestokjes. Dan moet je er wat aan doen. Toen wij als jongeren daar woonden was er ok achter ons heide, en verderop ok twee stukken heide en die staken we altijd in brand. Dan ging het pijpenstokje weg want dan kwam er meer heide, en in de heide zaten ook eenden, patrijzen en fazanten.</p>
<p>• Houtwallen, bosjes → Schoonheid</p>	<p>Voor het derde jaar hebben we hier ruilverkaveling gehad en d'r zijn allemaal wallen bij tussen komen en dit deze wal is ouder, die wal d'r naast ook maar hier die wal die we hier hebben is helemaal nieuw gekomen. In de 70-tiger jaren aangelegd, 20 meter, 25 meter breed of zo en een kilometer lang.</p>

Tjongervallei

<p>•Veranderingen in landbouw → Uniforme landschappen</p>	<p>En vroeger, ja en vroeger stond je wel eens te maaïen in een sloot met een zeis, moest je maaïen, kwam je de buurman wel eens tegen. Nou dan zat je d'r de hele middag te praten en nou praat je niet meer, steek je een hand op, dan zit je allebei in de trekker. En ja dat.</p> <p>Je had hier vroeger de Tjonger, dat was een van de natste gebieden in de omgeving. De Tjongervallei, dat kanaal hier. Toen was er in de jaren 70 ruilverkaveling geweest. Het zijn nu allemaal biljartlakens in plaats van weiland. Het is allemaal vlak, de sloten van 3.5 meter breed en 2.5 meter diep. En als je in de zomer daar bent en het heeft drie vier weken niet geregend dan kun je er met je sokken doorheen lopen.</p> <p>In het verleden, toen ik begon bij de vogelwacht, hadden we kieviten, grutto's, we hadden 22 wulpennesten. Nu hebben we er nog 1, in een tijdsbestek van 25 jaar. Want de wulp wil in nattigheid zitten.</p>
<p>•Historische gebouwen → Kunnen gebruikt worden in nieuwe ontwikkelingen</p>	<p>We hebben hier niet echt veel oude beeldbepalende gebouwen. Je hebt twee, ja hier op het hoekje staan een paar. Ja we hebben niet echt een heel groot historisch centrum waarvan je zegt daar moeten we om denken. het enige wat wel in het recreatiestuk naar voren, is dat we hier het lijkenpatroon hebben. Van de oude turfgraverijen en ja dat moet je juist gaan benadrukken en daar moet je je krachten uit ontlenen.</p>
<p>•Oude voetpaden → kunnen gebruikt worden voor nieuwe ontwikkelingen</p>	<p>Van oude paden weer nieuwe wegen maken. Waar de gemeente ook weer in participeert ook subsidie aan verstrekte en ook aan de dorpen gevraagd van komen jullie met oude, nog half bestaande, of vroeger bestaande paden die in ere hersteld kunnen worden.</p>

Bijlage 2: Codeboek met citaten uit de Roerstreek

Roerstreek	
Activiteiten	Voorbeeldcitaten
•Verzamelen van bidprentjes	En als waardering heeft ze ons volgens mij 200 scans van de bidprentjes die we nog niet in het bezit hebben, toegestuurd en die printen we uit en die komen bij ons in het archief. Dus dat is toch een waardering dat we goed werk verrichten. En ook mensen van andere heemkunde vereniging, Zuid Limburg, Valkenburg, dat mensen denken he dat is prachtig wat jullie hebben gedaan, kunnen jullie ons helpen om zoiets ook op te zetten. Het databestand of de opmaak van het databestand om dit te uit te wisselen.
•Verzamelen archeologische vondsten	Dan had ik min of meer geluk dat daar studenten en mensen van de universiteit van Leiden in geïnteresseerd waren en die hebben toen ook in dat gebied verschillende opgravingen gedaan en de ROB die was ook heel erg geïnteresseerd op een gegeven moment in zo'n Merovingisch grafveld en die heeft dat ook gedeeltelijk opgegraven en dat zijn natuurlijk voor de snoepjes van de week. Daar leer je ook veel van en daar kan je ook zelf aan mee doen en dat verhoogt weer de aardigheid in de hobby.
•Veldonderzoek	Ik ging meestal te voet of te fiets het veld in, heb ik dan sinds die tijd akkers afgezocht naar sporen uit een lang verleden en dan kom je dat tegen in de vorm van vuurstenen werktuigjes of aardewerken fragmentjes.
•Archiefonderzoek	Kijk niet alleen naar datum, maar lees de complete akte. Schrijf alles op, alle namen, alle gegevens. De naam van de buurman. Als dat de echte buurman is, dan weet je ook dat hij daar gewoond heeft. En dan kan je daar gericht verder op zoeken. Ik heb bijvoorbeeld oude geschriften ontdekt waarin beschreven wordt dat in 1600 bepaalde zalm rechten waren en dat er burgers dus illegaal aan het vissen waren geslagen en die zalmrechten waren meestal voor de schout en de schepenen of voor de bisschop, de kloosters die hadden de visrechten vroeger, dus als je burger illegaal ging vissen dan kwam je voor de rechter.
•Kennisuitwisseling op internet	Ik zit bijv op Linked In met de visserij groep, dat is ook waar je bepaalde wetenschappelijke artikelen naar elkaar, bepaalde discussies opbouwt en ook dat breidt zich weer steeds uit.
•Organiseren van lezingen, cursussen excursies en tentoonstellingen inrichten	Op maandagavond zijn er allerlei vergaderingen bezig, verschillende werkgroepen. En als er niks te bespreken is, dan heeft de afdeling archeologie wel een powerpoint presentatie over de laatste opgravingen. Er staat een flesje bier in de koelkast, dat kan ook. Dan zitten ze gezellig te luisteren naar een van de archeologie mensen en te luisteren naar wat die persoon heeft gedaan de afgelopen tijd. En wij doen dat ook, wij proberen dus in de scholen eerder jaar een lesje te geven, een voorlichtinkje te geven van wat er speelt op archeologisch gebied. Ik ben zelf niet meer zo actief met het echte gids werk, ik heb mij de laatste jaren ja eigenlijk, ik ben begonnen met tentoonstellingen te maken in het bezoekerscentrum.

Roerstreek

<ul style="list-style-type: none"> •Schrijven van nieuwsbrieven, websites, maand- of kwartaalbladen en jaarboeken 	<p>Daar heb ik ook wel eens een artikel voor geschreven in het jaarboek.</p> <p>Derde poot, is eigenlijk zelf schrijven. Wij geven al 42 jaar een dik jaarboek uit door allemaal vrijwilligers, soms professioneel maar dan zijn ze gewoon lid van de vereniging en in hun professionaliteit schrijven ze dan artikelen. En ik doe dat ook, maar ik redigeer ook. Mede met de redactie van dat boek.</p> <p>En wij geven een blad uit, dat heb ik hier neergelegd, dat heet Kapellen en Kruizen, daar ben ik hoofdredacteur van natuurlijk. En de bedoeling is om daarmee het contact met die plaatselijke organisaties te behartigen.</p> <p>ik publiceerde ook, de heemkunde geeft vier keer per jaar een klein boekje uit, een boekwerkje waar van alles in staat en 1 keer per jaar een jaarboek, ik publiceerde in het jaarboek, ik publiceerde in de Klepper, dus vier keer per jaar, en daar zijn mensen op afgekomen die het ook interessant vonden.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Geven van cursussen 	<p>Om ze daar dingen over te leren, ze geven allerlei cursussen over insecten, over planten, over vogels, over van alles eigenlijk wat met de natuur te maken heeft. Daar ben ik eigenlijk na een aantal jaren bestuurslid geworden.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Schrijven van nieuwsbrieven 	<p>We hebben bijvoorbeeld een nieuwsbrief binnen onze wildeheid over alles wat er speelt in de jagerswereld. Die sturen wij naar onze leden van de wildeheid, dat zijn de jagerverenigingen en die communiceren het weer door naar de achterban dus naar de jagers waar het in feite om gaat.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Verlenen van vergunningen voor vissen of jagen 	<p>Dus uitbreiding visrechten, de vergunningen ieder jaar, wat moet er aan regels in komen, hoeveel vergunningen hebben jullie allemaal nodig. De financiële zaken natuurlijk, wij geven als commissie de vergunningen uit en de zaken komen bij ons binnen en de verenigingen krijgen dan per gekochte vergunning weer een afdracht dus dat de verenigingen ook mee profiteren ervan en we hebben zelf een eigen klein vermogen om bijv. Vis uit zettingen te doen, als het nodig is onderzoek te doen of een subsidie te geven aan een ander onderzoek.</p> <p>Dat regelen wij voor alle jagers binnen ons werkgebied en binnen onze wildeheid hebben we ongeveer 100 a 110 actieve jagers. Dus al het papierwerk en vergunningen wat erbij komt, dat regelen wij. Ook ontheffingen, in het [...] gebied mag je niet met de auto komen, voor de jagers doen wij dan zeg maar bij de gemeente ontheffingen aanvragen.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Fysieke activiteiten, zoals zagen en prikkeldraad verwijderen 	<p>Anderen zijn echte hele stugge werkers en die hebben hun eigen projecten. Tenminste eentje, die pakt altijd een stukje apart en dat is voor hem dan. Even niks aan zijn hoofd en dan lekker hard werken, zagen of prikkeldraad verwijderen. We hebben allerlei werkzaamheden in het gebied. Het merendeel bestaat uit het zagen van bomen en struiken. Het omhalen van hele dikke bomen. Het ringen van bomen. Prikkeldraad ? om het gebied wat groter te krijgen. Op dit moment gaan we weer prikkeldraad afbreken omdat er bepaalde stukken erbij zijn gekomen en die kunnen dan geruimd worden. Dat is voornamelijk voor reeën en voor de koeien die er lopen. Er lopen grote grazers rond, Schotse Hooglanders en IJslandse paarden in de winter.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Coördinatie van werkzaamheden : vrijwilligers informeren en afspraken maken met instanties zoals gemeente of terrein beherende instanties 	<p>Ik probeer een beetje de motor te zijn om dat proces aan te gang te houden. Om steeds weer iets te doen in dat gebied. Het hoeft niet in 1 keer alles, maar alle beetje helpen in dat gebied. Het is maar een klein gebied, 20 hectare. Daar ben ik mee bezig.</p>

Roerstreek	
•Procederen voor de rechtbank	<p>Wij deden alleen nog maar procederen. En procederen is inderdaad een belangrijk ding omdat de gemeente trekt zich de ballen van ons aan, dus wat wil je en juridische kunnen we niets anders en met de eigenaar kunnen we ook niets anders.</p> <p>Maar met een groep, de samenwerkende belangenorganisatie hebben wij een organisatie, daar staat ook iets van op de website, we zijn met een 20 organisaties die zich met SL bezig houden, het burgercomité is de enige die procedeert, want mensen durven niet.</p>
•Inspraak	In gesproken bij provinciale staten we zijn naar provincial, staten geweest inspreken, ik ben naar de avonden van de hoorzittingen gaan inspreken, eigenlijk alles wat er was hebben we gedaan.
•Onderzoek	Dus hebben we zelf inventarisatieformulieren ontwikkelt bij de heemkunde vereniging, er zaten een drietal mensen van mijn leeftijd, dat hebben we eigenlijk samen gedaan, met die formulieren zijn we door de hele Roerstreek op pad gegaan, bij alle 6 de dorpen, en alle gehuchten die erbij horen. Dus zo hebben we, ik denk zo'n 1600 gebouwen geïnventariseerd, want de heemkunde gaf ons een enorme gift op het gebied van boerderijen, maar we hebben ook andere dingen meegenomen hoor, alles wat oud was hebben gedocumenteerd, maar de basis lag eigenlijk bij het boerderijen onderzoek,
•Handtekeningactie	Toen hebben we de handtekeningenactie gestart.
•Maken en verspreiden van pamfletten	Die maakte al die pamfletten en die zorgde dat alles gebeurd.
•Actiedag organiseren	We hebben altijd vriendelijk actie gevoerd, het was ludiek en vriendelijk, nooit schreeuwerig. We hebben een actiedag gehad.
Motieven	

Roerstreek

<p>• Kennis en begrip van voorouders</p>	<p>Nou ik vind het belangrijk om het te houden, dat is wat ik juist al een beetje zei, dat gebouw vertelt iets hoe mensen in een bepaalde tijd geleefd hebben en zeker hoe het gebouw tot stand is gekomen het is een Kulturkampf klooster, ten gevolge van de Kulturkampf.</p> <p>Ja, beroepen maakt al heel veel uit. Mijn opa was bosarbeider. Dat zie je door de hele familie heen, altijd met hout. Daar kun je een familieverhaal van maken. Uit het bevolkingsregister haal je ook veel uit. Waar woonden ze, wat hadden ze. Dus de volgende stap is, successierechten, erfenissen. Hebben ze landerijen gehad. En dan kun je er een verhaaltje van maken, en dan wordt familiegeschiedenis heel interessant.</p> <p>Dat was van mijn schoonfamilie en dat spreekt mij nu zo erg aan, het is een oud cafeetje geweest en daar wil ik alles van weten. Daar voel je je toch mee verbonden, ik wil het weten. Een bepaalde drang is dat, waar mijn ouders hebben gewoond dat zegt mij niets, dat was een nieuwbouwwoning, alles wat een geschiedenis heeft dat spreekt mij veel en veel meer aan.</p> <p>Een zaak die al eeuwenoud is, sommigen gaan zelfs terug tot 1500. Wij staan boven die schutterijen, op dit moment 175 actieve schutterijen en elk jaar worden elkaar een groot feest waar al die groepen bij elkaar komen.</p> <p>Ik heb ook bij de VVV gemerkt ik begin eigenlijk in het jaar waarover mijn ouders nog hebben kunnen vertellen dat zij dat hebben horen vertellen en dan stopt het, dus mijn ouders, die hebben ouders gehad en die hebben grootouders gehad, nou wat die grootouders hen nog hebben kunnen vertellen nou dus het stopt ergens in 1900 ergens. Mijn opa was van 1871. Dat boeit mij het meest, dat kan ik plaatsen, kijk 1500 ik ben ook in het Archeon geweest, kan ik ook dagen rondlopen vind ik prachtig, daar zie ik ook van alles, maar er zijn dingen die raken mij te weinig.</p> <p>Het meest interessante is waar je eigen, ja je jongere generatie van je voorouders zeg maar. Maar bijvoorbeeld over het Meinweggebied; hoe de naam tot stand is gekomen, hoe mensen daar geleefd hebben, kenmerken die je daarvan aantreft uit de Tweede Wereldoorlog (tastbare restanten). Je ouders hebben daar vroeger veel over verteld, je ooms en tantes die er nog zijn, dus dat spreekt me meer aan dan hoe het gebied 10.000 jaar geleden tot stand is gekomen.</p> <p>ik wil beginnen met hoe dit begonnen is. Twintig jaar geleden werd een reünie georganiseerd van familie van mijn moeders zijde. Dat was geen probleem, daar wilde iedereen naar toe, maar dan maken we er ook een stamboom van. Van de mensen die er komen, dan hebben we wat om te laten zien. Naar toe gegaan, mooie avond geweest en een mooie boekwerk. Toen dacht ik wat die man kan, familie van mij moeders zijde, dat kan ik ook van de familie van mijn vaders zijde. Ik dacht dat doe je even. Maar dat duurt nu al twintig jaar.</p>
<p>• Ontspanning (hobby)</p>	<p>Ik zocht een andere hobby. Oude gebouwen interesseerde mij altijd wel, ik weet niet waarom, maar ik ben daar een beetje gaan rondneuzen en toen ben ik een cursus gaan volgen over bouwkunst met bouwhistorie.</p>
<p>• Steeds meer te weten komen</p>	<p>Ik woon zelf in een oud huis van 1860 en die voorgeschiedenis ken ik helemaal. Ik weet wie de oude eigenaren zijn geweest. Wat de kosten zijn geweest, 60 gulden enzo. En dat verhaaltje wil ik verder compleet maken, ook bij de families. En overall kom je wat tegen. Ook in de bevolkingsregisters staat weer wat in. En dan wordt het gewoon leuk.</p>
<p>• Kennis overbrengen van de streek</p>	<p>Ja, dat wil je eigenlijk de mensen meegeven. Dat de natuur heel fijn is, en dat je daar van kan genieten en dat die ook belangrijk is voor ons, maar dat er ook zuinig mee om moet gaan. Dat je moet opletten wat je daarin doet.</p>
<p>• Gevraagd door buurtbewoners</p>	<p>Ik ben dan ook bestuurslid van de buurtvereniging, en dat werkt dan op dezelfde manier. Mensen geven zich niet zo snel op, maar als iemand je dan persoonlijk benaderd en uitlegt wat er gevraagd wordt en met je bekijkt of je daar tijd voor hebt. Dan maak je die stap makkelijker.</p>

Roerstreek	
• Betekenisvol bezig zijn in de fysieke omgeving (kan ook natuur zijn)	Maar van de andere kant, het geeft gigantische voldoening. Als je terugkijkt, wat ik meestal doe is ... ik verzamel het gereedschap en ik tel het gereedschap en de meesten gaan dan naar huis. Ik loop dan meestal nog een rondje om het werk nog een keer te bekijken. Dan denk ik, het is goed zo. Dan kijk ik naar het werk wat de volgende keer gedaan kan worden. En dat het ook zinvol is geweest.
• Zinnvolle hobby	<p>Ja natuurlijk want we hebben iedere maandagavond in het museum een bijeenkomst van de groep en dan wordt er wat gekletst en dan wordt er wat gewerkt eventueel, wat geregistreerd en wat besproken en er wordt een potje bier gedronken, nee dat is dan wel gezellig. Gezellig en nuttig.</p> <p>En ook een stukje voldoening, dat zoek ik dan ook wel heel erg. Ja, dat je toch wel iets waardevols kunt doen voor de mensen om je heen en voor de gemeenschap. Dat kan ik niet kwijt in mijn werk, dus dit is voor mij dan een goede oplossing daarvoor.</p> <p>Nou, dat je in je vrije tijd een zinnvolle hobby kunt beoefenen waar heel veel bij komt kijken. Toen ik begon met de jachthond had ik geen idee wat jagen voorstelde en wat er bij komt kijken en wat er allemaal voor nodig is om te regelen. Daar gaat veel tijd in zitten, maar ik ben er heel graag mee bezig.</p>
• Groot sociaal netwerk	<p>Jawel, ze weten mij ook te vinden dat is het mooie ervan, dat is eigenlijk het leuke, als er wat is, ik kan de mensen helpen, en je kan er op terugvallen. Ik ken de meeste mensen bij ons in het dorp. Dat gevoel blijft altijd, het klinkt ook heel gek, misschien door de verbondenheid, de meeste mensen kennen mij ook in het dorp.</p> <p>Binnen mijn onderzoek werk heb ik enorm veel mensen leren kennen, zowel in Nederland als in het buitenland, internationaal, Duitsland, Engeland, Frankrijk en je leert heel veel mensen kennen, van wie je ook nu nog contact hebt.</p>
• Buiten zijn	<p>het begint langzamerhand wel een passie te worden om mensen naar buiten te krijgen. Ze te laten voelen, ruiken en zien hoe mooi het is. En ook meer bewegen hoor, moet ik zeggen.</p> <p>En vooral ook dat je veel in het veld kan zijn, met tellingen bijvoorbeeld. Dus dat je ook zelf als bestuursleden meegaat, of je gaat in een schema van voeren. Dan ben je van augustus tot februari om de week, ben je 3 of 4 ochtenden voor je werk ga je voeren voor de varkens. Dat is prachtig, dat je met krieken van de dag in het Meinweggebied. Dan ben je alleen en dat zijn hele mooie landschappen.</p>
• Jeugdherinneringen	<p>Mijn eerste hengel ervaring was met een stokje en een touwtje met daar een kromgebogen veiligheidspeld aan en dan zat ik thuis aan het rioolputje te vissen. Ja daar zat natuurlijk niets in. Toen kregen we een buurman die dus heel enthousiast was en mijn vader viste wel eens en die had die snoeren die had ie bovenin een trommeltje in de keukenkast en dat vond ik altijd heel boeiend, altijd. En ik was een jaar of zeven toen ik met vriendjes aan de Maas voor de eerste keer mocht vissen alleen en zo is dat langzamerhand. Die buurman heeft mij heel erg gestimuleerd, dat was een hele goede visser, dus daar heb ik heel veel van geleerd.</p> <p>Vroeger gingen we daar picknicken met mijn oma op de Hekse berg en dan gingen we daar zandkastelen bouwen. Vroeger was dat gewoon om de fiets te pakken, lekker zitten en genieten. Dus ik heb een jeugd herinnering daar.</p> <p>ik kende SL natuurlijk van mijn jeugd, omdat mijn vader daar honderden keren naar de nachtmis is geweest met Kerstmis.</p> <p>Ik denk dat het er van jongs af aan al geweest is. Ik kom van de boerderij en ik ben daar opgegroeid, dus we speelden altijd al buiten in de natuur en tussen de dieren geleefd. We gingen niet vaak op vakantie, maar als we wat met het gezin deden gingen we vaak wandelen. Dus ik denk dat ik er mee ben opgegroeid.</p>

Roerstreek	
• Sociale contacten	<p>je krijgt ook binnen die kring wel vrienden, maar dat hoeft niet persé uit het bestuur te zijn. Ik heb bijvoorbeeld, vanuit die vliegvisclub waar ik ook lid van was, heb ik mensen leren kennen, waar ik twee of drie keer per jaar naar de Ardennen ga of naar de Eifel ga om een paar dagen te vissen. Je bouwt toch wel wat kennissen op.</p> <p>Ja, als dat er niet is, daar nemen we ook de tijd voor, rustig zitten met zijn allen en koffie drinken. Gewoon lekker samen zitten en niet gelijk werken. Lekker pauze houden en ik vind dat heel erg belangrijk.</p> <p>Toen zei ik, als er niets veranderd dan ben ik vertrokken. Maar omdat we zo close zijn in een schutterij is dat heel lastig, het is een sterk punt maar ook onze zwakke kant. Is er bijvoorbeeld een probleem, vaak vertrekt dan de hele familie. Dan kan het betekenen dat de helft van de vereniging overblijft. Dus als voorzitter krijg je je dan ook wel eens achter de ogen hoe je daar dan mee omgaat. En voor meerdere verenigingen geldt, het is moeilijk om bestuurders te krijgen, met kwaliteit.</p>
• Inzet voor natuur	We zitten nu op 22 man. Vroeger zaten we met 3 a 4 man. De harde kern is toch vijf a zes man, die er echt altijd zijn dat zijn er 6. Daarmee moeten we het doen. Maar ik heb ook diepte gehad, dat ik dacht, we zitten hier meer met zijn drieën en waar doen we het eigenlijk voor?
• behouden van identiteit	Proberen de eigen identiteit zoveel mogelijk te bewaren, dat is het allerbelangrijkster.
• Ontwikkeling kenteren voordat het verder gaat	De belangrijkste reden was toch van jeetje als we dit hebben, wat al heel erg zou zijn, dat gaat verder als je nu niet stopt dan krijg je het nooit meer gestopt.
• Tegen besluit van de overheid ingaan	Ik heb verzet gepleegd met een actiegroep.
• Gevoel van rechtvaardigheid	Die gedrevenheid is er, ik kan niet tegen onrecht, ik zeg nu vandaag nog, ik stop vandaag, graag zelfs, als ze mij kunnen aantonen dat het niet anders kan, maar niet allemaal oefjes en verhaaltje die niet kloppen, daar kan ik niet tegen.
Landschapselementen en -betekenissen	
• Glooiend landschap → Oorsprong van het landschap	Het bijzondere is dat wij hier op een heel klein stukje een enorm hoogteverschil hebben, de Roer is 25 en de Klifseberg is 80 dat is 55 meter op dat korte stuk.
• Kerk, begraafplaats → Verbinding met mensen uit het verleden	Ik vind dat vertelt de geschiedenis van Vlodrop, geschiedenis ligt op het kerkhof, letterlijk en figuurlijk hier is het letterlijk en figuurlijk als ik ergens op vakantie ga, het eerste wat ik bezoek is het kerkhof en de kerk of een ander groot openbaar gebouw.
• De Roer → landschapsvorm	Wat ook trouwens heel kenmerkend is voor dit gebied is de Roer, die heeft heel veel invloed gehad op de vorming van dit gebied. Dat hangt ook samen met de boerderijen, de grote boerderijen liggen in de buurt van de Roer, daar lagen de meest vruchtbare gronden, daar lag in Vlodrop een kasteel, daar lag in Herkenbosch een kasteel, die lagen allemaal in de buurt van de Roer want dat waren de goede gronden, daar lagen de grote carrévormige boerderijen. Daar liggen er nu nog twee van.
• Terrassenlandschap →	Ik vind het een uniek gebied. Het is een beetje een terrassenlandschap door de aardverschuivingen van vroeger. De heide en bos is wel aangeplant natuurlijk, maar de je hebt de Rode Beek, de Bos Beek. De Rode beek is de schoonste beek van Nederland. Dus een heel afwisselend en gevarieerd landschap en waar ook heel veel mensen hun hobby kunnen uitoefenen.

Roerstreek	
<ul style="list-style-type: none"> • Reliëf → natuurlijke processen moeten weer hun gang kunnen gaan. Jeugd-herinneringen 	<p>Het reliëf. Stuifduinen, dat maakt het gebied enorm aantrekkelijk, omdat er afwisseling is tussen bossen, heide en open plekken die er gemaakt zijn. Maar met name het reliëf, dat het zo hoog is eigenlijk. Voor kinderen is het fantastisch om er op te rennen en er af te rennen.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Religieuze objecten zoals; Klooster, kapellen, kruizen en kerkhoven → passen bij de streekidentiteit 	<p>Want historische gebouwen hecht ik veel waarde aan. En kerken, ja maken daar natuurlijk een belangrijk onderdeel vanuit. En dat kleingoed, kapellekes, die heb je ook in allerlei afmetingen.</p> <p>En we bevorderen het natuurlijk ook. We hebben pas zo'n kapel opgeknapt en toen hebben we de buurtvereniging zo ver gekregen dat ze het zouden gaan verven. En als dat gebeurd is dan is die kapel een beetje van hun he. Dus als er jongelui zitten te donderjagen, dan krijgen ze het te horen van de buurt he. Mensen vinden het toch belangrijk. Ze zijn niet meer zo religieus, maar die kapellen ook op gemeentelijk niveau heeft dat heel veel aandacht, op provinciaal niveau, het is echt een hot item.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •De Roer → variatie in het landschap 	<p>een hele mooie afwisseling, de variatie, bossen, beken, riviertjes, de Roer, wat andere beekjes wat dalen, iets glooiend landschap. Bijvoorbeeld daar in het gebied waar ik veel kom het Voorsterveld dat loopt door een oude Roerarm, de oudste Roerarm en dat gaat verlaagd naar een hoger gebied, dan krijg je een lichte glooiing en als je daar boven staat en je overziet het hele gebied, dan vind ik dan prachtig, dat vind ik het mooiste plekje van wat ik ken.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •De Meinweg→Variatie in het landschap 	<p>Ik denk dan toch wel het Meinweg gebied, dat is toch wel heel specifiek landschap. Vooral ook omdat het uitgesleten is door maansbedding. Je ziet hier hoogteverschillen. Ik denk dat dit toch wel het meest historische gebied is.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Het Elfenmeer liggend in de Meinweg → persoonlijke verbondenheid met de streek 	<p>ik vind het Elfenmeertje, hoe raar het ook klinkt, historisch omdat daar een verhaal bij zit. Ik weet dat mijn moeder zijn daar zit een elf, ik zie het niet, ja dat is alweer weg. Het ligt helemaal bovenaan op de Meinweg dan moet je, je kon daar parkeren en dan moest je een heel stuk lopen, maar als je ooit, dan moet je Coen vragen, hij neemt je wel mee. In feite stelt het niets voor maar het verhaal er achter dat vond ik altijd wel heel erg leuk. En ook mijn moeder zag altijd elfjes en ik kon niet snappen dat ik die niet zag.</p>

Bijlage 3: Codeboek met citaten uit het Amstelland

Amstelland	
Activiteiten	Voorbeeldcitaten
•Schrijven artikelen	<p>Want als ik nu nog wat schrijf dan is dat op grond van aantekeningen die ik nog heb van vroeger, maar anders schrijf ik niet meer. Het moet toch een keer aflopen natuurlijk, je kan niet aan de gang blijven dus.</p> <p>Maar ik heb er ongeveer 100 artikelen geschreven, gewoon voor de Amstel mare en voor het blad van Ouderkerk, Speuren en Ontdekken.</p>
•Bibliotheek en archiefbezoek	<p>Ja ik had toch wel zin om nog eens wat te doen, niet te vegeteren, dus ik ben ja doorgedaan met hier en daar wat contacten gelegd en op een gegeven moment in het archief van de gemeente Amstelveen gedoken en nou ja toen kwam er bijna gelijktijdig een historische vereniging, die opgericht werd en dan ben ik meteen bij aangesloten, meteen als een van de oprichters mee vorm mogen geven. Kwam er een blad, dit is de, zo ziet het er tegenwoordig uit (Amstelmare) een kwartaalblad en daar ben ik stukjes voor gaan schrijven en eigenlijk, ja dan voel je je als redactielid toch verantwoordelijk voor de inhouden, dus ja er moet nog wat meer nog er moet altijd wat zijn voor het volgende nummer.</p> <p>In Ouderkerk hebben ze ook wel zo'n iemand. Die gaat ook nog weleens naar de Bazel in Amsterdam om onderzoek te doen. Zulke mensen moet je hebben, altijd ten minste 1 van bij hebben, want anders.</p>
•Archeologisch veldonderzoek	<p>Wij hebben hier eigenlijk in Amstelveen opgravingen en daarom hebben wij ons ook gewend tot de Noord-Zuidlijn, die wilde graag mensen hebben. Dus wij hebben dus een Amstelveense afvaardiging bij de opgravingen van de Noord-Zuidlijn, daar doen we met drie mensen aan mee.</p>
•Musea bezoek	<p>Schitterende tentoonstelling ben ik heen geweest, je hebt dus in Amstelveen de Catherina van Kleve laan en dat is niet voor niets, zij is dus ambachtswrouwe van Amstelland geweest, dus het was wel belangrijk voor Amstelland en er staat geen woord in over Amstelland (in het boek van de tentoonstelling).</p>
•Opzetten tentoonstellingen rondleiden van bezoekers, houden van lezingen	<p>En ik hou ook veel lezingen, ik word heel veel uitgenodigd voor lezingen, zowel bij boeren als bij natuurorganisaties en daar laat ik altijd heel duidelijk mijn mening horen.</p> <p>We kunnen tentoonstellingen houden, we kunnen lezingen houden, we kunnen beelden in het park zetten, we kunnen een tuingroep oprichten, die de ouderwetse kruidentuin in gang zetten, we kunnen concerten uitvoeren en toen hebben we dus gewoon coördinatoren gemaakt, één van de mensen die voorzitter was heeft op zich genomen om de muziek te organiseren en een ander de tentoonstellingen.</p> <p>Ik heb de rondleiding gemaakt in het Amsterdam Historisch Museum. Die rondleiding wordt nog steeds gebruikt.</p>
•Opzetten lesprogramma	<p>het opzetten van een kindergroep, dus een werkgroep die zich bezig houdt met activiteiten voor kinderen.</p>

Amstelland

<p>• Kennis overdragen</p>	<p>Ik heb een, ik heb een beetje een onderwijs instelling, dus musea in algemeen interesseren mij hooglijk, niet om ze al te zeer te bezoeken, maar om er mee aan de gang te zijn, ik vind dat gewoon leuk. Ik heb vanuit, voor een deel vanuit mijn beroep en vanuit het begin van mijn opleiding, ik ben ooit nog onderwijzer geweest.</p> <p>Ik ben voorzitter van een fonds, maar het is heel nieuw hoor, dat is dit jaar komt het eerste project van de grond, het eerste project wat we gefinancierd hebben. Iemand heeft een som geld neergelegd om de cultureel erfgoed van Amstelland of liever gezegd van Ouderamstel en Amstelveen, in beetje oude terminologie, ouder en nieuwer Amstel, daar iets leuks mee te doen, te beschrijven, een fietsroute daar in te maken of wat ie maar wil en dit jaar komt er een monumentenkaart voor Ouderamstel en misschien wel uitgebreid naar Amstelveen en dat financieren we en de stichting heet Aemstellant.</p> <p>Dus dat is een beetje de opzet van die lessen, dus ik, altijd doe ik iets theoretisch en dan die wat ze dus geleerd hebben, zal ik maar zeggen, gaan we bekijken in de natuur. Ze hebben dan, ze vinden het heel leuk, ze hebben dan een vergrootglas en nou, we noemen het de natuurspeurneuzen, maar je mag zelf bij de Brede School, je wordt gevraagd om natuurlessen te geven, maar je mag het zelf in vullen.</p>
<p>• Veldwerk (observeren en nestbescherming)</p>	<p>We hebben hier een Luna opgericht om de zorg voor het groen te houden, omdat de gemeente niet of nauwelijks aan onderhoud doet. Dus hebben we een aparte groep voor opgezet, mensen die het leuk vinden om met hun vingers in de grond te zitten en in het begin toen ging er iemand langs de deuren, die haalt hier 5 euro op daar een tientje, 25 euro, dus daar konden ze spullen van aanschaffen, gereedschap en plantjes gekocht en al die zaken meer.</p> <p>En wat er gebeurd is dat er een paar weilanden onder ons beheer hebben en in het voorjaar, dus april mei, eind maart, april zoeken we de nesten op in die weilanden, zetten daar een stok bij, zodat de boer met het maaien daar om heen kan gaan en als de schapen of de koeien in de wei komen dan wordt er een nestbescherming overheen gezet. In samenwerking met de agrariërs.</p> <p>Verder doe ik, nou broedvogels inventarisaties maar dan niet op die hele moeilijke manier waarbij je precies moet zeggen hoeveel paren daar precies zitten, maar meer in kilometer blokken kijken welke vogel er voor komt en dat hebben we met een hele boel IVN-ers afgelopen jaren hier in de wijde omgeving gedaan.</p> <p>Ik doe heel veel veldwerkonderzoek.</p>
<p>• Onderhoud aan monument</p>	<p>Onze missie is het restaureren van het gemaal de Ronde Hoep, ooit stond het op de nominatie om afgebroken te worden.</p> <p>Ik ben zelf coördinator geworden van de tuinen, omdat ik erg van tuinieren houdt. En samen met een ander meisje die veldbiologe was en dus meer ervan afwist hebben we een tuingroep opgezet, waar uiteindelijk een 14tal mensen kwamen te werken en wij komen dus nu al ruim 12 jaar bij elkaar op zaterdagmorgen en dan onderhouden wij die kruiden- en warmoesstuinten, warmoesstuinten is een oude naam voor groenten.</p> <p>Stichting Vrienden van het Pontje, en dat stond alles in het teken van wat ik net noemde, dat herstellen van het remmingwerk het opnieuw leven in blazen van het pontje.</p>

Amstelland	
<ul style="list-style-type: none"> • Zoeken naar donateurs of vrijwilligers (nieuwsbrieven schijven en organiseren open dagen) 	<p>Nou daar hebben we allerlei actie gevoerd, natuurlijk ook om vrijwilligers er bij te krijgen, maar ook om een financiële basis te krijgen, dus donateurs proberen te werven. Dat loopt nu van 1995 af en we hebben nu iets van 700, 750 donateurs.</p> <p>We hebben natuurlijk Beschermers, dus 700 en 8000 beschermers, wij hopen dat we de duizend gaan halen, we groeien, dat hebben we bijna verdubbeld hoor. Vergeet niet, we zijn begonnen eind 2006. En we zitten nu begin 2007 en we zien daar toch een gestage groei in dat mensen gaan erkennen dat het werk wat we doen goed is. We vragen helemaal niet veel, het is ook een stukje morele steun, we houden ze daarvoor ook wel op de hoogte, nieuwsbrieven, ze krijgen van ons een jaarverslag van 2009.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Contact met gemeenten 	<p>Dat bestemmingplan is al weer een paar jaar oud en over een wordt in 2010 herzien. En elke keer zeg ik tegen de gemeente, zo gauw jullie gaan herzien wil ik er weer bij betrokken worden. Dat zijn al die dingetjes die wij als stichting Oud Duivendrecht doen.</p> <p>Dat moet nu heel snel gebeuren. Daar doen we nu ook in mee, maar we hebben geen, iets, over monumentale bomen. De gemeente heeft dat nooit in een groenplan opgenomen en dat eisen we nu. We gaan zelf het onderzoek niet doen, vroeger hebben we met die boerderijen zelf het onderzoek gedaan. De gemeente moet het onderzoek maar regelen.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Inspraak procedures / bezwaarschriften 	<p>Dat speelt al veel jaar geleden een jaar of vier geleden, kwamen ze plotseling met plannen voor een golfbaan in de Bovenkerkerpolder. Wij even langs die beleidsuitgangspunten, dat kan helemaal niet. Vinger opgestoken en gezegd, jongens jullie hebben beleidsuitgangspunten getekend, de inkt is nauwelijks droog en jullie gaan hier al. Nou ja, als je op bladzijde 8 onderaan, dan zou het wel kunnen. Ik zeg ja dat is goed. Dus wij zijn het er niet mee eens, dat zullen we ook laten blijken.</p> <p>We hebben nu een aantal keren ingesproken daar.</p> <p>We hadden de monumentenstatus aangevraagd, en naderhand al die rapporten er bij geleverd, dat was heel hard werken omdat het allemaal binnen de termijnen, dat weet u als geen ander, omdat voor elkaar te krijgen.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Rechtszaak voeren 	<p>En wij gaan dan in beroep en wij gaan naar de rechter enzovoort.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Media informeren 	<p>Dat zei Winnie Sorgdragen mij, Ans publiciteit zoeken.</p> <p>Meer bekendheid geven aan het gebied, we zijn bezig met een documentaire te maken, als je mensen verteld, als je mensen het landschap leert lezen, dan vinden de mensen het hartstikke leuk, ja jeetje als je er zo naar kijkt, je ziet die cultuurhistorie hier in het landschap, nou maar mensen moeten het leren.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Opzetten website 	<p>Onder andere het opzetten van een website, maar ook het verspreiden van persberichten het organiseren van open dagen.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Werven donateurs 	<p>Nou daar hebben we allerlei actie gevoerd, natuurlijk ook om vrijwilligers er bij te krijgen, maar ook om een financiële basis te krijgen, dus donateurs proberen te werven. Dat loopt nu van 1995 af en we hebben nu iets van 700, 750 donateurs.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Organiseren van evenementen 	<p>Maar ook het verspreiden van persberichten het organiseren van open dagen.</p> <p>We hebben jaarlijks de Amstellanddag, allemaal boeren die wat vertellen. Mensen trekken het gebied in, want dat is het motto zorg dat mensen in het gebied komen dan gaan ze vanzelf van het gebied houden, ja.</p>
Motieven	

Amstelland	
• Kennis en begrip van voorouders	Ik hou iets overeind, wat ik hoop over 500 jaar nog bestaat en dan kunnen jouw kinderen, kunnen ook zien hoe je over, over, over opa en oma vroeger leefde en dat was niet zo leuk en je mag blij zijn dat je nu leeft.
• Verrassing van informatie vinden	Ik vond het heerlijk, dan wat ontdekken en dan, ja ik vond het heerlijk. Het is detective werk.
• Eigenbelang	Nou ja dat is natuurlijk ook een stukje eigenbelang, ik bedoel ik woon hier. Hier voor de deur wordt straks gebouwd, dus daar zitten we niet op te wachten, ik bedoel er zal geheid moeten worden, de plannen zijn nu zo georganiseerd dat het hele centrumplan duurt 8 jaar voordat het gereed is, dus dan zitten we hier 8 jaar in een bouwput, nou als je dan nog niet geïnteresseerd bent dan weet ik het niet meer.
• Actief blijven in de maatschappij	Ik vind het leuk, ik kan ook wel naar musea gaan of naar concerten, en dat doe ik ook wel, maar hiermee heb ik het idee dat ik iets doe, het andere is toch vooral consumeren. Hier heb je nog actief bent en dat je nog iets aan een ander kan overdragen, dat vind ik wel leuk. Een beetje nuttig blijven voelen in het leven.
• Betekenisvol bezig zijn in de samenleving	Ik ben er in gerold, en ik voel mij er lekker in, anders zal ik het zo lang niet doen. Ja wat geeft het mij, sociale betrokkenheid. Ik zat ook niet voor niets in de gemeenteraad, ik vind dat je participeren moet in je omgeving op de een of ander manier. En of je nou de shirtjes wast van de voetbalclub of dat je in een museum staat, dat maakt niet veel uit. Maar ik vind dat een gemeenschap hoort te functioneren en dat is een wisselwerking. Ik doe graag werk waar je iets kan betekenen voor anderen en dat is vrijwilligerswerk.
• Buiten zijn	Ja wat moet je er over zeggen, het is gewoon het buiten zijn, het door de polder lopen vind ik echt heel leuk. Het verveeld mij geen dag, het is altijd spannend.
• Leren de omgeving beter te begrijpen	Voor die tijd, ja ik wist wel van polders en hun bestaan, maar niet van waterschappen en hun geschiedenis. Dus dat is gegroeid in de loop der jaren, ik ben daar in 1973 gaan werken, dat is alweer een aardige tijd geleden. En we hadden daar ons eigen archief, onder de vingers en ja als je iets moest opzoeken dan moest het in het archief dus daardoor krijgt het ook je interesse, verhandelingen in oude boeken, interesse is daarmee gegroeid in die periode ook gegroeid.
• Zorgen voor natuur	Ja natuur is wel altijd heel erg mijn passie geweest, het bekijken er van, begrijpen hoe het werkt, heel leuk is het als je er ook iets voor kan doen. Maar ik vind ze moeten afblijven van het groen wat in Amsterdam is, want we hebben dat nodig. Groen is zuurstof, zuurstof is wat we inademen, dat is wat ons gezondheid, het is gewoon een kringloop dat moet je niet weghalen. We willen natuurlijk een beetje groen wat hier nog is overeind houden, dat is een hele klus.

Amstelland	
<ul style="list-style-type: none"> • Sociale contacten 	<p>En dat kan ook niet anders je hebt dat gemeenschappelijke doel. Je hebt allemaal wel iets, het onderwerp selecteert, de mensen die er naar toe komen er zit al een voorselectie aan de poort, een automatische selectie denk ik. Maar ik denk toch wel dat het belangrijk is, dat er iets van klik is. Op het moment dat je in een organisatie, dat het niet klikt dan valt het al heel gauw uit elkaar denk ik.</p> <p>Er zit ook een sociale component aan, ik ken alle boeren echt. Je kent iedereen en dat heeft iets gezelligs. Ik kan het met iedereen eigenlijk wel goed vinden.</p> <p>Ja dat is ontzettend leuk, allemaal verschillende mensen, het archeologen clubje is ontzettend leuk, het leuk is als amateur dat je niet bij de nare dingen betrokken bent. Want de archeologen die gunnen soms elkaar het licht in de ogen niet en dus. Als je het ene publiceert dat mag dan niet, dan krijg je ruzie met een andere archeoloog want die wil eerder zijn.</p> <p>Nee dat sociale aspect speelt ook heel erg mee, want dan kom je hier en ik wil natuurlijk niet de hele tijd bij mijn dochter op haar lip zitten, dus je moet wel zelf, dus een andere reden is dat ik kennissen wil hebben, die krijg je dan.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Gevraagd door dorpsgenoten 	<p>Nou door Jan gevraagd om in die stichting te komen, om de oprichting van de stichting te bevorderen.</p> <p>Zij is een beetje de sfeer van het landschap ingedoken en euh zij kwam mijn naam toen tegen als lid en nu als raad van toezicht van Landschap Noord-Holland en die heeft, 1+1 is twee, he dat is Kees die ken ik dat is een bestuurder en he hij zit ook in het landschap en drie hij woont ook in het gebied, laat ik eens even bij hem langs gaan. Nou zo is het gekomen.</p> <p>Ik werd toen opgebeld door iemand hier uit het dorp, die verbinding had met het gemeente historisch museum in Ouderkerk a/d Amstel. En die zei Ans dit kan helemaal niet, ze gaan die boerderijen afbreken. Ik zei: 'aan me nooit niet al moet ik mij er aan vast ketenen'. Nou dat is tot de dag van vandaag nog steeds de slogan waarmee ik gepakt wordt.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Iets bewaren voor toekomstige generaties 	<p>Ze hadden een folder de kennis die ik had mocht nog niet verloren gaan, dat is leuk dan doe je er aan mee.</p> <p>Dus dat pontje, vinden wij eigenlijk, om die mensen te laten zien hoe mooi dat allemaal is. Dus dat is de drive om het bij te houden, het hoort er gewoon bij, het is een onderdeel van het dorp, vinden wij. Natuurlijk je kan met heel veel gemak zeggen, ruim het op dan zijn we het kwijt en een generatie later weet niemand het meer. Dat is natuurlijk ook zo, dan mist ook niemand het ook, dat is natuurlijk wel waar, maar ja.</p> <p>Mijn insteek om dit werk te gaan doen, was cultuurhistorisch, namelijk oude mooie dingen die wij hebben, moeten we niet verkwanselen, maar moeten we trachten te behouden, want ons nageslacht wil ook weten hoe onze overovergrootouders ooit leefde, in goeden doen zowel als in slechte doen, want de mensen die deze prachtige panden in de 17^e eeuw konden bouwen, kwamen uit Amsterdam, waren rijk geworden door de VOC, woonde daar in een prachtig grachtenhuis.</p>

Amstelland	
<ul style="list-style-type: none"> •Tegenwicht bieden aan overheidsinstanties 	<p>We hebben een stichting opgericht, dat zijn niet de vrienden van Amstelland maar de beschermers van Amstelland, want het was mij allang duidelijk dat de overheid wel hel fraaie uitgangspunten heeft, maar als het puntje bij het paaltje komt stappen ze daar net zo makkelijk weer van af.</p> <p>Ga hier staan, kijk daar, dat is 1500 jaar geleden agrarisch land gemaakt, duizend vijfhonderd jaar is dat agrarisch land, en dan ga jij zeggen oh laten we er eens een... arch. Je beslist wat, het is onomkeerbaar, je bent je identiteit op dat moment gewoon kwijt, je bent geen Nederlander meer je bent een soort recreant die een prullenbak met een bankje wilt hebben.</p> <p>En nogmaals ook de politici hebben daar een beetje een hekel aan, want zij zijn de volksvertegenwoordigers en daar hebben we voor gekozen, maar goed je hebt soms controversiële zaken en die liggen heel gevoelig, liggen moeilijk in een gebied, in het ene is het anders dan in het andere en dat zou nog een aardige steun in de rug kunnen zijn. We hebben hier een enquête gehouden of we het park volgebouwd willen hebben, wat dreigt te gebeuren, het bestemmingsplan is vorige week aangenomen. 92% van de mensen willen het niet en toch gebeurt het, dus waar is dan onze democratie.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Sociaal netwerk 	<p>Maar dat is met name door het netwerk van de voorzitter, want die is zo, ja die is steengoed eigenlijk vind ik.</p>
<p>Landschapselementen en -betekeningen</p>	
<ul style="list-style-type: none"> •Rivier → scheiding tussen dorpen → 	<p>Deze kant van de Amstel had altijd iets meer dynamiek dan de andere kant van de Amstel. De Amstel is natuurlijk toch wel een isolerende factor geweest, in de zin, wij gingen eigenlijk nooit om met mensen van de overkant, we wisten wel wie er woonde, maar de contacten waren helemaal oppervlakkig.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Verbinding met stad 	<p>Want van hieruit, ook wel erg interessant, werd elke dag melk naar Amsterdam gebracht en hier, we zaten net op de grens. Je deed het vaak met je burensamen, als jij het deze week doet, doe ik het volgende week, maar elke dag moest er melk gebracht worden naar Amsterdam want anders was het niet vers en dan, het was niet houdbaar dus vooral in de zomertijd niet.</p> <p>Waarom werd er turf gewonnen, omdat je er geld aan kon verdienen in Amsterdam.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Polder Ronde Hoep → niet veranderd door de eeuwen heen 	<p>Die cultuurhistorie van dat landschap, is een hele belangrijke factor, het is heel oud land, zelfs hier in deze polder. Ik woon hier in een uitgeveend gebied, we kijken hier tegen de dijk op, aan de andere kant heb je nog het bovenland. Verderop heb je een heel stuk bovenland, wat nog heel gaaf is, ja waarom hebben we dat nog, omdat het ooit bezit was van het burgerweeshuis van Amsterdam en Amsterdam zei van ja, dat is prima, gaan jullie maar uitvenen, maar niet dat stuk. Die zagen het Haarlemmermeer al aan komen die zagen het water aan de poorten van Amsterdam. Zo valt er heel veel te vertellen over, waar ik nu mee bezig ben is om te kijken of we van de Ronde Hoep werelderfgoed kunnen maken. Dat is volstrekt een uniek gebied, nou.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Straatnamen → verwijzen naar mensen van vroeger 	<p>Dan vertel ik ze over de Amstel en die buitenplaatsen en de mensen die iets minder rijk waren dan de mensen die bij de Vecht zaten, maar dat de namen van de straten, van na de Tweede Wereldoorlog, er zijn namen die geënt zijn op namen van die buitenplaatsen, dus Zonnestein, Uilenstede, als je in de metro zit dan hoor Kroonenburg, dat zijn dus allemaal landhuizen geweest. Dat vind ik ontzettend leuk, ik vind dus het ook leuk om te weten dat die singels voor waterafvoer plaatsen zijn. En dat Amstelveen is eigenlijk, dat heb ik begrepen, ouder dan Amsterdam en hier met al dat turf afsteken, dat vind ik erg leuk dat je dat dan weet.</p>

Amstelland	
<ul style="list-style-type: none"> •Polders → geschikte plek voor weidevogels 	<p>De Ronde Hoep is een hele bijzondere polder, ook qua opzet is de Ronde Hoep een hele bijzondere polder, want die is dus eeuwen oud en die heeft nu nog het patroon wat hij in het jaar 1000 had, dat is toch wel heel bijzonder, dat het bewaard is gebleven en dat ze het hebben kunnen bewaren. Dat kwam omdat ze er nooit hebben verveend. Ze hebben de Bovenkerkerpolder wel helemaal verveend. De Ronde Hoep was misschien te ver weg. Mark zei van de week dat de kwaliteit van het veen ook niet goed was. Dus die is gespaard gebleven, dat is ontzettend leuk en ook heel goed voor de vogels, want hij loopt in een wiel als het ware en het midden gedeelte zit het vogelreservaat en dat is echt overal vandaan, daar kan je niet eens als gewoon mens komen. Dan moet je door het boerenland er naar toe en dat is gunstig voor de vogels.</p>
<ul style="list-style-type: none"> •Objecten als veerpont, buitenplaats → verbinding tussen stad en land 	<p>Maar nee, we vinden dat dat pontje gewoon bij het dorp hoort, dus dat is toch dat historische besef, dat beeld van. En ja bovendien alleen als je op dat pontje staat heb je daadwerkelijk zicht op dat mooiste plekje van Ouderkerk.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Polders (grote structuren) → robuuste structuren houden ontwikkelingen tegen 	<p>Ook door de hele discussie natuurlijk over de Ronde Hoep zijn wij gaan realiseren welke waarde die Ronde Hoep heeft en op basis daarvan hebben wij gevonden van, je zou die Ronde Hoep wat explicieter in beeld moeten brengen, hoe kan je dat doen, nou eigenlijk vinden wij, dat het zo uniek is dat het op de werelderfgoedlijst thuis zou horen. Nou ok, dan dien je zo'n aanvraag in, niet met de bedoeling om te denken dat je daarmee de calamiteitenberging tegenhoudt, maar indirect natuurlijk wel, omdat de bewustwording nog eens onderstreept, of dat het nog eens bewust onderstreept wordt de waarde van dit gebied.</p>

Bijlage 4: Codeboek met citaten uit de IJsselvallei

IJsselvallei	
Activiteiten	Voorbeeldcitaten
<ul style="list-style-type: none"> • Deelname aan overlegstructuur 	<p>En vanuit de bewonersadviesgroep zitten er 2 in de klankbordgroep en daar ben ik er 1 van.</p> <p>Marle heeft een plaatselijk belang en daar zit ik in het bestuur, dat is een soort intermediair tussen bewoners en gemeente Holst-Wijhe, die hebben iets van 12-13 kernen, Marle de kleinste kern.. (praat over andere kernen) daar is tussen de gemeentebestuur en de kernen, jaarlijks komt het gemeentebestuur op bezoek en dan wordt er gewoon een avond belegd en kan iedereen zijn klachten spuien. Dat werkt heel goed.</p> <p>Ik zat in de stichting IJsselhoeve, die houdt zich bezig met behoud en beheer van oude boerderijen en wij houden ons bezig met ruimtelijke kwaliteit en cultuurhistorie. En van daaruit zijn we ook gevraagd om mee te doen in de klankbordgroep. Daar heb ik ook een tijdje ingezet.</p> <p>Er waren wat mensen uit Veessen die daar redelijk betrokken bij waren, hebben overal briefjes in de bus gedaan van "wij gaan een bewonersgroep oprichten en wil je meedoen?" nou en toen kwamen er aanvankelijk een heleboel positieve reacties.</p> <p>En toen hebben we een bewonersadviesgroep opgericht en daar ben ik dus wel actief lid van geworden.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Vergaderen, geïnformeerd blijven 	<p>Met 1 keer per maand een vergadering, een enorm pak papier, en het is best belastend allemaal bij elkaar. En wat ik er nou eigenlijk aan heb gehad, in het kader van invloed op het proces? Geen idee. Wat er voor mij persoonlijk wel een winst is, is dat ik een idee heb hoe dat soort processen lopen, dat is voor mezelf.</p>
Motieven	
<ul style="list-style-type: none"> • Bedrijfsbelang 	<p>Op de eerste plaats worden we erdoor geraakt hier, het bedrijf. Vanaf een heel vroeg stadium dat het bekend was (dat de hwg zou komen) hebben we ons georganiseerd als agrariërs, en daar ben ik secretaris van geworden, van die club.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Bewonersbelang 	<p>Nou ik ben inwoner van het gebied waar die geul vlak langs komt, en toen dat allemaal begon te spelen is er in de buurt een protestgroep opgericht. In die periode was ik nog niet betrokken. Maar op een gegeven moment werd het duidelijk dat dat ding er toch echt wel ging komen en ja, dan wil je als bewoner natuurlijk wel graag invloed uit gaan oefenen op "hoe dan allemaal" en proberen er nog wat voorwaarden aan te stellen.</p> <p>Ja dat denk ik wel ja. Maar wel in fases, kijk bij die boeren was het in het begin al duidelijk dat het grote gevolgen zou hebben, en bij die burgers, nou ja, zolang het niet in jouw achtertuin is... zo werkt dat. Dat nimby effect. En nu gaan ze dan met die wegen bezig en met het transport, en die staan nu allemaal op de achterste benen, omdat ze nu pas in de gaten krijgen dat het ook voor hun consequenties zal hebben.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Autochtone bewoners versus nieuwkomers 	<p>Mensen vanuit de randstad, vind ik, zie je toch eerder in protest ook uitten; "daar willen we over meepraten: we praten mee!". Niet dat je dat zonder ons gaat doen, een beetje zo. En die zijn ook het meest boos op het moment dat dat niet zo blijkt te werken.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Interesse en kennis 	<p>Die weten heel veel van dingen die geraakt worden, zijn uitstekend gedocumenteerd, kunnen inhoudelijk een enorme bijdrage leveren ook aan het hele proces voor wat voor een keuzes er moeten worden gemaakt in die geul zijn het op basis daarvan vaak ook nadrukkelijk inhoudelijk oneens met stellingen die worden betrokken vanuit de projectgroep. Dat is wel een fenomeen wat je daar ziet gebeuren.</p> <p>Tja, hoe stink je ergens in.. omdat het je interesseert en je gevraagd wordt.. het is ook weer een gevolg geweest waarschijnlijk door dat programma, doordat ik zo ontzettend veel mensen hebben leren kennen in een hele korte tijd.</p>

IJsselvallei	
Invloed op proces	
<ul style="list-style-type: none"> • Geen invloed 	<p>Kijk dat ie niet 1 op 1 overgenomen kan worden kan ik me voorstellen, maar er zaten best goeie dingen in die volgens ons wel overgenomen konden worden. Allemaal in je eigen tijd gedaan en wat schiet je ermee op? Helemaal niks.</p> <p>Nou ik geloof wel dat het volgens het boekje gaat, maar volgens mij klopt het boekje gewoon niet. En ik weet ook niet hoe je dat.. nou goed daar zijn wetenschappers voor denk ik, om dat te onderzoeken en te verbeteren, maar ik denk dat het boekje niet klopt. Ik denk dat in het boekje te weinig staat dat belangen/dubbele agenda zo lastig is.</p> <p>En wij zijn allemaal leken, dus we kunnen die informatie niet verifiëren. En iemand inhuren om dat te doen, die middelen hebben we niet.</p> <p>We zijn er wel bij betrokken, toen het plan zich aandiende is er.. men is er op allerlei mogelijke manieren bij betrokken, maar wat men ermee gedaan heeft, daar zet ik mn vraagtekens bij. Er zijn allerlei werkgroepen, zogenaamde ateliers in het leven geroepen bij de voorbereiding, maar nu het eindelijk zo ver is dat het tot uitvoering komt, heb ik niet het idee dat er veel gedaan wordt met de inspraak, met de wensen van de bewoners.</p> <p>Daar is niks mee gedaan, dat vind ik eigenlijk wel jammer, dat ze zeggen "inspraak, het gebied mag inspreken" maar je spreekt dan in, maar als er vervolgens totaal niks mee gedaan wordt heb je ook van "jongens, waarvoor hebben we dan inspraak in?" en dat leeft toch wel heel breed in het gebied, niet alleen bij boeren ook bij burgers.</p> <p>En met die intentie ben ik in de Agrarische Belangen Vereniging gegaan, dan kunnen we wat overleggen, dat je die dijken zo legt, tussen 2 kavels door, dan heb je daar als boer het minste last van. Maar goed dat is gebleken dat daar helemaal geen overleg over mogelijk was, daar is helemaal niet naar geluisterd.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Wel goede wil maar geen invloed 	<p>Want ik heb ook wel het idee dat ze hun best doen om ons op de hoogte te houden.. maarreuh.</p> <p>Dus er zit ook niet echt.. terwijl het toch echt heel ingrijpend is, is het niet iets wat heel veel betrokkenheid bij het proces creëert. Wel betrokkenheid bij het ding wat gaat gebeuren, maar niet betrokkenheid bij het proces om er iets aan te doen. Dan kom je weer terug bij die berustendheid achterdocht "het zal toch allemaal al klaar zijn het helpt niks wat ik daarmee doe" en ook de inspanning moet relatief zwaar zijn om überhaupt iets te kunnen betekenen.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Verschil autochtoon en nieuwkomer 	<p>Ik merk dus dat de mensen die niet hier vandaan komen, die hebben de neiging om zich ermee te bemoeien. De bewoners die hier vandaan komen, die houden zich overal verre van.</p> <p>Dat is wel zo, dit is een vrij hechte gemeenschap van oudsher, en als buitenstaander is het vrij moeilijk om.. je wordt wel in de gemeenschap opgenomen, maar op een gegeven moment, als er iets is, dan laten ze je wel voelen dat je er eigenlijk niet bij hoort</p> <p>Ja, er niet recht voor uit durven te komen dat ze er tegen zijn, en dat proef je dan.. maar zo werkt dat nou een keer. Je wordt eigenlijk als buitenstaander nooit 1 van hen, ook niet als je hier 30 jaar woont. En kijk, die initiatieven, die moeten altijd komen van mensen die van buitenaf komen.. de initiatieven om een vuist te maken tegen die windmolens en uiteindelijk gaan de andere belanghebbende wel mee, maar dan wel schoorvoetend en niet echt openlijk.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Transparantie 	<p>Uiteindelijk zijn we met de boeren samen, zijn we uit de klankbordgroep gestapt omdat het hele overleg niet transparant/inzichtelijk was. Daar kan ik mijn verantwoordelijkheid als bewoner in het project niet in nemen dus ben ik eruit gestapt en nu kom ik via een andere weg er weer mee in aanraking omdat ik gemeenteraadslid geworden ben.</p>
Gebiedskenmerken	

IJsselvallei	
• IJssel	<p>De IJssel is echt de mooiste rivier van Nederland. En het maakt niet uit welk seizoen of het is, of het nou winter voorjaar zomer of herfst is, het heeft altijd z'n bekoring.</p> <p>En de IJssel is natuurlijk een hele oude rivier, een geschiedenis van dit gebied gaat ook heel ver terug.</p>
• Rivierenlandschap	<p>Stukjes oeverwal, stukken van de oude IJssel, er zijn wat karakteristieke boerderijen.. het is vooral de geschiedenis van het hele gebied die heel oud is, die heel ver teruggaat. Dit stukje hier ook, de boomgaarden die langs de IJssel gestaan hebben, er zijn heel veel elementen. Heel veel elementen die nog voor een deel terug te vinden zijn. En het feit dat in dit gebied de monniken die in het klooster Heulsbergen gewoond hebben en gewerkt hebben, dat dat eigenlijk min of meer de eerste dijkgraven zijn geweest, die dus hier voor de hele waterhuishouding in het gebied gezorgd hebben. Dus dat zijn ook toch hele essentiële geschiedkundige dingen die heel belangrijk zijn.</p> <p>En het cultuurlandschap, dat vind ik ook door die geul weer, dat die percelen al eeuwen lang een bepaalde vorm hebben, en die geul wordt gewoon alles doorsneden en kapot gemaakt. Daar is eigenlijk geen oog voor.</p>
• Percelen	<p>Percelen, die liggen al eeuwenlang op deze plek. Maar daar heeft men zich niks van aangetrokken, daar ragt men zo doorheen.</p>

Name of the learning activity	Department/Institute	Year	ECTS*
A) Project related competences			
• 'People's involvement with historical landscape features'	PECSRL conference, Living in landscapes: Knowledge, practice, Imagination in Riga and Liepaja, Latvia	2010	1
• 'Meanings of historical landscapes'	International conference MMV, WUR	2010	1
• 'Perceptions of cultural landscapes'	ELC conference in Sibiu, Rumania	2007	1
• 'Betekenisgeving aan historische landschappen'	RUG - landschap	2012	0.5
• Writing research proposal	WUR	2007	6
B) General research related competences			
• Introduction workshop	WASS	2010	0
• Information Literacy, including EndNote	WUR Library	2010	0.6
• Introduction Atlas.ti	WASS	2010	0.5
• Writing Papers in English	The Language Academy	2007	2.5
• Taaltraining Engels	Elycio Talen	2013	5
C) Career related competences/personal development			
• Discussion group on historical geographical topics. Presentation and discussion. Two times a year	PhD discussion group of prof. Dr. G.J. Borger (UVA/VU), dr. H. Renes (UU/VU) and dr. R. Rutte (TU Delft)	All research period	4
• Talent Oriëntatie Programma (TOP program) – Management development program	Ministry Economic Affairs	2013-2014	4
• President of the board	Historisch Geografische Vereniging Utrecht	2007-2013	2
• Member of the board	Stichting Netwerk Historisch Cultuurlandschap	2007-2013	2
• Teaching the course 'Reading historical landscapes'. Developing and teaching the course.	Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality	2004-2009	2
• Various lecture activities at WUR (teaching MSc master atelier Landscape Architecture and Spatial Planning)	WUR	2009	1
• Supervision MSc students	WUR and TU Delft	2007, 2011, 2014	1
Total			34.1

*One credit according to ECTS is on average equivalent to 28 hours of study load